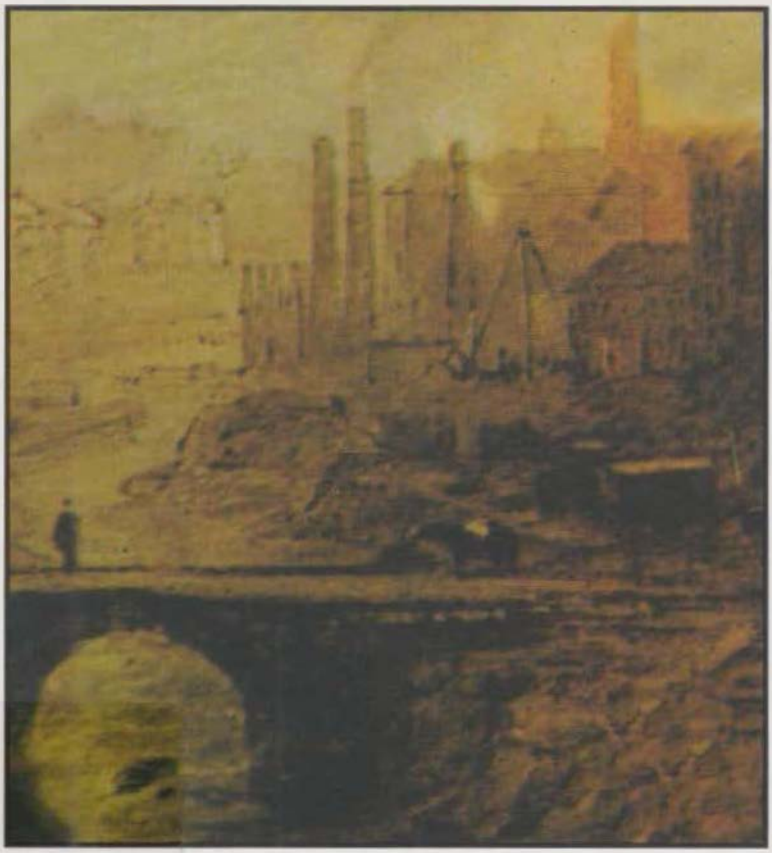
CHARLES DICKENS

ZOR ZAMANLAR



ROMAN YAYINLARI

ISBN 978 - 975 - 385 - 105 - 7
Dizgi ve Düzenleme: Veysel Coşkun
Baskı: Kahraman Neşriyat Ofset San. Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika No: 12084) Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad.
Atahan No: 34 K: 4 Bağcılar/İst. (0-212) 629 00 01
3. Basım Eylül 2009

ODA YAYINLARI TURİZM SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Tünel, Kumbaracı Yokuşu 61 Beyoğlu - İSTANBUL
Tel.: (0212) 252 07 63 - 252 87 53 Fax: (0212) 249 79 62
www.odayayinlari.com.tr.

CHARLES DICKENS

Türkçesi:
Füsun Elioğlu

ZOR ZAMANLAR

TOHUMLARI ATMAK

BİRİNCİ BÖLÜM

GEREKSİNİMLER

«Şimdi; sizlerden yalnızca gerçek bilgiyi istiyorum. Bu çocuklara yanlızca gerçekleri öğreteceksiniz. Yaşam için gerekli olanlar somut gerçeklerdir. Bu kafalara başka bir şey ekmeyin. Olanları da söküp atın! Düşünen hayvanların beyinlerini yalnızca gerçeklerle doldurabilirsiniz. Geri kalanı işlerine yaramaz. Ben kendi çocuklarımı bu ilke doğrultusunda yetiştiriyorum. Bu çocukları da öyle. Gerçeklerden şaşmayınız bayım.»

Konuşma boş ve sıkıcı bir derslikte geçiyordu. Konuşmacı, dörtgen parmağını görüşlerinin altını çizmek için kullanıyor, onları öğretmenin koluna çizdiği çizgilerle vurguluyordu. Vurguya asıl katkı, o duvar gibi yükselen, dörtköşe alındaydı. Karenin alt sınırı kaşlar oluyor, kara mağaralara yerleşmiş gözler geniş bir bodrum gibi duruyorlardı. Sesi de vurguluydu: Kuru, katı ve emredici. Kelini çevreleyen fırça saçlar, bu parlak ve erikli pasta gibi yamru yumru yüzeyi rüzgârlardan koruyan taflanlar gibiydiler. Onlar da vurguya vurgu katıyorlardı. İnsana, bu başta gerçeklere yer var gibi gelmiyordu. Dimdik duruşu, köşeli ceketi, köşeli bacakları ve köşeli omuzları, hatta ve hatta, onu en-

sesinden yakalamış, inatçı bir «gerçek» gibi duran boyunbağı da bu vurguya destek veriyordu.,

«Yaşam için yalnızca gerçekler gerekiyor bayım, yalnızca gerçekler.»

Konuşmacı, okul müdürü ve başka bir adam azıcık gerileyip, dizi dizi sıralanmış, soylu gerçeğin onları ağızlarına kadar doldurmasını bekleyen küçük «kap»ların durduğu eğimli düzleme baktılar.

İKİNCİ BÖLÜM

KIYIM

«Thomas Gradgrind, bayım. Gerçeklerin adamıdır, gerçeklerin ve hesapların adamı. İki artı ikinin dört ettiği ilkesinden yola çıkan biriyimdir. Daha fazla ettiğine inandırılamam. Thomas Gradgrind, bayım –sizin için Thomas– Thomas Gradgrind. İnsanları ölçüp değerlendirmem, anında ne ettiklerini söyleyebilmem için cetvelim, tartı aletim ve çarpım tablom hep yanımdadır. Bu da basit bir hesap işidir sonunda. George Gradgrind'ın, Augustus Gradgrind'in, ya da John Gradgrind'ın ya da Joseph Gradgrind-'ın kafasına saçma sapan bir şeyler sokabilirsiniz ama Thomas Gradgrind'ın kafasına asla! Böyle birileri var olsaydı tabii.»

Bay Gradgrind gerek dostlarına, gerek düşmanlarına kendini böyle tanıtırdı. Gerçeklerle dolmayı bekleyen ufacık kaplara nasıl tanıttığını kestirmek kolaydı. Parıltısı onlara çevrilmiş bodrumları anımsatan gözleri, onları tek bir atışta dünyalarından koparıp uzaklara fırlatacak bir topun namlusunu anımsatıyordu. Ya da, bu körpe beyinlerin kaplanması için gerekli kimyasal maddelerle donanmış kapkara bir alet gibiydi de diyebilirsiniz.

«Yirmi Numaralı Kız;» dedi Gradgrind; «Seni tanıyorum. Kimdin sen?» Köşeli parmağı kıza yönelmişti.

Yirmi numaralı kız kızararak kalktı ve diz kırdı:

«Sissy Jupe, efendim,» dedi.

«Sissy bir isim değildir. Adım Sissy denilmez. Cecilia deyin.»

«Babam hep Sissy diye çağırır, efendim.»

Kızın sesi titriyordu. Bir kez daha diz kırdı.

«Bunu yapması çok gereksiz,» dedi, Thomas Gradgrind, «ona bunu yapmasının sana haksızlık olduğunu söyle Cesilia Jupe. Baban ne iş yapar?»

«Atlarla ilgilenir, efendim.»

Bay Gradgrind'ın yüzü yine asılıvermişti. Bu kabul edilemez tanımı bir eliyle kenara itiverdi.

«Bunu duymamış olalım. Baban atları çalıştırıyor, öyle mi?»

«İzin verirseniz şöyle efendim; çalıştırılacak at bulabilirse bunu iyi yapar efendim.»

«Konu dışına çıkmamalısın. Pekâlâ; Babanı bir at çalıştırıcısı olarak tanıt. Hasta atlara da bakıyordur sanırım?»

«Ah, evet efendim!»

«İyi. O bir veteriner, bir nalbant ve at eğiticisi. Bana atı tanımla.» (Bu istek Sissy Jupe'un paniğe kapılmasına neden olmuştu.)

Gradgrind diğer küçük kapları konuyu kavramaları için, «Yirmi Numaralı Kız atı tanımlıyor,» dedi.

«Yirmi Numaralı Kız en sıradan bir hayvanı tanımlayacak bilgiden yoksun. Oğlanlardan biri yanıtlasın. Bitzer sizi duyalım!»

Oradan oraya dolaşan köşeli parmak; çıplak pencerelerden içeri dalıp da, Sissy'i aydınlatan güneş ışığının rastlantı olarak içinde kalan Bitzer'ı buluvermişti. Kızlar ve oğlanlar ortadan bölünmüş bir düşey düzlemin iyi yanında

kümelenmişlerdi. Sissy ışığın bir ucundaydı. Çaprazda kalan Bitzer ise. öte ucuna yakalanmıştı. Kız öyle koyu renk saçlı, öyle kömür gözlüydü ki, ışık bu karalığı derinleştirip, zenginleştiriyordu. Bitzer'in ise, varlığı pek belli olmayan renklerini de alıp götürüyordu. O kısacık kirpikleri olmasa, Bitzer'ın soğuk gözlerine göz denemezdi. Kirpikler onlara belli belirsiz biçim vermekteydiler. Cildi sağlıksız görünüyordu ve solgundu. Kesseniz beyaz kan akar derdiniz.

«Bitzer,» dedi Gradgrind, «Atın tanımı?»

«Dört ayaklı. Otobur. Kırk dişi var. Yirmi dört öğütücü diş. Dört köpek dişi. On iki azı diş. Baharda kıl döker. Rutubetli bölgelerde tırnak değiştirebilir. Toynakları serttir ama demir çakılması gerekir. Yaşı ağızdaki izlerden anlaşılabilir.»

Bu Bitzer'di! Hem de fazlasıyla!

«Yirmi Numara – şimdi bir atın ne olduğunu biliyorsun.»

Kız bir kez daha diz kırdı. Sürekli renktenrenge giriyordu ve daha kızarabilse, kızaracaktı. Gözlerini kırpıştıran Bitzer, bir an için kirpiklerinin yakaladığı güneş ışınlarıyla antenli böceklere benzemişti. Yumruklarını şakaklarına yaslayarak, oturdu.

Üçüncü adam öne çıktı. Asıp kesme söz konusu olunca üstüne yoktu bunun. Kendini bir boksör olarak görüyordu ve elinde insanların boğazlarından aşağı sokmak için hazırlanmış yöntemleri olurdu. Sesini, çalıştığı devlet kurumunun koridorlarından duyardınız. Tüm İngiltere'yle savaşmaya hazırdı. Boks dilinin sınırlarının dışına çıkmazsak «gard»ı hep hazırdı da denebilir. Solu ile her konuya saldırır, sağı ile durdurur, dengeler, karşısındakini iplere yapıştırırdı. Sonra da üstüne çullanırdı. Sağduyunun nefesini keser, hasmını zamanın çağrısına sağır bırakırdı. Müfettişlerin dünyayı yönetecekleri günü getirmek için «yukarıdan» yetkili kılınmıştı.

«Pekâlâ» dedi ellerini kavuşturan adam. «Bunun bir at olduğu doğru. Öyleyse çocuklar, şunu sormalıyız: Bu odayı at resimleriyle süslü bir kâğıtla kaplar mıydınız?»

Çocuklar bir an duraladılar. Ardından da, «evet, efendim,» korosu geldi.

Koroya katılmayan öğrenciler adamın suratındaki ifadeden, yanıtın yanlış olduğunu anlamışlar, «Hayır, efendim» diye bağırmaktaydılar.

«Tabii ki hayır! Neden kaplanmaz peki?»

Bir sessizlik daha. Islık gibi nefes alan, ağırkanlı, şişmanca bir oğlan yanıtlamak yürekliliğini gösterdi:

«Odayı kaplamaz, badana yapardık.»

«Kâğıtlamamız gerekiyorsa?» dedi Thomas Gradgrind, «İsteseniz de istemeseniz de kâğıtlıyacaksınız. Kâğıtlamam demeyin. Ne saçma sözler bunlar, çocuk!»

İçler acısı bir sessizlikten sonra, onlara odanın at resimleriyle süslü kâğıtla neden kaplanamayacağını anlatma işini üstlendi: «Gerçek yaşamınızda odaların duvarlarında dolaşan atlar gördünüz mü hiç? Gördünüz mü, haa?»

Sınıfın yarısı, «evet, efendim,» yarısı da «hayır, efendim,» diye bağırdı.

«Tabii ki hayır!» Yanlış yanıtı vermiş olan yarıya kızgın kızgın bakıyordu. «Gerçek yaşamda var olmayan bir şeyi başka yerde de göremezsiniz. Beğeni denilen kavram aslında gerçek denen şeyin, başka bir adıdır.»

Thomas başıyla bu sözleri onaylıyordu.

«Bu yeni bir bakışaçısı. Olağanüstü bir buluş. Pekâlâ bir kez daha deneyelim: Diyelim ki odaya bir halı yayacağız. Üzerinde çiçekler olan bir deseni kullanır mıydınız?»

Bu beyefendinin sorularına beklediği yanıtın «hayır» olduğu kanısı oluştuğundan, «hayır efendim» korosunun sesi pek güçlü çıkmıştı. Aralarında Sissy Jupe'un da bulunduğu bir iki kız, cılız bir «evet» deyiverdiler.

«Yirmi Numaralı Kız!» dedi beyefendi, bilginin verdiği o sessiz güçle gülümsüyordu.

Kıpkırmızı olan Sissy ayağa kalktı.

«Demek ki sen odanı büyüdüğünde ve bir koca sahibi olduğunda kocanın odasını çiçek desenli bir halıyla kaplardın, öyle mi? Neden?»

«Çiçekleri çok severim, efendim.»

«Bu nedenle mi onların üzerine masalar, iskemleler koyar, insanların çizmelerle üzerlerinde dolaşmasına izin verirdin?»

«Bu onları incitmez ki, efendim. Ezilmez solmazlar. Güzel ve hoş olan şeylerin resimleridir onlar. Ben hep düşlerimde...»

«Evet! Evet! Senin şu düşlerin!» diye bağırdı adam. Bu noktaya ulaşmaları onu çok mutlu etmiş gibiydi. «İşte sorun da burada; düşlemek yasak!»

«Düşlememelisin!» diye yankılandı Thomas Gradgrind'ın sesi «Böyle bir şey yapmamalısın.»

«Gerçekler, gerçekler ve yalnızca gerçekler!» dedi adam.

«Gerçekler, gerçekler ve yalnızca gerçekler!»

diye yankıladı ses.

«Her yönden ve her anlamda gerçeklerin denetiminde olmalısınız. En kısa sürede bir gerçekler komisyonu kurmayı umuyoruz. Gerçek denetmenlerinden oluşacak ve herkesi gerçeklere bağlı kalmaya zorlayacak bir komisyon olacak bu. Düş sözcüğünü dağarcığınızdan söküp atmalısınız. Onunla işiniz yok. Gerçeklere aykırı yöntem ve duygularınızı kullanamazsınız. Gerçekte çiçeklerin üzerinde dolaşamazsınız. Demek oluyor ki, çiçekli halılarda da dolaşamazsınız. Tabağınızda çiçeklerle böcekler dolaşmıyor. Duvarlarınızda atlar gezmiyor. Bunların yerine temel renklerin kullanıldığı, geometrik desenlerden oluşan süslemelerin yer aldığı nesneleri seçeceksiniz. Bunların kanıtı

var, gösterilebilir. İşte yeni görüş bu. İşte gerçek! İşte beğeni!»

Kız diz kırıp yerine oturdu. Çok gençti ve gerçek dünyayla ilgili bu sözler onu korkutmuş gibiydi.

«Şimdi; Bay Choakumchild ilk dersine başlarsa, Bay Gradgrind ve ben onun eğitim yöntemlerini izlemekten mutluluk duyacağız.»

Bay Gradgrind onur duyacaktı. «Bay Choakumchild, sizi bekliyoruz!»

Bay Choakumchild iyi başladı. O ve onun benzeri yüz kırk öğretmen kısa bir süre önce aynı okuldan, aynı ilkeler doğrultusunda, şu kadar adet piyano bacağı gibi üretilmişlerdi. Tonlarca kafa patlatan soru yanıtlamıştı ve sözlüğün tümü, dilbilgisi, astronomi, coğrafya, haritacılık, yazı, cebir, müzik, modelden resim, soğuktan uyuşmuş on parmağının ucundaydı. Majestelerinin Devlet Danışma Meclisi B Programı'nı izlemiş, Matematiğin, fiziğin, Fransızca'nın, Almanca'nın, Latince'nin ve Yunanca'nın goncalarını dermişti.

Yerkürenin tüm su rezervlerini (o da ne demekse), tüm insanlarının tarihini, tüm dağlarının ve nehirlerini adlarını, ülkelerin tüm üretimlerini, davranışlarını ve geleneklerini, tüm sınırlarını ve pusulanın otuz iki noktasındaki yerlerini biliyordu. Of of biraz fazla biliyordu bu Bay Choakumchild. Azıcık daha az bilseydi, çok daha fazla öğretebilirdi!

Dersine *«Kırk Hırsız»* öyküsündeki Morgiana gibi yaklaştı ve önündeki kapların içinde ne olduğunu denetlemeye girişti. Şu kaynayan kazanımdan kapları doldururum, ve içlerinde bir hırsız gibi dolaşan *«düşgücü»*nü öldürürüm sanıyorsan Bay Choakumchild, pek yanılıyorsun. Belki yaralayıp, çarpıtabilirsin ama o kadar!

BİR KAÇAMAK

Bay, Gradgrind okuldan eve pek mutlu döndü. Okul onundu. Örnek bir yer olmasını istiyordu okulun. Nasıl bütün Gradgrind'lar örnek kişilerdi, tüm öğrencileri de örnek olmalıydılar.

Bu örnek genç Gradgrindlar beş taneydiler. Bebekliklerinden beri yarış atları gibi koşturulmuş, çalıştırılmışlar, ders dinlemişlerdi. Kendi başlarına koşabildikleri andan başlayarak evdeki derslikte koşmaya koyulmuşlardı. Bellekleirndeki ilk şey kocaman bir karatahtaya tebeşirle ürkütücü bir şeyleri karalayan, kupkuru bir «canavar»dı.

Aslında bir «canavar»a ilişkin bilgileri yoktu. Ben sözcüğü, «Ders Kalesi»nde yaşayan, birçok kafanın tek kafa gibi birleştiği bir kafaya sahip olan, çocukları tutsak alıp, onları iç karartıcı verilerin zindanlarına saçlarından sürükleyerek götüren birini anlatmak için kullanıyorum.

Hiçbir küçük Gradgrind Ay'a bakıp, bir surat görmemişti çünkü konuşmayı söktüğünde Ay'ı tanıyordu. Hiçbir Gradgrind tekerleme öğrenmemişti. *«Minik yıldız minik yıldız seni öyle merak ediyorum ki!»* Böyle bir merakları da hiç olmamıştı, çünkü daha beş yaşına gelmeden Büyük Ayı'nın yerini belirlemişlerdi. Tarladaki ineğin, *şu suyu içen, dağa kaçan, dağın yanıp kül olduğu* inekle hiçbir ilgisi yoktu. İnekler otobur, gevişgetiren, dört ayaklı, çok mideli hayvanlardı.

Bay Gradgrind, asıl adı Taşev olan evine yöneldi. Evi yaptırmadan önce tuhafiyecilikten emekli olmuştu. Şimdi de Parlamento'ya girmenin yollarını arıyordu. Taşev Coketown adlı büyük kentin bir, iki mil dışındaki kırlıktaydı.

Çevresine uyumlu bir evdi ama onun varlığını azalt-

mak, belirsizleştirilmek için çaba gösterilmemişti. Dörtköşe bir yapı. Ana pencereleri karartan bir veranda sahibinin yüzünde kaşların gözleri karartması benzeri bir görünüm. Hesaba kitaba uygun yapılmış, dengeli, kendini kanıtlamış bir ev. Kapının bir yanında altı, öte yanında altı pencere. Bir kanatta on iki, öteki kanatta on iki. arkaya kadar yirmidört pencere. Çimen, bahçe ve çocuklar için gezinti yolu, botanik ilminin muhasebe defteri gibi cetvelle çizilmiş. Havagazı, havalandırma ve su donanımları en iyi kalite malzemeden. Demirler, kirişler tepeden tırnağa yangına dayanıklı. Hizmetçiler için iş asansörleri var. Gönlün isteyebileceği her şey düşünülmüş.

Her şey? Ee... Sanırım her şey. Küçük Gradgrind'ların değişik bilim dallarıyla ilgili dolapları bile var. Deniz kabukları dolabı, metalurji dolabı, mineraller dolabı gibi. Tüm örnekler düzenle dizilmiş ve hepsi etiketlenmiş durumda. Taşlar ve madenler kaynaklarından kendilerine benzeyen kocaman ve sert aletlerle koparılmışlar. Her ne kadar tekerlemelerin küçük gradgrindlar'ın yuvasına ulaşmasa da tekerleme diliyle şöyle diyebiliriz:

«Açgözlü, Küçük Gradgrindlar
Gradgrind olduklarından beri
Neler neler öğrendilerse,
Tanrı aşkına,
Ne işe yaradı bunlar
Açgözlü küçük Gradgrindlar'ın
Gradgrind olduklarından beri öğrendikleri?..»

Babaları iyimser bir biçimde yoluna devam etti. Aslında sevgi dolu bir baba sayılırdı. Sissy Jupe gibi bir tanımlama yapmaya zorlansa, babalığını, *«çözümler üreten bir baba»* olarak tanımlardı. Bu tanım onu son derece gururlandırıyordu çünkü Coketown'da ne zaman bir toplan-

tı olsa, hemşerilerinden biri şu çözümcü dostu Gradgrind'dan söz ederdi. Bu onun hakkıydı ve o bunu kabul ediyordu.

Tam kentle kır arasındaki o belirsiz çizgiye varmıştı ki, kulaklarına müzik sesi doluverdi. Binicilik kuruluşunun tahta direkli çadırı kurulmuş, gümbürtülü tangırtılı bir bando, tam nefes çalıyordu. Direğin tepesinde dalgalanan bayrak insanoğullarına *«Sleary Binicilik»* yazısını ulaştırmaktaydı. Kolunun altında para kutusuyla modern bir yontuya benzeyen Sleary, gotik mimarinin kilise nişlerini andıran bir girintide para alıyordu. İnce upuzun kâğıtlarda belirtildiğine göre şenlikleri, «zerafet ve usta biniciliğin» sergilendiği Tirol çiçek numarasıyla Bayan Josephine Sleary başlatacaktı. Gözle görülmeden inanılması olanaksız, bu eğlenceli ama son derece edepli gösterilerin arasında «Senyor Jupe'un eğitilmiş, akıllara durgunluk veren köpeği Merrylegs'le yapacağı» gösteri de vardı. Bununla da yetinilmiyor, o güne değin «ne bu ülkede, ne de başka bir yerde denenmiş» bir numara yapılacak, Senyor Jupe başının üzerinden attığı yedi yüz parça ağırlıkla havada bir fıskiye oluşturmayı deneyecekti. Aynı Senyor Jupe Shakespeare'in (tarafından edeplendirilmiş) komikliklerini de aralara serpiştirecekti. Bütün bunların sonunda da o, *«Terzinin Brentford'a yolculuğu»* adlı mega – komedisindeki en sevdiği karakter Tooley Sokağından Bay William Button'ı oynayacak, gösteriyi noktalayacaktı.

Bay Gradgrind böyle zırvalıklara yüz vermezdi.

Bu gürültülü böcekleri düşüncelerinden silkeleyerek ya da onları ıslahaneye postalayarak yoluna devam etti. Ne var ki dönen yol onu panayır çadırının tam arkasına, orada kümelenmiş çocukların yanıbaşına getiriverdi. Çocuklar deliklerden içeri bakmaya çabalamaktaydılar.

Duruverdi. «Şu serserilere bak,» diye düşündü. «Örnek bir okulun öğrencilerinin akıllarını çeliyorlar.»

Aralarında otlar ve çöpler vardı. Cebinden gözlüğünü çıkarıp taktı ve tanıdık aramaya girişti. İnanılması güç ama elle tutulur bir gerçek oydu ki, kendi, öz, metalurjik Louisa'sı gözünü deliğe uydurmuş bakıyor; kendi, öz be öz matematiksel Thomas'ı ise yere yatmış Tirol çiçek numarasından hiç değilse bir nal görebilmek amacıyla debeleniyordu!

Şaşkınlıktan dili tutulan Gradgrind aile şerefinin beş paralık olduğu o yere geçti ve yanlış yolda bulduğu iki çocuğunu yakaladı.

«Louisa! Thomas!!»

İkisi de kıpkırmızı ve ürkmüş kalktılar. Louisa'nın babasına bakışlarında az da olsa kafa tutar bir hal vardı. Thomas babasına bakamıyordu. Bir paketmiş gibi eve taşınmasına izin verdi.

«Bu ne saçmalık, ne aptallık!» dedi. Bay Gradgrind, «ne yapıyorsunuz burada?»

Louisa, «Neye benziyor görelim dedik,» dedi.

«Neye mi benziyor?»

«Evet, baba.»

Çocuklar yorgun, yaşlı gibi, asık suratlıydılar. Kızda daha da belirgindi bu. Yüzündeki mutsuzluğun altında odaklaşamamış bir ışık, yakacağı bir şeyler olmayan bir ateş, aç ama direnen bir düşgücü var gibiydi. Neşeli bir gencin yüz ışıması değilse bile, kör bir adamın yolunu bulurken değişen ifadesini yakalayan, azıcık üzücü ama gene de bir şeyler işte.

Şimdilerde on beş, on altı yaşında bir çocuktu ama bir gün apansız bir kadın oluverecekti. Babasının ona bakarken düşünceleri buydu. Güzeldi. Yetişme biçimi farklı olsaydı, başına buyruk olabilirdi.

«Thomas, tersi kanıtlanmış olsa da senin görgün ve bilginle kızkardeşini böyle bir yere getirmiş olmana inanamıyorum.»

«Onu ben getirdim, baba,» dedi Louisa, kısaca,

«Ben gelmesini istedim.»

«Bunu duyduğuma üzüldüm. Çok üzüldüm. Bu Thomas'ın durumunu hafifletmez. Seninkini ise büsbütün ağırlaştırır.»

Louisa babasına baktı ama gözünde yaş yoktu.

«Sizler! Sen ve Thomas! Bilim dallarının önünüzde açık durduğu sizler! Bilgi dağarcığı dolu sizler! Matematiksel doğrularla yetişmiş olan sizler! Burada! Bu aşağılanmış durumda! Söyleyecek söz bulamıyorum!»

«Sıkılıyordum,» dedi Louisa, «Uzun süredir çok sıkılıyorum.»

«Sıkılıyor musun? Neden?» dedi şaşkın baba.

«Bilmiyorum. Her şeyden sanırım.»

«Tek sözcük istemiyorum,» dedi Gradgrind, «çocuk gibisin. Başka bir şey duymak istemiyorum.» Yarım mil konuşmadan yürüdüler ve Bay Gradgrind ağzını açmadı.

«En iyi arkadaşların ne der, Louisa? onların ne düşündüğüne önem vermiyor musun? Bay Bounderby ne der?»

Bu ad geçince kızı ona şöyle bir baktı. Bakışları yoğun ve araştırmacıydı. Adam buna pek önem vermedi. Bakışlarını ona bir kez daha yönelttiğinde kız başını eğmişti bile!

«Bay Bounderby,» diye yineledi, «ne der?»

Taşev'e giden yol boyunca belirli aralıklarla yinelenecek olan bu sözlerde kızgınlık vardı. «Bay Bounderby ne der!» Sanki Bay Bounderby Bayan Grundy'di! (*)

(*) Bayan Grundy Thomas Morton'un tanınmış bir oyunundaki karakter *(Speed the Plough)*. Oyunda sürekli olarak, «Ama Bayan Grundy ne der?» sözleri yinelenir.

BAY BOUNDERBY

Bayan Grundy değilse, kimdi bu Bay Bounderby?

Aman efendim, bu Bay Bounderby, Bay Gradgrind'ın can dostu, duygulardan yoksun bir adamın, başka duygulardan yoksun bir adamla ulaşabildiği en duygusal dostluğun kahramanıydı. Öylesi yakındı Bay Bounderby ya da, okuyucu yeğlerse o denli uzaktı bu Bay Bounderby!

Zengindi; banker, tüccar, fabrikatör, vs. vs. İri gövdeli, koca sesli, madensel kahkahalı biriydi. Adamı üretmek için kaba bir kumaşı çekiştirip yamamışlardı sanki. İri bir kafası, çıkık bir alnı vardı. Yüz derisi öylesine gergin duruyordu ki, gözleri hep açık, kaşları hep kalkık gibiydi. Balon gibi şişmiş, yükselip gitmeye hazır gibi bir adam. Eski bilgisizliğini ve yoksulluğunu o madensel tınılı borazansı sesiyle habire anlatan biri. Alçakgönüllülüğün zorbalığını yapan bir adam.

O can dostundan yalnızca bir, iki yaş küçük olmasına karşın, Bay Bounderby daha yaşlı gösteriyordu. Onun kırk yedi ya da kırk sekizine, yedi ya da sekiz ekleseniz, kimseyi şaşırtmazdınız. Fazla saçı da yoktu.

Size konuşa konuşa kel kalmış gibi gelebilirdi. Geriye kalanların o dağınıklığına ise sürekli eseri övünme rüzgârlarının marifetidir diyebilirdiniz.

Taşev'in salonundaki şöminede kendini, ısıtmaya çalışan Bay Bounderby, Bayan Gradgrind'ı o günün yaşgünü olduğuna ilişkin bilgilendirmekteydi. Şöminenin önündeydi çünkü güneşli de olsa serin bir gündü. Bundan da öte, Taşev'de insana nemli çimentoyu anımsatan hayaletler vardı. Kaldı ki, halının üzerinde duruşu ona Bay Gradgrind'a tepeden bakma avantajını da sağlıyordu.

«Ayağımda pabuç yoktu. Çorabın adını bile duymamıştım. Günlerimi bir çukurda, gecelerimi domuz ahırında geçirirdim. Onuncu yaş günümü böyle geçirdim işte. Çukurlar yabancım değildi. Bir çukurda doğmuştum.»

Akıl ve beden olarak inanılmaz derecede güçsüz, küçük, beyaz, pembe bir şal yumağı olan Bayan Gradgrind arada bir yaşama döndüğünde yeni, ağır bir gerçeği de o an kavrarmış görünürdü. Bayan Gradgrind bu çukurun kuru bir çukur olduğunu umabilir miydi?

«Yoo! sırılsıklam. Bileğinize kadar su içindesiniz.»

«Bebeği üşütür,» dedi Bayan Gradgrind.

«Üşütmek mi? Ben ciğerlerim hasta doğmuşum. Üşüyebilecek her yanım hastaymış,» dedi. Bay Bounderby: «Yıllar boyu, Bayan, ben düşünebileceğiniz en zavallı çocuktum. Öyle hastalıklıydım ki, hep inleyip oflardım. Öyle kirliydim ki, bana bir maşayla bile dokunmazdınız.»

Bayan Gradgrind, aptallığının bir kanıtını sunarcasına masadaki şeker maşasına baktı.

«Nasıl dayandım, bilmiyorum,» diye devam etti Bay Bounderby; «Sanırım hırslıydım. Daha sonraları çok kararlı biri oldum. Herhalde küçükten öyleydim. İşte buradayım, Bayan Gradgrind ve bunun için yanlızca kendime şükran borçluyum.»

Bayan Gradgrind umuyordu ki, belki annesi...»

«Annem mi?» Tüydü, bayan!»

Bayan Gradgrind her zamanki gibi donakalıp, pes etmişti.

«Annem, anımsadığım kadarıyla beni büyükanneme bırakıp kaçtı. Büyükannem ise tanıdığım en kötü ruhlu, en berbat kadındı. Bir çift pabuç bulacak olsam, onları elimden alır, satar, kendisine içki parası yapardı. Büyükannem olacak o kadının kahvaltıdan önce tam on dört kadeh devirdiğini bilirim ben!»

Bayan Gradgrind, o saydam ama arkasında ışığın görünmediği kadın, güçsüz bir gülümseme dışında yaşam belirtisi gösteremedi.

«Bir mumcu dükkânı vardı. Beni ise bir yumurta kutusunda yatırırdı. Beşiğim bir yumurta kutusudur benim. Kaçabilecek kadar büyür büyümez kaçtım tabii. Bir serseri oldum. Beni itip kakalayacak, aç bırakacak bir kocakarının yerini bir yığın başka insan almıştı. Haklıydılar; başka türlü davranamazlardı. Ben bir asalaktım, bir yüktüm. Bunun böyle olduğunu iyi biliyorum.»

Yaşamının herhangi evresinde bir başbelası, bir asalak ve bir yük olma türünden toplumsal bir ayrıcalık kazanmış olması, bu övüncün üç kez yinelenmesini zorunlu kıldı.

«Sanırım bunları atlatacağım başından belliydi, Bayan Gradgrind. Öyle ya da böyle, atlattım. Kimse de bana el uzatmadı. Serseri, ayak işlerine yardımcı, serseri, işçi, kapıcı, kâtip, idareci, küçük ortak; Josiah-Coketownlu Josiah Bounderby! Geçmişi bu, bugünü de böyle. Coketownlu Josiah Bounderby alfabesini dükkânların tabelalarından öğrendi, Bayan Gradgrind. Saatleriyse eski bir hırsız ve düzelmesi olanaksız bir suçlunun öğretileriyle Londra, St. Giles Kilisesinin çan kulesindeki saatler. Siz Josiah Bounderby'e bölge okullarınızdan, örnek okullarınızdan, yetiştirme ve daha ne okulunuz varsa onlardan söz edin ama Coketownlu Josiah Bounderby (ki onda sizin olanaklarınız yoktu) sizden yumruğu sıkı, kafası sağlam insanlar üretmenizi isteyecektir. Onu bu duruma getiren eğitim herkesin harcı değildir. Ona kızgın yağ içirebilirsiniz ama o yaşamını yadsıyamaz.»

Yaşam öyküsünün doruğuna vardığında nefes nefese kalmış olan Coketownlu Josiah Bounderby, susmak zorunda kaldı.

Tam bu sırada iki genç suçluyla çözümcü dostu içeri

daldılar. Çözümcü arkadaşı da onu görünce kalakalmıştı. «İşte,» dedi kızgın bir bakışla, «şu işe bak Bounderby!»

«Tanrım!» Onlardan tarafa seğirten Bounderby; «Ne var? Neden genç Thomas böyle üzgün bakıyor?» diye sordu.

Genç Thomas'dan söz ediyordu ama gözleri Louisa'daydı.

Başını yerden kaldırmayan Louisa başkaldıran bir sesle

«Sirk'i gözetliyorduk,» dedi, «Babam bizi yakaladı.»

Bay Gradgrind, «Ve Bayan Gradgrind, çocuklarımın şiir okuyacakları aklıma gelirdi de, bu asla gelmezdi,» diye ekledi.

«Hay Allah! Bunu nasıl yaparsınız? Louisa ve Thomas! Size şaşıyorum. Çoluk çocuk sahibi olduğuma pişman etmeye yetersiniz. Keşke doğurmasaydım demek geliyor içimden. O zaman siz ne olurdunuz hiç düşündünüz mü?»

Bu tutarlı sözler Bay Gradgrind'i etkilemişe benzemiyordu. Sabırsızca kaşlarını çattı.

Bayan Gradgrind devam etti:

«Şu anda kafam zonkluyor. Sirkler yerine sizin için getirtilen kabuklara filan bakamaz mıydınız sanki? Siz de benim kadar iyi biliyorsunuz ki, hiç kimse evinde sirk barındırmaz, onları dolaplarına sokmaz ve sirkler konusunda dersler almaz. Sirkler hakkında ne bilmek isteyebilirsiniz ki? Yeterince işiniz var zaten. Kafam öylesine karıştı ki, öğrenmeniz gerekenlerin yarısını bile sayacak durumda değilim.»

«Neden de bu!» diye somurttu Louisa.

«Hiç de değil.» dedi, Bayan Gradgrind, «Çabuk gidip bir şeyolojikler bulun. «Pek bilimsel düşünemeyen Bayan Gradgrind bu sözcüğü çocuklarını başından savmak için sık sık kullanırdı.

Gerçek şuydu ki, Bayan Gradgrind'ın bilgi dağarcığı pek yoksuldu. Bay Gradgrind onu bu saygın evli kadın mertebesine yüceltirken iki şeyi ön plana almıştı. Sayısal bilgisi yeterliydi ve zırvalıklardan arındırılmıştı. (Zırvalıktan düşgücü kastediliyordu.) Doğanın bu kaynağı ona hiç dokunmamıştı. Bir ahmağın kusursuzluğuna insanoğlunun yaklaşabildiğince yakındı.

Kocası ve Bay Bounderby'le yanlız kalma durumu bile başka bir gerçekle çarpışmaktan kurtulmak için yeterliydi. Bir kez daha öldü gitti ve kimse bunun farkına varmadı.

Ateşin önüne bir iskemle çeken Gradgrind, «Bounderby» diyordu; «Sen gençlerle ilgilisin. Hele benim Louisa'yla çok ilgilisin. Bu nedenle de hiç çekinmeden durumun beni ne denli kaygılandırdığını anlatmalıyım. Bildiğin gibi kendimi en planlı bir biçimde çocuklarımın akıllarının eğitimine adadım. Akıl –senin de bildiğin gibi– eğitimin yönelmesi gereken tek hedeftir. Ne var ki bugün yaşadıklarım, önemsiz de olsalar, bana Louisa ve Thomas'ın beyinlerine hiç amaçlanmamış bir şeylerin girip yeşerdiğini, aklın da bu işle hiçbir ilgisinin bulunmadığını gösterdi.»

«Bir yığın serseriyi izlemenin akılla ilgisi pek yok,» dedi, Bay Bounderby. «Ben bir serseriyken beni gözetleyen yoktu. Bunu biliyorum.»

«Gözlerini ateşe diken Çözümcü Baba, «Öyleyse soru şu,» dedi, «bu aşağılık merak nereden kaynaklanıyor?»

«Ben söyleyeyim: anlamsız düş gücünden.»

«Değildir umarım,» diye karşıladı, Çözümcü Baba, «Korkarım, eve dönerken ben de bundan kuşkulandım.»

«Boş düşgücünden, Gradgrind, söz konusu kim olursa olsun kötü bir şey ama Louisa için lanetli bir şey sert konuştuğum için Bayan Gradgrind'dan özür dilemeliyim ama o benim pek de ince biri olmadığımı zaten biliyor.

Benden incelik bekleyenler düş kırıklığına uğrayacaklardır. Ben inceliklerle büyütülmedim.»

Bay Gradgrind elleri cebinde, o mağaraları andıran gözleri ateşte, düşünüyordu: «Acaba bir uşak ya da bir hoca mı aklını çeldi? Louisa ya da Thomas bir şey mi okudular? Aldığı her türlü önleme karşın, eve o anlamsız öykü kitaplarından biri mi girdi?» Beşikten bu yana akılları kural ve çizgiyle eğitilmiş kişilerde bu davranışa anlam vermek çok zordu. Eşyalardan o patlamaya hazır alçakgönüllüğü fışkıran Bay Bounderby «Durun!» diye bağırdı, «O serserilerden birinin çocuğu okulda!»

Bay Gradgrind'ın yüzünde şaşkın bir anlam belirmişti. «Cecilia Jupe,» dedi.

«Bir kez daha Durun! Nasıl geldi o kız oraya?»

«Aslında kızı ben de ilk kez gördüm. Okula kabul edilmek için eve kendisi geldi. Bizim kentten değildi ve... Haklısın! Bounderby, gerçekten haklısın!»

«Durun!» diye yine bağırdı Bay Bounderby, «O geldiğinde Louisa onu gördü mü?»

«Gördü, çünkü başvurusundan o söz etti bana.»

«Ama Bayan Gradgrind'ın yanında görüştüklerinden eminim.»

«Söyleyin lütfen Bayan Gradgrind,» diye sordu Bay Bounderby, «Ne konuşuldu?»

«Oo, zavallı bedenim,» diye yanıtladı Bayan Gradgrind.

«Kız okula gelmek istiyordu. Bay Gradgrind, kızlar okula gelsin istiyordu. Louisa ve Thomas onun okula gelmek istediğini söylediler ve Bay Gradgrind'ın kızların okula gelmesini istediğini söylediler ve gerçekler bu iken bunun tersinin nasıl söylenebileceğini söylediler.»

«Bak ben sana ne diyeceğim Gradgrind! Kızı at gitsin... Bu iş biter.»

«Ben de öyle düşünüyorum.»

«Derhal yap. Çocukluğumdan beri bunu savunmuşumdur. Büyükannemden ve yumurta kutumdan kaçmayı düşündüğüm an, hemen uyguladım. Sen de öyle yap. Derhal!»

«Yürüyerek mi gideceksin?» diye sordu dostu; «Babasının adresi var. Belki benimle kente kadar yürürsün?»

«Tabii. Derhal uyguladığın sürece!»

Ve Bay Bounderby şapkasını kafasına oturttu. Kendini yoktan var eden bu sürecin içinde şapkasını giyme biçimi oluşturamamış biri gibi durmak istiyordu. Elleri cepte hole çıktılar. «Hiç eldiven giymem.» demek alışkanlığındaydı. «Eldivenlerle çıkmadım bu merdivenleri. Elimde eldiven olsaydı bu kadar yükseğe de çıkamazdım.»

Bayan Gradgrind'ın yukarıdan adresi alıp inmesini beklerken çocukların çalışma odasının kapısını acıp içeri baktı. Yalın döşenmiş bu oda, kütüphaneler ve dolaplara, araç ve gereçlere karşın. Bir berber dükkânını andırıyordu. Louisa pencereden eğilmiş, dışarı bakıyor, Thomas burnunu çeke çeke, kinle ateşi seyrediyordu. Diğer Gradgrindlar, Adam Smith ve Malthus (*) derse gitmişlerdi. Küçük Jane ise tebeşirle gözyaşlarını karıştırıp yüzünü gözünü boyamış, bayağı kesirlerini çözerken uyuya kalmıştı.

«Üzülmeyin Thomas, üzülmeyin Louisa. Bir daha yapmayacaksınız. Babanız açısından konunun kapandığına inanın. Eee... Louisa, bu bir öpücük gerektirmez mi?»

«Beni öpebilirsiniz,» dedi Louise. Bir an kaskatı durdu, sonra yavaşça adama doğru geldi ve başını çevirip yanağını uzattı.

(*) Adam Smith: Ünlü Ekonomist The Wealth of Nations «Ulusların zenginliği» (1776)'nın yazarı.

Malthus: Essayon Population (1778)'in yazarı. Nüfus bilimci. İkisi de Dickens açısından insanlıktan yoksun, katı teorisyenlerdir.

«Hep benim bebeğimsin, değil mi Louisa?» diye sordu Bay Bounderby; «Elveda, Louisa!»

Çıkıp gitmişti ama kız aynı noktada durmuştu ve, adamın öptüğü yanağını kıpkırmızı olana dek mendiliyle oğuşturuyordu. Beş dakika sonra da hâlâ aynı işle uğraşıyordu.

«Ne yapıyorsun Loo?» diye azarladı kardeşi, «yanağında delik açacaksın.»

«Dilersen çakınla kes çıkar, Tom. Ağlamam!»

BEŞİNCİ BÖLÜM

BAMTELİ

Bay Gradgrind ve Bay Bounderby'nin ulaşmaya çalıştıkları Coketown (*) aynı Bayan Gradgrind gibi düşgücünden yoksun, yeterliliğin bir anıtı gibiydi. Şu bamteline bir basalım, şarkımıza geçmeden.

Kırmızı tuğlaların kentiydi, ya da dumanla küller izin verseydi, kırmızı tuğladan bir kent olacaktı. Şimdiyse bir yerlinin boyalı suratı gibi kırmızı siyahtı. Fabrikaların ve yüksek bacaların kentiydi. Bacalardan sayısız yılanlar gibi dumanlar yükseliyor, birbirine dolanıyor, hiç çözülmüyordu... Kapkara bir kanalı, kötü kokulu mor boyalı suların aktığı bir nehri, pencerelerinden bir yığın gürültünün yayıldığı fabrika binaları, deli bir filin başını sallaması gibi inip, kalkan inip kalkan buhar pistonları vardı. Birbirine benzeyen bir iki büyük caddeyle birbirine benziyen bir yığın küçük sokakta, birbirlerine benziyen bir yığın insan, aynı saatte gider gelir, sokaklarda aynı sesleri çıkarır, aynı işi yapardı. Her günleri bir ötekine benzer, her yılları bir öncekiyle bir sonrakinden farklı olmazdı.

(*) Coketown: Kömür-kent olarak çevrilebilir. (Çevirmenin notu.)

Coketown'ın bu özellikleri onu yaşatan işler ayırdedilemezdi. Dünyanın dört bir yanına ulaşan zenginliklere zıt bir yerdi burası.

Coketown'da işçiye uygun ve işlevsel olmayan hiçbir şey göremezdiniz. Belirli bir dini topluluk oraya bir kilise yapmışsa ki 18'i yapmıştı onu kırmızı tuğladan, insanları stoklayan bir depoya benzetmişlerdi. Pek ender olarak tepesindeki çanı bir kuş kafesine koyan, süslü bina olurdu. Tek aykırı binası yeni kiliseydi. Kilisenin çan kulesi süslü ayaklar üzerine yerleşmiş dört kısa kule gibi görünen, ana girişin üzerindeydi. Kentteki tüm yazılan tek eldendi. Siyah ve beyaz. Hapishane hastane, hastane hapishane, belediye ise her ikisi de olabilirdi, ya da biri ya da başka birşey. Gerçekler., bilgiler, gerçekler, doğrular... M'Choakumchild Okulu bir gerçekti. Mimarlık Okulu gerçek, ustalarla insanlar arasındaki gerçekler doğru, hastane ile mezarlık arasındaki yol gerçekti. Rakamlarla belirtemediğin her şey, en ucuz pazarda alamadığın, en pahalı satamadığın hiçbir şey olamazdı. Amin.

Böylesi matematiksel doğrular üzerine kurulmuş bir kent, böylesi gerçeğin zaferi dolu bir yer, doğal olarak saat gibi işliyordu, değil mi?

Hayır. Pek değil. Hayır mı? Aman Tanrım!

Hayır. Coketown kendi bacalarından ateşe dayanıklılığını kanıtlamış altın gibi yükselmiyordu. İlkin, şu onsekiz dinci grup kimdi? Çalışanlar bu kiliselere bağlı olmadığına göre, kimlerdi bunlar? Pazar sabahları çanların barbarca çalınışı yaşlıları ve hastaları deli ederken, çalışanların kiliseye gidenleri yorgun gözlerle izlediğini, köşelerinden, odalarından, sokaklarından çıkardığını izlemek pek tuhaf oluyordu: Onları ilgilendirmiyordu bu kiliseciler. Bunun gerçeğini görebilen yabancılar değildi yalnızca. Coketown'daki bir kuruluşa bağlı kişiler Avam Kamarası'nın her oturumunda bu kişileri zorla dindar yapma önerisini getiri-

yorlardı. Ardından yeşilaycılar çıkıyor, bu kişilerin sarhoş olacaklarını, istatistiklerde görüldüğü gibi de sarhoş olduklarını, çay toplantılarında dile getiriyor, bu dinsizlerin içmekten ne insan, ne Tanrı tarafından engellenebileceğini söylüyorlardı.

Peşlerinden kimyacı ile eczacı çıkıyor, bu kişilerin sarhoş olmadıklarında esrar içtiklerini belirtiyorlardı. Ve ardında da kodesin deneyimli yöneticisi çıkıp tüm söylenenlere katılıyor ve ekliyordu: Aynı kişiler gözlerden uzak batakhanelere dadanmaya da eğilimliydiler. Böyle yerlerde bayağı şarkılar dinliyor, bayağı danslar izliyorlardı ve kimi zaman bunlara katılma eğilimi de gösteriyorlardı. Önümüzdeki ay 24'ünü tamamlayacak olan ve on sekiz ay hücre hapsine mahkûm A.B., çöküşünün (Her ne kadar A.B.'ye pek inanılmazsa da) buralarda başladığını belirtmişti.

Bütün bunlardan da şu an Coketown'a doğru ilerlemekte olan Bay Bounderby ile Bay Gradgrind çekiyorlardı. Her ikisi de «çözümcü» olan bu beyler kişisel deneyimlerinin de ışığında oluşturulmuş daha da güçlü varsayımlara sahiptiler. Gördüklerine ve yaşadıklarına bakılırsa, apaçık ortaya çıkan tek şey, kimi insanların hiç işe yaramadıklarıydı. Bunlara ne yapılırsa yapılsın, baylar, bunlar teşekkür nedir bilmezlerdi. Huzursuzdurlar bayım. Ne istediklerini hiç bilmezler. En iyisini ararlar. Taze tereyağ alır, taze moka kahvesinde ısrar ederler. Etin en iyisi olmazsa geri giderler. Sonsuza dek doyumsuz ve huysuzdurlar. Kısacası şu eski tekerlemeyi anımsatırlar:

Yaşlı bir kadın vardı
Etle, içkiyle yaşardı
Onlardan başka bir kişiye
dokunmazdı
gel, gör ki bu kadın
gene de susmazdı!

Acaba Coketown'ın halkıyla küçük Gradgrindlar'ın arasında bir benzerlik bulunabilir mi? Şu ayık halimiz ve tüm matematik bilgimize karşın? Coketown'da sıfırlanmış bir şeylerin canlanmaya başladığını söylemeyeceksiniz değil mi? Düşgücü kıvrımlara, büklümlere takılıp kalacağına açığa çıkıp, sağlıklı bir yaşam mı sürmek istiyor? Sıkıcı ve uzun çalışmalar onlarda bedensel rahatlama için bir açlık mı yaratıyor? Şöyle neşelerini arttıracak, iyimserliğe kapı açacak bir soluk, orkestranın, bir kıpırtı yaratacak müziği eşliğinde dans kadar kısa süreli bir tatile mi gereksinim duyuyorlar?

M. Choakumchild'ın parmağını sokamadığı bir pasta var mı? Bu açlık doyurulmalı, yoksa doğa yasaları, eski, egemen kanunlarına getirilene dek işler sarpa saracak.

«Bu adam Pod's End'de oturuyor,» dedi Bay Gradgrind. «Ben orayı bilmiyorum. Nerede burası Bounderby?»

Bay Bounderby bu yerin kent merkezinde oluşunun ötesinde bir şey bilmiyordu. Bu nedenle de çevresine bakarak, durdu.

Tam durmuşlardı ki köşeden Bay Gradgrind'in tanıdığı bir kız koşarak, korku içinde çıkıverdi. «Heey!» dedi adam. «Dur! Nereye gidiyorsun? Dur!» 20 Numaralı Kız nefes nefeseydi, durup diz kırdı.

«Neden sokaklarda böyle yakışık almaz bir biçimde koşuyorsun?»

«Peşimde biri var. Kaçıyordum.»

«Peşinde mi? Senin peşinden kim koşsun?»

Soru köşeden deli gibi çıkıp kendini Bay Gradgrind'a toslamaktan alıkoyamayan şu renksiz Bitzer'la yanıtlanmış oldu. Bitzer yola fırladı.

«Bu ne demek oluyor, çocuk? Ne yapıyorsun? Bana nasıl çarpabilirsin?»

Bitzer düşen şapkasını alıp geriledi ve alnını döverek bunun bir kaza olduğunu söyledi.

«Bu oğlan mı seni kovalıyordu, Jupe?» diye sordu Bay Gradgrind.

«Evet efendim,» dedi kız, zoraki.

«Hayır, efendim, kovalamıyordum!» diye bağırdı Bitzer; «O benden kaçana dek kovalamıyordum. At binenlerin sözüne güven olmaz efendim, yalanlarıyla ünlüdürler. Dediklerine pek önem vermezler bayım. Kentte bunu herkes bilir. Biniciler çarpım tablosunu pek bilmezler ya, onun gibi.» Bitzer, bunun Bay Bounderby, etkileyebileceğini düşünmüştü.

«Beni korkuttu,» dedi kız, «korkunç yüzler yapıyor.»

«Ahh!» diye bağırdı Bitzer; «sen de onlardansın! sen de binicisin! Ona yarın atı tanımlayıp tanımlayamayacağını sordum. İsteseydi bir kez daha anlatacaktım. Peşinden koştum çünkü soru yinelenince doğru yanıt versin istiyordum. At cambazı olmasan böyle yalanlar uyduramazdın!»

«İşi onlarca iyi biliniyor,» dedi Bay Bounderby, «Haftaya kalmaz bütün okul sirki delikten izliyor olacaktır.»

«Sanırım haklısın,» dedi dostu. «Bitzer, dön ve evine git. Jupe, sen kal. Bir daha böyle koştuğunu duyarsam Bitzer, okul müdürüne hesap verirsin. Ne dediğimi anladın. Git hadi!»

Oğlan göz kırpıştırmayı bıraktı, yumruğunu alnına koyup Sissy'e baktı ve geriye döndü. Şimdi kızım, bu beyle beni babana götüreceksin. Biz de oraya gidecektik. O elindeki şişede ne var?»

«Cindir,» dedi Bay Bounderby.

«Yoo, hayır efendim. Dokuz Yağ var.»

«Ne var?»

«Dokuz yağ efendim. Babamı ovmak için.»

Kısa bir kahkaha atan Bay Bounderby:

«Babanı ne için dokuz yağla ovacakmışsın?» diye sordu.

«Gösteri sırasında yaralananlar hep bunu kullanırlar. «Omuzunun üzerinden peşindekinden kurtulup kurtulmadığına da bakıyordu. «Bazen çok kötü yaralanırlar.»

«Beş paralık iş yapmadıklarına bakılırsa, hakkettikleri de bu,» dedi Bay Bourderby. Kızın ona yönelen bakışlarında şaşkınlık ve kızgınlık vardı.

«Şu işe bak!» dedi Bounderby; «Senden dört ya da beş yaş küçükken öyle yaralarım vardı ki, dokuz ne söz, kırk, elli yağ iyi edemezdi onları. Yaraları da dengede durduğum için değil itilip kakılarak alırdım. Tel'de canbazlık yoktu. Yerde cambazlık yapar, ipi de sırtıma gererdim.

Ne denli sert olsa da Bay Gradgrind, Bay Bounderby kadar katı biri değildi. Tümüyle ele alınınca iyilikten yoksun olmadığı ortaya çıkıyordu. Kişiliğinin oluştuğu süreçte bir aritmetik hata yapılmamış olsaydı, çok iyi biri bile olabilirdi. Dar bir yola saptıklarında yüreklendirici bir sesle «Bu Pod's End, öyle mi Jupe?» diye sordu.

«Evet efendim. Bu da ev efendim.»

Alacakaranlıkta içinden kızılımsı ışıkların geldiği bir barın kapısında durmuştu. Sanki kendini içkiye vermişcesine partal ve yorgun duran ev, tüm içkiciler gibi yolun sonuna gelmiş görünüyordu.

«Barı geçip merdivenleri çıkacağız efendim. Beklerseniz bir mum bulup getireyim. Bir köpek sesi duyarsanız, o bizim Merrylegs'dir. Yanlızca havlar, korkmayın.»

«Merrylegs ve dokuz yağlar!» dedi Bay Bounderby. O madensel gülüşüyle gülüyordu. «Kendini yoktan varetmiş biri için bunlar çok iyi!»

SLEARY'NİN CAMBAZLIĞI

Bu meyhanenin adı *«Pegasus'un Kolları»* ydı. «Pegasus'un Bacakları» belki daha uygun kaçabilirdi ama tabeladaki kanatlı atın altında bu yazıyordu. Daha altında ressam süslü bir yazıyla şunları eklemişti.

İyi malt, iyi bira demektir
Girin içeri, buradadır iyi bira
İyi şarap, iyi brendi demektir.
Çağırın bizi, konun hazıra.

Kırık dökük barın arkasında çerçeveli yaldızlı bir başka *Pegasus* duruyordu. Daha gösterişli olan bu atın kanatları gerçek türdendi. Çevresinde altın yaldızdan yıldızlar vardı ve onun dizginleri kırmızı ipekten yapılmıştı.

Dışarısı tabelayı görünmez kılacak kadar karardığı, içerisi de resmi aydınlatacak kadar ışıklanmadığı için Bay Gradgrind ile Bay Bounderby düşgücünün bu ürünlerinden rahatsız olamadılar. Köşedeki dik merdivenlerden tırmanırken de kimseye rastlamadılar. Sissy mum aramaya gidince durup beklediler. Her an Merrylegs'in havlamasını duyacaklarını sandılarsa da, bu özel yetiştirilmiş köpek, kız mumla dönene dek ses vermedi.

«Babam odamızda yok, efendim,» dedi şaşırmış bir ifadeyle «İçeri girerseniz onu derhal bulurum efendim.»

İçeri girdiler. Onlara oturmaları için iki iskemle bulan Sissy, tekrar dışarı fırladı. İçinde bir yatak olan, küçük, eşyaları eski püskü bir odaydı. Senyör Jupe'un Shakespeare'den alıntı edepli ve komik skeçlerle süslediği gösterisinde giydiği kuyruklu, iki tavus tüyünün süslediği şapkası bir çivide asılıydı. Ne var ki, odada başka sahne giysisi ya da adama ait birşeyler görünmüyordu Merrylegs'e gelince;

tüm eğitilmiş köpeklerin bu atası, Nuh'un Gemisi'ne binemeden suya düşmüştü sanki. Pegasus'un kollarında köpek görmek ve duymak olanaksızdı.

Sissy babasını ararken kapıların açılıp kapandığını duyuyorlardı. Ardından da şaşkınlık ünlemleri yükseldi. Telaşla aşağıya indiğinde ve kıldan yapılmış eski bir bavulu açtığında boş olduğunu görecekti. Ellerini kavuşturdu. Çok korkmuştu.

«Babam çadıra gitmiş olmalı, bayım. Neden gittiğini bilmiyorum ama gitmiş olmalı. Hemen bulurum onu!» Yine turlamış, şapkasını bile almamıştı.

«Ne demek istiyor!» dedi Bay Gradgrind; «Hemen mi dönermiş? Bir milden uzak orası!»

Bay Bounderby karşılık veremeden odaya genç bir adam girmiş, «İzninizle, baylar,» diyerek kendini tanıtmıştı. Elleri ceplerinde ilerledi. Yüzü traşlı, ince ve sarıydı. Ortadan ayrılmış koyu renk saçları yüzünü çevreliyordu. Bedenine göre azıcık kısa ama güçlü bacakları ve kolları vardı. Göğsü ve sırtı ise olması gerekenden daha genişti. Üstünde bir Newmarket ceket, dar bir pantalon vardı ve lamba gazı, saman, portakal kabuğu, at gübresi, talaş karışımı bir şeyler kokuyordu. Ahırla tiyatro birleşimi bir yaratığı andırmaktaydı. Hangisi nerede bitiyor da öteki başlıyor, söylemek zordu. Bu bay el ilanlarında *«Kuzey Amerika Bozkırlarının Vahşi Avcısı»* ve *«perendeleriyle ünlü Bay E. W.B. Childers»* olarak tanıtılıyordu. Bu gösteri sırasında tüm vahşi avcıların oğullarını taşıdıkları biçimde «oğlunu» (yaşlı yüzlü küçük bir adamı) başının üzerinde, küçük adamın başı avucunda taşıdığına tanık oluyordunuz. Lüleli saçları, çiçekleri, kanatları ve boya, bu umutlu küçük insanı pek hoş bir Eros'a çeviriyor, izleyiciler arasındaki annelere mutluluk saçıyordu. Gerçekte ise bu küçük adamın berbat kesimli bir ceketi ve kalın sesi vardı ve adı çıkmıştı.

«İznınızle,» dedi Bay E.W.B Childers: «Sanırım Jupe'u görmek isteyen sizlersiniz?»

«Bizdik,» dedi Gradgrind: «Kızı onu bulmaya gitti ama bekleyemeyeceğiz. Bu nedenle de mümkünse bir mesaj bırakayım.»

«Şöyle ki,» diye lafa girdi Bay Bounderby: «Bizler zamanın değerini bilen insanlarız. Sizler ise zamanın değerini bilmeyen insanlardansınız.»

Bounderby'i tepeden tırnağa inceleyen Bay Childers «Sizinle tanışma onuruna erişmedim, ama kastettiğiniz zamanınızı daha çok para kazanmakla geçirdiğiniz işe ve görünüşünüze bakılırsa haklısınız derim,» dedi.

Küçük Eros, «Kazandığınızı da kendinize saklayabilirsiniz,» diye ekledi.

«Kidderminster, kes sesini!» (Kidderminster Eros'un gerçek adıydı.)

«Öyleyse, neye gelmiş de bizi aşağılıyor?» diye bağırdı Kidderminster. «Alay etmeye geldiyse önce gidip, bilet alsın!»

Sesini yükselten Bay Childers, «Kidderminster! sus!» diyordu. Bay Gradgrind'a döndü; «Ben sizinle konuşuyorum bayım. Belki farkında, belki değilsiniz ama (seyirciler arasında olduğunuzu sanmıyorum) son günlerde Jupe numarasında hep tekliyor.»

«Ne? Neyi tekliyor?» Gradgrind her şeyi bilen Bounderby'den yardım umarcasına ona bakıyordu.

«Numaralarında tekliyor.

Dün gece dört kez atlayış yapmaya kalktı. Beceremedi. «Bir kere bile yapmadı,» dedi Kiddemaster. «Bayrak numarasında da tekledi. Hareketleri pek gevşekti.»

Bay Childers,

«Yapması gerekeni yapmadı. Atlayışları kısa kaldı. Perendeleri de berbattı,» diye yorumladı.

«Ah!» dedi Gradgrind; «teklemek bu ha?»

«Genelde teklemek bu!» diye yanıtladı Bay E.W.B Childers.

«Dokuz yağlar, Merrylegs, teklemeler, perendeler ha!» diye patladı, en görkemli kahkahaların sahibi Bay Bounderby.

«Benim gibi kendini yükseltmiş biri için pek tuhaf dostlar.»

«İndir kendini öyleyse,» diye azarladı Eros:

«Tanrım! kendini o kadar yükselttiysen azıcık indiriver.»

«Pek karışan bir çocuk bu!» Gradgrind ona dönmüş, kaşlarını çatmıştı.

«Hiç de sinmemiş olan Kiddeminster «geleceğinizi bilseydik, genç bir centilmen bulurduk,» yanıtını yapıştırıverdi. «Bir rolün olmaması pek yazık. Sen sert telcisin değil mi?»

«Bu terbiyesiz çocuk ne demek istiyor?» diye sordu. Bay Gradgrind. Gözlerinde umutsuz bir ifade vardı. «Telci demekle ne istiyor?» Childers genç arkadaşını yakaladı. Bozkırları anımsatan hareketlerle odadan dışarı attı. «Çık dışarı! Çık dışarı!» diye bağırıyordu. «Pek anlamı yok. Öyle önemli değil.» «Sıkı ip, gevşek ip, farketmez. Siz Jupe için bir mesaj bırakacaktınız.»

«Evet.»

«Öyleyse onu alacağını hiç sanmıyorum. Onu tanır mısınız?»

«Adamı hiç görmedim.»

«Artık görebileceğinizi de sanmıyorum. Bana kalırsa her şey meydanda. Adam tüymüş.»

«Kızını terkettiğini mi söylüyorsunuz?»

Başını sallayan Childers, «Evet. İpleri koparmış diyorum. Dün gece kazıklı gibiydi. Bir gece önce de, bugün de. Son günlerde hep böyle ve buna dayanamıyor,» dedi.

«Neden... Çok kazıklı gibiydi?» Bu sözcüğü zorla çıkarabilmişti. Ciddi ve isteksizdi.

«Eklemleri sertleşiyor, yaşlanıyor,» dedi Childers, «Çeneciliği hâlâ iyi ama onunla da para kazanamaz.»

«Çeneci,» diye yineledi Bay Bounderby; «Yine başlıyoruz!»

Beyefendinin hoşuna gidecekse konuşmacı diyelim Bay E.W.B. Childers bu açıklamayı omuzunun üzerinden atıvermişti. Saçı ve omzu şöyle bir sallanıverdiler. «işin gerçeği şu ki, kızının onun teklediğini bilmesi o adamı ta yüreğinden yaraladı.»

«İyi!» diye söze girdi Bounderby,» Bak bu iyi Gradgrind! Adam kızını öyle seviyor ki, onu bırakıp kaçıyor! Bak bu çok iyi! Ha! Ha! Bak buraya genç adam; ben hep bugün olduğum yerde değildim, bu işleri de bilirim, seni şaşırtabilir ama annem de beni terketmişti.»

E.W.B. Childers buna hiç şaşırmadığını üstüne basa basa belirtti.

«Pekâlâ!» diye devam etti Bay Bounderby; «Ben bir çukurda doğdum ve annem beni bırakıp kaçtı. Onu bağışladım mı? Hayır. Onu bağışlayabiliyor muyum? Hayır. O ne? Sarhoş büyükannem dışında dünyaya gelmiş geçmiş en kötü kadın. Aile gururum filan yok benim. Düşgücü geniş, duygusal enayilerden değilim ben. Ak aktır, kara da kara. Coketownlı Josiah Bounderby'nin anası Wappingli Dick Jones'un anasının göreceği merhametten fazlasını göremez. Şimdi şu adama gelelim. Adam tabansız bir serseri, bir beşpara etmez ciğersiz. İngilizce'de böylelerine bu denir.»

«Bana farketmez,» dedi Bay Childers. «Ha İngilizcesi, ha Fransızca'sı. Ben arkadaşınıza gerçeği anlatıyorum. Siz duymak istemiyorsanız gidin temiz hava alın. Konuya çene yorduğunuza göre, kendi damınız altında yoruverin.

burada istenmeden konuşmayın. Kendine ait bir damın var, değil mi?»

Sesi alay doluydu.

Paralarını şıngırdatan Bounderby gülerek, «Sanırım,» dedi.

«Mümkünse gidip orada konuşun. Burası pek sağlam değildir. Bakarsınız sizin nefese dayanmaz, iniverir aşağı!»

Bounderby bir kez de tepeden tırnağa süzdü ve onun işini bitirmişcesine Gradgrind'a döndü:

«Bay Jupe bir saat kadar önce kızını bir yere göndermiş. Ardından onun çıktığını görmüşler. Başında şapkası, kolunun altında da bohçası varmış. Kız buna hiç inanmayacaktır, ama adam kızını terketti.»

«Neden inanmayacak?» diye sordu Gradgrind.

«Çünkü onlar tek kişi gibiydiler. Hiç ayrılmazlardı. Bugüne kadar, hep kızın üstüne titremişti.»

Boş bavula yürüyüp, içine baktı Childers. Ardından merakla gelen kidderminsterin bacakları ayrık ayrıktı. Dizleri de tutuktu.

Bu aslında Sleary'nin adamlarının tümünde devamlı at üstünde oldukları izlenimini pekiştiren bir özellikti.

«Zavallı Sissy! Bari ona çıraklık yaptırsaydı,» diye devam etti Childers; «Onu bırakıyor ama kızın elinde altın bilezik olacak hiçbir şey yok.»

«Böyle bir düşüncenin sizin gibi çıraklık yapmamış birinden geliyor olması takdir edilecek bir şey» dedi Gradgrind.

«Ben mi çıraklık yapmamışım? Ben yedi yaşımda işe başladım, bayım.»

Bay Gradgrind'ın iyi niyeti elinden alınmış gibiydi.

«Oo... Öyle mi?» dedi isteksizce. «Ben gençlerin çıraklık...»

Bay Bounderby yüksek sesle gülüyordu: «Başıboşluk işlerinin çıraklığı! Bunu ben de duymamıştım doğrusu!»

Bounderby'nin varlığını yok sayma numarası yapan Childers konuşmasını şöyle sürdürdü:

«Babasının kafasında kızının eğitim görmesi düşüncesi vardı. Bu nereden aklına girmişti bilmiyorum ama hiç çıkmadığını söyleyebilirim.

Şu yedi yıldır ona şuradan okunacak, oradan yazılacak, öteden çözülecek bir şeyler bulup buluştururdu.»

Elini cebinden çıkarıp yüzünü ve çevresini sıvazlıyan E.W.B. Childers bol kuşku, az umutla Bay Gradgrind'a baktı. Daha ilk andan itibaren terkedilmiş kız için adamı yumuşatmayı aklına koymuştu.

«Sissy burada okula girince,» diye devam etti, «babasının sevincini görmeliydiniz! Aslında bana pek bir şey ifade etmiyordu. Bizler oraya buraya giden, göçebe insanlarız. Ama o, bu ayrılığı aklına koymuştu. Azıcık çatlaktı ve onu yerine yerleştirdim diye düşünüyordu sanırım. Bu gece buraya gelişteki zamanlamanız kusursuz derim, çok kusursuz.»

«Tam tersine,» dedi Gradgrind, «Ona kızının çevresinin okul açısından son derece sakıncalı olduğunu, okula gelmemesini söylemeye geldim. Ama babası onu bırakıp gittiyse, kızın da bu işte parmağı yoksa... Bounderby seninle konuşmam gerekiyor.»

Bu sözler üzerine Bay Childers binici adımlarıyla odadan çıkıp sahanlığa geçti ve yüzünü sıvazlayıp hafiften bir ıslık çalmaya başladı.

Arada kulağına Bay Bounderby'nin sesi geliyordu. «Hayır,» «Ben hayır derim.»

«Bunu hiç önermem.» «Bence Hayır.»

Bay Gradgrind'ın sesi daha az çıkıyordu.

«Louisa bir örnektir.»

«O aşağılık merak insanı nerelere götürüyor.»

«Nelerle son buluyor.» «Bu açıdan bak, Bounderby.»

Bunlar olup biterken üst katlardan çıkıp gelen Sleary'nin kumpanyasının adamları yavaşça kümelenip fısıldaşmaya başladılar. Sonunda Childers'le birlikte yavaşça odadan içeri süzülüverdiler. Aralarında iki, üç güzel kadın, onların iki üç kocaları, iki üç anaları ve sekiz dokuz çocukları vardı. Çocuklar gerekince peri rollerini üstleniyorlardı. Ailelerden birinin babası başka bir ailenin babasını bir sırığın üzerinde dengedeyken taşıyor, üçüncü ailenin babası da, her iki babayla birlikte bir piramit oluşturuyordu. Piramitin tepe noktasında Kidderminster vardı. Tüm babalar yuvarlanan fıçıların üzerinde dansedebilir, şişelerin üzerinde durabilir, her şeyin üzerinden atlayabilirlerdi. Annelerin tümü telde ve ipte danseder, eğersiz atlar üzerinde numaralar yapabilir, bacaklarını göstermede nazlanmazlardı. Aralarından biri de kentlere girerken altı atlı bir Yunan savaş arabası kullanırdı. Her şeyi bildiklerini sanan bu kişiler, giyim kuşama pek öyle önem vermezler, yaşadıkları yerlere de pek özen göstermezlerdi. Kumpanyanın tüm okur yazarlık gücünü toplasanız ancak berbat bir mektubu kaleme alabilirdiniz. Yine de bu insanlarda olağanüstü bir yumuşaklık, bir çocuksuluk vardı. Sert davranışlar onlara göre değildi. Birbirlerine yardımcı olma, acılarını paylaşma konusunda hep hazırdılar ve dünyadaki tüm insanlar gibi onların da saygı ve yapıcı yaklaşım beklemeye hakları vardı.

En son çıkıp gelen Bay Sleary oldu: Tıknaz bir gövde; bir gözü sabit, diğeri gezginci iki göz; adına ses denebilirse kırık borazanlar gibi bir ses; dağınık bir görünüm; ne tam ayık, ne tam sarhoş bir kafa.

Astımla başı dertte olan Sleary'nin sesi bazı harfleri çıkarmada zorlanıyordu. Ağzından «Bayım, bu çok kötü bir iş! Sanırım palyaçomla köpeğinin tüydüklerinden haberiniz var?» gibi bir şeyler çıktı.

Soruyu yönelttiği Gradgrind, «Evet,» dedi.

«Peki, Bayım. Zavallı kızcağız için bir şeyler yapmayı düşünüyor musunuz efendim? Şapkasını çıkarmış, bu iş için içinde taşıdığı bezle kenarını siliyordu.

«Döndüğünde ona bir önerim olacak.»

«Bunu duyduğuma sevindim Bayım. Ondan kurtulmak istemiyorum ama kısmetini de engellemek istemem.

Her ne kadar başlamak için biraz geç ise de onu yetiştirmeye hazırım. Sesim biraz kısık çıkıyor Bayım. Beni iyi tanımıyanlar, beni anlamakta güçlük çekiyorlar ama siz de benim gibi ta çocukluktan başlayarak çadırda bir ısınıp bir üşüseydiniz, sizin de sesiniz yok olurdu.»

«Herhalde,» dedi Gradgrind.

Konuksever bir rahatlıkla, Sleary; «Beklerken bir şey içer misiniz Bayım? Sherry? Adını koyun, yeter efendim.» diye sordu.

«Ben almayayım. Teşekkür ederim.»

«Öyle demeyin Bayım. Arkadaşınız ne içer? Yemeğinizi daha yemediğinize göre siyah biraya ne dersiniz?»

Tam bu sırada, Sleary'nin daha iki yaşında at sırtına bağlanan; on iki yaşında, o çok sevdiği atlarının cenazesini taşımasını isteyen bir vasiyetname yazan; on sekizlik güzel ve sarışın kızı Josephine «Baba, sus! Geri döndü,» diye seslendi. Koşa koşa çıktığı odaya, koşa koşa dönmüştü. Babası görünmüyordu. Sissy Jupe onları orada öylece toplanmış görüp, gözlerdeki anlamı kavrayınca, ağlamaya başladı ve kendini o sırada çocuk bekleyen ipcambazı kadınlardan birinin kollarına attı. Kadın da diz çökmüş, ağlıyor, onu yüreklendirmeye çalışıyordu.

«Bu çok acımasızca bir şey,» dedi Sleary; «Tanrı biliyor ki, çok acımasızca bir şey»

«Ah benim iyi babacağım, babacığım nereye gittin? Bana iyilik için gittiğini biliyorum! Benim için gittin! Ama

bensiz çok kötü olacaksın zavallı, zavallı babacığım! Bensiz ne yaparsın!» Bu ve benzeri şeyleri söylemesini dinlemek iç paralayıcıydı. Kollarını yukarı uzatmış, onun gölgesine sarılmak istiyor, gölgeyi bırakmak istemiyor gibi duruyordu. Ta ki sabrı tükenen Bay Bounderby sözü ele alana kadar kimse tek söz söylemedi.

«Bana bakın iyi insanlar,» dedi adam; «Bu yalnızca zaman kaybı. Kızın gerçeği kavramasına izin verin. Benden duyması uygun olur, çünkü ben de terkedilmiştim. Hey, bak bana... Adın ne senin? Baban seni bıraktı ve gitti. Yaşadığın sürece onu görmeyi beklememelisin!»

Bu insanların gerçeğe pek saygıları yoktu, konu çerçevesinde öylesine ilgisizdiler ki, konuşmacının sağduyusu onları etkileyeceği yerde kızdırmıştı. Adamlar «Lanet olası!» diye bağırdılar. Kadınlar. «Hayvan!» dediler ve Sleary, Bounderby'i kenara çıkıp kulağını bükmek zorunda kaldı.

«Bakın size ne diyeceğim, Bayım. Bence siz kısa kesin. Benim adamlarım iyi yürekli adamlardır ama ellerine, ayaklarına da pek çabukturlar. Siz benim önerime uymazsanız korkarım nefesinizi keseceklerdir.»

Bay Bounderby bu ılımlı öneriyle denetimi altına alınınca, Bay Gradgrind, konuya «Çözümcü» bir yaklaşım getirme fırsatını buldu.

«Bu kişinin dönüp dönmeyeceği şu an için konunun dışında. Şimdi burada yok ve dönmesi de beklenmiyor. Sanırım bu konuda görüşlerimizi paylaşıyoruz.»

«Paylaşıyoruz Bayım, Devam edin.» Sleary konuşmuştu.

«Pekâlâ. Ben bu zavallı kızın babasına onun okula devam edemeyeceğimi, bu konuda uygulama açısından sorunlar olduğunu söylemeye gelmiştim ama bunlara girmek niyetinde değilim. Koşullar değiştiğine göre bir önerim olacak. Senin sorumluluğunu alıp, seni eğitmeyi öne-

riyorum Jupe. Davranışlarının iyiliği dışında tek koşulum var ki, o da benimle gelip gelmemek konusunda burada karar vermen. Benimle geleceksen buradaki dostlarının hiçbiriyle ilişkin kalmayacak, onları görmeyeceksin. Sanırım konuyu özetledim.»

«Ben de önerimi koyayım ki, madalyonun iki yüzü de dengelensin.» dedi Sleary. «Çıraklığa başlamak istersen Cecilia, işin ne olduğunu ve kiminle çalışacağını biliyorsun. Şu anda kucağında bulunduğun Emma Gordon sana ana, Josephine de kardeş olacaktır. Ben melek geçinenlerden değilim, kafam kızdı mı sana küfür ettiğim zamanlar da olacaktır. Sinirli olabilirim ama Bayım, daha tek bir atı incittiğim görülmemiştir. Bu yaşımdan sonra da binicilere başka türlü davranacağımı sanmıyorum. Ben pek iyi konuşamam Bayım, diyeceklerim bundan ibaret.»

Konuşmasının son kısmı Bay Gradgrind'a yöneltilmişti Gradgrind başını eğerek dinledi ve sözlerine şunları ekledi:

«Kararını etkileme açısından söyleyebileceğim tek şey doğru dürüst bir eğitimin çok önemli olduğudur. Anlayabildiğim kadarıyla baban da bunu biliyor, böyle düşünüyormuş.»

Bu sözlerin etkisini gözle görebilirdiniz. Hıçkırıkları durdu, Emma Gordon'dan azıcık ayrıldı ve yüzünü koruyucusuna çevirdi. Bulunanlar değişimi algılamışlardı. Hep birlikte derin bir nefes alıp «gidecek!» dediler.

«Kararını iyice tart, Jupe,» dedi Gradgrind. «İyice düşün. Başka sözüm yok.»

Kız bir dakika süren bir sessizlikten sonra yine ağlamaya başladı. «Gidersem babam dönünce beni nasıl bulur ki?»

Sorunu matematiksel çözüme ulaştırmış olan Gradgrind, «Bu konuda rahat olabilirsin,» dedi. «Rahat olabilir-

sin Jupe. Böyle bir durumda baban bu Bay'ı bulacaktır Bay?»

«Sleary. Adım bu Bayım. Adımdan utanmam. Bütün İngiltere adımı bilir. Bana bugüne kadar o ekmek yedirdi sayılır.»

«Bay Sleary'i bulacaktır. O da senin nereye gittiğini söyler. Seni onun isteklerine karşın tutamam. Beni bulması ise zor değil. Coketownlı Bay Thomas Gradgrind adı bilinen bir addır.»

«Bilinir,» dedi Sleary. Sakat gözü dönüvermişti. «Şu evin dışında yüklüce para tutanlardan birisin ama şimdi konuya girmeyelim.»

Bir sessizlik oldu. Sonunda Jupe ellerini yüzüne örtüp, hıçkırıklar arasından bağırdı:

«Peki, verin elbiselerimi, yüreğim parçalanmadan gideyim!»

Kadınlar üzüntüyle harekete geçtiler. Zaten iki üç parça olan eşyası hemen toplanıvermişti. Onlarla gezen bir sepete yerleştirdiler. Sissy yerden kalkmamış, hâlâ ağlıyordu. Bay Gradgrind ve Bay Bounderby onu götürmeye hazır, kapının yanında beklemekteydiler. Bay Sleary sanki bir gösterideymiş gibi adamlarının oluşturduğu çemberin orta yerinde duruyordu. Tek eksiği kamçısıydı.

Sepeti hazırlayanlar, kızın şapkasını da getirdiler. Saçını düzeltip, başına taktılar. En doğal biçimde kümelendiler; Jupe'e sarıldılar ve, onu öptüler. Vedalaşmak için çocuklarını da getirdiler. Hepsi sıradan, doğal, yufka yürekli, saçma sapan kadınlardı.

«Artık kararını verdiysen, gidelim,» dedi Gradgrind.

Ama kız daha erkeklerle vedalaşmamıştı. Hepsinin kollarını çözmeleri gerekti. (Sleary'nin yanında hep böyle dururlardı) Hepsi kıza bir veda öpücüğü verdi. Tek istisna Kidderminster'di. O insan düşmanı üzgün arkaya çekildi.

Sona Bay Sleary kalmıştı. Kollarını açıp iki eliyle kızı

yakaladı. Attan inen başarılı bir genç hanımı zıplatması bekleniyordu ama kızın zıplayacak hali yoktu. Ağlayarak, öylece duruyordu önünde.

«Gülegüle canım! Her şey iyi olacak. Dilerim yoksul dostların seni rahatsız etmezler. Baban köpeği alıp götürmese çok iyi olacaktı. El ilanlarından onu çıkarmak zor olacak. Hoş. sahibi olmadan gösteri yapamaz ya.»

Bu sözlerden sonra sabit gözünü kıza. ötekini çevresindekilere çevirdi, kızı öptü ve bir at'a çıkarır gibi Gradgrind'a verdi.

İşte Bayım; Sizi utandırmayacaktır. Güle güle Cecilia. Güle güle Sissy! Güle güle Cecilia! Tanrı seni korusun!» Odanın dört bir yanından gelen seslerdi bunlar.

Binicilik hocasının gözü kızın göğsündeki dokuzyağ şişesini görüvermişti. «Şişeyi bırak canım,» dedi, «Taşıması zor, senin de işine yaramaz. Ver onu bana!»

Yeniden hıçkırıklara boğulan kız, «Hayır, Hayır! Lütfen... Yalvarırım... O dönene kadar bende kalsın! Dönünce gereksinimi olacak. Beni yağ almaya yollarken gitmeyi düşünmüyordu. Onu saklamam gerek!» diye karşılık verdi.

«Pekâlâ, öyle olsun! (Görüyor musunuz Bayım?) Elveda Cecilia! Sana son söyleyeceklerim bunlar: Anlaşmanı bozma! Beyefendi'nin sözünü dinle ve geçmişi unut. Evlenip de işlerini yoluna koyunca at cambazları görürsen onlara iyi davran! İnsanların eğlenmeye gereksinimi vardır, Bayım.» Sleary konuştukça açılıyordu «Devamlı öğreniyor, devamlı çalışıyor olamazlar. Yaşamın canını çıkarma, tadını çıkar. Ben binicilikten ekmek yedim ama bunu derken işin felsefesini ortaya koyuyorum Bayım; yaşamın tadını çıkarın, canını değil!»

Sleary, felsefesi onlar merdivenlerden inerken açıklanmıştı. Felsefenin gerek sabit, gerek fırıldak gözü, üç kişi ve bir sepeti gecenin karanlığında yitiriverdi.

BAYAN SPARSİT

Bekâr Bay Bounderby'nin evini yöneten yaşlıca bir hanım vardı. Onu zafer kazanmış bir edayla Bounderby'nin arabasında, ya da alçakgönüllüğün zorbasına ilgi gösterirken rastlayabilirdiniz. Bu Bayan Sparsit yalnızca güngörmüş bir kadın olmakla kalmıyor, iyi de bir aileden geliyordu. Leydi Scadgers adında ve hayatta olan bir büyük teyzesi vardı. Onu dul bırakan Bay Sparsit ise, anne tarafından Bayan Sparsit'in *«Bir Powler»* dediklerindendi. Bilgi ya da akılları kıt yabancılar, *Bir Powler* olmanın ne olduğunu anlamazlar, bunun bir iş mi, yoksa bir siyasi parti mi, hatta ve hatta bir mezhep mi olduğu konusunda kuşkuya düşerlerdi. Görgülü ve nitelikli beyinler için Powler demek iyi bir soyağacı demekti. Çok eskiye gidiyordu. Öyle eskilere gidiyordu ki, aile bireylerinin arada bir ortadan yok olup, tefecilikten girdikleri *«Borçlular Zindanı»*ndan çıkmalarına şaşmamalıydı.

Ana tarafından bir Powler olan Bay Sparsit, baba tarafından bir Scadger'le evlenmişti. Çok şişman, ete pek düşkün ve son on dört yıldır bacaklarını yataktan indiremiyen Leydi Scadgers, bu evliliğin çöpçatanlığını da yapmıştı. Sparsit yirmi birindeydi, upuzun bacaklarının taşıdığı incecik bir gövdesi, söz edilmeye değmez bir kafası vardı. Amcasından yabana atılmaz bir mirasa konmuştu ama para eline geçene dek yaptığı borçlar mirası kadardı. Borçları daha sonraları ikiye katlandı. Yirmi dört yaşında öldüğünde (Ölüm yeri Calais, ölüm nedeni Brendi.) Evlenir evlenmez terkettiği karısına hiçbir şey bırakmadı. Kocasından on beş yaş büyük olan yaslı dulu ise, tek akrabası olan Bayan Scadgers'la ölesiye bir kan davasına tutuştu. Geçimini sağlamak ve Scadgers'a nispet yapmak

için kendine bir iş buldu. O Romalı Coriolanus burnu. Sparsit'i ona âşık eden yoğun kara kaşlarıyla Bounderby'nin çayını koyuyordu şimdi.

Bounderby, kentleri ele geçirmiş bir komutan, Bayan Sparsit törenlerde yanında taşıdığı tutsak prenses olsa, ancak bu denli tantana yapılabilirdi. Kendi soy sopunu yerin dibine batırırak övünüyor, Bayan Sparsit'inkileri göklere çıkararak da gururlanıyordu. Kendi gençliği konusunda tek bir parlak anı taşımayan Bounderby, Bayan Sparsit'in gençliğini parlak olanaklarla, kadıncağızın geçtiği yolları çuvallar dolusu gülle donatıyordu. Ve «şuna bakın efendim,» diyordu; «Sonuç ne? Yılda yüz pound karşılığında Coketownlı Josiah Bounderby'nin evine bakıyor!» (Yüz pound'ı da beğeniyor üstelik.)

Bu karşıtlığı, öylesine sık kullandı ki, başkaları da ayrı sözleri kullanır oldular. Bu, Bounderby'nin en sinir bozucu özelliklerinden biriydi. Yalnızca kendine övgüler düzmekle kalmaz başkalarına da düzdürürdü. Başka ortamlarda alçakgönüllü olan bir yığın yabancı Coketown'daki yemeklerde bu bulaşıcı hastalığa yakalanır ve kendini Bounderby'i överken bulurdu. Muhafaza Alayı, Bayrak, Magna Carta, John Bull, Hebeas Corpus, İnsan Hakları Bildirgesi... Bir İngiliz'in kalesi evidir, Kilise ve Devlet, Tanrı Kraliçeyi korusun... Hepsi Bounderby'di.

Çoğu kez (yani sık sık) konuşmacılardan biri şunu söylerdi insana:

«Prensler ve soylular var olurlar ya da yok
Bir nefes onları var eder ya da yok.

Bunlar söylendiğinde konuğun Bayan Sparsit'ten söz edildiğini duyduğu varsayılırdı.

«Bay Bounderby,» dedi Bayan: «Bu sabah pek yavaş yiyorsunuz.»

«Tom Gradgrind'ın anlık kararını düşünüyorum.»

Tom'u özgür konuşma örneği olarak görüyordu. Sanki birileri ona Thomas demesi için rüşvet veriyordu da, o demiyordu. «Şu düşen kızı yetiştirme kararını.»

«Kız okula mı, yoksa eve mi gideceğini bilmek istiyor.»

«Beklemeli hanımefendi,» dedi Bounderby; «Ben öğrenene dek beklemeli sanırım az sonra Tom Gradgrind'in kendisi burada olacak. Birkaç gün daha burada kalmasını isterse doğal olarak kalabilir.»

«Siz öyle istiyorsanız tabii kalır, Bay Bounderby.»

«Onu Louisa'yla tanıştırmadan önce bir kez düşünmesine olanak vermek için burada alıkoymayı uygun buldum.»

«Öyle mi Bounderby? Ne kadar düşüncelisiniz!»

«Çayını yudumlamakta olan Bayan Sparsit'ın Romalı burnunun delikleri genişledi, siyah kaşları da çatıldı.

«Benim için apaçık görünen, küçük kızın bu dostluktan çok az yarar göreceğidir.»

«Genç Bayan Gradgrind'dan mı söz ediyorsunuz Bay Bounderby?»

«Evet efendim, Louisa'dan söz ediyorum.»

«Küçük kız deyince hangisini kastettiğinizi anlayamadım.»

«Louisa,» diye yineledi. Bay Bounderby, «Louisa, Louisa.»

«Siz Louisa için ikinci bir baba gibisiniz efendim.» Bayan Spansit azıcık daha çay aldı. Buharı tüten fincana eğildiğinden, o klasik yüzü ilk çağ tanrılarını çağırır gibi duruyordu.

«Tom'a ikinci bir baba gibisiniz deseydiniz daha uygun olurdu. Genç Tom'dan söz ediyorum tabii, dostum olan babasından değil. Tom'u işime alıp ona kanadımın altında bir yer vereceğim.»

«Öyle mi? Bu iş için biraz genç değil mi, efendim?» Efendim sözcüğü Bounderby'e saygıdan çok kullananın kendine olan saygısından kaynaklanıyordu.

«Hemen şimdi değil tabii. Daha önce bilgi dağarcığını doldurması gerekecek. Her şeyden önce öğrenmesi gerek. Ben o yaşta iken az bildiğim şeylerde gözümü dört açardım! «Aslında o kadar çok sözü geçmişti ki, çocuk bunu ezbere biliyordu.» Birçok konuda konuşmakta zorlanıyorum. Bakın işte bu sabah size cambazlarda söz ettim. Siz cambaz konusunda ne bilebilirsiniz ki? Sokakların çamurunda bir cambaz olabilmek benim için Tanrının lütfu sayılacağı o günlerde, siz İtalyan operaları izliyordunuz. Benim elimde yolunuzu aydınlatmak için bir meşale alacak kuruş yokken siz satenleriniz ve mücevherlerinizle opera binasından çıkmaktaydınız.

Bayan Sparsit, üzgün bir ağırbaşlılıkla «Evet bayım,» dedi, «Ben İtalyan Operalarıyla çok erken tanıştım.»

«Ben de Bayan, ama ben opera binasının dışıyla tanışıyordum. Önündeki sütunların arası pek sert bir yatak olurdu. Sizler gibi kuştüyü yataklarda yatmaya alışık olanlar, yerde yatmanın ne denli güç olduğunu bilemezler. İşte bu nedenle de size cambazlardan söz etmemin hiçbir anlamı yok. Yabancı dansçılardan, Londra'nın tiyatrolarından, May Fair'den, lordlar, leydiler ve soylulardan sözetmem gerek.»

«Ben sizin böyle bir şey yapmak zorunda olduğunuzu sanmıyorum efendim,» dedi Bayan Sparsit. «Yaşamın getirdiği değişikliklere ayak uydurabildiğimi umarım. Sizin öğretici deneyimlerinizi dinleme konusunda bir heves geliştirdiysem bununla övünemem, çünkü herkes sizi dinlemekten zevk alıyor.»

«Bazı kişiler Coketownlı Josiah Bourderby'nin kendi kaba saba diliyle bile olsa, neler görüp geçirdiğini dinlemekten hoşlandıklarını öne sürebilirler Bayan. Ne var ki

siz lüksün kucağına doğduğunuzu yadsıyamazsınız: bunu pekâlâ biliyorsunuz.»

Başını sallayan Bayan Sparsit, «Yadsımıyorum,» dedi.

Bay Bounderby'nin masadan kalkıp, sırtını ateşe vermesi bir zorunluluk olmuştu. Kadın onun konumuna zenginlik katıyordu.

«Siz sosyetedeydiniz,» dedi Bay Bounderby, bacaklarını ısıtarak; «Yüksek sosyetedendiniz.»

Bayan Sparsit'in yalancı alçakgönüllüğü Bounderby'ninkine taban tabana zıt olan, bu nedenle de onunkini sarsmayacak türdendi. «Doğru efendim.»

«Modanın doruğundaydınız, vs. vs.»

Tüm dulluğu üzerine çöken Bayan Sparsit bu sözleri de doğruladı.

Dizlerini büken ve zevkten neredeyse bacaklarına sarılacak kadar eğilen Bay Bounderby, kocaman bir kahkaha patlattı. Bay Gradgrind ve kızının geldikleri duyurulmuştu. Bounderby ilkini bir toka ile ikincisini de bir öpücükle karşıladı.

«Jupe'u çağırtabilir miyiz, Bounderby?» diye sordu Gradgrind.

«Tabii ki.» Jupe çağırtıldı. İçeri giren kız Bounderby'e diz kırdı. Daha sonra genç Bayan Gradgrind'ı görüp onada. Ne var ki bu kargaşada Bayan Sparsit'i unutmuştu. Bunu gören patavatsız Bounderby konuyla ilgili düşüncelerini sıralamaya girişti:

«Bak sana ne diyeceğim kızım; Çaydanlığın yanında duran hanımın adı Bayan Sparsit'tir. Çok seçkin biridir ve bu evin yönetimi onun elindedir. Bu nedenle de bu evin herhangi bir odasına girer de, bu bayana gereken saygıyı göstermezsen, odada kalış süren kısa olacaktır, bilesin! Bana nasıl davranırsan davran, önemsizdir. Ben «birileri» olduğum iddiasında değilim. Yükseklerde akrabalarım, dostlarım yok. Hiç akrabam yok. Benim geldiğim yer ça-

mur sayılır. Ama bu hanıma davranış benim için önemlidir. Bu nedenle de gereken saygıyı ya gösterirsin ya da bu odaya giremezsin.»

«Sanırım,» dedi Gradgrind: «göremedi, kasıt yoktu.»

«Dostun Gradgrind bunun yalnızca bir unutkanlık olduğunu söylüyor, Bayan Sparsit.» dedi Bounderby: «Olabilir ama siz de farkındasınız ki Bayan, ben size karşı yapılan hatalara istenmeden olsalar bile izin vermem.»

«Çok iyisiniz!» dedi Bayan Sparsit; «Sözünü etmeye değmez.»

Bütün bu sözler sırasında gözü yaşlı, kendini bağışlatmaya çalışan Sissy, evin sahibi tarafından Gradgrind'e yöneltildi. Gözlerini yere dikmiş olan Louisa buz gibi duruyordu. Kız dikkatle adamın yüzüne baktı.

«Jupe, seni evime almaya karar verdim. Okulda olmadığın sürece biraz rahatsız olan Bayan Gradgrind'la ilgileneceksin. Bayan Louisa'ya –bu Bayan Louisa'dır– Son yaptığın işin doğal ama üzücü sonuçlanma biçimini aktardım. O iş geçmişte kaldı ve ondan söz edilmeyecek. Senin geçmişin şimdi başlıyor. Bilgisiz olduğunun da bilincindeyim.»

«Evet efendim,» dedi diz kıran kız.

«Seni eğitmekten mutluluk duyacağım ve sen aldığın eğitimin meyvelerinin yaşayan kanıtı olacaksın. Seni kurtaracağız ve seni biçimlendireceğiz. Sanırım babana ve seni aralarından çekip aldığımız insanlara okurmuşsun. Öyle mi?» Bay Gradgrind kıza yaklaşması için işaret etmiş ve sesini iyice alçaltmıştı.

«Yalnızca babamla Merrylegs'e efendim. Daha doğrusu Merrylegs de orada olurdu.»

«Merrylegs'i boşver, Jupe,» dedi adam. Suratı asılmıştı.

«Sana onu sormuyorum. Sanırım babana hep bir şeyler okumak gibi bir alışkanlığın varmış.»

«Oh! evet, efendim. Hep okurdum. En mutlu zamanlarımız onlardı. Çok mutlu günlerimiz oldu efendim!»

Louisa kıza ilk kez ancak üzüntüsü böylesi açığa çıkınca bakmıştı.

Sesini daha da kısan Gradgrind sordu:

«Babana ne okurdun Jupe?»

«*Periler*'den efendim. Sonra *Cüce ile Kambur*'dan bir de *Cinlerin Masalları* vardı...» Kız hıçkırıklara gömülmüştü.

«Sus!» dedi Gradgrind. «Yeter. Böyle yok edici zırvalıklardan söz ettiğini duymayayım. Bounderby; bu işin çok sıkı tutulması gerek ve ben gerekeni yapacağım.»

«Ben ne düşündüğümü söyledim,» dedi Bounderby;

«Ben senin yaptığını yapmazdım. Ama pekâlâ. Bu kadar ısrarlı isen, pekâlâ!»

Böylece Gradgrind ile kızı, Cecilia Jupe'u alıp Taşev'e gitmek üzere yola çıktılar ve Louisa yol boyunca iyi ya da kötü tek sözcük bile konuşmadı. Bay Bounderby günlük işlerine geri döndü. Bayan Sparsit ise kaşlarının arkasına çekildi ve gece boyunca onların karanlığında düşünceye daldı.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MERAK ETMEYİN

Şu bamteline bir kez daha basalım da şarkımıza sonra devam edelim.

Louisa bundan altı, yedi yıl kadar önce kardeşiyle yaptığı bir konuşmaya «Çok merak ediyorum,» diye başlamıştı. Bunu duyan Bay Gradgrind ortaya fırlayıp «sakın!» diye bağırdı.

İşte mekanik sanatların kaynağı, duygulara inmeden,

eğitim vermenin gizi bu sözlerde saklıydı «Topla, çıkar, çarp. böl, ama şaşırma. Şu yeni yürüyen bebeyi bana getirin ona hiç bir zaman meraklanmamayı sorgulamamayı öğreteyim.» diyordu Bay Choakumchild.

Coketown'da yürümeye yeni başlamış birçok bebeğin yanında, sonsuzluğa doğru yirmi, otuz, kırk, elli yıldır yürüyen bebekler de vardı. Toplum içerisinde dolaşmaları ürkütücü olan bu bebeklerin nasıl adam edileceği sorunu on sekiz mezhebi yumruk yumruğa getiriyordu. Olaya sonuçlar ve araçlar açısından bakılınca onları hiç adam edemedikleri açıkça görülebiliyordu. Akla gelen, sığan ya da sığmayan her konu da birbirlerine ters düşmekteydiler ama görüş birliği sağladıkları tek nokta bu bebelerin şaşırmamaları ve sorgulamamaları gerektiği konusuydu. Onlara anlatılanların doğruluğuna güvenmeliydiler. Her şey ekonomiye dayalıydı. Onlara kocaman kocaman kitaplarda gösterildiği gibi: İyi bebekler büyüyünce banka'da tasarruf hesabı sahibi olurlardı. Kötü bebekler ise dışlanırlardı. Bilgi dağarcıklarındaki açıklıklar ve boşluklar ise ustaca örtbas edilirdi. Herkesin görüşü tekti: Bu bebekler sorgu sual nedir bilmeyeceklerdi.

Coketown'da ulaşılması kolay bir kütüphane vardı. Bay Gradgrind'ın aklı insanların burada neler bulup okuduğu konusunda pek sıkıntılıydı. Bu konuda birtakım başlıklar denizinde kayboluyordu ki, bu denize dalıp da aklı yerinde yüzeye çıkan kimse pek bilinmiyordu. Üzücü bir durumdu, çünkü bu okurlar da şaşırıyorlar, çok merak ediyorlardı. İnsanın doğası, tutkuları, umutları ve korkuları, çabası, başarıları ve yenilgileri, sıkıntıları ve mutlulukları yaşamları ve ölümü, sıradan insanı şaşırtıyor, merak içinde bırakıyordu. On beş saat çalıştıktan sonra kendileri gibi insanlarla, kendi çocuklarına benzen çocuklarla ilgili masallar okuyorlardı. Euclid yerine De Foe ya daha yakındılar. Cocker değil ama Goldsmith onları daha çok

rahatlatıyordu. (*) Bay Gradgrind topluyor, çıkarıyor ve sonucun nasıl böyle olduğuna bir türlü akıl, sır erdiremiyordu.

«Yaşamaktan bıktım, Loo,» dedi genç Thomas Gradgrind. Alacakaranlıktı ve berber dükkânına benzer odadaydılar.» Senin dışında herkesten nefret ediyorum.»

«Sissy'den nefret etmiyorsun, Tom.»

«Ona Jupe demek zorunda olmaktan nefret ediyorum. Hepimizden iğreniyor olmalı. Kızla işleri bittiğinde aklını da yitirmiş olacak. Şimdiden balmumu gibi bembeyaz ve benim kadar da mutsuz.»

Genç Thomas ateşin karşısındaki bir iskemleye tersten ata biner gibi binmiş, kafası kollarında, duygularını açıklıyordu. Karanlık köşede oturan kızkardeşinin bakışları bir delikanlıya bir de yere düşen kıvılcımlara gidiyordu.

«Bana gelince;» dedi Tom, «ben bir eşeğim. Bir eşek kadar inatçıyım, bir eşekten aptalım, bir eşek kadar keyiflenebiliyorum ve bir eşek kadar da tepmek isterdim.»

«Beni tepmek değildir umarım.»

«Yok Loo. Seni üzmem. Sana ayrıcalık tanıdığımı ta başından söylemiştim.» Tom baba ocağı için yeterince uygun bir tanımlama bulmak için duraladı: «Bu, lanet olası sarılıklı hapishaneye gelince... sensiz neye benzerdi bilemiyorum.»

«Öyle mi? Bunu gerçekten mi söylüyorsun? Gerçekten böyle mi düşünüyorsun?»

«Tabii. konuşmaktan ne olacak ki!» Suratını acıtırcasına kollarını sürttü. Ruhu kadar acı çeksin istiyordu herhalde. Ablası sessizlik içinde ateşi izledikten sonra, «Yaşım ilerledikçe, Tom» dedi; «oturup sana evi sevdirmek için yapamadıklarıma hayıflanıyorum. Başka kızlar neler yaparlar bilmiyorum. Sana birşeyler çalamıyorum, şarkı

(*) *Goldsmith ve Daniel de Foe:* Ünlü İngiliz yazarlar. *Euclid:* Eski Yunanlı matematikçi. *Corker:* 17. Yüzyıl İngiliz Matematikçisi.

söyleyemiyorum. Sıkıntını hafifletmek için bir şeyler anlatamıyorum çünkü eğlendirici bir şeyler görüp, yaşaman. okuman; yorgun olduğunda derdini hafifletecek bir şey bulman olanaksız.»

«Benim de yok! Bu konuda senin kadar umutsuzum. Üstelik ben katırın tekiyim ve hiç değilse sen değilsin. Ya kendini beğenmiş olacağım ya da katır. Babam beni kendisi gibi bir ukala yapmaya kararlı görünmüyor. Bir katır olmalıyım. Öyleyse bir katırım,» dedi Tom, umutsuzca.

«Louisa, bir sessizlikten sonra karanlık köşesinden düşüncelerini açıkladı: «Ne yazık! Çok yazık Tom. Her ikimiz için de ne büyük şanssızlık!»

«Sen... Sen bir kızsın, Loo ve kızlar bu işlerden daha az zararla kurtulurlar. Sende aradığım her şeyi buluyorum. Yaşamımı aydınlatan tek şey sensin... Burayı bile aydınlatabiliyorsun ve beni hep sen yöntendiriyorsun.»

«Çok iyi bir kardeşsin Tom. Sen öyle desen de ben daha iyisini düşünebiliyorum. İyinin ne olduğunu biliyorum Tom, ama elimden bir şey gelmiyor.» Gelip kardeşini öptü ve köşesine döndü.

«Şu her gün duyduğumuz gerçekleri toplayabilsem, tüm rakamları sonuçları da onlara katsam ve hepsinin altına binlerce fıçı barut yerleştirsem ve hepsini havaya uçursam! Ama Bounderby'le gidip yaşamaya başlayınca öcümü alacağım»

«Öcünü mü?»

«Keyfime bakacağım, bir şeyler görüp, duyacağım. Yetiştirilmemden kaynaklanan eksikleri gidereceğim.»

«Düşkırıklığına uğramayasın Tom? Bounderby de babamız gibi düşünüyor. Hem daha serttir, hem de onun yarısı kadar düşünceli.»

Tom gülerek, «Benim için farketmez. Ben Bounderby'i yumuşatıp yola getirmesini beceririm.» dedi.

Gölgeleri ve odadaki eşyaların gölgeleri duvarda ve

tavanda uzayıp birleşiyor, onlara yüksek bir mağarada oturuyormuş görüntüsü veriyordu. Düşgücü geniş birileri olsa –böyle bir hain burada barınabilse– gölgeleri yaşamları ve gelecekleriyle bağdaştırıp, anlamlar çıkarabilirdi.

«Nasıl bir yöntemle yumuşatıp yöneteceksin, Tom? Bu bir sır mı?»

«Sır da olsa senin bildiğin bir şey. Sensin. Sen onun gözünün bebeğisin, senin için her şeyi yapar o. Hoşuma gitmeyen birşey söyleyecek olsa, kızkardeşim çok üzülecek Bay Bounderby diyeceğim. Bana çok daha iyi davranacağınızdan kuşkusu olmadığını söylerdi hep diyeceğim. Bu onu yola getirir. Bu da getirmez ise, hiçbir şey getirmez.»

Bekleyip de yanıt alamayan Tom kendini şimdiki zamana döndürdü. Esneyerek iskemlesine dolanıp saçlarını bir kez daha karıştırdı. Defalarca karıştırdı ve sordu:

«Uyudun mu Loo?»

«Hayır Tom. Ateşi seyrediyorum.»

«Benden çok fazla şeyler görebildiğin kesin. Ben pek bulamam. Bu da sanırım kız olmanın verdiği avantajlardan biri.»

Kızkardeşi, «Tom,» dedi; sesinde bir tuhaflık vardı. Sanki sözlerini ateşten okuyordu ve okuduklarını iyi seçememekteydi. «Bounderby ile ilgili değişikliğe olumlu mu bakıyorsun?»

Tom iskemleyi itip ayağa kalktı. «Hiç değilse evden uzaklaşmış olacağım.»

Louisa aynı tuhaf ses tonuyla yineledi.

«Hiç değilse evden uzaklaşmış olacaksın. Evet.»

«Seni bırakmak... Hele hele burada bırakmak hiç hoşuma gitmeyecek. Ama istesem de, istemesem de gitmem gerekiyor. Senin etkilerinden yararlanabileceğim bir yere gitmeyi de yeğlerim. Beni anlıyor musun?»

«Evet, Tom.»

Yanıtta kuşku sezilmiyordu ama verilene kadar da belirli bir süre geçmişti. Tom gidip kızın iskemlesine yaslandı ve onu böylesi tutsak alan ateşi gözlemeye başladı. Onun görüş açısından bakmak istiyordu.

«Bir ateş oluşu dışında her şey gibi aptal ve boş görünüyor. Sen ne buluyorsun? Bir sirk olmasın?»

«Belirli bir şey görmüyorum Tom. Baktıkça seni ve beni düşünüyorum. Yetişkinler olarak nasıl olacağımızı merak ediyorum.»

«Yine düşünüyorsun! Merak ediyorsun!»

«Düşüncelerim pek başıboş,» dedi kız; «Onları bir türlü denetim altına alamıyorum.»

Sessizce içeri giren bayan Gradgrind, «Lütfen böyle şeyler yapma» dedi; «Babanın dilinden kurtulamazsın düşüncesiz kız! Sana gelince Thomas; senin gibi yetiştirilmiş, bu uğurda ne paralar dökülmüş sen, onu bu konuda yüreklendiriyorsun! Sanki zavallı başımın ağrısı bana yetmiyor! Babanın bunu yasakladığını da bile bile!»

Louisa Tom'un konuyla ilgisi olmadığını belirttiyse de annesi lafı ağzına tıkayıverdi:

«Louisa, şu hasta halime karşın bana kalkıp da onun suçu yok deme! Destek görmesen buna maddeten olanak yok!»

«Beni kimse yüreklendirmedi anne. Ateşe bakıyor, dışarı düşen korların beyaza dönüp ölmelerini izliyordum, daldım. Yaşamımın ne denli kısa olduğunu, neler yapmayı umabileceğimi düşündüm.»

Neredeyse güç bulan Bayan Gradgrind: «Saçma!» dedi; «Saçma! Karşıma geçip de böyle şeyler sakın söyleme Louisa. Babanın kulağına gidecek olsa susmak bilmez artık. Seninle ne kadar uğraştı! Bütün o dinlediğin derslerden, o deneylerden sonra! Sağ tarafım tutulduğunda hocanla neler çalıştığımızı dinlemiştim. Bütün o kalori

hesapları, ısı üretimi ve kireçlemeden sonra kalkmış ateşten kordan söz ediyorsun!»

Gerçeklerin altında ezilmeye hazır olan Bayan Gradgrind bir iskemleye oturdu.

«Keşke bir ailem olmasaydı. Keşke olmasaydı! İşte o zaman bensiz ne yapardınız, görürdünüz!»

DOKUZUNCU BÖLÜM

SİSSY'NİN GELİŞİMİ

M'Choakumchild'le Gradgrind'in arasında kalan Sissy Jupe'un işi zordu. İlk aylarda kaçmak için güçlü dürtüler duymadı denemez. Her gün gerçeklerin ve doğruların dolusuna tutuluyor, yaşam ona bir şifre kitabı olarak tanıtılıyordu. Onu tutan bir tek şey vardı; o da olmasa hiç kuşkusuz kaçardı.

Üzücü bir gerçek ise bu «Şeyin» hiçbir matematiksel hesabın sonucu olmadığı, tüm hesapların mantığını altüst ettiği ve varsayımlardan yola çıkılarak yapılabilecek tüm olasılıklara meydan okuduğuydu. Kız babasının onu terkettiğine inanmıyordu. Döneceği umuduyla yaşıyor ve bunlara kızının burada olmasından mutluluk duyacağı düşüncesiyle katlanıyordu.

Jupe'un bu avuntuya tutunmada gösterdiği zavallı bilgisizlik, bilmenin vereceği üstün huzuru elinin tersiyle itmesi, babasının olağandışı bir serseri olduğunu reddetmesi. Bay Gradgrind'a acıma duygusunu tattırıyordu. Ama ne yapılabilirdi ki? M' Choakumchild'a bakılırsa kızın kafası rakamları zor alıyordu. Kürenin ne olduğunu anlayınca boyutlarına olan ilgisi yok oluyordu. Tarihleri öğrenmede de çok yavaştı. Ancak o tarihte olup biten acıklı bir olay olunca iş değişiyordu. 14,5 kuruştan 247 şapkayı

kafadan bul denince hıçkırıklara boğuluyordu. Okulda morali çok bozuktu. Sekiz hafta boyunca **Ekonomi Politika**sı okumuş ama, dün bacak kadar bir çocuk onun sorusunu yanıtlayıp, onu rezil etmişti. Bilimin temel ilkesi nedir sorusuna verdiği anlamsız yanıt «Başkalarına, onların sana nasıl davranmasını istiyorsan, öyle davran» olmuştu.

Tüm bunlar başını sallayan Bay Gradgrind'a işlerin kötü olduğunu ama bilgi değirmeninin taşının daha çok öğütmesi gerektiğini söylüyordu. Jupe öğütülecekti. Ve böylece Jupe öğütüldü. Morali daha da bozuldu ama pek bir şey öğrenmedi.

Louisa'nın ona ertesi günün derslerini açıklamaya çalıştığı bir akşam, «Sizin yerinizde olmak çok güzel olurdu, Bayan Louisa,» deyiverdi.

«Öyle mi düşünüyorsun?»

«Her şeyi bilirdim. Bana şu anda zor gelen her şey kolay gelirdi, o zaman.»

«Daha mutlu olmayabilirdin, Sissy.»

Azıcık duraklayan Sissy yine de pes etmiyordu: «Daha beter olmazdım Bayan Louisa.» Bayan Louisa'nın buna karşılığı, «Bundan pek emin değilim,» oldu.

Bu ikilinin arasında fazla bir iletişimden söz edilemezdi. Taşev'de yaşam insanların müdahale etmesinden hoşlanmayan bir makine gibi, tekdüze yürüyordu. Sissy'nin geçmiş yaşamıyla ilgili yasaklar da söz konusu olduğundan, birbirlerine hâlâ yabancıydılar. Merak dolu bakışlarını Louisa'nın yüzüne yöneltmiş olan Sissy, konuşsun mu konuşmasın mı, pek bilemiyordu.

«Annemin pek işine yarıyorsun. Benim olabileceğimden daha iyisin ona karşı. Kendine de benim kendime olduğumdan daha iyisin.»

«Ne var ki, Bayan Louisa,» diye yakardı Sissy; «Ben... Çok aptalım!»

Louisa hiç gülmediği kadar gülerek zamanla akıllanacağını söyledi kıza.

Neredeyse ağlamaklı olan Sissy, «Bilemezsiniz» diyordu. «Ne kadar aptalım! Okulda sürekli hata yapıyorum. Bay ve Bayan M' Choakumchild hata yapayım diye sürekli beni kaldırıyorlar. Hatalara engel olamıyorum.»

«Bay ve Bayan M' Choakumchild hiç hata yapmazlar değil mi Sissy?»

«Yoo, hayır efendim. Onlar her şeyi bilirler.»

«Bana biraz yaptığın hatalardan söz et.»

«Utanıyorum,» dedi Sissy; «Örneğin; Bay M' Choakumchild bize *'Ulu Zenginlik*'ten söz ediyordu.»

«Sanırım *'Ulusal* olacak.»

«Evet. İkisi aynı şey değil mi?»

«Sen onun dediği gibi *'Ulusal* demeye çalış.»

«Ulusal zenginlik. Sonra bu sınıf *ulus* dedi. Bu ulusta da elli milyon para var, dedi. Bu *zengin bir ulus* sayılmaz mı? dedi, yirmi Numaralı Kız dedi, *zengin bir ulus* değil mi bu?»

«Sen ne dedin?» diye sordu Louisa.

«Bayan Louisa, bilemedim, dedim. Para kimde ya da ne kadarı bana ait, bunları bilmeden zengin mi değil mi, nereden bilebilirim dedim. Ama bu dediklerimin konuyla ilgisi yoktu. Rakamlarda bunlar yazılı değildi.»

«Hata yapmışsın,» dedi Louisa.

«Evet Bayan Louisa. Şimdi öyle olduğunu anlıyorum. Bunun üzerine Bay Choakumchild bana bir kez daha deneyeceğini söyledi. Bu sınıf kocaman bir kent dedi. Burada bir milyon insan yaşıyor. Her yıl da açlıktan sokakta ölenler yirmi beş kişi. Bu oran hakkında ne diyeceksin? Açlıktan ölenlerin işi diğerleri milyon da olsa, milyon milyon da olsa çok kötü dedim. Bu yanıt da yanlıştı.»

«Öyleydi tabii.»

«Bay Choakumchild bir kez daha deneyeceğim,» dedi. «İşte deniz kazalarıyla ilgili istatisler...»

«İstatistikler,» dedi Louisa.

«Evet efendim. Yüzbin kişi yolculuk yapsa yalnızca beş yüz tanesi boğulmuş ya da yanmış oluyor,» dedi Bay M' Choakumchild. «Oran nedir? (Bu noktada hatalarının ağırlığını fazlasıyla duyumsayan Sissy hıçkırıklara boğuldu) «Ben de efendim oran yoktur dedim.»

«Yok mu dedin Sissy?»

«Ölenlerin akrabaları ve dostları için orantı anlamsızdır dedim. Ben hiçbir zaman öğrenemeyeceğim. Babam benim öğrenmemi çok isterdi ve ben o istediği için okumak istiyorum ama korkarım hiç hoşuma gitmiyor.»

«Baban çok mu bilirdi de, senin eğitimli olmanı istedi, Sissy?»

Sissy yanıtlamadan önce duraladı, çünkü yasak bölgeye giriyorlardı. Louisa «Bizi duyan yok,» dedi. «Kaldı ki duysalar bile bu çok yüzeysel bir soru.»

Yüreklenen Sissy, «Hayır Bayan Louisa,» dedi; «Babam pek az biliyor. Yazacak, yazdıkları da okunacak kadar. Tabii okunabilirse. Ben okuyabilirim.»

«Annen?»

«Babam onun çok bilgili olduğunu söyler. Ben doğarken ölmüş.» Sissy çok kötü bir şey söylemenin verdiği sıkıntıyla «Bir dansçıymış,» diye ekledi.

«Baban onu sever miymiş?» Louisa bu soruları kendine has dizginlenemeyen merak duygularıyla soruyordu.

«Ah evet! Beni sevdiği kadar severmiş. Babam ilk zamanlar beni onun için sevmiş. Bebekken beni oradan oraya taşırmış. O günden sonra hiç ayrılmadık.»

«Ama şimdi seni bıraktı Sissy.»

«Benim iyiliğim için. Onu, benim gibi kimse bilemez, kimse anlayamaz. Beni benim iyiliğim için bırakıp gider-

ken kalbinin paramparça olduğunu biliyorum. Dönene kadar da mutluluk nedir bilmeyecek.»

«Bana ondan söz et,» dedi Louisa. «Bir kez daha sormayacağım. Nerede oturuyorsunuz?»

«Biz ülkeyi dolaşırız. Öyle belirli bir yerimiz yoktur.» Sissy sonunda o korkunç sözcüğü ağzına aldı ve «Babam bir... Palyaçodur,» dedi.

«İnsanları güldürmek için mi?»

«Evet. Bazen gülmezlerdi. O zaman da babam ağlardı. Son zamanlarda pek gülmez oldu insanlar. Babamın da sinirleri bozuluyordu. Babam başkalarına benzemez. Onu benim gibi tanımayanlar; onu, benim kadar sevmeyenler, tuhaf bulur, ona şakalar yaparlardı. Bu şakaların onu nasıl yaraladığını bilmezlerdi ki! Benimle yalnız kalınca kabuğuna çekilir, acı çekerdi. Sandıklarından çok daha çekingendi o.»

«Ve onu sen rahatlatırdın, ona destek olurdun öyle mi?»

Yanaklarından aşağı gözyaşları süzülen kız, başını salladı. «Dilerim. Babam öyle olduğunu söylerdi. Böyle korkak, titreyen biri haline geldiği için, kendini yoksul, güçsüz, cahil hissettiği için benim çok bilmemi, ondan farklı olmamı isterdi. Yüreklendirmek için, ona kitap okurdum. O bundan çok hoşlanırdı. Burada o kitaplardan söz edemem. Yanlış kitaplardı onlar, ama biz onların zararlı olduğunu bilmezdik.»

Louisa'nın meraklı bakışı hep Sissy'deydi ve «O da bu kitapları severdi, öyle mi?» dedi.

«Evet, çok. Ona çok zarar veren şeyden onu uzak tutuyorlardı. Sultan, Kızın kafasını mı uçuracak, yoksa öykünün sonunu mu öğrenecek diye dertlerini unuturdu.»

«Baban hep iyilik dolu, nazik miydi? Hep yürekli miydi sonuna dek iyi mi davrandı?»

«Hep iyiydi! Hep! Anlatamam, ne kadar iyiydi. Bir kez

çok kızdı o da bana değil: Merrylegs'e. Merrylegs...» diye fısıldadı, «Onun eğitilmiş köpeğidir.»

«Neden kızdı köpeğe?» diye sordu Louisa.

«Gösteriden dönmüşlerdi. Babam Merrylegs'den iskemlenin arkasına çıkıp ikisinin arasında durmasını istiyordu. Her zamanki numaralarından biriydi bu. Merrylegs, babama şöyle bir baktı ve sözünü dinlemedi. O gece her şey ters gitmişti ve seyirciler hiç memnun kalmamışlardı. Köpeğin de onun kötüleştiğinin farkında olduğunu ve ona acımadığını haykırıyordu. Köpeği dövmeye başladı. Ona kendisini çok seven hayvanı dövmemesi için yalvardım. Tanrı seni bağışlasın baba, diyordum. Lütfen dur! Sonunda durdu. Köpek kanlar içindeydi. Babam ise yere çökmüş, köpek kollarında ağlıyordu. Köpek onun yüzünü yaladı.»

Louisa kızın gözyaşlarını görünce ona gidip, sarıldı. Elini tutup yanına oturdu.

«Babanın senin nasıl bıraktığını anlat Sissy. Bu kadar şey sorduğuma göre, sonunu da anlatıver. Suç... Suç söz konusuysa, senin değil, benim.»

«Sevgili Bayan Luisa,» dedi ağlayan kız; «O gün okuldan döndüğünde babam da yeni dönmüştü. Ateşe karşı oturmuş sallanıyor, sancısı var gibi duruyordu. «Baba bir yerini mi incittin?» diye sordum. Arada bir olurdu bu. «Biraz, Canım.» dedi. Eğilip yüzüne baktığımda ağladığını gördüm. Benden yüzümü gizlemeye çalışıyordu. Titriyor. «canım, bir tanem deyip duruyordu.»

Bu sırada Tom içeri girdi ve kendinden başka bir şeyle ilgilenmeyenlerin soğukluğuyla ikiliye baktı.

«Sissy'e birkaç şey soruyorum,» dedi Louisa.

«Gitmen gerekmez, ama lütfen bizi rahatsız etme.»

«Oh! pekâlâ. Babam Bounderby'i eve çağırmış. Senin salona gelmeni istiyorum. Seni görürse adam beni yemeğe çağıracaktır. Görmezse hiç umudum yok.»

«Birazdan gelirim.»

«Emin olmak için bekleyeceğim.»

Sissy alçak sesle öyküsünü sürdürdü:

«Sonunda Babam gösterinin başarısız olduğunu, gösterilerinin artık kimseyi memnun edemediğini, bunun utanç verici bir durum olduğunu, benim o almadan, onsuz daha iyi durumda olacağımı söyledi. Aklıma gelen ve yüreğimden gelen tüm sevgi sözcüklerini söyledim ona. Sonunda sakinleşmişti. yanına oturup okuldan söz ettim. Neler konuşulduğunu, neler yapıldığını anlattım. Anlatacaklarım bitince bana sarıldı, beni defalarca öptü. Sonra da incindiği zaman kullandığı ilaçtan alıp gelmemi istedi benden. En iyi yerden almamı istiyordu ki, bu da kentin taa öteki ucundaydı. Beni bir kez daha öptü ve yolladı. Aşağıdan geri döndüm. Biraz daha kalıp ahbaplık edeyim diyordum, «Babacığım Merrylegs'i de alayım mı?» dedim; «Hayır bana ait bir şey alma,» dedi. Onu ateşin yanında oturur bıraktım. Orada gitme düşüncesi aklına gelmiş olmalı. Zavallı, zavallı babacığım! Benim için gitmek!.. Döndüğümde yoktu.»

«Bana kalırsa Bounderby'i bekletmeyelim,» dedi Tom.

Anlatacak başka bir şey yok, Bayan Louisa. Dokuz yağ ilacını onun için hazır tutuyorum ve döneceğinden kuşkum yok. Bay Gradgrind'ın elinde bir mektup görünce nefesim tutuluyor, gözlerim kararıyor. Babamdan mı yoksa Bay Slearyden mi diye telaşlanıyorum. Babamdan haber alır almaz yazacağına söz vermişti. Sözünü tutacaktır.»

Tom bu kez sabırsız bir ıslıkla, «Bounderby'i bekletmeyim,» dedi; «Sen inmezsen gidecektir.»

O günden sonra Sissy, ne zaman Bay Gradgrind'a, ailesinin yanında diz kırıp, kekelercesine «Özür dilerim efendim, ama hiç mektup geldi mi?» diye sorsa Louisa

elindeki işi bırakır, yanıtı Sissy kadar içtenlikle bekler oldu. Bay Gradgrind her zamanki gibi Hayır. Jupe deyince de Louisa'nın da dudaklarının Sissy'ninkiler kadar titrediği görülürdü. Sissy odadan çıkınca Bay Gradgrind konu hakkındaki görüşlerini yinelerdi. Kız küçük yaştan doğru yetiştirilmiş olsaydı böyle akılalmaz umutlara bel bağlanılmayacağını tutarlı nedenlere dayanarak kanıtlayabilirdi. O bunun farkında değildi ama akılalmaz umutlar da kişileri kıskaçlarına gerçekler kadar alabiliyorlardı.

Bunu gören yalnızca kızıydı. Tom'a gelince; o bir hesabın başarılı sonucu olmaya adaydı. Bayan Gradgrind konuyla ilgili konuşmaya kalkınca paçavraların arasından fırlayan fare gibi konuştu:

«Şu kızın lanet olası mektuplar için bitmez tükenmez soruları şu zavallı başımı nasıl sersem ediyor! Benim yazgım da sürekli yinelenen konuların ortasında yaşamak! Bir konunun kapandığını hiç duyamayacağım! İnanılmaz bir şey!»

İşte tam bu sırada Bay Gradgrind'in onu bulan bakışları ve bu bakışın kış soğuğu gibi gerçekliği kadını yeniden cansızlaştırıverdi.

ONUNCU BÖLÜM

STEPHEN BLACKPOOL

İngilizler'in de güneşin altındaki diğer uluslar kadar çok çalıştırıldığı konusundaki düşünceye pek inanmıyorum. Bu nedenle ben onların daha, az eğlenmeleri gerektiğini düşünüyorum.

Coketown'un en çalışan kesiminde; bu çirkin kalenin iç bölmelerinde; doğanın dışarda, öldürücü gazların ve havanın içeride hapsolunduğu yerlerde; labirent gibi yolla-

rın zamanla oluşagelmiş meydanları bitiştirdiği ağın orta yerinde; her parçanın birinin amacı için delicesine koşuştuğu, tümün doğaya aykırı bir bütün oluşturduğu, omuzladığı, çiğnediği, ölümüne itip kaktığı girintilerde; duman çıkarmak için hava bulmaları gerekli bacaların yamru yumru biçimler edinmek zorunda kaldıkları, bu yamru yumruluğun orada doğanların almaları gerektiği biçimi belli edercesine yükseldiği Coketown'un çoğunun «ayak işleri» dediği işlere bakanlar arasında bir Stephen Blackpool yaşardı. Stephen gibilerin yalnızca ayaklardan oluşmalarına Tanrı bir yol bulabilseydi kimileri pek sevinirdi kuşkusuz. Ayaklar ve mideler!

Kırkında olan Stephen daha yaşlı görünüyordu ve zor bir yaşamı olmuştu. Her yaşamın gülleri ve dikenleri vardır derler ama Stephen konusunda bir karışıklık var gibiydi. Stephen'in gülleri başkasına gitmiş, Stephen da kendininkine ek olarak onların dikenlerini de almıştı. Kendi deyimiyle zorlukların adamıydı. Bu nedenle de onu çoğunlukla «Gariban Stephen» diye çağırırlardı.

Azıcık kanbur bir sırt çatık kaşlar, yüzde düşünceli bir ifade, geniş bir alın, iri bir kafa, kır, uzun ve ince saçları... Çok akıllı biri izlenimini kolaylıkla verebilirdi Gariban Stephen. Ne var ki, değildi. Kırıkdökük boş zamanlarını birbirine ekleyerek kimi bilimleri, akla gelmez bilgileri kazanan işçilerden değildi. Konuşmalar yapıp, tartışmalara katılacak takımdan da değildi. Binlercesi ondan çok daha iyi konuşabilirdi. İyi bir dokumacıydı ve çok dürüsttü. Bırakalım neler olduğu, neler gizlediği kendiliğinden ortaya çıksın!

Büyük fabrikaların ışıkları hep sönmüştü. Yandıkları zaman binaları perili köşklere çeviririlerdi. Hiç değilse ekspres trenden onları gören yolcular öyle düşünürdü. Paydos zili çalmıştı. Ayak işlerine bakanlar; kızlar ve oğlanlar evlerine dönüyorlardı. Sokağın ortasında duran Stephen makinelerin durmasının onda yarattığı etkinin tut-

sağıydı. Makineler kafasında çalışmışlar ve durmuşlar gibi geliyordu ona.»

«Hâlâ Rachel'i göremiyorum.» dedi. kendi kendine. Yağmurlu bir akşamdı. Önünden geçen genç kadınların çoğu şallarıyla başlarını örtmüşlerdi ve onları çenelerinin altından sıkıca tutuyorlardı. Rachel'i iyi tanıyordu. Gelen gruplara şöyle üstünkörü bakması yeterli oluyordu. Ama son grup da onun önünden geçip, gitti. «Onu kaçırdım öyleyse!»

Daha üç sokak gitmemişti ki, önünden şala bürünmüş birinin daha ilerlediğini farketti. Ona öyle dikkatle bakıyor, onu öyle tanıyordu ki, ıslak sokakta o ışıktan ışığa belirginleşip silikleşen nesne bir gövde değil de, gölge bile olsa, tanırdı.

Adımlarını sıklaştırdı ve kadının arkasına gelene dek gürültüsüzce ilerledi. «Rachel!» diye seslendi.

Kadın başörtüsünü kaldırınca ışığın altına denk gelen gözlerinin iyilik dolu olduğu ortaya çıkmıştı. Simsiyah saçları hatlarını belirginleştiriyordu. Genç bir yüz değildi; otuz beş yaşlarında bir kadındı bu.

«Ah çocuk! Sen misin?» Her ne kadar yalnızca gözleri görünüyorsa da güldüğünü anlayabiliyordunuz. Başını tekrar örttü ve yollarına birlikte devam ettiler.

«Arkamdasın sanmıştım Rachel.»

«Hayır, değildim.»

«Bu akşam erkencisin»

«Bazen erken, bazen geç. Eve dönüş saatim belli olmaz benim.»

«Başka yerlere de gittiğin oluyor değil mi Rachel.» Stephen kadının yüzüne düşkırıklığına uğramış gibi bakıyordu. Yine de her yaptığının bir gerekçesi vardır. İnancı ve buna olan saygı belirgindi. Kadın bu anlamı kavramada gecikmedi ve adeta ona teşekkür edercesine koluna elini koydu.

«Biz eski dostlarız: gerçek dostlarız. Yaşlanıyoruz da.»

«Hayır, Rachel. Sen hep gençsin.»

«İkimiz de yaşadığımıza göre birimiz yaşlanıp. öbürümüz yerinde saysaydı pek komik olurdu doğrusu!» Gülüyordu. «Ama biz eski dostlarız. Bu nedenle de birbirimizden bir şeyler saklamak hem suç hem de günah olurdu. Bu kadar çok birlikte yürümemeliyiz Evet, zamanlar! Hiç yürüyemeseydik çok kötü olurdu.» Sesine neşe vermeye çalışıyordu.

«Yine de zor Rachel.»

«Üstünde durmazsan daha az üzülürsün.»

«Çok denedim ama olmuyor. Haklısın, insanların senin hakkında dedikodu yapmalarına yol açabilir. Birçok yıldır bana yakınsın Rachel. Bana öyle iyiliğin dokundu, beni öyle neşelendirdin ki! Senin sözün benim için Rachel. Gerçekler yasalardan çok daha geçerli.»

«Boşver Stephen. Sen yasalara boşver.»

«Evet,» dedi Stephen; «Bırakalım yasaları şimdi. Her şeyi bırakalım. Bu tür keşmekeş ve hepsi bu.»

«Her zaman mı? Yanlış anlama» dedi. Rachel; Bir kez daha elini onun koluna koyarken boyunbağının ucunu ısırıp duran adamı daldığı düşüncelerden çekip çıkarmak ister gibiydi. Etkisi de oldu. Adam silkindi ve gülen bir yüzle kadına baktı.

«Evet Rachel, kızım,» dedi gülerek; «hep bir keşmekeş. Ben de gelip ona takılıyorum. Daha da öteye geçemiyorum hiç.»

Epeyce yürümüş, evlerine yaklaşmışlardı. Oturduğu yere ilk varan kadın oldu. Cenaze levazımatçısının ölüleri üst katlardan almak için kara merdivenler bulundurduğu, yoksulluklarından hatırı sayılı parallar kazandığı, yüzlerce küçük sokağın birinde oturuyordu. Köşede durunca kadın adamın elini tuttu ve «iyi geceler Stephen, iyi geceler,»

dedi. Stephen onun düzgün vücudunu ve ciddi ama kadınsı yürüyüşüyle karanlık sokakta uzaklaşmasını. bir eve girmesini izledi. O kaba saba şalın her kıpırtısı adamın ilgisini çekiyor. sesinin her tonu yüreğinde yankılanıyordu. Kadın gözden kaybolunca o da yoluna devam etti. Arada bir bulutların delice bir hızla geçtiği gökyüzüne bakıyordu. Şimdi artık parçalanmışlardı. Yağmur durmuştu. Ay bile çıkmıştı ve Coketown'ın bacalarını. dinlenen dev buhar makinelerini, onları çevreleyen duvarları izliyordu. Geceyle birlikte aydınlanan adam yoluna gitti.

İlkine benzer ama daha dar bir sokakta bulunan evi, bir dükkânın üst katındaydı. Nasıl oluyordu da birileri vitrinde domuz eti ve ucuz gazetelerle birlikte görülen o zavallı oyuncakları alıp satıyordu. bu konumuzun dışında. (yarın akşamın piyangosunda satılacak but asılıydı şimdi.) Raftan kendi mumunu aldı ve dükkânın sahibi olan kadını uyandırmadan tezgâhın üstünde yanan mumdan yakıp, kendi odasına çıktı.

Oda, bir odanın olabileceği kadar düzgündü şu an. Köşedeki yazı masasında bir iki kitap ve yazılar vardı. Eşyalar düzgün ve yeterliydi. Hava kötü olabilirdi ama oda temizdi. Tam ocağa doğru ilerliyordu ki bir şeye çarpıp tökezledi. Yerde oturan bir kadının farkına o zaman vardı.

«Tanrı aşkına kadın!» diye bağırdı düşerken. «Geri mi geldin yine?»

Ne kadın! Sakat, sarhoş. zorlukla oturabilen, dengesini o pis ellerinin teki ile ancak bulan, diğeriyle yüzüne dökülen dağınık saçları itmeye çalışan, bu çabayla suratı daha da kirlenen bir kadın. Görünüşü öyle pis öyle pasaklı ki! Daha da beteri ahlakı öyle zayıf ki insana utanç veriyor.

Kadın ettiği bir iki küfürden sonra pençeleriyle saçını geri itti. Orada öylece oturmuş, bir ileri, bir geri sallanıyordu. Yüzü ifadesiz, kaskatı ve uykuluydu.

«Eee adam, sen misin?»

Aslında bu anlama gelecek kısık birtakım gürültüler çıkarmıştı. Başı göğsüne düştü.

Adam «döndün mü?» dedi.

«Evet! Döndüm. Hep dönerim. Geri mi? Evet, geri döndüm. Neden olmasın?»

Sözlerindeki kasıtsız şiddet onu silkelemişcesine ayağa zıpladı ve omuzunu duvara yaslayıp durdu. Bir elinde çöplükten çıkarılmış gibi görünen şapkasının ipini tutuyordu. Nefret dolu, başkaldırı gösterisi bir dansın eşiğinde ekledi:

«Senin yine canına okuyacağım! Yine geleceğim! Defalarca geleceğim! Çekil yataktan!» Adam kafasını ellerinin arasına almış yatağın kenarında oturuyordu. «Çekil oradan! O benim yatağım! Ve yatmaya hakkım var!»

Kadın sendeleyerek yatağa ilerlerken adam yüzünü açmadan odanın öte tarafına geçmişti. Kadın kendini yatağa attı ve hemen horlamaya başladı. Stephen bir koltuğa yığıldı ve o gece yerinden yalnızca bir kez kalktı. O da kadının üzerine birşeyler örtmek için.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

ÇIKIŞ YOK

Cılız sabah ışığı Coketown'ın üzerinde yükselen yılanımsı dumanları gözlere göstermeden önce perilerin sarayları ışığa boğulmuştu bile. Parketaşlarında tahta pabuçların sesi, hızlı hızlı çalan çanlar ve günün sıradanlığı için parlatılmış ve yağlanmış filimsi vinçler işbaşı yapmışlardı.

Stephen tezgâhının üzerine eğildiğinde sessiz, dikkatli ve dengeliydi. Dokuma tezgâhlarının ormanındaki çeliş-

kiden payını o da alıyordu. Korkunç sesler çıkaran. kulakları sağır eden makine seslerine ınat. sessiz çalışan insanlardı bunlar. Kuşkucu insanlar hiç korkmasınlar: Makineler doğayı geri plana atıp. yok edemeyecekti. Kul yapımıyla Tanrı yapımı şeyleri koyun yanyana – Tanrı yapısı bu karşılaştırmadan başı dimdik öne çıkacaktır.

Bu dokuma işyerinde birkaç yüz el. Şu kadar beygir buhar gücü. Şu kadar güç verilince makine ne iş yapar hesaplanabiliyor. Ne var ki iyilik ve kötülüğü, sevgi ve nefreti, mutsuzluk ya da yurtseverliği, iyiliklerin kötülüklere dönüşme oranını ya da tam tersini bu yinelenen hareketler ve ifadesiz yüzlerden çıkarıp hesaplamak olası değil. Bunda bir giz yok. En kötüsünde bile çözülmeyecek bir giz var. Diyelim ki biz hesap kitabı nesnelere bıraksak da bu korkunç, bilinmeyen tutarları başka terazilere vurup, tartsak!

Gün ağardı. İçerdeki ışıklara karşın aydınlık seçilebiliyordu artık. Işıklar söndürüldü ve işe devam edildi. Yağmur başladı ve o dumandan yılanlar toprağa indiler. Arkadaki çöplükte, demir ve makine eskilerinin arasındaki parlak kömür yığınları, dört bir yandaki küller. sis ve yağmurun arkasında kalmıştı.

İş, öğle zili çalana dek sürdü. Parke taşlarında ayak sesleri çoğaldı. Çarklar, dokuma makineleri ve eller bir saat için devre dışı kaldılar.

Sıcaktan nemli rüzgâra, ıslak ve soğuk sokaklara çıkan Stephen üzüntülü ve yorgundu. Kendi sınıfından ve çevresinden uzaklaşıp esas patronunun yaşadığı tepeyi tırmanırken yanında azıcık ekmek vardı. Kırmızı, dış kepenkleri siyah, iç kepenkleri yeşil, sokak kapısı siyah, pirinç bir levhada ise kendine benzeyen harflerle yazılmış BOUNDERBY adı altındaki pirinç kapı tokmağıysa hepsine nokta koymuş durumdaydı.

Bay Bounderby öğle yemeğini yemekteydi. Ya da

Stephen böyle olmasını bekliyordu. Uşak adamlarından birinin onunla konuşmak istediğini söyleyecek miydi acaba? Stephen Blacpool? Gelebilirdi, Stephen'ın aleyhine olacak hiçbir şey yoktu.

Stephen Blackpool salonda. Yalnızca uzaktan tanıdığı Bay Bounderby ise pirzola yiyip Sherry içmekte. Ateşin kenarında Bayan Sparsit tığ işi yapıyor. Bayan Sparsit'in ağırbaşlılığı öğle yemeği yemesine engel. Öğle yemeğinin gidişinden sorumlu ama ona kalırsa bu bir zayıflık.

«Pekâlâ, Stephen,» dedi Bay Bounderby; «Ne var? Senin neyin var?»

Stephen eğilerek selam verdi. El etek öpen tiplerden değildi; hayır, böyle şeyler yapmazlardı. Tanrı sizi kutsasın beyim, onları böyle şeyler yaparken yakalayamazsınız. Yirmi yıl size çalışsalar bile. Bayan Sparsit'e olan saygısını göstermek için boyunbağının uçlarını yeleğinden içeri soktu.

Biraz daha Sherry alan Bay Bounderby, «Bak,» dedi; «Seninle hiç sorunumuz olmadı. Akılsız şeyler yapmadın (Kimileri gibi) Altı atlı faytona binmek, av etiyle kaplumbağa çorbası içmek türünden isteklerin olmadı!» Ona göre tatminsizlik belirten her türlü adamın tek isteği buydu. «Bu nedenle de sırf yakınmak için buraya gelmediğini biliyorum. Görüyorsun ki, bir konuda bu kuşkum yok.»

«Hayır efendim, böyle bir şey için gelmedim.»

Bay Bounderby şaşırmış gibi göründü ki bu bir dakika önceki inancına ters düşüyordu «Pekâlâ,» dedi. «Sen güvenilir birisin. Bu konuda yanılmış olamam. Öyleyse söyle bakalım; derdin ne? Haydi delikanlı, çıkar baklayı ağzından!»

Stephen Bayan Sparsit'e doğru baktı.

«Dilerseniz ben dışarı çıkabilirim,» dedi fedakâr kadın. Belli belirsiz bir toparlanma hareketi yapmıştı.

Ağzında bir pirzola tutan Bay Bounderby sol elinin bir hareketiyle Bayan Sparsit'i durdurdu. Daha sonra da lokmasını yuttu ve Stephen'a:

«Bak Stephen: bu iyi hanım yüksek tabakadan biri. Benim evimin idaresiyle ilgileniyor diye yükseklerden değil sanmayasın... Hem de pek yükseklerden! Şimdi. eğer doğuştan leydi olan birinin önünde söylenemeyecek şeyler söyleyeceksen. o odadan çıksın. Eğer o duyabilir türden şeylerse. kalıp dinlesin...»

Kızaran adamcağız, «Ben doğduğumdan beri bir hanımefendinin önünde söyleyemeyeceğim hiçbir şeyim olmadı.» dedi.

«Çok iyi!» Bounderby tabağını itmiş arkasına yaslanmıştı. «Anlat bakalım!»

«Biraz düşünen Stephen bakışlarını yerden kaldırdı:

«Size akıl danışmaya geldim. Çok ihtiyacım var. On dokuz yıl önce bir Paskalya sırasında evlendim ben. Genç, yeterince güzel iyi bir kızdı. Ama kısa zamanda değişti. Bunda benim suçum yok. Tanrı biliyor ki ona iyi bir eş oldum.»

«Bunları biliyorum,» dedi Bounderby.

«İçkiye başladı, işi bıraktı, eşyaları sattı, giysilerini emanetçiye verdi ve ortalığı birbirine kattı. Çok sabrettim»

«Aptallığından,» dedi Bounderby içinden, şarap kadehine konuşarak

«Çok sabrettim. Onu yeniden kazanmaya çalıştım. Şunu denedim, bunu denedim. Eve gidip de onu her şeyi satıp savmış, yerde yatarken bulduğum oldu! Bu bir değil, iki değil, yirmi kez!»

Bunları söylerken yüzündeki çizgiler derinleşiyor, çektiği acıların etkilerini yansıtıyordu.

«Daha kötüye. daha kötüye gitti. Beni terketti. Kendini her anlamda rezil etti. Dönüp geldi; döndü geldi, döndü geldi. Ona nasıl engel olabilirdim? Geceler boyu sokaklar-

da dolaştım. Köprüye gidip kendimi atmayı bile düşündüm. Çok çektim.»

Coriolanus kaşlarını kaldıran Bayan Sparsit işini biran için bırakıp. başını salladı. Yükseklerdeki insanlar da acıyı bilir demek ister gibiydi. Bana bakın bir!

«Sırf benden uzak dursun diye ona para verdım. Beş yıldır ona para veriyorum. Zor günler geçirdim. sıkıntılı zamanlarım oldu ama yaşantımdan hiç utanç duymadım. Dün gece eve gittiğimde onu ateşin önünde yerde yatarken buldum! Oradaydı!»

Şanssızlığının ve derdinin gücü onu gururlu bir adam yapmıştı. Az sonra başını eğdi ve her zamanki kambur haline döndü. Bay Bounderby'e yönelmiş bakışlarında tuhaf bir anlam vardı: Şaşkın ama akıllı. bir problem çözermişcesine sıkıntılı ve kararlı. Şapkasına sımsıkı yapışmış sol eli belindeydi. Sağ eliyse söylediklerinin içtenliğini vurgular gibi sallanıp duruyordu.

«Bütün bunları biliyorum,» dedi Bay Bounderby; «Tabii bu son olanlar hariç. Berbat bir iş bu. Keşke bekâr kalsaydın, hiç evlenmeseydin. Bunu söylemek için çok geç tabii.»

Bayan Sparsit «Yaşları açısından uygunsuz bir evlilik miydi, efendim?» diye girdi söze.

«Hanımefendinin söylediğini duydun. Şu senin berbat iş yaşlar açısından uygunsuz muydu?»

«Hayır efendim, hiç de değil. Ben yirmi yaşındaydım o da yirmisinden bir gün eksikti.»

«Öyle mi?» dedi Bayan Sparsit, Soğukkanlılıkla: «Bu kadar kötü bir evlilik olduğuna göre yaşları uygun değilmiş diye düşünmüştüm.»

Bay Bounderby, bu iyi kadıncağıza azıcık koyunsu bir yan bakış attırdı. Sonra da biraz daha Sherry içerek güç kazanmaya çalıştı.

«Evet? Neden devam etmiyorsun?» Stephen Blacpool'a yöneltilen bu soruda bir sinirlilik vardı.

«Size bu kadından nasıl kurtulabilirim diye sormaya geldim.»

Stephen'in yüzünde derin bir ciddiyet egemendi.

Bayan Sparsit pür dikkat kesilmiş şok geçiriyormuş-casına ufak bir çığlık koparıvermişti.

«Ne demek istiyorsun?» diye sordu Bay Bounderby. yerinden kalkmış. şöminenin taşına yaslanmıştı.

«Neden söz ediyorsun? Sen onu iyi günde. kötü günde diyerek aldın.»

«Ondan kurtulmam gerek. Daha fazla dayanamayacağım. Öyle uzun zamandır acı çekiyorum ki, gelmiş geçmiş en iyi yürekli kadının avutucu, yüreklendirici sözleri de olmasa tümden çıldırırdım.»

«Korkarım,» dedi Bayan Sparsit, alçak bir sesle;

«Söz ettiği kadınla evlenebilmek için ondan kurtulmak istiyor.» İnsanların ahlaksızlığı onu yaralamıştı.

«Doğru. Hanımefendi doğruyu söylüyor. Ben de bu konuya değinecektim. Gazetelerden okuduğuma göre yükseklerdeki insanlar iyi günde, kötü günde için evlenmiyorlarmış. Yürümeyen evliliklerinden yeniden evlenebilmek için kurtuluyorlarmış. Anlaşamayınca –huyları, suları uymayınca– herkes ayrı odalara çekiliyormuş. Bizim gibilerin yalnızca bir odası var, biz yapamayız tabii. Bu da işe yaramazsa paralarını bu senin, bu benim diye bölüştürüyorlarmış ve herkes yoluna gidiyormuş. Biz gidemiyoruz. Benim çektiklerimden çok daha azı ayrılmalarına yetiyormuş. Benim bu kadından kurtulmam gerek, ama nasıl? İşte bunu öğrenmek istiyorum.»

«Bilmem.»

«Ona zarar verirsem beni cezalandıracak yasa var mı?»

«Tabii ki var.»

«Ondan uzağa kaçarsam beni cezalandıracak yasa var mı?»

«Tabii ki var.»

«Başka birisi ile evlenirsem? Var mı?»

«Tabii ki var.»

«Onunla evlenmeden yaşarsam. diyelim ki bu olabilirse (olacağı yok ya!) beni cezalandıracak bir yasa var mı? Bana ait günahsız çocukları da?»

«Tabii ki var.»

«Şimdi Tanrı aşkına.» dedi Stephen Blackpool: «benden yana bir yasa gösterin!»

«Böyle bir bağın kutsallığı vardır.» dedi Bounderby: «bu nedenle de, bunun için devam etmesi gerekiyor.»

«Hayır efendim... Hayır, bunu demevin. Devam edemem. Böyle devam edemem. Ben bir dokumacıyım. Ama gözlerim görüyor, kulaklarım duyuyor. Gazete de okuyorum. Ayrılmanın olanaksızlığı nasıl kan döküyor! Sıradan insanlar birbirlerine giriyorlar, cinayetler işleniyor, ölüyorlar. Şunu açıkça ortaya koyalım. Benimkisi berbat bir durum ve ben sizden bana yardımcı bir yasa istiyorum... Lütfen.»

Ellerini cebine sokan Bay Bounderby «Bak ne diyeceğim,» dedi; «Böyle bir yasa var.»

Sakinleşen Stephen her zamanki haline dönüş yaptı ve başını salladı.

«Ama sana göre değil. Para gerekir. Çok para gerekir.»

«Ne kadar acaba?» diye sordu Stephen.

«Önce Avukatlarının dava açması gerekiyor. Sonra da mahkemeye başvuruyorsun. Sonra da Lordlar Kamarası'na gidiyorsun. Yeniden evlenebilmen için Parlamento'dan bir karar çıkması gerekiyor. İşler daha karışmaz ise, pürüzsüz giderse, sana bin ile binbeşyüz Sterlin arasında bir paraya patlar (*) Belki de iki misli.»

(*) İngiliz mahkemelerinde zina dışındaki boşanma davalarının tek mahkemede toplanması bu romanın basımından yaklaşık üç, dört yıl sonra gerçekleşecektir (1857). Ne var ki bu işin pahalı oluşu yıllarla sürmüş gerçekten de boşanmak üst tabakanın tekelinde kalmıştır. (Çevirmenin Notu.)

«Başka bir yasa yok mu?»

«Hayır.»

«Öyleyse bayım, benim işim karmakarışık,» diyen Stephen bembeyaz olmuştu. «Ne kadar erken ölürsem o kadar iyi olur.»

(Bayan Sparsit bu kez de insanların Tanrısızlığına şaşırıp kalmıştı.)

«Haydi, haydi... Anlamadığın konularda saçmalama,» dedi Bay Bounderby. «Bu ülkenin kurumlarına da dil uzatma, yoksa bir sabah başını belada buluverirsin. Bu ülkenin kurumları senin tezgâhında değil. Sen kendi tezgâhınla ilgilen. Karını kısa zamanda başından atmak için değil, iyi gün ve kötü gün için aldın. Kötü çıktı. İyi de çıkabilirdi.»

«Çok kötü.» dedi Stephen. Kapıya doğru yürürken başını sallıyordu. «Karmakarışık!»

«Bak ne diyeceğim!» Bay Bounderby kapanış konuşmasına geçti: Senin şu kutsallıktan yoksun düşüncelerinle, doğuştan hanımefendi olan, binlerce Sterlinin söz konusu olduğu evlilik bunalımları atlatmış olan hanımı çok şaşırttın. Binlerce Sterlin! (Para sözcüklerini her yineleyişinde ayrı bir tat alıyordu. Bugüne kadar hep güvenilir ve dengeli biri oldun ama açıkça söylüyorum yanlış yoldasın. Senin aklını kötülük düşünen bir yabancı çelmiş. Onlardan çok vardır. Ortalıkta. Yapabileceğin en iyi şey bu havadan sıyrılmaktır.»

Yüzünde bu noktada keskin bir ifade belirdi:

«Ben de başkası kadar değirmentaşının içini görebilirim. Hatta başkalarından da fazlasını görebilirim. Çünkü gençken hep burnumu ona sürttüler. Bana kalırsa bu işte kaplumbağa çorbası, av eti ve altın kaşıklar var! Var–var!»

Stephen farklı bir biçimde başını salladı ve iç geçirdi. «Teşekkür ederim efendim. Size iyi günler dilerim,» dedi.

Bay Bounderby'i duvardaki kendi portresine bakıp şi-

şinirken bıraktı. Bayan Sparsit örgüsüne devam ediyor. insanların arasında yaygın kotülüklerden üzüntu duyuyormuş gibi duruyordu.

ONİKİNCİ BÖLÜM

YAŞLI KADIN

Yaşlı Stephen pirinç tabelalı siyah kapıyı kapayıp elini ıslattı, nokta gibi duran tokmağı dirseğiyle parlattı ve beyaz basamakları indi. Gözleri yerde, kös kös. sokağı geçmişti ki kolunu biri tuttu.

O an gereksinim duyduğu el değildi bu. Ruhunun deli denizlerini sakinleştirecek sabır ve sevgi dolu o el olmasa da bir kadının eliydi. Zamanın elinin değdiği ama yine de düzgün görünüşlü, yaşlı bir kadındı bu. Üstü başı yalın ama tertemizdi. Yoldan yeni geldiğini ayakkabılarının çamurundan kestirebiliyordunuz. Davranışlarındaki telaş, kolundaki katlı yedek şal. şemsiye, küçük bir sepet, ellerinin alışık olmadığı birkaç numara büyük eldivenler. onun, günübirliğine Coketown'a gelmiş, bunu da sık sık yapmaya alışık olmayan bir taşralı olduğunu ele veriyordu. Bunları o sınıftan hemcinsleri gibi çabucak algılayan

Stephen Blackpool, kadını daha iyi duyabilmek için eğildi. Çok gürültüde çalışan kişilerde olan, o sağırlarla paylaştıkları yoğun ifade onda da vardı.

«Lütfen Bayım,» dedi yaşlı kadın: «Sizi şu beyefendinin evinden çıkarken görmedim mi? Sanırım sizdiniz. İnşallah yanlış kişiyi izlememişimdir.»

«Evet Bayan, bendim.»

«Bu yaşlı kadının merakını hoşgörün. Beyefendiyi gördünüz mü?

«Evet, Bayan.»

«Nasıl görünüyordu? Açık sözlü, yürekli, iri yarı etkileyici biri mi?» Sözlerine uydurucasına gövdesini dikleştirip, kafasını kaldırdı. Stephen bu kadını bir yerde görmüştü sanki ve ondan hiç hoşlanmamıştı.

«A, evet. Hepsi gibi.»

«Sağlıklı değil mi? Rüzgâr gibi?»

«Evet.» dedi Stephen. «Yiyip içiyordu. Bir eşek arısı kadar çok ve gürültülü biçimde» Kadın tatmin olmuş bir sesle «Teşekkür ederim.» dedi, «Teşekkür ederim!»

Bu kadını hiç görmemişti ama, kafasında onu ya da onun gibi kadını düşünde görmüş gibi bir his uyanmıştı bu kez.

Yanyana yürüdüler. Adam kadının adımlarına kendini uydurup, «Coketown çok hareketli bir yer, değil mi?» diye sordu. Yanıt, «Aa, evet! çok hareketli!» oldu. «Sanırım, taşradan geliyorsunuz?» Yanıt olumluydu.

«Bu sabah ucuz trenle geldim. Bugün öğleden sonra da ucuz trenle gideceğim. Kırk mil kadar. İstasyona dokuz mil yürüdüm. Yolda beni alacak biri çıkmazsa bu gece de dokuz mil yürüyeceğim. Bu da benim yaşım için fena sayılmaz!» Kendini övmek bu konuşkan kadının gözlerini parıldatmıştı.

«Gerçekten de öyle. Çok sık yapmayın ama Bayan.»

«Hayır, hayır. Yılda bir kez. Biriktirdiklerimi böyle harcıyorum. Sokakları dolaşıp, Beyefendiyi görüyorum.»

«Yalnızca görmek mi?»

«Bu da bana yetiyor,» dedi içtenlikle. «Daha başka bir şey istemiyorum. Onu görürüm diye şuralarda dolandım ama o bu yıl geç kaldı. Onu göremedim. Onun yerine siz çıktınız. Onu görmeden gitmek zorundaysam... Bir görebilsem! Yapılacak şey yok. Sizi gördüm, siz onu görmüşsünüz. Bu yıl bununla yetinmem gerekecek. «Stephen'ın yüzünü ezberlemek istercesine adama baktı. Gözlerindeki parıltı yok olmuştu.

Beğeniler her ne kadar tartışılmazsa da, Coketown'ın ileri gelenleri konusunda gösterilen bu aşırı ilgi ve bunun sonucu çekilen bunca sıkıntı Stephen'ın aklını karıştırmıştı.

Neredeyse kilisenin yanındaydılar artık. Saati gören Stephen adımlarını hızlandırdı.

Onun temposuna hemen uyum sağlayan kadın işine gidip gitmediğini sordu. Evet, fazla zamanı kalmamıştı. Çalıştığı yeri söyleyince yaşlı kadının soruları daha özel olmaya başladı.

«Mutlu musun?»

«Dertsiz kimse yoktur Bayan.» Kaçamak bir yanıttı. Kadın onun mutlu olmasını bekliyordu. Stephen'ınsa kadını üzmeye niyeti yoktu. Dünyada yeterince dert vardı. Bu yaşına gelmiş, onu dertsiz düşünebiliyorduysa bu onun durumunu kötüleştirmez, kadını da sevindirirdi işte.

«Doğru! Evde mi dertlisin?»

«Zaman zaman,» dedi adam.

«Böyle bir adam için çalışıyorsun... Dertlerin işyerine peşinden gitmiyorlar mı?»

«Hayır gitmiyorlar. Orada işler iyi. Uyumlu.»

(Orada Tanrının adaleti var demedi.)

Fabrikanın arkasındaki karayolundaydılar artık. İşçiler toplanmaya başlamışlardı. Ziller çalıyordu. Yılanlar büklüm büklüm yükseliyor, fil kafasını indirip kaldırıyordu. Yaşlı kadın zile basmıştı. Duyduğu en güzel sesli zil buydu. Sesi olağanüstüydü! İçeri girmeden önce onunla el sıkışmak ve vedalaşmak isteyen Stephen'a ne zamandır orada çalıştığını sordu.

«Bir düzine yıl.»

«Bu iyi yerde bir düzine yıl çalışan eli öpmem lazım!» Ve adam engel olamadan elini öptü. Yaşı ve yalınlığı dışında ne kadar dengeli, uyum içinde biriydi bu. Bu akıl almaz davranışta bile bir zamansızlık ya da uygunsuzluk

yoktu. Kimse bu doğallığı. ciddiyeti ve duyguyu yakalayamazdı.

Tezgâhının başına geçeli yarım saat olmuştu ve hâlâ onu düşünüyordu. Ayar yapmak için kalktığında kadının köşebaşında durmuş, hayranlıkla binayı seyrettiğini gördü. Duman, yağmur, çamur ona vız geliyordu. Katlarından dört bir yana dağılan gürültü onun için.gurur duyacağı müzikti adeta. Sonra gitti. Gün de onun peşinden gitti. Işıklar yeniden yanıp, ortaya çıktılar. Stephen'ın düşünceleri çoktan dükkânın üstündeki odaya dönmüştü. Bu arada Perilerin Sarayının karşısından geçen treni gürültü nedeniyle kimse duymadı. Stephen'ın aklı yatağındaki utanç verici kadındaydı. Yüreği bu ağırlığın altında eziliyordu.

Makineler düşen nabız gibi yavaşladılar ve durdular. Zil çaldı. Işığın ve ısının parıltısı yok oldu. Karanlık ve ıslak gecede fabrikaların gölgeleri yükseldi. Yüksek bacalar yarışan Babil Kuleleri gibiydi.

Rachel'le daha dün akşam konuşmuş, onunla yürümüştü. Bunu biliyordu ama dün gece olup bitenleri hafifletmek, onun sesinden başka kimsenin yumuşatamayacağı kızgınlığını gidermek istiyordu. Kadın beklememesini istemişti ancak bu kez sözünü tutmayacaktı. Bekledi ama onu kaçırdı. Kadın gitmişti. O sabırlı yüze hiçbir zaman böyle gereksinimi olmamıştı oysa.

Gitmek istemediği bir evi olacağına, hiç evi olmasın daha iyiydi! Birşeyler yedi, içti. Yorgundu. Buz gibi yağmurda dolandı durdu. Düşündü, düşündü, kurdu, kurdu.

Aralarında evlilikten hiç söz edilmemişti. Rachel yıllar önce ona acır olmuştu. O da ilk kez Rachel'a yüreğini açmıştı. Biliyordu ki ona evlenme teklif edebilecek durumda olsa, Rachel onu kabul ederdi. Şu anda gurur ve zevkle gideceği evi düşündü, o gece olabileceği başka erkeği düşündü. Hafifleyecek olan yüreğini düşündü Paramparça olan gururunu, özsaygısını, ve huzuru düşündü. Yaşa-

mının en güzel yıllarının nasıl harcandığını düşündü. Kişiliği her gün olumsuz yönde nasıl değişmişti. Ölü bir kadına ellerinden ayaklarından bağlıydı. O kadının görüntüsünde bir şeytan ona eziyet çektiriyordu. Rachel'ı ilk bir araya geldiklerindeki haliyle anımsadı. Ne kadar gençti! Şimdi olgun bir kadındı. Yakında yaşlanacaktı. Ne kadar çok kız ve kadın evlenmişti kızcağızın çevresinde. O evlerde bir yığın çocuğun büyüdüğüne tanık olmuştu. Rachel onun uğruna yalnızlık yolu seçmişti. Arada bir yüzünde gördüğü umutsuzluk onu da pişmanlığa ve umutsuzluğa itiyordu. Dün gecenin görüntüleriyle Rachel'inkini yan yana getirdi ve şöyle geçirdi aklından: Böyle iyi, yumuşak, fedakâr birinin bu dünyada görüp göreceği yaşam öyle aşağılık birininkine mi feda ediliyordu?

Bu düşüncelerle boğuşurken çevresindeki nesnelerle olan ilişkisi de değişti gibi geliyordu ona. Yeni ve hastalıklı ilişkilerdi sanki. Buğulu her ışığın çevresindeki kare kızıla dönüşüyordu.

Ve o evine yanlızca barınmak için döndü.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RACHAEL

Camın içinde cılız ışıklı bir mum yanıyordu. Çabalayan bir eş ve bir yığın aç bebeğin elinden alınabilecek en önemli şeyi almak için bara merdivenlerin uzatıldığı pencerelerden biriydi. Stephen'ın aklından geçenlerin arasına, yaşamda karşılaşılabilinecekleri içinde en adaletsiz dağıtımın «Ölüm» konusunda yapıldığı karıştı. «Doğum»un eşitsizliği bile onun yanında bir hiçti. Diyelim ki «Kral'ın Çocuğu»yla Dokumacı'nın Çocuğu aynı gecede doğuyor. Bunu, sevilen, gereksinim duyulan birinin ölümüyle kimsesiz

bir kadının ölümü arasındaki çelişkiyle nasıl karşılaştırırsın ki?

Eve soluğunu tutarak ve adımlarını yavaşlatarak girdi. Kapıya ulaştı açtı ve odasına geçti Ortalıkta sessizlik ve huzur vardı. Yatağın yanıbaşında Rachel oturuyordu. Başını devirdiğinde yüzünün ışığı düşüncelerinin gecesini aydınlattı. Yatağın kenarına oturmuş, karısına bakıyordu. Daha doğrusu yatakta biri vardı ve o eşi olmalıydı ama Rachel bir perde gerdiği için kim olduğunu göremiyordu. Karısının o utanç verici giysileri çıkarılmıştı. Çevrede Rachel'a ait eşyalar da vardı. Her şey onun her zaman tut tuğu düzendeydi. Ocağın önü süpürülmüş, ateş yeni beslenmişti. Ona öyle geldi ki, bütün bunları Rachel'ın yüzün de görüyordu ve başka bir yere bakmamıştı bile. Gözlerini dolduran yaşlar görmesini engellediler. Yine de kadının yüzündeki içtenliği ve onun gözyaşlarını görebilmişti.

Kadın yatağa doğru eğildi. Her şeyin normal olduğuna kanaat getirince alçak, sakin ve neşeli bir sesle;

«Sonunda geldiğine sevindim Stephen,» dedi; «Çok geciktin!»

«Yürüyordum.»

«Anlamıştım. Bu iş için pek berbat bir gece oysa. Çok yağıyor. Rüzgâr da sert.»

«Rüzgâr? Evet. Sert esiyor» Bacadan gelen sese, yükselen gürültüye kulak verin! Böyle bir rüzgârda dolaşıp, nasıl estiğinin farkına varmamak!

«Bu ikinci gelişim Stephen. Ev sahibi akşam yemeğinden önce geldi. Birinin bakıma gereksinimi olduğunu söyledi. Doğruymuş. Oyle başıboş dolaşmış. Hem de yara, bere içinde.»

Adam bir iskemleye yavaşça oturdu ve başını eğdi.

«Elimden geleni yapmak için geldim. Genç kızken birlikte çalışırdık. Seninle flört edip evlendiğinde benim dostumdu ne de olsa.»

İnilti. Stephen bir iniltiyle alnını eline dayadı.

«Ayrıca senin yüreğini bilirim. Onun ölüp gitmesine gönlün razı olmaz. Bırak ölmesini, acı çekmesini bile istemezsin. *'Aranızda günahsız olan kim ise, ilk taşı o atsın'* sözünü kimin ettiğini de bilirsin sen. Bu işi yapan çok olmuştur. Bu kadın bu denli alçaldığına göre son taşı atacak da sen değilsin, Stephen.»

«Rachael! Rachael!»

«Çok acı çektin. Dilerim cennet seni ödüllendirir.» Sesi şefkat doluydu. «Ben senin dostunum.»

Söz ettiği yaralar kadının boynundaydı. Rachael onlara bir kez daha pansuman yaptı. Bir şişeden çanağa boşalttığı bir sıvıya bez batırıyor, bunu yavaşça yaraların üzerine koyuyordu. Üç ayaklı masa yatağın yanına çekilmişti ve üzerinde de iki şişe vardı.

Stephen kadının elindeki şişenin üzerinde kocaman harflerle yazılı yazıyı okuyabilecek kadar yakındı. Okuyunca da rengi kül gibi oldu; birden dehşete düşmüştü sanki.

Rachael yerine döndü. «Çanlar üçü çalana kadar kalacağım. Saat üçte bir kez daha yapılması gerekiyor. Sonra sabaha kadar kalabilir.»

«Ama yarın işin var sevgilim.»

«Dün gece iyi uyumuştum. Birkaç gece uykusuz kalabilirim. Asıl senin dinlenmen gerekiyor. Yorgun ve bembeyazsın. Koltukta kestirmeye çalış. Dün gece sanırım hiç uyumadın. Yarının işi benden çok sana zor gelecek.»

Dışarıdaki şimşekleri ve fırtınayı duydu Stephen. Sanki dün akşamki kızgınlığı çevrede dolaşıyor, onu tekrar avucuna almak istiyordu. O izin vermemişti, içeri girmesine izin vermeyecekti. Ona güveniyordu.

«Beni tanımıyor Stephen. Uykulu uykulu söyleniyor ve boş boş bakıyor. Onunla defalarca konuştum ama o farkına varmadı. Böyle olduğu daha iyi. Kendine geldiğinde benim de işim bitmiş olacak. O da hiç bilmeyecek.»

«Ne kadar böyle kalacak, dendi Rachael?»

«Doktor yarın kendine gelir dedi.»

Bakışları şişeye dönmüştü. Tepeden tırnağa ürperdi. Kadın onun üşüdüğünü sanmıştı. «Hayır,» dedi adam, «Ondan değil» korkmuştu.

«Korkmuş muydu?»

«Evet, yürürken, düşünürken. Tam...» Yeniden titremeye başladı. Islak saçlarını bastıran elleri saralılar gibi sarsılıyordu.

«Stephen!»

Ona doğru gelen kadını durdurmak istercesine kolunu uzattı.

«Hayır! Lütfen yapma. Seni öyle yatağın yanında otururken izleyeyim. Böyle iyi, böyle bağışlayıcı halinle izleyeyim. İçeri girdiğimde gördüğüm gibi göreyim. Daha iyi göremem. Asla! Asla!»

Yeniden bir titreme krizi geçirdi ve iskemleye yığıldı.

Az sonra Rachael'ı izleyecek kadar düzelmişti. Çenesi dizine dayalı elinde, kadına bakıyordu. Gözlerindeki yaşlar arasından bakarken odanın loş ışığında Rachel'ın başı bir hâleyle çevrelenmiş gibi duruyordu. Onun bir azize olduğuna inanabilirdi. Rüzgâr camı, alt kattaki kapıyı sarsıp, evin çevresinde ağıt yakarcasına dolaştıkça da buna inandı.

«İyileşince, Stephen, seni bırakıp gider, artık seni üzmez umarım. Hiç değilse bunun umudunu taşıyalım. Artık susuyorum. Senin uyuman gerek.»

Adam gözlerini yorgun başını dinlendirmekten çok onu üzmemek için kapadıysa da rüzgârı duymaz olması çok sürmedi. Rüzgârın uğultusu tezgâhının gürültüsüne, günün konuşmalarına dönüştüler. Sonunda bu gerçek olmayan bilinci de yitirdi ve uzun, sıkıntılı bir düş gördü.

Uzun zamandır sevdiği biriyle kilisede evlendiğini görüyordu. Kadın Rachel değildi ve bu onu çok şaşırtmıştı.

Töreni izleyenler arasında halen hayatta olanlar olduğu gibi, çoktan ölmüş yüzler de gördü. Tam törenin orta yerinde her şey önce karardı sonra da çok güçlü bir ışığa boğuldu. Mihraptan çıkıyor. tüm kiliseye yayılıyordu. bunun üzerine çevresinde her şey ve herkes değişiyor. yanlızca papaz ve Stephen aynı kalıyorlardı. Önlerinde öylesine bir kalabalık vardı ki, yeryüzünün tüm insanları bir araya gelmiş sanırdınız. Hepsi Stephen'dan nefret ediyordu. Yüzünde acıma duygusu ya da dostluk belirtisi olan kimsecikler yoktu. Yalnızca nefret vardı. O ise tezgâhının altında yükseltilmiş bir platformun üzerinde durmaktaydı. Başını kaldırdığında tezgâhın aldığı şekli gördü, cenaze töreninin sözlerini duydu ve öleceğini anladı. Sonra da yer ayağının altından kaydı ve o yok oldu.

Ne gibi bir gizin içinden yaşamına, bildiği çevresine geri döndü, bunu düşünecek hali yoktu. Dönmüştü ve üzerinde bir lanet vardı. Ne bu, ne de öbür dünyada Rachel'ın yüzüne bakmasına, sesini duymasına izin veriliyordu. Umutsuzca, hiç durmadan dolaşıyor. adı konulamayan korkunç bir içsıkıntısının, her şeyin dönüştüğü şeklin korkusunun boy hedefi oluyordu. Neye bakarsa baksın, her şey bir süre sonra o biçimi alıyordu. Zavallı yaşamının tek amacı karşılaştığı sayısız kişilerin onun ne olduğunu anlamalarını engellemekti. Umutsuzca bir çaba! Onları o nesnenin bulunduğu odadan çıkartsa, dolaplardan uzaklaştırsa, gizlendiğini bildiği yerlere perdeler çekse, sokaklara gönderse, bacalar ona dönüşüyor, her bir yanda o yazıyordu.

Rüzgâr yeniden kudurmuş, çatıları düşürmekteydi. Dolandığı geniş mekânlardan odasının dört duvarına dönmüştü. Gözleri kapanınca ateş de birlikte sönmüş gibiydi. Yatağın kenarındaki iskemlede oturan Rachel'ın da içi geçmişti. Şalına sımsıkı sarınmış, kıpırdamadan duruyordu.

Masa aynı yerdeydi ve üzerinde o artık gerçek boyutlarına dönmüş olan nesne duruyordu.

Birden perdenin oynadığını sandı. Bir kez daha baktı; kıpırdıyor gibiydi. Bir elin uzandığını, karanlıkta arandığını gördü. Perde daha belirgin bir biçimde oynadı. Yataktaki kadındı! Perdeyi aralamış, yatağında dikilmişti.

O üzüntülü, deli ve yorgun iri gözleriyle odayı taradı. Bakışları adamın uyuduğu köşeyi pas geçtiler. Sonra yeniden o köşeye döndüler. Bakarken elini gözlerine siper ediyordu. Bir kez daha bakındı. Rachel'a hiç önem vermiyor gibiydi. Ona öyle geldi ki, adama değil de acımasız bir içgüdüyle adamın orada olup olmadığına bakıyordu. O alçalmış yüzde, o yüzün arkasındaki beyinde on sekiz yıl önce evlendiği kadından hiçbir şey kalmamıştı. Onun adım adım bu hale gelişini izlememiş olsa, aynı kadın olduğuna inanamazdı.

Bütün bunları düşünürken üzerinde büyü varmışçasına hareketsizdi.

Kadın bir süre ellerini kulaklarının üzerinde dinlendirdi. Ya aptal aptal uyukluyordu, ya da güçsüz benliğiyle anlamsız bir tartışmaya girmişti. Daha sonra da odaya bakmayı sürdürdü. Bu kez, bakışları masadaki şişelerde kilitlendi.

Gözlerini adamın bulunduğu köşeye çevirdi. Bakışlarında, bir gece öncesinin boyun eğmezliği vardı. Yavaşça ve dikkatle hareket ederek, açgözlü avucunu uzattı. Kucağına bir bardak aldı ve şişelerden hangisini alacağına karar veremedi. Sonunda ölüm taşıyan şişeyi bilinçsizce yakalayıp, tıpasını açmak için ağzına götürdü.

Stephen olup biteni görüyordu. Düş ya da gerçek, sesi yok olmuştu. Kıpırdıyamıyordu. Bu gerçekse ve zamanı gelmemişse, «Uyan Rachel! Uyan!»

Kadının da aklına gelmişti bu. Rachael'a bakarak yavaşça, dikkatle şişeyi boşalttı. Dudaklarındaydı artık. Bir

saniye sonra ona kimse yardım edemezdi. Tüm dünya uyanıp yardıma koşsa yapabilecekleri bir şey yoktu. Ama tam o anda Rachel uyanıp, çığlığı basmıştı. Yaratık direndi. Rachel'ı saçlarından yakaladı, ona vurdu ama Rachel bardağı ele geçirmişti.

Stephen da koltuktan kopmuştu sanki. «Rachel düş mü görüyorum uyanık mıyım bilemiyorum!» «Bir şey yok. Stephen. Uyuya kalmışım. Saat üçe geliyor. Dinle bak; çanları duyabiliyorum.»

Rüzgâr kilisenin saatini pencereye kadar getirmişti. Üçü vururken kulak kesildiler. Stephen onun ne kadar solgun olduğunu, saçının karmakarışık halini, yüzündeki kırmızı çizgileri gördü. Demek ki gördükleri, duydukları düş değildi. işte, bardak hâlâ elindeydi.

«Üç'e geliyor olduğunu tahmin etmiştim,» dedi bardağı musluğa boşaltırken; «Kaldığım için memnunum.» Bezleri ıslatıyordu. «Şunları da koyunca işim tamam.» «Üç olmuş!» yine sakinleşti. «Kalanları musluğa döküyorum, ortalıkta bırakılacak şeyler değil.» Artanı döktü, tortuları ocağa boşalttı, şişeyi de kırdı.

Rüzgâra ve yağmura çıkmadan önce örtünmekten başka yapacağı kalmamıştı.

«Seni bu saatte eve götürmeme izin verir misin Rachel?»

«Hayır Stephen. Bir, iki dakikalık bir yolum var.»

«Kapıdan çıkarken adam «Onunla beni başbaşa bırakmaktan korkmuyorsun!» diye ekledi.

«Sen bir meleksin. Tanrı seni korusun, kutsasın.»

«Ben sana daha önce de söylediğim gibi, yalnızca bir dostum Stephen. Melekler bana benzemezler. Bir yığın hataları olan işçi bir kadınla meleklerin arasında dağlar vardır. Küçük kardeşim onlarla birlikte ama o değişti.»

Bakışları bir an için göğe çevrilmişti. Sonra da tüm iyilik ve şefkat duygularıyla adama döndüler.

«Sen beni kötülükten iyiliğe yöneltiyorsun. Beni kendin gibi biri yapıyorsun. Öteki yaşamda seni kaybedeceğim diye kaygılanıyorum. Sen bir meleksin, çünkü sen benim ruhumu kurtardın!»

Kadın ona baktı ve onu öyle dizleri üzerinde, şal elinde görünce dudaklarındaki sözler donuverdi.

«Eve geldiğimde umutsuzdum. Umut yoktu. Yakındığım da olmayacak bir şey yapmışım gibi davranıyorlardı bana. Korktuğumu söyledim sana. Masadaki zehir şişeleri korkuttu beni. Bugüne kadar karınca bile ezmedim ama onları orada öyle görünce kendime, ona, ya da her ikimize neler yapabileceğimi düşünemedim bile!»

Kadın iki elini onu susturmak istercesine ağzına koydu. Stephen tek eliyle kadının ellerini yakaladı. Bir eli hâlâ şalının ucundaydı.

«Bak bana Rachel: seni yatağın kenarında otururken gördüm. Gece boyunca izledim. Karabasanlar görürken bile senin orada olduğunu biliyordum. Seni hep göreceğim. Onu ne zaman görsem, aklıma getirsem sen hep başucunda oturuyor olacaksın. Beni kızdıracak ne görürsem seni de birlikte göreceğim. Bu nedenle de zamanın gelmesini bekleyeceğim. Seninle benim uzaklara gideceğimiz, deniz ötesinde, öbür tarafta kardeşşinin bizi beklediği yere gideceğimiz günü bekleyeceğim.»

Şalının ucunu bir kez daha öptü ve onu bıraktı. Kadının sesi boğuktu. Çıkıp, gitti.

Rüzgâr günün doğacağı yönden esiyordu. Ses esiyordu. Bulutları süpürmüştü. Yağmur ya kendini tüketmiş ya da başka diyarlara göçmüştü. Yıldızlar parlaktı. Kadının uzaklaşmasını izledi adam. Penceredeki zayıflayan mumlar için parlak yıldızlar ne ise, Rachael da bu adamın kaba saba düş gücü, yaşamı için oydu.

BÜYÜK PATRON

Zaman Coketown'da makinelerin diliyle geçiyordu. Şu kadar mal üretilmiş, şu kadar yakıt tüketilmiş, şunlar eskimiş, şu kadar para kazanılmıştı. Zaman yine de demir, çelik ya da pirinçten daha az amansız olan değişken mevsimlerini bu duman ve tuğla ormanına getiriyor, o sıkıntılı tekdüzeliğe karşı çıkabilen tek şey oluyordu.

«Louisa neredeyse bir genç kadın olmak üzere,» dedi Bay Gradgrind.

Zaman sayısız beygirgüçleriyle kimseye aldırmaksızın çalışmış, genç Thomas'ı babasından habersiz, ondan bir kafa uzun yapıvermişti bile.

«Thomas genç bir erkek oluyor neredeyse,» geçip gitmişti. İşte kuyruklu ceketi kolalı yakasıyla karşısında duruyordu.

«Aslında,» dedi, Bay Gradgrind, «Thomas'ın Bounderby'nin yanına gitme zamanı geldi.»

Zaman bu kez yakasına yapıştı ve onu Bounderby'nin bankasına geçirdi. Artık Bounderby ailesinin bir bireyi olmuştu. İlk kez bir jilet alması gerekmiş, hesaplarına dikkat etmesi zorunlu olmuştu.

Her dönem çok çeşitli işler çevirebilen yüce üretici, Sissy'i de değirmeninden geçirmişti. Sonuç da çok güzel olmuştu.

«Korkarım,» dedi Bay Gradgrind, «Okuldaki varlığını sürdürmen anlamsız olacak.»

«Korkarım öyle, efendim,» dedi Sissy, diz kırarak.

«Senden saklamam olanaksız Jupe; okulda geçirdiğin süre beni düşkırıklığına uğrattı. Bay ve Bayan. Mc Choakumchild'ın öğretilerinden gerçek bilgi olarak nitelendirebileceğim hiçbir şey edinmedin. Bilgi dağarcığın eksik. Ra-

kamlarla aran iyi değil. Bütünüyle gelişin ve yeterlilik çizgisinin altındasın.»

«Üzgünüm efendim,» dedi kız; «Haklısınız. Ama çok çabaladım efendim.»

«Evet,» dedi Bay Gradgrind; «Evet, çabaladığına inanıyorum. Seni izledim ve bu konuda seni suçlayamam.»

«Teşekkür ederim. Düşünüyorum ki... (Çekingenleşmişti.) Belki de çok harcadım. Bana daha az çaba harcama gösterme olanağı verilseydi... Belki de...

«Yo, Jupe, yo» dedi Bay Gradgrind. Başını en çözümcü biçimde sallıyordu. «Hayır. Sen sistem doğrultusunda çaba gösterdin. Sistem konusunda söylenebilecek hiçbir şey yok. Çıkarılacak tek sonuç, yaşamının ilk yıllarının öğrenme yeteneklerini ters biçimde etkilediği, bizim ise geç başladığımızdır: Yine de önceden belirttiğim gibi düşkırıklığına uğradım.»

«Sizden hiçbir hak talep etme durumunda olmayan zavallı, yalnız bir kıza gösterdiğiniz ilginin ve sevginin karşılığını ödeyebilmeyi isterdim.»

«Ağlama,» dedi Bay Gradgrind; «Ağlama. senden şikâyetçi değilim. Sen sevgi dolu, dürüst iyi bir genç kadınsın ve biz bununla yetinmeliyiz.»

«Sağolun efendim, sağolun!» dedi Sissy.

«Bayan Gradgrind'a çok yardımcı oluyorsun. Bir anlamda tüm aileye yardımcısın. Bayan Louisa ve ben bunu görebiliyoruz. Umarım bu ilişkiler seni mutlu etmeye yetecektir.»

«Bir de şey olsa efendim. Başka hiçbir şey istemezdim...»

«Seni anlıyorum. Hâlâ babanı düşünüyorsun. Bayan Louisa'dan öğrendiğime göre o şişeyi hâlâ saklıyormuşsun. İşte! Doğru sonuçlar çıkarma konusunda aldığın öğrenim başarılı olsaydı şimdi bu konularda daha akılcı olabilirdin. Başka sözüm yok.»

Aslında ona kızamayacak kadar seviyordu Sissy'i. Bu kızın içinde grafiklerle, listelerle acıklanamıyacak bir şeylerin var olduğu inancını taşımaktaydı... Tanımlama yeteneği çok azdı, matematik bilgisi yoktu ama onu varlar yoklar tablosuna yerleştirmeye kalkınca, neyi işaretleyeceğini pek bilemiyordu.

İnsan kumaşının üretim evrelerinde zamanın işlemlerinin pek çabuklaştığı da olur. Thomas'la Sissy böyle bir değişim evresindeydiler. Bay Gradgrind'da ise değişen hiçbir şey yoktu.

Tekdüze yaşamında bir değişiklik hariç: Zaman onu pek gürültülü ve kirli çarklarından birine dolamış, Coketown'dan milletvekili çıkarmıştı. Hesaplar ve kitaplar için delege, çarpım tablosu için delege. Bunun dışındaki tüm sorunlar açısından Sayın sağır beyefendilerden, sayın dilsiz beyefendilerden, sayın kör beyefendilerden, sayın topal ve ölü beyefendilerden biri olmuştu. Yoksa biz bu Hristiyan toprağında efendimizden bin sekiz yüz bilmem kaç yıl sonra ne diye yaşıyorduk ki?

Bütün bunlar olup biterken sessiz ve içe dönük, gün batarken ocaktaki korların yok olmasını izlemeye düşkün Louisa babasının gözünden kaçmıştı. Neredeyse genç bir kadın oldu dediği günden, genç bir kadın olduğunu farkettiği güne dek de ilgisini çekmedi.

«Basbayağı genç bir kadın,» dedi şaşkın Gradgrind; «Hay Allah!»

Bu buluşun ardından gelen günlerde her zamankinden daha da düşünceli oldu. Geç dönecekleri bir akşam gezmesine giderken sabaha kadar onu göremeyecek olan Louisa'yı kollarının arasında tuttu ve en sevecen tavrıyla;

«Sevgili Louisa, genç bir hanımsın artık!» dedi.

«Sirkte yakalandığı gece takındığı o eski, meraklı ba-

kışlarla dolu gözlerini yere eğen Louisa, «Evet, baba,» diye karşılık verdi.

«Ellerin buz gibi Louisa. İyi değil misin?»

«Çok iyiyim Baba.»

«Neşen yerinde mi?»

Kız adama bakıp tuhaf tuhaf güldü. «Her zaman olduğum kadar, olageldiğim kadar neşeliyim baba.»

«İyi o zaman.» Kızını öptü ve çıkıp, gitti. Louisa o berber dükkânı kadar yakın odaya döndü, elini çenesine yasladı, ve korları izlemeye koyuldu.

Kapıdan seslenen kardeşiydi. «Orada mısın Loo?» Keyfine düşkün genç bir adamdı artık. Pek çekici biri değildi.

Louisa ayağa fırlayıp onu kucakladı. «Sevgili Tom! Ne kadar oldu beni görmeye gelmeyeli!»

«Gecelerim doluydu. Gündüzleri de Bounderby peşimi bırakmıyor. Çok üstüme gelince konuyu sana getiriyorum... Anlaşıyoruz! Babam bugün ya da dün sana özel bir konuyu açtı mı?»

«Hayır Tom. Yanlızca bu gece benimle yarın sabah konuşmak istediğini söyledi.»

«Hah! İşte onu kastetmiştim. Bu gece nerede olduğunu biliyor musun?» yüzünde değişik bir anlam vardı.

«Hayır.»

«O halde ben söyleyeyim. Bizim ihtiyar Bounderby ile Banka'da özel görüşeceklermiş. Neden orada görüşüyorlar dersin? Söyleyeyim: Bayan Sparsit'in kulaklarından uzak olmak için sanırım.»

Louisa'nın eli kardeşinin omuzunda, gözleri alevlerdeydi. Kardeşinin bakışlarındaysa olağanın ötesinde bir merak seziliyordu. Kolunu Louisa'nın beline dolayıp, onu kendine doğru çekti.

«Beni seversin, değil mi Loo?»

«Hem de çok Tom. ama sen beni görmeye hiç gelmiyorsun. Görüşemiyoruz.»

«Ablacığım... Aklım hep sende. Bunu söylerken benim düşüncelerimi de dile getiriyorsun. Daha çok birlikte olabiliriz değil mi? Hep beraber bile olabiliriz. Şu işe bir tamam dersen Loo, bana da büyük bir iyilik yapmış olursun. Çok şenlikli olur Loo!»

Kızın düşünceli hali onu şaşırtmıştı. Yüzündeki ifadeye anlam veremiyordu. Ona sarıldı, yanağından öptü. Kız öpücüğe karşılık vermişti ama gözleri hâlâ şöminedeydi.

«Bak ne diyeceğim Loo; neler olup bittiğini sana söylemeye geldim. Hoş... Sen tahmin etmişsindir. Kalamıyacağım, arkadaşlara sözüm var. Beni ne kadar sevdiğini aklından çıkarmazsın, değil mi?»

«Hayır Tom. Çıkarmam.»

«Müthiş bir kızsın!» dedi Tom «Elveda, Loo»

«İyi geceler,» derken Louisa sevgi doluydu. Onu kapıya kadar, Coketown'ın bacalarının görülebildiği eşiğe kadar geçirdi. Bacalar uzağı karartıyorlardı. Orada öylece kaldı ve uzaklaşan adımlarını dinledi. Tom'un adımları, Taşev'den uzaklaşmaktan mutluluk duyuyorlarmışcasına sıklaşıyorlardı. Sonunda sesler yok oldu, gitti. Evin içindeki kendi ateşinde, sonra da dışarıdaki alevli sislerin içerisinde gelmiş geçmiş en büyük Dokumacı olan zamanın bir kadına dönüştüreceği hangi kumaşı dokuyacağını bulup çıkarmaya çalıştı. Ne var ki tezgâhının yeri gizli, yaptığı iş sessiz, elleriyse bir dilsizin elleriydi.

BABA – KIZ

Bay Gradgrind Mavi Sakal'a benzemese de, mavi kitap(*) bolluğu odasını mavi bir odaya dönüştürüyordu. Neyi kanıtlayabilirlerse (hem de ne olursa olsun!) orada kanıtlıyorlar, mavi bölüklerden oluşan ordular halinde yığılıp, birikiyorlardı. En çapraşık sosyal sorunlar o büyülü odada saptanıyor, alt alta yazılıyor, toplamları belirleniyor ve çözümleniyordu. Elbette sorunlarla ilgili olanlar bu odaya getirilebilseydi! Penceresiz bir yıldız gözlem istasyonu yapılması gerekiyormuşcasına, bilginin gökyüzünü kâğıt, kalemle görmesi isteniyormuşçasına, Bay Gradgrind dan da «Gözlem istasyonu» için çevresindeki insanları gözlemlemesi istenmiyordu. O tüm bu insan yığınlarının yazgılarını bir tahtaya yazabilir, gözyaşlarını kirli bir sünger parçasıyla silip, yok edebilirdi.

Dönelim gözlem istasyonuna öyleyse: Kupkuru, ağırbaşlı bir oda. İstatistik yapan bir saat. Her saniyeyi tabuta çivi çakarcasına çalan bir saat. Louisa belirlenen saatte yerini alıyor. Coketown'u gören bir pencere. Louisa oturduğu yerden uzun bacaları ve iç karartan dumanları görebiliyor.

«Sevgili Louisa,» dedi babası, «dün gece şimdi yapacağımız çok ciddi bir konuşma için seni hazırlamaya çalıştım. Çok iyi yetiştirildin. Bu eğitimin hakkını verdiğini de söylemek bana büyük mutluluk veriyor. Senin sağduyuna sonsuz güvenim var. Duyguların seni yönetmiyor, romantik değilsin, her şeyi yeterli bir uzaklıktan akıl ve hesapla değerlendirebiliyorsun. Sana söyleyeceklerimi de aynı biçimde değerlendireceğini biliyorum.»

(*) Rengin ötesinde, 1800'lü yıllarda devletin bastırdığı yayınlara, raporlara da verilen isme yapılan bir gönderme. Kuru «bilgi» kaynakları. (Çevirmenin Notu.)

Bekledi. Kız bir şey söylese mutlu olacak gibiydi. Ama Louisa ağzını açmadı.

«Louisa, sevgili kızım. Sana yapılan bir evlenme önerisi almış bulunuyorum.»

Bir kez daha bekledi. Kız yine ses çıkarmadı. O kadar şaşırmıştı ki, «bir evlenme önerisi, canım,» diye yinelemek zorunda kaldı. Louisa'daysa tepki olarak küçük bir duygu belirtisi bile yoktu.

«Duydum baba. Dinliyorum, meraklanmayın.»

Gradgrind bir an ne yapacağını şaşırmış gibiydi. Sonra gülümsedi ve «Pekâlâ!» dedi. «Benim düşündüğümden de soğukkanlıymışsın Louisa. Ya da sana duyurmakla görevlendirildiğim öneri için hazırlıksızsın... Öyle mi?»

«Öğrenmeden söyleyemem baba. Hazır –ya da değil– duymak istiyorum. Bana söylemenizi istiyorum baba.»

Tuhaf olan Bay Gradgrind'ın bu anda kızından çok daha hazırlıksız oluşuydu. Bir mektup açacağını eline aldı, evirdi çevirdi, bıraktı, tekrar aldı, bıçağını elledi, konuşmayı nasıl sürdüreceğini bilemedi.

«Çok mantıklı Louisa. Sana... Kısacası... Bay Bounderby bana dedi ki, senin gelişmeni ilgiyle ve zevkle izlemiş, sana evlenme önereceği günü umutla beklemiş. Büyük bir bağlılıkla beklediği bu gün gelmiş bulunuyor. Bay Bounderby önerisini bana yaptı, seni bu konudan haberdar etmemi istedi ve olumlu karşılıyacağın umudunu taşıdığını belirtti.»

Sessizlik. Saatin sesi derinden geliyor. Uzaklardaki dumanlar çok kara ve ağır.

«Baba,» dedi Louisa; «Sence ben Bay Bounderby'i seviyor muyum?»

Bu beklenmedik soru Bay Gradgrind'ı çok tedirgin etmişti. «Şey, yavrum,» dedi; «Ben... Ben bunu söyleyemem.»

Louisa'nın sesinde en ufak bir değişiklik yoktu. «Baba, benden Bay Bounderby'i sevmemi mi istiyorsun?»

«Hayır Louisa. Hayır. Hiçbir şey istemiyorum.»

«Baba,» diye devam etti kız; «Bay Bounderby benden onu sevmemi mi istiyor?»

«Bak yavrum,» dedi Gradgrind, «bu soruyu yanıtlamak çok zor.

«Zor olabilir. Evet mi, Hayır mı baba?»

«Tabii ki, sevgili kızım. Çünkü; (İşte salt mantıkla açıklanabilecek bir konu yakalamıştı ve bunu elinden kaçırmak istemezdi) yanıt o sözcüğü ne anlamda kullandığımıza bağlı. Bay Bounderby sana da, kendine de duygusal, akılalmaz işler yapan, düş gören biri olduğu görüntüsüne bürünme haksızlığını yapmıyor. Senin nasıl yetiştiğini, nasıl biçimlendiğini gören biri olan Bay Bounderby sana bu biçimde yaklaşamayacağını çok iyi biliyor. Bu nedenle de ben derim ki kullandığın sözcük azıcık yersiz.»

«Bunun yerine ne kullanmamı uygun görürdünüz babacığım?»

Tümüyle kendine gelmiş olan Bay Gradgrind, «Sorduğun için söylüyorum sevgili Louisa. Ben bu konuyu ve soruyu diğer konuları nasıl ele alıyorsan öyle ele almanı yeğlerdim. Bilgisiz ve aklı başında olmayan kişiler var olmayan saplantılar ve düşlerde konuyu rayından çıkarabilirler ama senin daha iyisini yapabileceğini söylerken seni yok yere övüyor sayılmam. Öyleyse; nedir bu konunun gerçekleri. Sen yuvarlak hesap 20 yaşındasın. Bay Bounderby, yine yuvarlak olarak söylersek, elli yaşında, yaşlarınız açısından uyumsuzluk var ama olanaklarınız ve konuklarınız açısından uyum tam. Ortaya şöyle bir soru çıkıyor. Bu tek bir konudaki uyumsuzluk diğer açılardan var olan uyumu engelleyecek kadar önemli mi? Bunu değerlendirirken Gallerde ve İngiltere'de evlilikler üzerinde yapılmış olan istatistiklere de bakmakta yarar var. Rakamla-

ra baktığımızda evliliklerin çoğunda yaşlar açısından bir uyumun söz konusu olmadığını görüyoruz. Evliliklerin dörtte üçünde damadın yaşı hep daha büyük oluyor. İngiltere'nin yönetimi altındaki Hindistan'da da, Tatarlar'da da, Kalmuklar'da da durum böyle. Oraları gezenler böyle saptamışlar. Bu nedenle uyumsuzluk olarak nitelediğim yaş farkı da, uyumsuzluk olmaktan çıkıyor hemen hemen.»

Bu son derece doyurucu sonuçlardan hiç etkilenmemiş görülen Louisa, «Bu sözcük yerine ne kullanmamı önerirsiniz... Şu uyumsuz olan yerine?» diye ısrar etti.

«Louisa,» dedi babası; «daha açık seçik ortaya konacağını sanmıyorum. Lütfen gerçeklerle ilgilen. Soru aslında şu: Bay Bounderby benimle evlenmek mi istiyor? Evet. Geriye kalan soru da şu: Ben onunla evleneyim mi? Daha açık olamaz.»

Louisa üzerine basa basa sordu:

«Onunla evleneyim mi?»

«İşte bu!» dedi babası. «Birçok genç kadının yaklaşımıyla bu soruyu yanıtlamayacağını bilmek de bana büyük mutluluk veriyor.»

«Hayır baba. Onlar gibi değilim.»

«Kararı senin vermeni bekliyorum,» dedi Gradgrind. «Ben sorunu akılcı iki kişinin ortaya koyabileceği biçimde koydum. Nasıl ki aynı sorun zamanında annen ve benim için ortaya konmuştu, ben de öyle yaptım. Bundan ötesi sevgili Louisa, sana kalıyor.»

Kız konuşmanın başından beri gözlerini babasının yüzünden ayırmamıştı. Gradgrind arkasına yaslanıp susunca, bu bakış sırası ona geçmiş oldu. Kızcağızın bir an adamın boynuna sarılıp, yıllardır içinde tutsak kalmış duyguları onunla paylaşmayı aklından geçirdiğini farketmiş midir, bilinmez. Bunu farkedebilmesi için o kimya, fizik tanımıyan insan ilişkileriyle aralarına yıllardır öre durduğu duvarları aşması gerekirdi. Gün gelecek bir boru ötecek,

kimya, fizik yok olup gidecekti. Duvarlar aşılamayacak kadar yüksek ve çoktu. O katı, akılcı, duygusuz suratıyla kızcağızı yeniden katılaştırmıştı. Bu duygu dolu an da geçmişe, yitirilmiş tüm fırsatların boğuldukları çukurun derinliklerinde yok oldu gitti.

Louisa gözlerini kente çevirdi ve uzun bir süre hiç ses çıkarmadan oturdu. Öyle uzun bir süreydi ki bu, Gradgrind, «Coketown'un bacalarına mı danışıyorsun Louisa? diye sorma gereğini duydu.

«Orada yavaş ve cansıkıcı dumanın dışında bir şey yok Baba. Ama gece olunca her yer alevlere bürünüyor!»

«Biliyorum Louisa. Bu sözlerinin konuyla ne ilgisinin olduğunu anlamadım.» Gerçekten de anlamamıştı.

Louisa düşüncelerini bir el hareketiyle itiverdi ve babasına döndü: «Baba, ben yaşamın hep kısa olduğunu düşünmüşümdür. «Bu Gradgrind'ın en sevdiği konulardan biriydi. Bu nedenle de sözünü kesmeden duramadı.

«Gerçekten de öyle canım. Yine de son yıllarda yaşam beklentisinin arttığı gözlemleniyor. Sigorta şirketlerinin, emeklilik kurumlarının yaptıkları araştırmalar bu konuda kuşku bırakmıyor. Bu artık bir gerçek.»

«Ben kendi yaşamımdan sözediyorum, Baba.»

«Öyle mi? Yine de Louisa, yaşamına egemen olan yasalar, doğa yasaları çoğunluğa da egemen. Onlar farklı değil, bilesin.»

«Yaşadığım sürece elimden geleni, bana uygun olanı yapmayı isterim. Ne farkeder ki!»

Bay Gradgrind son üç sözcüğe pek bir anlam verememişti:

«Farketmek? Ne, nasıl farkeder?»

Kız onu duymamış gibi devam etti;

«Bay Bounderby benimle evlenmek istiyor. Sormam gereken soru, "onunla evleneyim mi?" sorusudur. Bana böyle söylüyordun değil mi Baba?»

«Kesinlikle bu, sevgili kızım.»

«Öyle olsun. Bay Bounderby beni bu halimle istiyorsa onun önerisini kabul ediyorum. Ona en kısa sürede yanıtımı iletiverin Baba. Sözcüğü sözcüğüne aktarın çünkü tam olarak ne yanıt verdiğimi bilsin istiyorum.»

«Bir şeyin kesinlik kazanması için kullanılan sözler konusunda titiz olmak çok iyidir kızım. İstediğini yerine getireceğim. Evlenmenin zamanlaması açısından bir isteğin var mı, çocuğum?»

«Hayır Baba. Ne farkeder ki!»

Bay Gradgrind iskemlesini onunkine yakınlaştırmış elini almıştı. Bu sözlerin yinelenmesi kulağında yanlış bir tele basılmış duygusu uyandırıyordu. Bir an ona baktı ve elini bırakmadan şunları ekledi;

«Louisa sana bir konuda hiç soru sormak istemedim. Çünkü bana pek olası gelmedi ama belki de sorsam iyi olacak. Başka bir öneri var mı aklında?»

«Baba, başka kimden evlenme önerisi almış olabilirim ki! Ben kiminle görüşüyorum? Nerelere gittim ki bu güne dek? Bu konuda ne deneyimim olabilir ki?»

Bay Gradgrind'ın kuşkuları yok olmuş, rahatlamıştı.

«Sevgili Louisa, haklısın. Ben yalnızca görevimi yapıyorum.»

Louisa o sessiz edasıyla, «Ben ne bilirim ki, Baba?» diye devam etti; «Başkalarının beğenilerinden, düşlerinden, istek ve amaçlarından ne anlarım ki? Böyle sudan konular benim için ne anlam taşıyabilir? Ben kavranabilinecek gerçeklerden, kanıtlanabilecek problemlerden ne zaman uzaklaşabildim ki?»

Bunları söylerken avucunun içinde bir şey varmış gibi kapayıp sıktı, sonra da toz, ya da küller uçsun diye bırakırcasına açtı.

«Doğru yavrum!» dedi göğsü kabaran babası; «Çok doğru!»

Kız konunun peşini bırakmıyordu.

«Bana sormak için ne tuhaf bir soru! Bebeklerin kaprisleri olağandır derler ama benim hiç beğenilerim, duygusal bağlarım olmadı. Benimle öyle ilgilendin ki bir çocuğun yüreğine hiç sahip olmadım. Beni öyle yetiştirdin ki bir çocuğun göreceği düşleri hiç görmedim. Benimle öyle akılcı oldun ki babacığım, beşikten bu güne çocuksu inançlarım, çocuksu korkularım hiç olmadı.»

Bay Gradgrind'ı kendi başarısı pek duygulandırmıştı. «Sevgili Louisa; tüm emeklerimin karşılığını veriyorsun. Öp beni, yavrucuğum.»

Ve kız babasını öptü. Onu kollarının arasında tutan Gradgrind, «Hiç kuşkun olmasın ki en değerli evladım, verdiğin sağlıklı karar beni çok mutlu etti. Bounderby olağanüstü bir insan. Aranızdaki ufak tefek o da varsa farklar senin aklının vardığı düzeyle yok olacaktır. Amacım seni yaşın ne olursa olsun yaşsız biri olarak eğitmekti hep ve görüyorum ki bu amaca ulaşmışım. Beni bir kez daha öp Louisa. Sonra da gidip anneni bulalım.»

Oturma odasına geçtiler. Saygıdeğer hanımefendi, o hafiflikten hoşlanmayan kadın her zamanki gibi uzanmış yatıyor, yanında duran Sissy de işlerini sürdürüyordu. Bayan Gradgrind baba kız odaya girdiklerinde var yok bir yaşam belirtisi gösterdi ve saydam varlığını oturur duruma getirdi.

Bu başarı anını sabırsızlıkla beklemiş olan eşi «Bayan Grandgrind,» dedi; «izin verin, size Bayan Bounderby'i takdim edeyim.»

«Ah!» dedi Bayan Gradgrind, «Demek ki konuyu hallettiniz. Dilerim sağlığın iyi olur Louisa. Benim gibi olur da evlenir evlenmez korkunç başağrılarına yakalanırsan pek kıskanılır yanın kalmaz. Oysa sen tüm kızlar gibi pek kıskanılır durumda hissediyorsundur kendini. Sana mutluluklar dilerim kızım. Dilerim bugüne dek yaptığın o 'olojik' ça-

lışmaların karşılığını görürsün. Senin öpmen gerekiyor ama lütfen sağ omuzuma dikkat et, gün boyu ağrıdı, durdu.»

Bu mutlu tören için şallarına çeki düzen veren Bayan Gradgrind, «İşte;» diye devam etti, «Şimdi de ona ne şekilde hitap edeceğimi düşünmem gerekiyor. Gece, gündüz aklım karışacak.»

«Ne demek istiyorsun Bayan Gradgrind?» dedi kocası.

«Louisa'yla evlenince ona ne diyeceğimi soruyorum. Onu bir şekilde çağırmam gerekecek. Onunla konuşup da onu çağırmadan olmaz Josiah diyemem, nefret ederim o isimden. Sen Joe'ya izin vermezsin. Damadıma Bay mı diyeceğim yani? Beni çiğneyip geçmeden buna izin veremem. Pekâlâ ne diyeceğim?»

Bu konuda kimsenin hiçbir önerisi yoktu. Bayan Gradgrind son bir istekte bulunup, yaşamdan bir kez daha uzaklaştı:

«Düğüne gelince, Louisa; tek isteğim biran önce olup bitmesi. Düşüncesi bile beni ürpertilere boğuyor. Uzayıp giderse o günü göremiyeceğimi biliyorum.»

Bay Gradgrind Bayan Bounderby'i takdim ettiğinde Sissy kafasını kaldırmış, şaşkın, üzgün ve acıyan bakışlarla Louisa'ya bakmıştı. Kızın yüzünü görmeyen Louisa bu duyguların yine de bilincindeydi. O andan itibaren Sissy'e karşı hep soğuk, gururlu, tepkisiz davrandı, aralarına hep uzaklık koydu. Bütünüyle değişti.

KARI – KOCA

Mutlu haber ona ulaştığında Bay Bounderby'nin tek sıkıntısı onun Bayan Sparsit'le nasıl paylaşacağı oldu. Nasıl başlayacağını, sonucun ne olacağını hiç kestiremiyordu. Pılı pırtısını toplayıp Bayan Scadgers'a mı giderdi, kılını kıpırdatmaya bile karşı mı çıkardı, saçını başını yolup ağlarmıydı, ya da saldırgan ve küstah mı olurdu, hiç bilemiyordu. Ne var ki, haber ulaştırılmalıydı ve başka seçeneği yoktu. Bir iki mektup denedi, sonunda yüz yüze konuşmaya karar verdi.

O akşam eve dönerken büyük an'a hazırlık olarak bir eczane'de durup nane ruhu türünden ayıltıcılar almayı unutmadı. «Aman tanrım!» diyordu Bay Bounderby; «ayılıp bayılmaya kalkarsa canına okuyacağım!» Her türlü önlem aldığı halde evine girerken yüreği korku doluydu. Kadının önüne dikildiğinden kilerden çıkmış bir köpeğe benziyordu.

«İyi akşamlar Bay Bounderby!»

«İyi akşamlar Hanımefendi, iyi akşamlar!»

Koltuğunu yanıştırınca Bayan Sparsit koltuğunu geri çekti. Adeta «Şömine sizin şömineniz» demek ister gibiydi. «Siz öyle uygun görüyorsanız önünde oturmak sizin hakkınız tabii.»

«Kuzey Kutbu'na gitmeyin Hanımefendi!»

«Teşekkür ederim efendim.» Bayan Sparsit eski yerine dönmüştü. Sivri uçlu bir makasla bir kumaş üzerinde küçük kesikler yapıyor, süslemeler üretiyordu. Bu işi o gür kaşlar ve Romalı burnunun ışığında ele aldığınızda küçük bir kuşun gözlerini oyan bir şahini düşünebilirdiniz. Çok meşguldü. Birkaç dakika sonra başını kaldırdığında, Bay Bounderby başının bir hareketiyle onun dikkatini çelmeyi

başardı. Ellerini cebine soktu ve şişenin hâlâ orada olduğuna kanaat getirince,

«Bayan Sparsit,» dedi; «yalnızca mükemmel bir hanımefendi olmakla kalmıyorsunuz. Çok akıllı ve sağduyulu bir kadın olduğunuzu da biliyorum.»

«Beni hep böyle onurlandırırsınız efendim.»

«Bayan Sparsit sizi şaşırtacağım.»

«Öyle mi efendim?» Sesi sakindi. İşini kucağına bırakıp, parmaksız eldivenlerini düzeltti.

«Ben... Ben Tom Gradgrind'ın kızıyla evleneceğim.»

«Öyle mi efendim? Dilerim çok mutlu olursunuz Bay Bounderby. Dilerim çok, çok mutlu olursunuz.» Sesinde öyle bir alçakgönüllülük, öyle bir sevgi vardı ki, iş kutusunu aynaya fırlatsa, halıya düşüp bayılsa Bounderby'i böyle şaşırtamazdı! Bounderby cebindeki şişeyi kendi için açtı. Bu kadına akıl ermiyor! Böyle karşılıyacağını kim bilebilirdi!

Bayan Sparsit gerçek ortaya çıktığı andan itibaren Bounderby'le konuşmalarında ona acıdığını belli eden bir ses tonu edindi. Ona acıma hakkını kendinde gören Sparsit; «Her yönüyle mutlu olmanızı yürekten dilerim,» derken adeta daha üstün birinin tavrıyla konuşuyordu.

Bay Bounderby'nin sesi buna karşın alçalmıştı:

«Teşekkür ederim hanımefendi.» dedi; «Dilerim mutlu olurum.»

«Diler misiniz efendim! Dilerseniz tabii, tabii.»

Sıkıntılı bir sessizlik oldu. Bayan Sparsit işine dönmüştü. Arada bir sarsılmadığını ve sabrını gösteren küçük öksürüklerle işini bölüyordu. Bounderby,

«Koşullar böyle olduğuna göre,» diye devam etti, sizin gibi biri burada kalmak istemeyecektir, sanırım. Aslında kalmanızı isteriz.»

«Yoo, hayır. Bunu düşünemem bile!» Bounderby'e tepeden bakmayı sürdüren Sparsit öksürüklerini de sür-

dürdü. İçinden kehanetler yükseliyor gibiydi ama bunlar susturulmalıydı.

«Bakın hanımefendi: işyerinde kalabileceğiniz çok uygun odalar var. Sizin gibi doğuştan bir hanımefendi. sizin gibi iyi yetişmiş birini bulabilmek oradaki insanlar için gerçek bir şans olacaktır. Doğal olarak koşullar aynı, maaş...

«Özür dilerim efendim. Bana koşullar yerine yıllık armağan sözcüklerini kullanacağınıza söz vermiştiniz.»

«Pekâlâ. Yıllık armağan aynı kaldığı sürece bizden ayrılmanız için bir neden göremiyorum.»

«Efendim,» dedi Bayan Sparsit. «Öneriniz size yaraşıyor. Sözünü ettiğiniz yerdeki konumum toplum içinde ki yerimi alçaltmayacaksa...»

«Tabii ki alçaltmaz! Öyle bir şey olsa sizin gibi görmüş birine öneremem söz konusu olamazdı. Benim için o çevrenin önemi yok ama sizin ne denli önem verdiğinizi biliyorum.»

«Çok düşüncelisiniz, Bay Bounderby.»

«Kendi odanız olacak. Ayrı şömineniz, mumlarınız ve başka şeyler. Size bakmakla görevli bir de hizmetçi. İzin verirseniz çok rahat edeceğinizi söylemek isterim. Tabii gece bekçisi de var.»

«Daha fazla bir şey söylemenize gerek yok. Buradaki görevimi bırakırsam da sizlere muhtacım. Bana verilecek ve almaya zorunlu olduğum bir dilim ekmeği yine de sizin elinizden aldığıma şükrediyorum. Bu nedenle de önerinizi minnetle kabul ediyor, daha önce benim için yaptıklarınıza da teşekkür ediyorum. Dilerim genç bayan Gradgrind' da aradığınız her şeyi bulur, layık olduğunuz her şeye kavuşursunuz.» Sesi etkileyici ve duyguluydu.

Yeni yerleştiği bu konumdan da kimse onu kıpırdatamadı. Bounderby kendini ne kadar paralasa Bayan Sparsit ona karşı hep «acıyan» kişi oldu. Bounderby «Kurban» dı. Kibardı, neşeliydi, umutluydu ama ne denli fazla kibar,

ne denli neşeli, ne denli umutlu olursa olsun; o özverili kadın, Bay Bounderby ise 'Kurban'dı. Onun kadersizliğine karşı öyle duyarlıydı ki, Bounderby ne zaman kadının yüzüne baksa. o kocaman kırmızı suratı ter içinde kalıyordu.

Bu arada düğünün sekiz hafta içinde gerçekleştirilmesine karar verilmişti. Bay Bounderby her gece Taşev'de damat adayı olarak kabul görüyordu. Aşk bu görüşmeler sırasında bir bilezik olarak beliriyordu. Tüm bu dönemde aşk bir üretim özelliği kazandı. Elbiseler «üretildi», mücevherler «üretildi», pastalar ve eldivenler «üretildi», anlaşmalar «üretildi». Değişik «gerçekler» evlilik anlaşmasına onur kazandırdılar. Saatler aptal ozanların yakıştırmalarında olduğu gibi tozpembe geçmedi. Saatler ne olduğundan hızlı, ne de yavaş geçtiler. Gradgrind gözlem evindeki ölümcül istatistik makinesi her saniyeyi aynı vurdu, bir öncekini olağan biçimde geçmişe gömdü.

Ve büyük gün geldi. Aklı başında insanların bekledikleri biçimde geldi. Çiçekli tahtaları olan kilisede evlendiler. Coketown'lı Josiah Bounderby, Meclis temsilcisi Thomas Gradgrind'ın büyük kızı Louisa Gradgrind'la evlendi. Kutsal bağlarla bağlandıktan sonra Taşev'e dönüp kahvaltıya oturdular.

Bu günün şanslı konukları yedikleri içtikleri her şeyin neden yapıldığını bilen, neyin ithal, neyin ihraç edilmiş olduğunu anlayan, ne ölçülerde olduğunu kestirebilen, kişilerdi. Küçücük Jane Gradgrind'a varıncaya dek. Gelinin nedimeleri de. Hesap yapanlara yardım edebilecek durumdaydılar. Bu konuklar arasında kimse hafiflikle suçlanamazdı.

Kahvaltıdan sonra damat onlara şöyle seslendi:

«Bayanlar, Baylar; Ben Coketown'lı Josiah Bounderby. Benim ve eşimin sağlığı ve mutluluğu için kadeh kaldırdığınıza göre, sanırım benim de öyle yapmam gerekiyor. Yine de sizler beni, ben de ne olduğumu çok iyi biliyorum. Sopa görüp de işte sopa, pompa görüp'de işte

pompa diyen biriyim. Bana sopaya pompa, pompaya sopa dedirtemezsiniz. Her ikisine de kürdan diyemem. Bu sabah bir konuşma istiyorsanız dostum ve kayınpederim, Meclis Üyesi Tom Gradgrind'a çağrı çıkartmalısınız. Ben bu işin adamı değilim. Ne var ki şu masanın etrafında toplanmış insanlara bakıyorum ve aklıma paçavralar içindeki çocukluğum geliyor. Bu beni biraz boşboğaz yapıyorsa, bağışlayın. Ben, yüzümü on beş günde bir yıkayan o sokak çocuğu ben, Tom Gradgrind'ın kızıyla evlendiğimi düşümde görsem inanmazdım. Kendimi özgür hissediyorum. Ben bugün Thomas Gradgrind'ın kızıyla evlendim. Çok mutluyum. Uzun bir süredir bunu istedim. Onun yetiştirilmesini izledim. Bana layık olduğunu biliyorum. Aklınızı bulandırmak istemem, ben de ona layıkım. İkimiz adına teşekkür ediyorum. Gösterdiğiniz iyi niyet için teşekkür ediyor, aranızdaki tüm bekârların benim bulduğum eş kadar iyi eşler bulmasını diliyorum. Tüm hanımların da benim eşimin bulduğu kadar iyi kocalar bulmasını diliyorum.»

Bu konuşmadan kısa bir süre sonra, yeni evli çift Lyons'da balaylarını geçirmek üzere yola çıktı!

Bay Bounderby bu arada işçilere de göz atacak, altın kaşıkla beslenme gereksinimleri olup olmadıklarını denetleyecekti. Yol kıyafetini giymiş olan gelin merdivenlerden indiğinde Tom'un kendini beklediğini gördü. Tom'un yanaklarındaki kırmızılık ya duygularını, ya da içtiği şarabı yansıtıyordu.

«Ne iyi bir kardeşsin Loo! Üstüne yok!» diye fısıldadı Tom.

Birilerine sarılması gereken genç kadın kardeşine sımsıkı sarıldı. Gün boyu bozmamaya çalıştığı serinkanlılığından bir şeyler yitirmiş gibiydi.

«Bizim koca Bounderby hazır,» dedi Tom. «Vakit geldi. Hoşça kal. Dönünce seni bekliyor olacağım. Sevgili Loo! Her şey ne kadar iyi, değil mi?»

EKİNLERİ BİÇMEK

BİRİNCİ BÖLÜM

BANKAYA YANSIYANLAR

Güneşli bir yaz günü ortası . Kimi zaman Coketown'da bile böyle şeyler olabiliyor.

Kent böyle bir havada uzaktan izlendiğinde, kendi sislerine boğulmuş gibi görünür. Güneşin ışıklarına duyarsızdır. Orada bir kent olduğunu anlarsınız, çünkü kent olmasa öyle karanlık bir duman kitlesi olamayacağı kesindir. Kurumdan, isten bir bulut bir o yana, bir bu yana gezinir ve cennete ulaşmaya çabalar. Biçimsiz, yoğun bir yığın rüzgârın yer değiştirmesi ile bir toprağa yaslanır, bir yalpalar. Onu kesebilen ışıklar yalnızca karanlığın kitlesini belirginleştirir. Coketown taa uzaktan Coketown'ı anımsattırır. Oysa tek bir tuğla göremezsiniz.

Aslında orada bulunuşu pek şaşırtıcıdır. Defalarca yok olup gitmesine ramak kalmıştır. Nasıl ayakta kalabildiğine ise akıl sır ermez. Coketown'ın dokumacıları porselenden bile kırılgandırlar. Ne kadar dikkat ederseniz edin, defoluymuş gibi dağılıp giderler. Ağır işlerde çalışan çocuklarını alıp okula koysanız mahvolurlar; müfettişler gelip de işte eli ayağı kopanları hatalı bulsalar mahvolurlar, bu denli duman üretmeleri pek gerekli değil dense mahvolur-

lar. Coketown'a ulaşan «Bounderby altın kaşığının» yanı sıra, ağızlarda bir öykü dolaşırdı. Bir tehditti bu. Ne zaman bir Coketown'lı kötü muamele gördüğünü düşünse, (ne zaman davranışlarının sonuçlarından sorumlu tutulsa) hemen ortaya çıkar, varını yoğunu Atlantik Okyanusu'na atmakla tehdit ederdi. Bu İçişleri Bakan'ını birkaç kez öldüresiye korkutmuştu.

Aslında yurtsever Coketownlılar varlıklarını Atlantik'e hiç atmadılar. Tam tersine onlara pek iyi baktıkları da söylenebilirdi. İşte orada sislerin arkasında çoğalıp duruyorlardı.

Bu yaz gününde sokaklar sıcak ve tozluydu. Günışığı öyle parlaktı ki, dumanların ardından bile göz alıyordu. Fabrika avlularına açılan bodrum kapılarından çıkan ocakçılar terli yüzlerini silip, merdivenlere ve duvarlara diziliyorlardı. Kentin tümü kızgın yağda kızarıyor gibiydi. Her yerde sıcak yağın boğucu kokusu vardı. Buharlı makineler yağ içinde parlıyordu. İşçilerin üstü başı yağ lekeleriyle kaplıydı. Bu peri sarayları çöllerin nefesiyle doluydu. Çölde yaşayanlar sıcakta eriyip yok oluyorlar, cansızca dolanıyorlardı. Isı değişikliği fil kafalarını daha akıllı ya da daha çılgın kılmıyordu. Gölgelerdeki hareket Coketown için rüzgârda dalgalanan ağaçların yerini tutuyordu. Böceklerin yazın çıkardığı vızıltıların yerini ise Pazartesi sabahından Cumartesi gecesine dek durmadan dönen çarkların ve tekerleklerin sesi alıyordu.

Gürültüler ninni gibi bu güneşli günü doldurdular ve dokuma fabrikalarının yakınından geçenlere ısıyı ve uykuyu hissettirdiler. Storlar ve damlatılan sular ana yolları ve dükkânları azıcık serinlettiyse de fabrikalar, yan sokaklar azgın sıcağın altında kavruldu. Boyalardan kapkara olmuş ve yoğunlaşmış olan nehirde başıboş çocuklar çılgın bir tekne bulmuş., küreklere asılmaktaydılar. Küreğin her suya dalışı kötü kokular yayıyordu. Çoğunlukla iyiliksever

olan güneş, Coketown'a soğuktan daha acımasız davranıyor, yaşamdan çok ölüm getiriyordu. Cennetin gözleri kutsamak istedikleriyle araya giren beceriksiz ya da kötü ellerden dolayı kem göze dönüşüyordu.

Bayan Sparsit öğleden sonraları kullandığı yolun pişmeyen tarafındaki gölge odasında oturmaktaydı. Oda yönetim kuruluna aitti. Paydos saati gelmişti. Kendi odası bir kat üstteydi ve her sabah oradan Bay Bounderby'i Kurbanları selamlamaya uygun bakışlarla selamlıyordu. Evleneli bir yıl olmuştu ve Bayan Sparsit sürdürmekte kararlı olduğu tutumumdan hiç ödün vermemişti.

Bu sokak kentin sağlıklı tekdüzeliğini bozmuyordu. Banka, kırmızı tuğladan yapılmış, dışı siyah, içi yeşil pancurları, iki basamakla çıkılan arka kapısı, pirinç tabelası, pirinç kapı tokmağı olan sıradan bir binaydı. Bay Bounderby'nin evinden biraz daha büyüktü ve hiçbir aykırılık yaratmıyordu.

Bayan Sparsit masaların ve yazı takımlarının arasına gün batarken inmekle, büroya adeta soyluluk kattığını, kadınsı bir dokunuşun verdiği havayı yaydığını biliyordu. Elinde örgü ve nakışlarıyla pencerenin önüne yerleştiğinde o kaba saba iş düzenine bir yumuşaklık getirdiğine inanıyordu. Bayan Sparsit ilginç kişiliğinin yarattığı duygularla kendini iş merkezinin bir tür perisi olarak görmekteydi. Onu geçerken gören kentlilerse hazineyi koruyan Ejderhaya benzetmekteydiler.

Hazinenin ne olduğunu Bayan Sparsit de onlar kadar bilmiyordu. Kafasından geçen listede altın ve gümüş paralar, değerli kâğıtlar, pek tanımadığı ama sevmediği kişilerin başını derde sokacak gizler, vardı. Bunun ötesinde, iş saatlerinin dışında burada kalan eşyaların kraliçesi oydu. Kilit altındaki bölmedeyse bekçi yatıyor, ilk horoz ötüşüyle yatağını alıp yok oluyordu. Ayrıca bodrumdaki bölmelerin de hanımefendisi oydu. Resmi şöminelerden biri-

nin üzerinde duran küçük balta ve kürekler de ondan soruluyordu. Ne de olsa varlıklı geçinen hiç bir iş yeri onlarsız olmazdı. Yanlızca psikolojik etkileri söz konusu olan ve işe yaramaları hiç düşünülmemiş olan yangın kovaları da vardı tabii.

Bayan Sparsit'in krallığını sağır bir hizmetçiyle bir uşak tamamlıyordu. Sağır hizmetçinin zengin olduğu söyleniyor, bir gün parası için öldürüleceği dedikodusu yapılıyordu. Çoktan ölmüş olması gerektiği düşünülüyorsa da, o düş kırıklığı ve kızgınlık yaratacak biçimde yaşama sarılmayı sürdürmekteydi.

Bayan, Sparsit'in çayı üç ayaklı ufak bir masaya yerleştirilmişti.

Bayan Sparsit'in iş saatleri dışında yerleştiği bu masa, deri kaplı ve asık yüzlüydü.

Uşak tepsiyi saygıyla masaya bıraktı.

«Teşekkür ederim, Bitzer,» dedi Bayan Sparsit.

«Ben teşekkür ederim,» dedi uşak. Yirmi Numaralı kız'a atın tanımını yaptığı günlerde olduğu gibi açık renkli bir adamdı.

«Her yer kapandı mı Bitzer?»

«Her yeri kapadım, bayan.»

«Pekâlâ; bugünün haberleri ne bakalım? Neler oldu?»

«Özel bir şey duyduğumu söyleyemem efendim. Bu bizim takım pek berbat ama bu yeni bir haber değil.»

«Huzursuz sefiller ne yaptı yine?»

«Her zamankini Bayan. Birleşiyorlar, klikleşiyorlar, birbirlerine destek oluyorlar.»

Burnunu daha Romalı, kaşlarını daha Koriolanusça yapan Bayan Sparsit; «Değişik sınıflardan insanların bir araya gelmelerine izin verilmesi çok üzücü bir olay,» dedi.

«Evet efendim.»

«Kendileri ortak olduklarına göre böyle birleşip, cephe kuranlara karşı olmalılar.»

«Demediler efendim,» dedi Bitzer; «ama pek yürümedi.»

«Ben bu işlerden anladığımı iddia etmiyorum,» dedi Bayan Sparsit; «Başka bir çevreden geliyorum. Bayan Sparsit'de de bir Powler olarak böyle aykırı davranışlara hiç rastlamadı. Tek bildiğim bu adamların çok geçmeden zaptı rapt altına alınmalarının gerekli olduğunu.»

Bayan Sparsit'in konuşma yeteneğine duyduğu saygıyı göstermek isteyen Bitzer, «Çok doğru Bayan» dedi; «Çok güzel söylediniz. Daha iyisi olamazdı.»

Bayan Sparsit'le günlük ve olağan «sohbet» toplantısındaydı. Onun bakışlarından soruları olduğunu anlamış, hokkaları, cetvelleri düzeltmek bahanesiyle oyalanmaktaydı. Bu arada yaşlı kadın da çayını yudumlayıp yolu izliyordu.

«Bugün yoğun bir gün müydü Bitzer?»

«Pek değildi Hanımefendi. Sıradan bir gündü.» Arada bir Bayan Sparsit'in kişiliğinin saygıdeğerliğe çıkardığı çağrı, onu Bayan'dan Hanımefendi'ye dönmeye zorluyordu.

Gözle görülmeyen bir kırıntıyı silkeleyen Bayan Sparsit, «Memurlar dakik, güvenilir ve çalışkan, sanırım?»

«Evet efendim. Çoğunlukla efendim. Olağan istisnalar dışında tabii.»

Bitzer'in bu işyerindeki saygın görevi casusluk ve jurnalcilikti. Bu gönüllü görev için Noel'de haftalıklarının üzerinde ve ötesinde bir armağan alıyordu. Dikkatli, hesabını bilen, akıllı ve kolay yükseleceği belli olan bir genç adam olmuştu. Aklı öyle çalışıyordu ki, tutkuları ve sevgileri yoktu. Tüm davranışları enine boyuna ölçülüp, biçilmiş, hesaplanmış türdendi. Bu nedenle de Bayan Sparsit'in gözüne prensip sahibi biri olarak girmesi çok doğaldı. Ba-

bası öldüğünde annesinin Coketown'da kalmaya hakkı olduğuna karar vermişti. Genç ekonomist kararlarına öylesine sadıktı ki: kadın hâlâ çalışıyordu. Hakkını yemeyelim: Her yıl ona yarım kilo çay veriyordu. Aslında bu onun açısından bir zayıflıktı, çünkü her armağan vereni yoksullaştırırdı. Konu çay olunca yapılması gereken tek şey onu ucuza alıp, pahalıya satmaktı. Filozoflar böyle bir alışverişin insanın görevi, daha doğrusu tek görevi olduğunu savunmaktaydılar.

«Olabildiğince. İstisnalar dışında» diye yineledi.

Çay fincanına eğilen başını sallayan Bayan Sparsit, kocaman bir yudum alıp «Ahh!» dedi.

«Bay Thomas, efendim. Bay Thomas'dan çok kuşkulanıyorum Bayan. Hiç beğenmiyorum.»

Bayan Sparsit en etkileyici sesiyle sordu: «Bitzer; isimler konusunda seni uyardığımı anımsıyor musun?»

«Özür dilerim efendim. İsim kullanmama karşı çıkmıştınız ve bundan kaçınmamı söylemiştiniz.»

«Lütfen benim burada bir yerim olduğunu unutmayınız. Bay Bounderby'nin güvenini taşıyorum. Bir zamanlar onun patronum olacağı hiç aklıma gelmezdi, bugünse yıllık bir armağan alıyorum. Yine de onu patron olarak göremem. Bay Bounderby benim toplum içindeki yerime hep saygı gösterdi, ailemin adını hep yüceltti. Ona hep sadık kalacağım. Bu çatının altında isimlerden söz edersek, onunla üzücü koşullarda da olsa ilişkili isimlerden söz edersek görevimi kötüye kullanacağım; söz ettirirsem güvenini kötüye kullanmış olacağım.»

Bitzer elini alnına vurup, özür diledi.

«Hayır Bitzer. Bir kişi dediğinde seni dinlerim. Bay Thomas dersen beni bağışla.»

Bitzer yeniden denedi:

«Bilinen istisnalar dışında. Bir kişinin dışında.»

Bayan Sparsit de çaya eğilen başın sallanmasını, kocaman yudumu ve «Ahh!» ünlemini tekrarladı.

«Bu kişi,» diye sürdürdü Bitzer; «geldiğinden beri olması gerektiği gibi değil. Tembel ve savruk. Ona ödenen paranın karşılığını vermiyor efendim. Sarayda bir dostu ve akrabası olmasa bunu da alamazdı efendim.»

Bayan Sparsit başını bir kez daha hüzünle salladı:

«Ahh –ah!»

«Dilerim bu dostu ve akrabası böyle devam ettiği sürece ona destek vermez. Biz paraların kimin cebinden çıktığını biliyoruz oysa.»

«Ahh –ah!» Bayan Sparsit'in başı yine sallanmıştı.

«Ona acımak gerekiyor bayan. Kastettiğim kişiye acımak gerekiyor.»

«Evet, Bitzer,» dedi Bayan Sparsit, «Bu yanılgı nedeniyle ona hep acımışımdır.»

«Söz konusu kişiye dönecek olursak bu kentteki herkes gibi o da basiretsiz biri, efendim.» yaklaşmış, sesini iyice alçaltmıştı. «Siz onların ne basiretsiz olduklarını pek iyi bilirsiniz. Sizin gibi bir Hanımefendi kadar kimse bilemez.»

«Seni örnek alsalar, çok iyi olurdu Bitzer.»

«Teşekkür ederim efendim. Benden söz ettiğinize göre, bakın Hanımefendi; Biraz para biriktirdim. Noellerde aldığım ödül var ya, ona hiç dokunmuyorum. Aylığım az, ama hepsini harcamıyorum. Neden benim gibi yapamıyorlar efendim? Birinin yaptığını başkaları da yapabilir.»

Söz konusu olan Coketown'ın masallarından biriydi. Altı kuruştan altmışbin sterlin çıkarmış bir kapitalist hep işçiler nasıl oluyor da altı kuruştan altmışbin sterlin yapamıyorlar diye merak eder, dururdu. Benim yaptığımı sen de yapabilirsin. Neden gidip yapmıyorsun?

«Eğlence istediklerine gelince: Bütünüyle zırvalık efendim. Ben hiç eğlenceye gerek duymadım. Hiç istemedim, istemeyeceğim. Hoşlanmıyorum. Birleşip saflaşmaları da sorun. Birbirlerine baksalar, başkalarından öğren-

meye çalışsalar, bir şeyler yapabilirler. Para ya da prestij kazanabilirler. Neden yaşamlarını düzeltmiyorlar? Bu, akıllı birinin ilk amacı olmalı. Bunu istediklerini söylüyorlar.»

«Doğru!» dedi Bayan Sparsit.

«Sürekli karılarından, çocuklarından söz ediyorlar. Yakınmaları mide bulandırır oldu. Bakın bana efendim! Ben ne çocuk, ne de eş istiyorum. Onlar neden istiyor?»

«Çünkü basiretsizler.»

«Evet efendim. Sorun burada. Bu kadar inatçı ve ters olmayıp akılcı olsalar ne yaparlardı? Derlerdi ki; yorganım ayağımı örtüyor. Doyurulacak tek bir ağız var ve bu da doyurmaktan zevk aldığım tek ağız: benimki!»

«Doğru!» dedi Bayan Sparsit. Çörek yiyordu.

Bayan Sparsit'in öğretici sohbetine teşekkür etti Bitzer. «Size biraz daha sıcak su getirebilir miyim? ya da başka bir şey?»

«Şimdilik hiçbir şey Bitzer.»

«Teşekkür ederim Bayan. Sizi yemekte rahatsız etmek istemem. Ayrıca çay saatine düşkünlüğünüzü de biliyorum. Ama bir süredir size bakan bir genç adam var aşağıda. Kapıyı çalmak için sokağı geçti. Bu o sanırım.»

Camdan aşağı baktı ve kendi sözlerini doğruladıktan sonra sordu: «İçeri almamı ister misiniz efendim?»

Ağzını silip, eldivenlerini yerleştiren Bayan Sparsit «Kim olabilir ki?» diye sordun.

«Bir yabancı efendim.»

«Gecenin bu saatinde yabancının biri bankada ne arıyor? Geçe kalmış bir işi mi var? Tabii ben B. Bounderby'nin adına buradayım ve görevimden kaçamam. Bu adamla görüşmek görevimse onunla görüşeceğim. Kararı sen ver Bitzer.»

Bayan Sparsit'in gönül zenginliğinin bilincinde olmayan yabancı, bu noktada kapıya öyle sertçe vurdu ki, uşak acele etmek zorunda kaldı. Bu arada Bayan Sparsit küçük

masasını ve üzerindekileri gizlemek üzere önlemler alıyordu. Hepsini bir dolaba kaldırdı ve gerektiğinde aşağı inebilmek için yukarı çıktı.

Bakışları hanımefendinin anahtar deliğinde olan Bitzer, «Beyefendi sizi görmek istiyor,» diye seslendi. Arayı şapkasını düzeltmekle geçiren Bayan Sparsit, o klasik yüz hatlarını bir kez daha aşağı kata taşıdı. Odaya girdiğinde işgalci komutan eşliğinde kent surlarının dışına çıkan Romalı kadın tavrı taşıyordu.

Pencereden aşağı rastgele bakan yabancı bu etkileyici girişten pek etkilenmiş görünmüyordu. Başında şapkası, ıslık çalmayı sürdürmekteydi. Yazın sıcağından ve aşırı kibarlıktan yorgun düşmüş gibiydi. Açıkça gözüken şey tepeden tırnağa bir beyefendi olduğu, zamanını yansıttığı ve şeytan dışında kimseye güven duymadığı ve bıkkın olduğu idi.

«Anladığıma göre beni görmek istiyormuşsunuz.»

«Özür dilerim,» dedi adam dönerek;» Lütfen beni bağışlayın.»

«Hmm,» diye düşündü Bayan Sparsit, eğilirken. «Otuz beş. Yakışıklı. Boyu bosu, endamı iyi. Dişleri iyi. Sesi de. İyi yetişmiş, iyi giyimli. Koyu renk saçlar, korkusuz bakışlar.» Bayan Sparsit kadınca bir değerlendirme yapmıştı.

«Lütfen oturun.»

«Teşekkür ederim. İzin verin.» Bayan Sparsit için bir iskemle çekmiş ama kendisi masanın yanında ayakta kalmıştı. «Uşağımı istasyonda eşyalarımın başında bıraktım. Şöyle bir dolaştım. Çok tuhaf bir yer. İzin verirseniz hep böyle karanlık mıdır diye soracağım.»

Pek yumuşamamış olan Bayan Sparsit, «Genelde daha karanlık bile olur,» dedi.

«Bu olası mı! Özür dilerim: Sanırım siz buralı değilsiniz?»

«Hayır efendim. İyi yazgım ya da kötü yazgım, –nasıl değerlendirirseniz– bana daha iyi günler ve çevreler göstermişti. Bu, dul kalmamdan önceydi tabii. Eşim bir Powler'di.»

«Özür dilerim. Ne idi?»

«Bir Powler.»

Birkaç dakika düşünen yabancı «Powler Ailesi» diye konuştu. Vardığı sonuçla daha da yorulmuş gibiydi.

«Sanırım burada çok sıkıldınız?»

«Ben koşulların kölesiyim, Bayım. Yaşantımı yöneten güçlere uyum sağladım.»

«Çok akıllıca, çok saygıdeğer bir yaklaşım bu.» Cümlesini bitirmesine gerek yokmuşcasına saat kordonuyla oynamaya başlamıştı.

«Acaba kiminle tanışmak onuruna erdiğimi bana...» diyordu Bayan Sparsit.

«Tabii,» dedi yabancı. «Anımsattığınız için size teşekkür borçluyum. Banker Bay Bounderby'e yazılmış bir takdim mektubum var. Bu olağanüstü kentte dolaşırken hammadde olduğunu sandığım tüylü birşeylerle yıkanan bir işçiye Banker Bay Bounderby'nin yerini sordum. Ama sanırım şu anda bulunduğum binada yaşamıyor.»

«Hayır efendim. Burada oturmuyor.»

«Teşekkür ederim. Mektubumu şimdi vermek niyetinde değildim aslında. Bankaya doğru yürüdüm. Otelde yemek hazırlamalarını bekliyordum. Sonra ışığınızı gördüm. Sizin gibi üstün bir hanımefendinin görüntüsü içeri girip Bay Bounderby'nin evini sorma cesaretini verdi bana. Bu nedenle de özür dileyerek yol göstericiliğinizi rica edeceğim.»

Davranışlarındaki doğal centilmenlik, kadına karşı gösterdiği nezaket ve saygıyla dengeleniyordu. Neredeyse masada oturuyor gibiydi ama ona doğru eğilmiş, onu çekici bulurmuş gibi davranıyordu.

«Bankaların kuşkucu olduklarını ve kanunun da bunu gerektirdiğini biliyorum,» dedi yabancı. Konuşma biçimi de öyle hafif ve akıcıydı ki getirdiği haberler gerçekte olduklarından daha neşeli diyebilirdiniz.

Bu belki de bağlı olduğu tarikatın şeyhinin taktiğiydi. «Bu nedenle de mektup bu kentin temsilcisi olan Gradgrind'dan geliyor. Kendisiyle Londra'da tanışma onuruna eriştim.»

Zarftaki yazıyı tanıyan Bayan Sparsit böyle bir doğrulamanın gereksiz olduğunu belirtti ve Bay Bounderby'nin evinin adresini verip yolu tarif etti.

«Binlerce teşekkür,» dedi yabancı. «Sanırım siz Bankeri iyi tanıyorsunuz?»

«Evet efendim. Onu on yıldır tanıyorum ve ona bağlı olarak yaşamımı sürdürüyorum.»

«Ne kadar uzun bir süre! Gradgrind'ın kızıyla evli olduğunu sanıyorum.»

Bayan Sparsit'in dudakları birden bükülüvermişti.

«Evet. Bu onura ermişti.»

«Çok filozof bir hanım olduğu söyleniyor?»

«Öyle mi? Öyle miymiş?»

«Yüzsüzce merakımı bağışlayın ama siz hem aileyi hem de dünyayı tanıyan bir hanımsınız. Ben aileyle yeni tanışacağım ve onlarla uzun bir ilişkim olacak. Bu bayan çok korkutucu biri mi? Babası ona öyle zorlu sıfatlar yakıştırıyor ki gerçeği çok merak eder oldum. Gerçekten yanına yaklaşılmaz biri mi? İtici mi, çekici mi? Nasıl bir zekâsı var? Yüzünüzdeki o anlamlı gülümsemeye bakılırsa siz böyle düşünmüyorsunuz. Huzursuz yüreğime merhem oldunuz. Yaşına gelince; Kırk? Otuz beş?»

Bayan Sparsit kahkahayı bastı. «Küçücük bir şey» dedi. «Evlendiğinde yirmisinde bile yoktu.»

Masadan ayrılan yabancı, «Yemin ederim Bayan Powler,» dedi; «hiç böyle şaşırmamıştım!»

Gerçekten de etkilenebileceği ölçüde etkilenmiş görünüyordu. Bilgi kaynağını dakikanın dörtte biri kadar süzdü. Çok yorgun bir biçimde, «Babasının anlattıkları kuru ve katı gibi bir olgunluk beklentisi oluşturmuştu. Bu hatayı düzeltme olanağı verdiğiniz için size teşekkür borçluyum. Rahatsız ettiğim için de özür dilerim. Binlerce teşekkür. İyi günler!»

Eğilerek selamladı ve çıktı. Perdenin arkasına saklanan Bayan Sparsit, onun sokağın gölgeli tarafından ilerleyişini izliyordu.

Uşak içeri girdiğinde ona sordu:

«Centilmen hakkında ne düşünüyorsun Bitzer?»

«Üstüne başına çok para harcadığı görülüyor efendim.»

«Kabul etmek gerekir ki çok zevkli»

«Evet, efendim. Değecekse tabii.»

Sonra da ekledi;

«Kaldı ki bence kumar da oynuyor.»

«Kumar oynamak ahlaksızlıktır.»

«Bence saçmalık efendim. Şans hep oyunculara karşı.

O gece sıcak mı engelledi yoksa eli mi dışarıdaydı bilinmez ama Bayan Sparsit iş yapamadı. Güneş sisin ardında yok olduğunda pencerenin önünde oturuyordu. Güneş kızardığında da oradaydı. Sis alev alev yanarken de oradaydı. Renkler yok olup, karanlık yerden yavaşça kalkıp yukarı daha yukarı tırmandığında, evleri, kiliselerin kulelerini aştığında, bacaları geride bırakıp, gökyüzüne vardığında da öyle. Mum yakmadan, elleri önünde gecenin seslerine kulak vermeden oturuyordu. Köpeklerin havlamaları, çocuk öksürükleri, tekerleklerin gıcırtıları, konuşmalar ve ayak sesleri, kepenklerin kapanmasının tangırtıları ona ulaşmıyordu sanki. Uşak gece gelip de «yemek hazır,» diyene kadar düşünden silkinip de o sık, kapkara

kaşlarını. düşünceden iyice çattığı kaşlarını yukarı taşıyamadı.

«Seni aptal!» dedi yemekte yalnız otururken. Kimi kastettiği belli değildi ama söz konusu aptalın yemek olmadığı açıktı.

İKİNCİ BÖLÜM

BAY JAMES HARTHAUSE

Gradgrind takımı soyluların boğazlarını kesmek için yardım istiyorlardı. Dolaşıp gönüllü arıyorlardı. Beyefendilerin arasından gönüllü çıkacağına pek inançları yoktu. Bu beyler hiçbir şeyin bir şey olmadığını farkettiklerine göre herhangi bir şeye karşı hazırlıklı olamazlar mıydı?

Kaldı ki bu seçkin üst tabakanın sağlıklı canları Gradgrind ekolünden gelenler için çok çekiciydi. Beyefendilerden hoşlanmıyor gibi görünmelerine karşın hoşlanıyorlardı. Onlar gibi olmak kendilerini bitkin düşürüyor, konuşurken onlar gibi gırtlak parçalıyorlar, havarilerini çağırdıkları şölenlerde ekonomi politik konusunda küflü reçeteler dağıtıyorlardı. Böylece o güne kadar yeryüzünde hiç görülmemiş, olağanüstü bir melez ırk ortaya çıkmıştı.

Gradgrind'ın takımına ait olmayan, iyi bir aileden gelen ve yakışıklı biri vardı. Anlattığı öykülerden en keyiflisi Avam Kabinesi'ne anlattığı ve bir tren kazasına ilişkin olandı. Yönetim Kurulu üyelerinin de dinlediği bu öyküde, en dikkatli personelin verildiği duyulmuş en liberal yöneticilerin yönettiği, o güne dek icat edilmiş en gelişmiş makinelerin kullanıldığı, tümüyle en iyi raylarda harekete geçirilen tren beş kişiyi öldürüp, otuz iki kişiyi yaralamıştı. Bu kaza olmasa sisteminin kusursuzluğu hiç ortaya çıkmayabilirdi. Öldürülenlerin arasında bir inek, sahiplenilmemiş

eşya arasında da bir dul şapkası vardı. Saygın Kamara üyesi diğer üyelerin pek ince espri duygularını şapkayı ineğin başına geçirerek okşamış, soruşturma konusunda ciddi düşünmeyi olanaksızlaştırmış, demiryolları kahkahalar ve çığrışlar arasında aklanıvermişti.

İşte bu beyefendinin kendinden de yakışıklı bir erkek kardeşi vardı. Genç adam süvari mızıkacılığını denemiş ve sıkılmış; denizaşırı ülkelerde bir rahibin yanında çalışmış ve sıkılmış: Kudüs'e kadar uzanmış ve sıkılmış: bir yatla dünyanın dörtbir yanını gezmiş ve her yerde sıkılmıştı. İşte bu canı sıkkın genç adama komik ağabeyi «Jem,» demişti; «Şu gerçeklerle uğraşan adamlar arasında bir iş var. Bilmem istatistikler seni ilgilendirir mi?» Konunun yeniliği Jem'in ilgisini çekmişti. Son günlerde yenilikler karaborsadaydı. İstatistik olsa ya da olmasa kabulüydü. Kendine bir iki mavi kaplı defter edindi ve ağabeyinin onu Gerçekçi adamların arasına sokmasını bekledi. «Herhangi bir yerde,» diyordu; «Şeytanı kıskandıracak kadar iyi bir konuşma yapılmasını istiyorsanız benim yakışıklı kardeşimi yollayın.» Bir iki denemeden sonra Gradgrind ve bilgeler Jem'i onayladılar. Onu Coketown'a yollamaya, orada tanınmasına karar verdiler. İşte; Jem'in dün akşam Bayan Sparsit'e gösterdiği ve şu anda Bay Bounderby'nin elinde olan mektubun nedeni buydu. Mektupta «*Josiah Bounderby'e; Banker, Coketown. Bay James Harthouse'u tanıtırım. Thomas Gradgrind*» yazıyordu.

Bay Bounderby, Bay James Harthouse'ın kartını ve mektubunu aldığından sonraki ilk saatin içinde otele gitti ve Bay James Harthouse'ı pencereden dışarı pek üzgün bakarken buldu. Bay Harthouse istatistikten vazgeçmiş gibiydi.

«Bayım,» dedi konuğa; «Ben Coketownlı Josiah Bounderby'im.»

Öyle görünmese de Bay Harthouse çok mutlanmıştı. Bay Bounderby inatçı bir biçimde bir iskemle yakalayıp, oturdu. «Coketown sizin alışık olduğunuz kentlerden değildir, bayım. Bu nedenle izin verseniz –vermezseniz de olur– size bilgi vermek isterim.»

Bay Harthouse dinlemekten zevk duyacaktı.

«Bundan pek emin olmayın. Bu konuda garanti veremem. Her şeyden önce dumanlı havamızı görüyorsunuz. Bu bizim yiyeceğimiz ve içeceğimiz. Ciğerler için son derece sağlıklı. Bizim bunu tüketmemizi istiyenlerdenseniz, size ters düşeceğim. Kazanlarımızı bugün çalıştırdığımızın ötesinde çalıştırıp, yıpratamayız. İngiltere ile İrlanda ne derse desin.»

Bay Harthhouse tam anlamıyla istatistik konusuna girmek istediği için «Bayan Bounderby» dedi; «Sizinle aynı görüşte olduğuma dair sizi temin ederim. İnancım böyle.»

«Sevindim,» dedi Bounderby. «Sanırım bizim dokuma fabrikalarımız konusunda pek çok şey duydunuz. Öyle mi? İyi. Size durumu anlatayım. Bu iş en zevkli, en hafif iştir. Kaldı ki en iyi parayı bu işte çalışanlar alırlar. Daha iyileştirmek isterseniz yerleri Türk halıları ile kaplamak dışında yapabileceğiniz bir şey bulamazsınız. Bunu yapmayacağız tabii.»

«Çok doğru Bay Bounderby.»

«Gelelim İşçilerimize; Bu kentte amacı aynı olmayan tek bir işçi kadın, erkek, çocuk bulamazsınız. Amaç altın kaşıkla av eti ve kaplumbağa çorbası içmektir. Buna izin verilmeyecektir. Artık Coketown'un tanıyorsunuz.»

Bay Harthouse Coketown sorununun özeti sayesinde aydınlandığını, yenilendiğini belirtti.

«Bakın,» diye ekledi Bounderby, «ben tanıştıklarımla ortak bir noktaya ulaşmak isterim. Birbirimizi iyi anlamak çok önemlidir. Hele tanıştığım insanın toplumsal bir de görevi varsa, konu daha da önem kazanır. Bay Gradgrind

dostumun tanıştırma mektubuna elimden geldiğince ve zevkle yanıt vermeden önce size söyleyeceğim bir şey daha var Bay Harthouse. Siz soylu bir aileden geliyorsunuz. Benim de öyle olduğumu düşünüp kendinizi kandırmayın. Ben sokakların adamıyım, çulsuz damsız bir geçmişten geliyorum.»

Jem'in Bay Bounderby'e olan ilgisini artıracak tek şey buydu aslında. Ya da Jem öyle söylüyordu.

«Şimdi eşit koşullarda el sıkışabiliriz. Eşit diyorum çünkü kendimin ne olduğunu biliyorum. Kendimi içinden çıkardığım lağım çukurunun derinliğini biliyorum ve ben de sizin kadar gururlu bir adamım. Bağımsızlığımı uygun bir biçimde ortaya koyduktan sonra nasıl olduğunuzu sormamın, kendinizi iyi hissettiğinizi umduğumu söylememin zamanı geldi.»

Bay Harthouse Coketown'ın havası sayesinde daha da iyi olmuştu ve teşekkür ediyordu. Yanıt Bounderby'i çok mutlu etti.

«Bilmem biliyor musunuz... Ben Thomas Gradgrind'ın kızıyla evliyim. Benimle eve yürümekten daha iyi bir işiniz yoksa, sizi onunla tanıştırmaktan mutluluk duyarım.»

«Bay Bounderby,» dedi Jem; «siz benim yüreğimi okuyorsunuz.»

Sözü uzatmadan dışarı çıktılar. Bay Bounderby görünüşü kendisine zıtlık oluşturan yabancıya yol gösterdi ve kırmızı tuğladan yapılmış, içi yeşil-dışı siyah kepenkleri olan ve siyah dış kapılı eve vardılar. Salona giren, Bay Harthouse'un gördüğü en akıllara durgunluk verici kızdı. Çok ölçülü ama dikkatsiz, çok içine kapanık ama hep tetikte, soğuk ve gururlu ama kocasının övünmeye dönüştürdüğü alçak gönüllülükten tedirgin ve utanç duyan biri. Onu izlemek yepyeni bir duyguydu. Yüzü de davranışlarından aşağı kalmıyordu. Çizgileri düzgündü ama bu çizgiler hapisti ve anlamlarını çözmek olanaksızlaşıyordu. Vur-

durduymaz, kendi kendine yeterli gibiydi. Rahat değildi oysa. Sanki bedenen onlardaydı ama aklı yapayalnızdı. Bu kızı anlamaya çalışmak anlamsızdı çünkü ona erişemiyordunuz.

Konuk gözlerini evin hanımından evin kendine çevirdi. Bu odada bir kadının varlığını ele verecek sessiz izler yoktu. Ne zarif bir süsleme, ne sevimli, küçük, kadınsı bir şeyler bulabilirdiniz. Sevimsiz ve rahatlık duygusu vermekten uzak, zenginliğiyle övünen bir odaydı ve bir kadının elinin değmesi halinde oluşacak yumuşaklıktan yoksundu. Evin perilerinin çevrelediği Bay Bounderby nasıl tam orta yerde duruyorsa, kutsal varlıklar da onu bırakmıyor, birbirlerine pek yakışıyorlardı.

«Bu bayım,» dedi Bounderby, «eşim Bayan Bounderby, Tom Gradgrind'ın kızı. İşte Bay James Harthouse, Loo. Bay Harthouse babanın ordusuna katılmış. Kısa sürede babanın iş arkadaşı olacağından kuşkum yok. Bu gerçekleşmezse çevredeki kentlerle olan ilişkisi nedeniyle onun hakkında pek çok şey duyacağız. Gördüğünüz gibi Bay Harthouse, eşim benden genç. Bende ne bulduğunu bilmiyorum ama bir şey buldu ki, benimle evlendi. Çok değerli bilgilere sahiptir bayım. Politika olsun, olmasın. Bir konu hakkında bilgi istiyorsanız Loo Bounderby'den daha iyi bir danışman bulamazsınız.» Bay Harthouse'un daha hoş bir danışmanı hiç olmamıştı.

«Gelin,» dedi evsahibi; «Çevreye övgüler düzenterdenseniz burada rakip bulamayacaksınız. Ben övgü dolu sözler söylemeyi hiç öğrenemedim. Bu işin sanatını da hiç bilmem. Aslına bakarsanız nefret ederim denebilir. Tabii sizin yetiştirilme biçiminiz benimkinden farklı: Benimki gerçekti! Siz bir beyefendisiniz. Oysa benim böyle bir iddiam yok. Ben Coketownlı Josiah Bounderby'im ve bu bana yetiyor. Her ne kadar davranışlar ve sınıf beni etkilemezse de, Loo Bounderby'i etkileyebilir. O benim olanaklarıma

(ki siz bunları olanaksızlık olarak da nitelendirebilirsiniz) hiç sahip olmadı. Çabalarınız boşa gitmez.»

Jem gülümseyerek Louisa'ya döndü: «Bay Bounderby doğal kalabilmiş soylu hayvanlardan. Benim gibi sıradan kişilerin genlerini, taşımıyor.»

«Bay Bounderby'e saygı duyuyorsunuz. Böyle olması çok doğal,» dedi kadın, yavaşça.

Dünyanın dört bir yanını görmüş bir adamın bile aklını karıştırmıştı. Şimdi buna ne anlam vermeliydi ki?

«Bay Bounderby'nin dediklerinden çıkarabildiğim kadarıyla siz ülkemize hizmet kararı almışsınız. Halka sıkıntılarından nasıl kurtulabileceklerini anlatacakmışsınız.» Adamın tam karşısında duran Louisa'nın huzursuzluğu apaçık ortadaydı.

Gülen Jem, «Bay Bounderby,» dedi; «Şerefim üzerine yemin ederim ki böyle bir şey yok. Size rol yapacak değilim. Karınca kararınca gezdim, gördüm ama öğrendiklerimin çoğu işime yaramadı. Birçok insanın kabul etseler de, etmeselerde aynı gerçeği bulup, benim durumuma düştüklerini de biliyorum. Ben saygıdeğer babanızın düşünceleri doğrultusunda ilerliyorum çünkü başka seçeneğim yok. Kendim düşünce üretemediğime göre onunkileri destekliyor olmam hiç farketmiyor.»

«Sizin düşünceleriniz yok mu?» diye sordu Louisa.

Bir önsezgim bile kalmadı. Düşüncelere önem vermediğimi söylerken abartıyorum sanmayın. Bu konu, ya da bu inanç beyinsel tembelliğim açısından fazla kuvvetli bir sözcük sayılsa da. Geçirmiş olduğum değişik türlerdeki can sıkkınlığı evrelerinin sonunda varılmış bir inanç. O da şu; bir dizi düşünce size bir başka dizi düşünce kadar yarar, ya da zarar sağlar. Armalarında *Olacak olan, olacaktır* biçiminde İtalyanca bir deyiş bulunan bir İngiliz aile tanıyorum. Tek gerçek budur işte.»

Son derece tehlikeli. öldürücü ama o derece de yaygın bir kötülüğün, yalancılık konusunda dürüst davranma kötülüğünün bu gösterisi görebildiği kadarıyla ona puan kazandırmışa benziyordu. Fırsatı yakalamışken en sevimli halini takınıp ekledi: «Her şeyi onluklar, yüzlükler, binlikler ve çizgilerle kanıtlayabilen taraf, Bayan Bounderby, çok eğlenceli görünüyor. İnanırmışçasına bağlandım diyebilirim. İnanıyormuşçasına çalışacağım. İnansaydım, daha fazla ne yapabilirdim ki!» Louisa bu sözlerden istediği anlamı çıkarmakta serbestti.

«Çok değişik bir politikacısınız.»

«Bağışlayın, böyle bir yeteneğim de yok. Sizi temin ederim ki hepimiz koltuklarımızdan düşecek olsak, bir arada değerlendirilecek olsak bile yine en büyük parti biziz.»

Sessizlik dolayısıyla patlama noktasına gelmiş olan Bounderby araya girip yemeği altı otuza ertelemeyi önerdi. Bu süre içinde Bay James Harthouse'u Coketown'ın oysahibi ileri gelenleriyle tanıştıracaktı. Dolaşıldı ve Bay James Harthouse başarı ama bol miktarda can sıkıntısı biriktirmiş olarak döndü.

Sofrada dört kişi için yer hazırlanmıştı ama üç kişi oturdular. Sofra, Bay Bounderby'nin sekiz yaşında sokaktan aldığı yılanbalığı çorbasının tadını, üzerine içmek zorunda kaldığı ve yerler tozumasın diye kullanılan kötü suları anlatması için uygun bir ortamdı. Konuğu Çorba ve balık yerken Bounderby gençliğinde en az üç atı koyun niyetine yemiş olduğunu eklemeyi unutmadı: Jem bu öykülere arada bir, «ne kadar hoş!» diyor, dalgın dalgın dinliyordu. Louisa konusunda merak içinde olmasa sabah Kudüs'e yola çıkabilirdi.

Masanın başında oturan o genç bedene, ufak tefek ama zarif, güzel ama aykırı kadına baktıkça bu yüzde bir tepki görecek bir şey var mıdır diye düşünüyordu.

Evet Tanrım, vardı! Beklenmedik bir biçimde ortaya çıkmıştı ama vardı. Tom gelmişti. Kapı açıldığında kadının yüzü değişmiş, yüzünü pırıl pırıl bir gülümseme kaplamıştı.

Ne güzel bir gülümsemeydi. Bay Harthouse'da uyandırdığı bu duygu uzun süre donukluğunun sonucu da olabilirdi. Güzel, küçük, yumuşak bir el uzandı. Parmaklar kardeşininkileri örttü. Eli dudaklarına götürecekmiş gibi göründü birden.

«Demek böyle!» dedi konuk; «Şu enik sevdiği tek kişi olmalı. Vay, vay.»

Enik tanıştırıldı ve yerini aldı. Enik sözcüğü pek hoş değildi ama genç adama yakışmıyor da değildi.

«Ben senin yaşındayken Tom, ya vaktinde gelirdim, ya da yemeğimden olurdum.»

«Siz benim yaşımdayken,» diye yanıtladı Tom; sizin düzeltilecek hesaplarınız, sonra da yemek için giyilmesi gereken giysileriniz yoktu.»

«Şimdi bunu karıştırma,» dedi Bounderby.

«Öyleyse siz de bana sataşmayın.»

Gerginliği hisseden Harthouse, Bayan Bounderby'e; «Kardeşinizin yüzü bana hiç yabancı gelmiyor. Onu yabancı bir ülkede görmüş olabilir miyim? Ya da bir özel okulda belki?» diye sordu.

«Hayır» Henüz ülke dışına çıkmadı ve evde eğitim gördü. Tom canım, Bay Harthouse'a seni dışarıda eğitim görmüş olamıyacağını anlatıyorum.»

«O kadar şanslı biri değilim, efendim.»

Kadıncağızın yüzünü ışıldatması için fazla bir şey yapmasına gerek yoktu. Ablasına bile kaba davranan, ters biriydi. Yalnızlığa bu nedenle katlanıyor, sevgisini verebileceği birine gereksinimi artıyordu. Sevdiği tek kişinin bu köpek yavrusu olması daha da artırıyor olmalı diye düşündü Harthouse. Çok daha.

Enik Bay Bounderby'e olan nefretini ablasının yanında da gizlemeye gerek duymuyordu. Adamın göremediğine emin olunca yüzünü gözünü buruşturuyor, bir gözünü kırpıyordu. Bu sinyallere karşılık vermeyen Harthouse, gece boyunca onunla özenle ilgilendi ve ondan hoşlanmış gibi göründü. Oteline dönmek üzere ayağa kalkıp, gece yolunu bulamama kuşkusu taşıdığını belli edince, Enik ona yol gösterme görevini gönüllü üstlendi ve birlikte yola çıktılar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENİK

Sürekli ama doğallıktan yoksun bir disiplin içinde yetişmiş birinin iki yüzlü olup çıkması şaşırtıcı olsa da, Tom buydu işte. Ardı ardına beş dakika bile gözetimden uzak kalmamış birinin artık kendini denetleyebileceği düşünülürdü ama Tom bundan acizdi. Düşgücünün o daha beşiğindeyken yok edildiği birinin, o gücün hayaletleri olan aşağılık bedensel istekler tarafından kovalanır olması da akla gelmezdi ama hiç kuşkusuz onu kovalamaktaydılar. Harthouse otele vardıklarında «Sigara içiyor musun?» diye sordu.

«Sorar mısın!» dedi Tom.

Tom'u yukarı çağıramadan edemezdi. Tom da daveti geri çeviremezdi. Havaya uygun serinlikte bir içki, ülkenin o taraflarında bulunan en iyi tütün, kanepenin bir tarafında oturan Tom'un çenesini kısa sürede çözdü. Kanepenin öte tarafında oturan yeni dostuna hayranlıkla bakmaya hazırdı artık.

Dumanlarını yana üfürürken yeni dostunu incelemeye başladı. Üstüne başına pek aldırmıyor gibi ama görünüşü çok hoş. Ne kıyak biri bu!

Tom'un bakışlarını yakalayan Harthouse hava içtiğini söyleyip. boşalan bardağı elleriyle doldurdu.

«Sağolun,» dedi Tom: «Sağolun. Eee, Bay Harthouse; sanırım bu gece Bounderby konusunda fazlasıyla bilgi sahibi oldunuz.» Bardağın üzerinden evsahibine gene gözkırpmaktaydı.

«Gerçekten iyi biri!» diye yanıtladı. Harthouse.

«Öyle mi düşünüyorsun?» Göz yine kırpılmıştı.

Bay Harthouse gülümsedi. Kanepeden kalkmış, şömineye sırtını yaslamış, sigarasını içip Tom'a tepeden bakmaktaydı.

«Ne komik bir kayınbiradersin!»

«Kocamış Bounderby ne komik bir enişte demek istiyorsun sanırım.»

«Pek alaycısın, Tom.»

Böylesine seçkin biriyle dostça sohbet etmek, Tom diye çağrılmak. kısa sürede bu kadar senli benli olabilmek olağanüstüydü. Tom kendinden gurur duydu.

«Of! Ben kocamış Bounderby'i sevmem. Ondan söz ederken hep böyle konuşurum. Şimdiden sonra da kibarlık taslamaya niyetim yok. Bunun için çok geç.»

«Benim için sorun yok,» dedi James: «eşi varken dikkatli ol.»

«Eşi mi? Kardeşim Loo'mu? Aa.... Evet!» güldü. İçkisinden bir yudum aldı.

James Harthouse sigarasını rahat rahat tellendirdiği şömine kenarından ona keyifle bakıyordu. Adeta sevimli bir şeytandı ve genç adamın ruhunu teslim almak üzere bekliyordu. Enik'in onun etkisine açık olduğu ortadaydı. Enik yeni dostuna kaçamak bakıyor, hayranlıkla bakıyor, korkusuzca bakıyordu. Bacağını kanepeye uzattı.

«Ablam Loo'mu? O Bounderby'i hiç sevmedi.»

Külünü küçük parmağıyla düşüren Harthouse; «Geçmiş zaman kullandın Tom,» dedi. «Şimdiki zamandayız.»

«Geniş zaman kullanalım: Sevmez geniş zaman. Birinci tekil şahıs: Sevmem, ikinci tekil. sevmezsin. üçüncü tekil; sevmez.»

«İyi. İlginç. Gerçek değil tabii.»

«Ama gerçek!» diye bağırdı Tom; «Şerefim üzerine!

Bay Harthouse, ablamın kocamış Bounderby'e düşkün olduğuna inanıyor olamazsınız!»

«Dostum,» dedi diğer adam; «İki kişiyi uyum içinde, mutlu görürsem ne düşünmem gerekiyor ki?»

Tom'un iki bacağı da kanepenin üzerindeydi artık. «Dostum» diye çağıralana kadar ikinci bacağını yukarı çıkarmış olmasaydı, sohbetin bu evresinde hemen çıkarırdı. Bu noktada bir şeyler daha yapması gerekince boylu boyunca uzanıverdi. Umursamazlık yapıştırılmış basit yüzünü, pek ciddi olmayan bakışlarını, umursamazlıkla ama güçle bakan yüze çevirdi.

«Siz bizim pederi tanıyorsunuz Bay Harthouse. Bu nedenle de Loo'nun Bounderby'le evlenmesi sizi şaşırtmamalı. Hiç sevgilisi olmadı. Babam ihtiyarı önerince, o da kabul etti.»

«İlginç. Ablanız pek söz dinleyen biriymiş.»

«Evet ama ben olmasaydım bu denli söz dinleyen bir evlat olmazdı. Bu iş bu kadar kolay olmazdı.»

Şeytan yalnızca kaşlarını kaldırdı ama. Enik anlatmaya gönüllüydü. Gururla; «Onun karar vermesine ben neden oldum. Hiç istemediğim halde Bay Bounderby'nin bankasına takılıp kalmıştım. O Bay Bounderby'e yüz vermeseydi benim işim bitikti, benimle hep uğraşırdı artık. Ona gönlümde yatandan söz ettim. o da kabul etti. Benim için ne olsa yapar. Ne iyi değil mi?»

«Çok hoş Tom!»

«Aslında onun açısından benim için olduğu kadar önemli değildi tabii. Benim bağımsızlığım, rahatlığım, ilerleme olanaklarım buna bağlıydı. Onun sevgilisi yoktu. Ev

hapishaneden farksızdı. Hele ben ayrıldıktan sonra hiç çekilmezdi. Bay Bounderby için sevgilisinden filan vazgeçmiyordu ama yine de iyilik etti sayılır.»

«Çok hoş! idare edip, gidiyor şimdi de.»

«O bir kadın,» dedi Tom, «Bir kadın nerede olsa yaşar gider. Düzenini kurdu, yaşayıp gidiyor. Bir yaşam ötekinden pek farklı değildir.» Sesinde nefret dolu bir bilgiçlik vardı.

«Kaldı ki Loo kadındır ama başka kadınlara benzemez. Kendini içine kapatıp, düşünceye dalar. Onun Saatlerce ateşi izlediğini bilirim.»

«Deme? Kendi öz kaynaklarına dönük biri desene.»

«Öyle uzun boylu da değil tabii. Bizim peder onu kuru kemik ve talaşla doldurdu hep. Yöntemidir.»

«Kızını kendine benzetmiş,» dedi Harthouse.

«Kızını mı? Kızını ve herkesi. Beni de kendine benzer yetiştirdi.»

«Olamaz!»

«Oldu bile. Ben evden ayrılıp da Bounderby'nin yanına gittiğimde tava kadar dümdüzdüm. Yaşam konusunda midye kadar bilgim yoktu.»

«Haydi canım! Buna inanamam. Şakayı tadında bırakmalı.»

«Yemin ederim!» dedi Enik. «Ciddiyim! Çok ciddiyim!» Bir süre sessizce ve ağırbaşlı, piposunu tüttürdü. Sonra da ekledi; «Biraz kilo aldım tabii o günden bu yana. Ama bunun için enişteye borçlu değilim.»

«Akıllı kızkardeşiniz, peki?»

«Akıllı kızkardeşim bıraktığı yerde duruyor. Güveneceği hiçbir şey olmadığı konusunda şikâyet eder dururdu. Bunu nasıl atlattı bilmiyorum ama sanırım pek takmıyor.»

Bilgiç bilgiç purosuna asıldı; Kızlar hep bir yolunu bulurlar.

«Dün gece Bounderby'nin adresi için banka'ya uğradığımda o asırlık kadına rastladım. Kızkardeşinize çok saygı besliyor,» dedi Harthouse. Tükettiği puronun son parçasını attı.

«Sparsit Ana mı?» dedi Tom. «Ne! Onunla tanıştın mı hemen?»

Dostu başını salladı. Denetiminden çıkmış gibi duran anlamlı gözünü kapayan Tom; purosunu ağzından çıkardı. Parmağıyla burnuna üç kez vurdu.

«Sparsit Ana'nın Loo için hissettikleri hayranlıktan öte sanırım. Buna ister sevgi, ister bağlılık de. Bounderby bekârken ona hiç sulanmamış. Hayır efendim... Hiç!»

Bu sözler sersem bir uyku bastırıp da Eniği bütünüyle yoketmeden önce söylenen son sözler oldu. Bir tekmeyle uyandırıldığını gördüğü bir tatsız rüyaydı ötesi. Bir ses duyuyordu. «Haydi, geç oldu. Git artık!»

«Eveet!» diye fırladı divandan; «Gitmem gerekiyor. Tütününüz çok iyi ama pek hafif içimi var.»

«Evet, hafiftir,» dedi adam.

«Pek anlamsız hafif, kapı nerede? İyi geceler.»

Tuhaf bir düş görüyor, sislerin arasında bir uşak tarafından itilip kakılıp götürülüyor, sonra da kendini sokakta yapayalnız buluyordu. Sonrası kolay oldu ve eve yeni dostunun varlığı ve etkisi altında ulaştı. Harthouse sanki yukarıdan onu gözlüyor, oturduğu koltuktan onu o bakışıyla izliyordu.

Enik eve gitti ve yattı. O gece neler yaptığının bilincinde olsaydı böylesi bir Enik olmazdı. Daha az Enik, daha çok kardeş olurdu. Kestirmeden giden yola sapar, karalara boyanmış kötü kokulu nehre gider, oraya yatar, kafasını berbat sulara gömerdi.

İNSANLAR VE KARDEŞLERİ

«Zavallı dostlarım, Coketown'ın ezilmiş işçileri! Dostlarım, hemşerilerim, insan öğüten demir bilekli despotluğun köleleri! Dostlarım, dert kardeşlerim, iş kardeşlerim, insan kardeşlerim! Zaman geldi. Tek yumruk olup ailelerimizi yağmalayarak semirmiş; alınterimizle, bilek gücümüzle, sinirlerimizin gücüyle, Tanrının verdiği insan haklarıyla, kardeşliğin kutsal ve sonsuz ayrıcalıklarıyla beslenmiş zalimleri un ufak etmeliyiz!»

«İyi! Hey, hele bir kulak verin şuna! Çok yaşa!» sesleri yükseldi. Bunaltan bir kalabalıkla dolu toplantı salonunda, sahneye tünemiş konuşmacının içinde biriken dumanlar ve köpükler böyle çıktı dışarı. Tırmandırdığı nefretinin aleviyle yanıyordu ve kızgın olduğu kadar da sesi kısılmıştı. Parlayan gaz lambasının altında bağırıyor, yumruklarını öyle sıkıyor, kaşlarını öyle çatıyor, dişlerini öyle gıcırdatıyor, kollarıyla havayı dövüyordu ki, bir bardak su için mola vermek zorunda kaldı.

Orada öyle durmuş, yüzünün alevini söndürmeye uğraşırken, onun yüzü ve salondakilerinki arasında yapılacak bir karşılaştırmada kaybeden taraf olacağı kesindi. Doğanın kanıtlarına bakılacak olursa sahne onu olduğundan daha uzun boylu gösteriyordu. Birçok açıdan hepsinin altındaydı. Pek öyle dürüst değildi. Erkeksi de denemezdi, iyi biri sayılmazdı. Onların saflıklarının yerini tilkilik almıştı. Sağduyularının yerinde de tutku vardı. Biçimsiz omuzları yüksek, kaşları düşük,. yüz ifadesi buruşuk, pek berbat biriydi. Kıyafetinin süsü bile onu iş kıyafetleri giymiş kalabalıktan daha düzgün gösteremiyordu. İster soylu, ister sıradan ama önemli birilerinin sıkıcılığına kendi iradeleriyle teslim olmuş kalabalıkların bu kişilerin düşünce düzeyine eriştiklerine pek ender rastlanırdı. Bu nedenle de bu son

derece içten kalabalığın böyle bir liderin sözlerinden etkilenmiş görünmesi şaşırtıcıydı. İçtenlikleri tartışılmayacak kadar apaçık ortadaydı.

«Doğru! Duyun! Kulak verin! Çok yaşa!»

Tüm yüzlerdeki dikkat ve kararlılık ona pek etkileyici bir görünüm veriyordu.

Başka toplantılarda sıkça rastlanan amaçsız merak, boşgezerliğin getirdiği ilgi, ya da ilgisizlik yelpazesinden herhangi başka bir ton yoktu burada. Her kişi durumunun olduğundan da kötü olduğunu duyumsuyordu. Hiç değilse olabileceğinden berbat gibi geliyordu. Hepsi başkalarına katılıp, durumu düzeltmeye katkıda bulunmak zorunda olduğunu sanıyordu. Tek umut yoldaşlarla birleşmekti. Bu inançta doğru ya da yanlış (ki bu kez ne yazık ki yanlış!) içtendiler. Bunu orada olan herkes, tavandaki lataları, kireç beyazı tuğla duvarları görebilen herkes görebilirdi. Aynı izleyiciler bu insanların yanılgılar içinde olsalar bile büyük yetenek sahibi olduklarını, bu yetenekleriyle mutluluğu yakalayabilecek durumda olduklarını da anlayabilirlerdi. Bu insanların hiçbir neden olmaksızın raydan çıktıklarını, istemleri dışında böyle davrandıklarını düşünmek ateş olmadan duman çıktığına inanmak gibi bir şeydi. Doğumsuz ölüm, tohumsuz hasat, hiçbir şey bir şey ya da her şey gibi bir şey.

Tazelenen konuşmacı, o kıvrımlı alnını katlı mendiliyle soldan sağa birkaç kez sildi, ve can bulan gücünü nefret ve kırgınlığa yöneltti.

«Ama kardeşlerim, ama dostlarım! Erkekler ve İngiliz-ler; Coketown'ın aşağılanmış emekçileri! Sizlere verilen acıyı tanıyan, bu toprağın zedelenmiş, iliğini, kemiğini bilen, sizin zorbaları titretecek güçteki o soylu sesinizi duyan, Birleşik İşçi Kuruluşlarına parasal yardım yapacağına söz vermiş, aynı kuruluş tarafından sizin adınıza alınacak olan kararlara uyacağını bildirmiş bir adam, böyle

bir zamanda nöbet yerini terkeder, bayrağını satar, size ihanet eder bir korkak ve bir hain olursa, ona ne demeliyiz? Ne isimle çağırmalıyız onu? Böyle bir zamanda, hiç utanmadan. sizden uzak duracağını: Özgürlük ve Adalet'-ten yana olanlarla birlikte hareket etmeyeceğini söyleyene ne demeliyiz?»

Bu noktada görüş ayrılıkları belirdi. Islıklar ve yuhalamalar duyuldu ama hiç duyulmamış böylesi bir adamın suçlanması için pek neden yoktu. «Dediğinden emin misin Slackbridge? Çıkarın onu ortaya! Dinleyelim onu!»

Bu ve bunun benzeri sözler duyuldu. Sonunda güçlü bir ses yükseldi. «Adam burada mı? Buradaysa seni değil de onu dinleyelim.» Alkışlar. Konuşmacı Slackbridge çevresine giderek cılızlaşan bir gülümsemeyle göz gezdirdi. Slackbridgelere özgü bir biçimde kolunu uzattı.

«Dostlarım ve yoldaşlarım! » dedi öfkeyle baş sallayarak; «Böyle birinin varlığından kuşku duymanızı doğal karşılıyorum ama nasıl bir çanak aş için adını satan var, Judas (*) var, Castlereagh var, bu adam da var!»

Sahnenin önü dalgalandı karıştı ve adam kendini konuşmacının yanında buldu. Kalabalığa bakarken solgunlaşmış ve korkmuştu, bunu dudaklarından anlayabilirdiniz. Ne var ki sessiz, bir eli çenesinde öylece, ona kulak verilmesini bekler duruyordu. Toplantıyı yöneten biri vardı ve bu kişi dizginleri yeniden eline geçirdi.

«Dostlarım,» diyordu; «Başkanınız olarak ben dostumuz Slackenridge'den oturmasını istiyorum. Bu arada Stephen Blackpool'u dinleyeceğiz. Hepiniz bu Stephen Blacpool'u tanıyorsunuz. Onu iyi adından ve başına gelen talihsizliklerden tanıyorsunuz.

Başkan bu sözlerle elini sıkıp, oturdu. Slackenbridge de. Hep alnını siliyor, hep de soldan sağa siliyordu.

Ölü bir sessizlikte söze girdi Stephen: «Dostlarım, be-

(*) *Judas* İsa Peygamberi Romalı askerlere yakalatıran havari. hain.

nim için söylenenleri duydum. Hesap vereceğimi sanmıyorum. Ama benimle ilgili gerçeği benden öğrenin isterim: başkasından değil. Hoş. bu kadar çok insanın karşısında da lafımı şaşırmadan konuşamam ya!»

Slackenbridge o kızgınlıkla kafasını koparacakmışcasına sallıyordu.

«Bounderby Fabrikasında çalışıp da önerilen düzenlemelere karşı çıkan tek işçi benim. Onlara uyamam. Dostlarım, bunların size yararı olduğuna inanmıyorum. Bence size zararları dokunacak.»

Slackenbridge bir kahkaha atıp, kollarını kavuşturdu. Alaylı bir ifadeyle bakıyordu.

«Olup biten bu olsa sorun yok. Hepsi bu olsa ben de size uyarım. Ama benim kendi nedenlerim var. Beni şimdi nasıl alıkoyuyorlarsa yaşamım boyunca da alıkoydular.»

Slackenbridge yanına fırlayıp geldi; boğazını yırtıyor, paralıyordu; «Dostlarım, demedim mi? Yurttaşlarım, sizi uyarmadım mı? Adaletsiz yasaların çökerttiği bu adama bu korkaklık yaraşıyor mu hiç? İngilizler, böyle bir alçaklığı siz yapsanız, ne hissederdiniz? Sizi ve kendini mahvediyor, sizin, çocuğunuzun ve torununuzun sömürülmesine olanak veriyor!»

Alkışlar ve «Utan! utan!» sesleri gelse de çoğunluk sessizdi. Stephen'ın yorgun yüzündeki anlamı izliyorlar ve uyandırdığı duygularla o anlam daha da dokunaklı oluyordu. Çoğunluk kızgın olmaktan çok üzgündü.

«Bu delege'nin işi konuşmak.» dedi Stephen: «Bu iş için de para alıyor. Bırakın konuşsun. Benim katlanmam gerekenlerle uğraşmasın. Bu onun işi değil. Yalnızca benim işim.»

Bu sözcüklerde dinleyenleri daha da sessizleştirecek, daha da dikkatli olmaya sevkedecek bir ağırbaşlılık, bir ağırlık vardı.

Güçlü ses gene duyuldu: «Slackbridge, bırak da adamı duyalım. dilini tut!» Çıt çıkmaz olmuştu.

Stephen'ın alçak sesi bile duyuluyordu:

«Kardeşlerim, işçi dostlarım; sizlere söyleyecek tek bir sözüm var. Bu delegeye söyleyecek hiçbir şeyim yok. Grev gününe kadar da konuşsam daha fazlasını söyleyemem. Başıma gelecekleri biliyorum. Sizlerle birlikte olmayan biri ile görüşmek istemeyeceksiniz. Yolda yürürken beni yerde yaralı yatıyor görseniz görmezlikten gelmeyi doğru bulacaksınız. Yabancı gibi davranacaksınız bana. Başıma ne gelecekse, razıyım.»

Başkan Stephen Blackpool;» bir kez daha düşün.» dedi. «Dostların sana sırt çevirmeden bir kez daha düşün.»

Benzer sesler yükseliyordu. Ama önce çıkan bir ses duyulmuyordu. Gözler Stephen'ın yüzündeydi. Sözlerini geri alsa, yük kalkacaktı yüreklerinden. Stephen çevresine bakınırken bunun böyle olduğunu görebiliyordu. Kızgınlık yoktu içinde. Yüzeydeki zayıflıklarının ve yanlışlarının altındaki gerçek kimliklerini en iyi o biliyordu; Ancak kardeş bir emekçinin bilebileceği gibi.

«Çok düşündüm efendim: Ama size katılamam. Ben kendi yoluma gitmeliyim. Buradan da gitmem gerekiyor.»

Kollarını kaldırıp onları acemice selamladı. Kolları düşene kadar da konuşmadı.

«Burada bulunan insanların çoğuyla sohbetimiz vardır. Çoğunuzun yüzünü çok gençken, başımda kavak yelleri eserken tanıdım. Benim dostlarımla doğdum doğalı ilk karşı karşıya gelişim. Tanrı biliyor ki onlarla kasıtlı hiç takışmadım.» Slackbridge'a dönmüştü: «Sen bana hain diyorsun. Demesi çok kolay. Öyle diyorsan öyleyim.»

Platformdan birkaç adım uzaklaşmıştı ama unuttuğu bir şey varmış gibi geri dönüp, konuştu;

«Bu sorun ele alınıp, tartışıldığında çalışmama izin ve-

rilirse kovulmam için tehditler de olacak. Dilerim bunu göreceğime ölürüm. Yaşamak için çalışmak zorundayım. Bir karış boyum olduğu günden beri çalışıyorum. Beni dışlayın, tanımayın, benimle konuşmayın ama bırakın çalışayım. Benim de bir hakkım varsa, çalışmak hakkım olsun.»

Çıt çıkmadı. Bina sessizdi. yanlızca ona yol vermek için ayrılan erkeklerin itiş kakış gürültüleri geliyordu. Dostluklarından yoksun bırakılmış bu adam kimselere bakmadan sakin ve kararlı yürüdü. Adımları ne bir şeyi belirtiyor ne de bir şeyi arıyordu. Stephen, tasalarıyla odayı terketti.

Stephen'ın gidişi süresince söylevlere idmanlı kolunu ileri uzatmış duran Slackbridge, kitlelerin tutkularını sonsuz bir iyilik ve ahlaki güçle kontrol altına alırmışcasına, onların moralini yükseltmeye girişti: Romalı Brutüs, dostlarım, kendi oğlunu ölüme göndermemişiydi? Zaferin eşiğinde olan kardeşlerim, Spartalı anaları da anımsamıyorlar mıydı? Bebelerini düşman kılıçlarının üzerine fırlatan o anaları? Öyleyse Coketown'ı erkeklerin görevi babalarının şanı, çocuklarının geleceği için onları hayranlıkla izleyen bir dünyanın gözleri önünde hainleri yuvalarından çıkarmak değil miydi? Kutsal ve Tanrısal amaçları bunu gerektirmiyor muydu? Cennetin rüzgârları Evet diye esiyor, batı, doğu, kuzey, güney Evet estiriyordu. Birleşik İşçi Kuruluşları için üç kez; Yaşasın! Yaşasın! Yaşasın!»

Slackbridge çığırtkanlık edince kuşkulu (ve azıcık suçlu) yüzler ona katıldılar. Kişisel duygular ortak amaçlara kurban edildi. «Yaşça!» Tavan coşkudan sallandı ve toplantı dağıldı.

İşte; Stephen Blackpool yanlızlıkların en kötüsüyle bu denli kolay tanıştı. Tanıdıkların arasında yabancı olmanın yalnızlığıydı onunki. Onbin surata bakıp bakışlarına karşılık arayan ama bulamayan biri ondan iyi durumdaydı. Her rastladığı kişi, yüzünü öte tarafa çeviriyordu. Bu işte de

böyleydi, yolda da: kapısında, camında, her yerde! Anlaşmışcasına sokağın ondan tarafını kullanmıyorlardı. O taraf ona bırakılıyordu.

Yıllardır sessiz bir adam olarak yaşamıştı Stephen. İnsan içine Pek karışmaz, düşünceleriyle dostluk ederdi. Bugüne dek yüreğinin bir selama bir söze ne kadar gereksinimi olduğunu bilmemişti. Yüreğinin bu damlacıklarla nasıl beslendiğini kavrayamamıştı. Altedilemez bir utanç duygusu dostlarının onu yalnız bırakmasına eşlik ediyordu.

İlk dört gün öyle uzun ve ağır geldi ki, gelecekteki günler onu korkuttu. Rachael'ı görmüyordu. Hatta; onu görmemek için elinden geleni yaptı. Yasaklamanın fabrikalarda çalışan kadınları henüz kapsamadığını biliyordu ama tanıdığı birçok kadının ona karşı davranışları değişmişti. Diğer kadınların da değiştiğini görmek istemiyor, hele hele Rachael'ın onunla birlikte görülüp dışlanacağı korkusu onu kadından uzaklaştırıyordu. Bu nedenle de dört gün boyunca pek yalnız kalmıştı. Gece solgun benizli bir genç önünü kesti.

«Adın Blackpool, değil mi?»

Birileri onunla konuştu diye öyle mutlu olmuştu ki, şapkasını çıkarıverdi. Yaptığını, farkedince de pek utandı. Şapkanın astarını düzeltir gibi yaptı ve «Evet,» dedi.

«Coventry'e gönderdikleri işçi sensin değil mi?» Soran Bitzer'dı.

Stephen bir kez daha «Evet,» dedi.

«Herkes senden kaçınca sen olduğunu anladım. Bay Bounderby seninle konuşmak istiyor. Evini biliyorsun, değil mi?»

Bir kez daha, «Evet.»

«O zaman doğru oraya git, emi?» dedi Bitzer, «Seni bekliyorlar. Uşağa adını vermen yeterli. Ben bankadanım. Hemen gidersen beni bu yolu yürümekten kurtarırsın.»

Tam tersi yönde ilerlemekte olan Stephen döndü ve görev bilerek Dev Bounderby'nin kırmızı tuğla kalesine yöneldi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İNSANLAR VE EFENDİLERİ

«Pekâlâ, Stephen,» dedi Bounderby; «Nedir bu kulaklarıma gelen? Bu solucanlar ne yapıyorlar sana? Gir içeri de anlat.»

Böylece oturma odasına alınmıştı. Çay sofrası kuruluydu. Bounderby'nin genç karısı, kardeşi ve Londra'lı beyefendi oradaydılar. Stephen eğilip sonuncuyu selamladı. Kapıyı kapıdı, orada öylece şapka elinde kalakaldı.»

«Bu sana söz ettiğim adam, Harthouse.»

Koltuğa oturmuş, Bayan Bounderby'le sohbette olan adam ayağa kalkıp, başından savarmışçasına «Öyle mi?» dedi. Bounderby'nin yanına geldi.

«Haydi Konuş!»

Geçirdiği o dört günden sonra bu istek Stephen'a pek uyumsuz, pek kaba gelmişti. Çıkarcılıkla suçlanıyordu ya, çıkarcı olduğu varsayılıyormuş gibiydi. Zedelenmiş yüreği iyice örselenmişti.

«Benimle ne işiniz vardı, beyim?»

«Dedim ya be adam! Erkek olduğuna göre erkek gibi konuş. Kendinden ve şu rezaletten bahset.»

«Özür dilerim beyim ama söyleyecek birşeyim yok.»

Rüzgâr'a az çok benzeyen Bounderby, yoluna engel çıktığını farkedip üflemeye başladı.

«Bak işte Harthouse; burada bir örnek duruyor. Bundan önce buraya geldiğinde çevredeki bela arayan ya-

bancılar konusunda onu uyardım. Adamları buldukları yerde asmalılar aslında. Bu adama gidişini beğenmediğini de söyledim. Ama şu hale bakın: onu böylesi damgaladıkları halde öyle köle olmuş ki onların aleyhinde hiçbir şey söyleyemiyor, korkuyor!»

«Söyleyecek bir şeyim yok ki.» dedim efendim. «Korkuyorum demedim.»

«Dedin. Senin ne dediğini biliyorum. Ayrıca senin ne demek istediğini de biliyorum. Aynı şey değiller. Farklı şeyler. Şu Slackbridge denen adam kentten gitti de, ortalığı karıştırmıyor de. Aslında başı o çekmiyor, lider o değil de! Bunları demek için yanıp tutuştuğunu biliyorum. Neden söylemiyorsun öyleyse?»

«Ben de sizin kadar üzülüyorum ama baştakiler bir şeye benzemeyince ortada ne varsa o kabul görüyor. Daha iyisini elde edemeyince buna tav oluyorlar.»

Rüzgâr şişinmeye başlamıştı.

«Bunu beğeneceksin, Harthouse,» dedi Bounderby; «Bunu yeterli bulacaksın. Dostlarım nelerle uğraşıyor. İşte örneği burada diyeceksin ama bu hiçbir şey! Bu adama bir soru yönelteceğim. Bay Blackpool (Rüzgâr şiddetlenmişti) bu tezgâhın bir parçası olmaktan kendinizi nasıl kurtardınız acaba, sorabilir miyim?»

«Nasıl olduğunu mu?»

Bounderby başparmaklarını yakasında dolaştırdı. Gözlerini kapamış, karşı duvarla dayanışma içine girmişti. «Evet, nasıl olduğunu?»

«Ben anlatmak istemiyorum ama madem sordunuz, terbiyesizlik etmek istemem. Verilmiş bir sözüm vardı.»

«Bana değil,» dedi Bounderby (Ara ara aldatmacadan kesilen şiddetli rüzgâr şu anda kesik.)

«Hayır efendim, size değil.»

«Beni düşünerek yapman konumuz dışı, benimle ilgisi yok,» dedi Bounderby. Duvarla olan dostluğuna de-

vam etmekteydi. «Yani sorun yalnızca Coketown'lı Josiah Bounderby olsaydı onlara katılırdın öyle mi?»

«Doğru efendim. Aynen böyle olurdu.»

Artık karayelden esen Bounderby; «Hem de bu asilerin, bu aşağılık heriflerin ne mal olduklarını bile bile! Siz görmüş geçirmiş bir adamsınız Bay Harthouse, bu topraklarda böyle bir adam tanıdınız mı hiç?» Kızgın bir parmak Stephen'ı incelemeye sunuyordu.

Kullanılan sözcüklere karşı çıkan Stephen, savunmasını içgüdüsel olarak Louisa'ya yöneltmişti. «Hayır, Bayan. Asi değiller, Aşağılık da değil. O cins değil. Biliyorum bana pek iyi davranmadılar ama aralarından bir düzine... Yok, yok en fazla yarım düzine adamdır yaptığının doğruluğuna inanan. Bana ne yaparlarsa yapsınlar, çocukluğumdan beri tanıdığım, birlikte olduğum, sevdiğim, birlikte çalıştığım insanlara söz getirtmem yok yere.»

Sözlerinde yeri ve kişiliğinin kaba saba içtenliği vardı. Onların güvenlerini yitirmesine karşın sınıfına sadık kalmanın verdiği belli belirsiz bir gurur da vardı. Yine de nerede bulunduğunun bilincini yitirmedi ve sesini hiç yükseltmedi.

«Hayır Bayan, hayır. Birbirlerine sadıktırlar, birbirlerini severler; ölüme dek. Onlarla yoksul olun, hasta olun, yoksul adamın kapısına gelen binlerce dertten biri sizin olsun, size yardımcı olurlar, sizle ağlarlar, sizle dua ederler. Bundan hiç kuşkunuz olmasın Bayan.»

«Kısacası, öyle iyiler ki seni de bunun için dışladılar!» dedi Bay Bounderby. «Devam et, haydi çıkar şu baklaları ağzından!»

Louisa'nın yüzünde doğal bir sığınak bulan Stephen hâlâ kıza anlatıyordu;

«Nasıl oluyor da içimizdeki en büyük iyilikler bizi hep belaya götürüyor, bilemiyorum. Ama bu böyle. Bunu şu bulutların ötesinde cennetin olduğunu bildiğim gibi biliyo-

rum. Sabırlıyız, doğru olanı yapmak istiyoruz. Hatamız nerede, bilmiyorum.»

«Şimdi dostum,» dedi Bay Bounderbsy: «dikkatini bana verebilirsen sana bir çift sözüm var. Bu işle ilgili bize söyleyecek bir şeyin olmadığını söyledin. Bundan eminsin, değil mi?»

«Eminim, efendim.»

Eliyle James Harthouse'ı gösteren Bounderby.

«Burada Londra'lı, Parlimento'dan bir bey var. Benden duyacağı yerde aramızda geçecek konuşmaya tanık olsun istiyorum. Hoş, neler söyleneceğini çok iyi biliyorum ben, çook iyi biliyorum...»

Stephen Londra'lı beyefendiyi başıyla selamladı. Kafası pek karışmış gibiydi. Sığınağına döndü ama o yüzde bulduğu Bayan Bounderby'e bakmasının uygun olacağını söylemiş olacak ki, bakışlarını patronuna çevirdi.

«Şikâyetin ne?»

«Ben buraya yakınmak için gelmedim. Çağırdınız diye geldim.»

Bounderby kollarını kavuşturdu.

«Sizinkilerin şikâyeti ne?»

Stephen bocaladı. Sonunda karar vermiş gibiydi:

«Benim de bu konuda görüşlerim var ama bugüne dek hiç belli etmedim,» dedi; «sakatlık, keşmekeşlik efendim. Kente bir bakın, kent zengin ama şu çalışsın diye getirilenlere; dokumak için, ayırmak için getirilenlere; beşikle mezar arasında nafakalarını çıkarmaya uğraşanlara bir bakın! Nasıl ve nerede yaşadığımıza, ne saygılarda yaşadığımıza bakın. Umudumuzun ne olduğuna, nasıl bir tekdüzelik yaşadığımıza bakın. Kentte durmadan çalışan bir fabrikalar, bir de ölüm var. Bizler için ne düşünüyorsunuz, neler konuşuyorsunuz, o bakanlıklara neler yazıyorsunuz? Biz hep haksısız, siz hep haklısınız, doğduğumuzdan beri hiç aklımızı kullanmadık. Bakın bu iş nasıl dallan-

dı, budaklandı. büyüdü, serpildi. nesilden nesile ne hale geldi! Bu bir keşmekeş değil de, nedir ki?»

«Doğru.» dedi Bounderby. «Şimdi de bu beyefendiye bu keşkemekeşi nasıl düzelteceğini anlatırsan çok sevineceğim.»

«Bilmiyorum efendim. Bu benim işim değil. Bunun çaresi benden sorulmamalı. Bu işi bizim başımıza saranlar onlar olduğuna göre çözümü de onlar bulmalılar.»

«Bak ben sana ne diyeceğim; beş altı Slackbridge'ı harcayacağız. Rezilleri suçlayacağız. Kolonilerdeki cezaevlerine gitsinler.»

Stephen başını sallıyordu.

«Bana yapamazsınız deme sakın! (Bounderby artık tayfun olmuştu.) «Hem de nasıl yapacağız!»

Stephen sakin ama kararlıydı, «Efendim,» dedi. «Yüz tane Slackbridge'i alsanız, onla çarpsanız, çuvallara doldurup okyanusların dibine gönderseniz bile bu keşmekeşi halledemezsiniz. Ortalığı karıştıran yabancılar! Hep bunu duymadık mı? Bu belayı onlar çıkarmadılar. Onlarla başlamadı bu işler. Onlardan yana değilim ve onlardan yana olmam için de bir nedenim yok. Ellerinden işlerini alıp, almamak soruna çözüm getirmez. Bu odada ne var ne yoksa benden önce de vardı, ben gittikten sonra da olacak. Şu saati paketleyip Norfolk adasına postalarsanız, zamanı değiştiremezsiniz ki! Slackbridge işi de farklı değil.»

Sığınağına bakınca, bakışların onu kapıya doğru yönelttiğini gördü. Kendi isteğiyle konuşmamıştı ama ona son kez kötü davrananlara karşı direnmeyi, onu dışlayanlara karşı bağlılığını göstermeyi yeğledi.

«Ben pek cahil biriyim. Bütün bu olanların nasıl düzeltileceği konusunda bu beyefeniye yol gösteremem. Gösterecekler çıkar. Yalnızca neyin işe yaramayacağını söyleyebilirim. Tek tarafı koşulsuz, moşulsuz haklı gösterme

çabaları. Gövde gösterileri işi çözemez. Boşvermek de işe yaramaz. Binlercesini bırakın kendi başlarına. Onlar tek vücut olur, siz «öbür taraf» olursunuz. Aranızda aşılmaz, kapkara bir dünya, geçmesi gerektiği kadar zaman olur. Sıkıntıların yakınlaştırdığı bu insanlara şefkat, sabır ya da neşeyle yaklaşmazsanız işe yaramaz. Gereksinim duydukları bu. Güneş buz kesene dek olmaz. Onları bir hesaptaki rakamlar gibi göremezsiniz. Makineler gibi değerlendiremezsiniz. Sevgileri tutkuları yokmuş; eğilimleri, anıları yokmuş; yorgun ya da umutsuz ruhları yokmuş diyemezsiniz. İşler iyi gittiği zaman onları yok varsayıp, işler kötüledi mi de insanlıktan yoksun bunlar diyemezsiniz! Tanrı biliyor ki bu iş böyle olmaz!»

Stephen'ın eli kapıdaydı ama kendinden beklenen başka bir şey var mı diye duraladı.

Kıpkırmızı olmuş olan Bay Bounderby, «Bir dakika,» diye seslendi. «Son kez buraya geldiğinde sıkıntılıydın ve ben sana hemen o işten vazgeçmeni söylemiştim. Altın kaşık peşinde olduğunu farkettiğini de.»

«Kendimde değildim, efendim.»

«Şimdi anlıyorum ki sen hep başı belda kalacaklardan birisin. Bela ekip, bela biçiyorsun. Senin de işin bu, dostum.»

Stephen «Hayır, başka işlerim de,» var derecesine başını salladı. Sessizce direniyordu.

«Sen öyle eşekarısı gibi, öyle törpü gibi, öyle bela bir adamsın ki. kendi sendikan bile, seni en iyi tanıyanlar bile, seninle selamı kesmişler. Bu adamların hiçbir konuda haklı olabileceklerine inanmazdım ama bu kez onlara katılıyorum. Seninle işim bitti!»

Stephen bakışlarını adamın yüzüne çevirdi.

«Sözünü bitir sonra da çek git buradan!»

«Sizin için çalışmazsam, hiçbir yerde çalışamam efendim. Bunu biliyorsunuz.»

Yanıt: «Ben ne biliyorsam biliyorum. Sen de senin bildiklerini biliyorsun. Başka sözüm yok.» oldu.

Stephen bir kez daha Louisa'ya döndü ama genç kadının gözleri yere çevrilmişti. İç çekti, varyok bir sesle «Tanrı yardımcımız olsun,» dedi ve çıktı.

ALTINCI BÖLÜM

UZAKLAŞMA

Stephen, Bounderby'nin evinden ayrıldığında hava kararmak üzereydi. Gecenin bulutları hızla toplanmışlardı. Sağına soluna bakmadan ilerledi. Daha önce geldiğinde rastladığı kadın aklının köşesinde yoktu. Bildik ayak sesleri duyup da, döndüğünde onu ve Rachael'ı gördü.

Rachael'ı duymuştu. İlkin.

«Rachael, canım! Onunla birliktesiniz Bayan!» yaşlı kadın, «Bizi görünce şaşırdın. Haklısın.» dedi; «Yine buradayım işte.»

«Rachael'ı nereden buldunuz?»

Stephen onlara katılmış, bir kadına, bir Rachael'a bakmaktaydı.

«Bu iyi yürekli genç hanımla da sizinle nasıl tanıştıysam, öyle tanıştım.» Sesi neşe doluydu.

«Bu yıl geç kaldım. Nefes darlığı çekiyorum. Havalar iyileşip, ısınana kadar erteledim. Bu nedenle de yolculuğu bir güne sığdırmıyorum. Geceyi istasyonun yanındaki yolcular çayhanesi'nde geçireceğim. Temiz bir yer. Sabah altıdaki trenle de döneceğim. Peki, bütün bunların bu genç hanımla ne ilgisi var diyeceksiniz. Anlatayım: Bay Bounderby'nin evlendiğini duydum. Gazetede okudum. Pek süslü bir yazıydı, Ne hoş!» yaşlı kadın tuhaf, açıklanamaz bir heyecan içindeydi.

«Karısını görmek istedim ama beceremedim. İster inanın ister inanmayın ama öğleden beri evden hiç çıkmadı! Ben de pes etmek istemiyordum. Biraz daha, biraz daha diye dolanırken bu hanımın önünden birkaç kez geçmiş olmalıyım. Bana öyle dostça bakıyordu ki, onunla konuştum. İşte hepsi bu! Lafı uzatmayayım. gerisini sen de tahmin edebilirsin.»

Stephen'ın içinden bir şeyler bu kadından hoşlanmadığını söylüyordu. Bu duyguya karşı koymaya çalıştı. Kadın içten ve yalındı aslında. Kendine ve Rachael'a doğal gelen yumuşaklığıyla ilgilenmeye çalıştı.

«Ben onu gördüm efendim. Genç ve güzel biri. Düşünceli, koyu renkli gözleri var. Kimsede rastlamadığım bir durgunluk var onda.»

Yaşlı kadın mutlanmıştı. «Genç ve güzel. Bir gül kadar şenlikli! Mutlu bir eş!»

«Sanırım efendim.» Rachael'a yönelttiği bakışlarda buna pek inanmadığını gösteren kuşkuyu seçebilirdiniz.

«Sanırım mı? Öyle olmalı. Patronunun eşi o,» dedi yaşlı kadın.

Stephen başıyla doğruladı. «Patronluğuna gelince» dedi, «artık değil» Gözleri Rachael'daydı.

«Artık patronum değil.»

«İşi bıraktın mı Stephen?»

«Ha ben onu bırakmışım, ha o beni. Böylesi daha iyi. Size rastladığımda böyle düşünüyordum. Kalsaydım dert üstüne dert yığılacaktı. Çoğu için benim uzaklaşmam iyi olacak. Bana da iyi olacak. Her neyse; böyle olması uygundur. Coketown'a arkamı dönüp, yeniden başlamam, rızkımı başka yerde aramam gerekecek.»

«Nereye gideceksin?»

«Daha bilmiyorum.» Şapkasını kaldırıp, saçını sıvazlayıp, düzeltti. «Bu gece gitmiyorum Rachael. Yarın da gideceğimi sanmıyorum. Nereye gideceğimi bulmak pek kolay değil ama bir şeyler düşüneceğim herhalde.»

Bencil bir insan olmaması ona yine doğru yolu gösteriyordu. Daha Bounderby'nin kapısını kapamamıştı ki, gidişinin en çok Rachael için iyi olacağı aklına gelivermişti. Ondan kopamadığı için eleştiremeyeceklerdi kadını. Rachael'dan ayrılmak onun için çok üzücü olacaktı, nereye giderse gitsin yaşamının karabasanı onu bırakmıyacaktı ama şu son dört günün sıkıntılarından uzaklaşmak iyi gelecekti doğrusu. Bilinmeyen dertlere ve zorluklara gitmek pahasına olsa bile iyi gelecekti. Bunun içinde «hiç üzülmedim,» derken gerçeği söylüyordu. Kadın onun yüküne yük eklemek istemedi. Ona rahatlatıcı biçimde gülümsedi ve üçü birlikte yürümeyi sürdürdüler.

Kendi ayakları üzerinde durabilen ve neşeyle taşınabilen bir yaşlılık özellikle yoksullar arasında çok ilgi görür. Yaşlı kadın öyle rahat ve mutlu görünüyor, sıkıntılarını öyle hafife alıyordu ki, son kez görüştüklerinden bu yana artan dertleri tümüyle gizli kalabiliyordu. Rachael ve Stephen onunla ilgilendiler. Onlara ayak uydurabiliyordu. Kendisiyle konuşulmasından da hoşnuttu ve konuşmaktan kaçınmıyordu. Kendi mahallelerine vardıklarında kadının adımları daha da hızlanmış, çenesi daha da açılmıştı.

«Benim fakirhâneme gelip, bir bardak çay için Bayan,» dedi Stephen. «O zaman Rachael da gelir. Ben sizi Yolcular Evi'ne götürürüm. Bir daha ne zaman görüşürüz bilemem Rachael.»

Öneri kabul edildi ve Stephen'ın kira evine gidildi. Dar sokağagirdiklerinde adamın gözü korkuyla dar pencereye yönelmişti. Bıraktığı gibi açık duruyordu: kimse gelmemişti demek. Yaşamındaki şeytan iki ay önce yine ortadan yok olmuştu. O günden beri ondan hiç haber alamamıştı. Son gelişinden arta kalanlar eksilen eşyalarla başındaki ak saçlardı.

Bir mum yaktı ve çay tepsisini çıkardı. Aşağıdan sıcak

su getirdi. Eve yakın dükkândan azıcık çay, şeker, bir ekmek. biraz da yağ alıp geldi. Ekmek taze, çıtır çıtırdı. Tereyağ da öyle. Küp şekere bakılırsa patronların «bu adamlar krallar gibi yaşıyorlar, efendim» masalı doğru sanırdınız. Rachael çayı demledi. Konuk sayısı bir fincanın ödünç alınmasını zorunlu kılmıştı. Konuk pek memnundu. Ev sahibi çok uzun bir süredir böyle bir olay yaşamamıştı. O da çok mutlu oldu sofradan. «Bu adamların hiç hesabı kitabı yoktur ki, efendim.» Dünya onun şöminesinin önündeydi ya, her şey vızgelirdi.

«Adınızı bile sormadım, Bayan,» dedi Stephen. Yaşlı kadın kendini «Bayan Pegler» olarak tanıttı.

«Sanırım dulsunuz?»

«Yıllardır!» Bayan Pegler'a göre Bay Pegler Stephen'ın doğduğu yıllarda ölmüş olmalıydı.

«İyi birini kaybetmek zor olmalı,» dedi Stephen; «Çocuk var mı?»

Bayan Pegler'ın tabağına vuran fincanı, belli belirsiz bir tedirginliği gösteriyordu. «Hayır, yok. Şimdi yok.»

«Ölmüş, Stephen,» dedi Rachael.

Sözünü ettiğim için özür dilerim. Acılarınızı depreştirmemeyi bilmeliydim. Düşünemedim. Suçluyum,» dedi Stephen.

Kadının fincanı iyice sarsılır olmuştu. «Bir oğlum vardı,» dedi; «Çok zengin oldu. Ama izin verirseniz ondan söz etmek istemiyorum sesinde üzüntüden çok sıkıntı seziyordu. O... «Fincanını tabağa bıraktı ve eliyle «öldü» dermişcesine bir hareket yaptı. Sonra da yüksek sesle: «Onu yitirdim,» dedi.

Stephen kadını üzdüğü duygusunu silkelemeden ev sahibinin sesini duydu. Kadın dar merdivenlerden çıkmış, onu kapıya çağırmış fısıl fısıl birşeyler söylüyordu. Kulakları hiç de sağır olmayan Bayan Pegler aniden paniğe kapılmıştı. «Bounderby!» diye bağırdı. «Ne olur saklayın be-

ni! Beni görmesin. Ben gidene kadar gelmesin buraya. Lütfen! Lütfen!» Rachael'ın arkasına sinmişti. Rachael onu sakinleştirmeye çalıştı ama çabası boşuna oldu.

«Bayan, dinleyin!» dedi şaşırmış Stephen; «Bay Bounderby değil gelen. Eşi! Ondan korkmayın. Daha bir saat önce onu görebilmek için deli oluyordunuz.»

Pegler, titrek bir sesle:

«Kocası değil de o olduğundan emin misiniz?» diye sordu.

«Eminim!»

«Ben burada yokmuş gibi yapın. Ben şu köşede durayım. Benimle konuşmayın.»

Stephen «evet,» dediyse de, sorularına Rachael'ın yüzünde yanıt arar gibi bakıyordu. Bulamayınca mumu aldı, aşağı indi ve birazdan Bayan Baunderby'le geri döndü. En arkada Enik vardı.

Rachael, şapkası ve şalı elinde, ayakta durmaktaydı. Bu ziyarete hiçbir anlam veremeyen adam mumu masaya bıraktı ve bekledi.

Louisa ilk kez Coketown'lı bir işçinin evine geliyordu. Onlarında bir yaşamı, bir kişilikleri olduğunun bilincine ilk kez varıyordu. Varlıklarının yüzlerce, binlerce olduğunu biliyordu. Belirli bir süre içinde, ne kadarının ne adet üreteceğini de biliyordu. Onları karıncalar ya da arılar gibi kovanlarından, yuvalarından girip çıkarken düşleyebiliyordu. Bunu da çalışan insanlardan çok çalışan böcekler hakkında bilgi sahibi olduğu için yapabiliyordu.

Şu kadar çalıştırılıp, şu kadar ödeme yapılacak, işi bitirilecek bir şeyler. Arz, talep yasalarının düzenlediği bir şey. Yasaların karşısında sorun çıkaracak, zorluklara batıp çıkacak bir şeyler. Buğday az olunca az yerler, çok olunca çok yerler. Yüzde bilmem kaç hızıyla çoğalır; bilmem kaç oranında suç, falanca oranda da yoksulluk üretirler. Perakende düşünülmez, toptan değerlendirilir, zen-

ginlikler üretirler. Arada bir deniz gibi kabarır, onun gibi zarar verirler. Zararın çoğu da kendilerine olur. Coketown'lı işçiler böyleydi işte. Nasıl denizi onu oluşturan damlalar olarak görmemişse. işçileri de tek tek insanlar olarak görmemişti Louisa.

Odaya baktı. Birkaç iskemle. birkaç kitap, resim. Yataktan kadınlara, sonra da Stephen'a baktı.

«Biraz önce olanlar nedeniyle, size geldim. İzin verirseniz size yardım etmek istiyorum. Bu karınız mı?»

Rachael bakışlarını kaldırdı. Hayır diyordu bakışları.

«Anımsadım,» dedi Louisa Hatası yüzünü kızartmıştı. «Sorunlarınızdan söz edildiğini duymuştum. Ayrıntılarıyla ilgilenmemiştim. Sorularımla kimseyi incitmek istemedim. Yine hata yapacak olursam. sizinle nasıl konuşmam konusundaki bilgisizliğime verin lütfen.»

Stephen onun evindeyken Louisa'yla konuşmasını söyleyen bir sese kulak vermişti. Louisa'ysa farketmeksizin Rachael'a doğru konuşuyordu. Kısa ve öz konuşuyordu ama sesinde bir çekingenlik vardı.

«Kocamla arasında geçenleri size anlattı mı?» diye sordu. «Sanırım sizden gizlememiştir.»

«Duydum. genç bayan,» dedi Rachael.

«Bir patron tarafından reddedildiği için başkalarınca da reddedileceği doğru mu? Böyle dedi sanırım?»

«Adınız bir kez kötüye çıktı mı, işiniz çok zordur.»

«Kötü bir ad'dan ne kastettiğinizi öğrenebilir miyim?»

«Sorun çıkaran biri diyebiliriz.»

«Yani hem kendi sınıfının, hem de başka bir sınıfın önyargılarının ortak kurbanı mı olacak? Bu kentte ikisinin arasındaki uçurum öylesine derin mi ki, dürüst bir işçiye aralarında yer yok?»

Rachael sessizce başını salladı.

«Diğer işçilerle birlikte olmayacağını açıkladığı için dokumacı dostları onu dışladılar. Birine söz verdiğim için de-

miş. Size söz verdiğini sanıyorum. Neden verdiğini sorabilir miyim?»

Rachael gözyaşlarına boğuldu. «Ben istemedim bunu zavallıdan,» dedi. «Ben kendi iyiliği için beladan uzak dursun istemiştim. Bu nedenle başı belaya girsin istemedim. Ama o sözünden döneceğine ölümü yeğler. Onu tanıyorum.»

Stephen, konuşmayı eli çenesinde, her zamanki düşünceli ifadesiyle dinlemişti. Konuştuğunda sesi titriyordu;

«Benim dışımda hiç kimse Rachael'a duyduğum sevgi ve saygının, bunun verdiği onurun ne olduğunu, neye dayandığını bilemez. Ben o sözü verdiğimde ona gerçeği, benim meleğim olduğunu söyledim ona. Ben bir söz verdim. Benden çıktı, söz sözdür.»

Louisa ona döndü. Başı alışılmadık bir biçimde, saygıyla eğikti. Bir ona, bir Rachael'a baktı ve çizgileri yumuşadı. «Ne yapacaksın?» diye sordu adama. Sesi de yumuşaktı.

Stephen gülümsedi, «Başka bir yerlere gidip, şansımı denemem gerekiyor. Şanslı ya da şanssız bir denemeliyim. Denemeden olmaz. Ölüme yatmanın dışında tabii.»

«Nasıl yolculuk yapacaksın?»

«Yürüyeceğim, iyi yürekli bayan, yürüyerek gideceğim.» Louisa'nın yanakları pembeleşmişti. Çantasını açtı; Para çıkarıp, masaya bıraktı.

«Raçhael sen bunu ona yardım için yaptığını anlatırmısın? Bunu almasını sağlayabilir misin?»

«Yapamam, genç bayan. Bu zavallı adamı düşündüğünüz için Tanrı sizi kutsasın. Ama onun yüreğinin sesine kulak vermesi gerekiyor.»

Louisa şaşırmıştı. Evdeki konuşma boyunca yalın ve kararlı kalabilmiş bu adam, şimdi ellerini yüzüne kapamış öylece duruyordu. Louisa adama dokunmak istercesine ellerini uzattı, sonra da kendini toparlayıp geriledi.

Stephen ellerini indirdiğinde şunları söyledi:

«Rachael bile böylesi bir yürek zenginliği görmemiştir. Daha iyi yürekli olamaz. Akılsız ve değer bilmez bir adam olmadığını göstermek için iki sterlin alacağım. Ödünç alacağım. Bu yaptığınız için de size sonsuza dek minnettar kalacağım. Bu olayın size teşekkür etme olanağını bana verdiğine de çok memnunum.»

Parayı alıp, adamın isteği olan küçük tutarı oraya bırakmak Louisa'yı sevindirmişti. Adamın davranışında abartı yoktu, gösteriş yoktu, güzel bile konuşmamıştı ama teşekküründe ve parayı kabulünde öyle bir incelik vardı ki, Lord Chesteifield bir yüzyıl uğraşsa oğluna öğretemezdi.

Ziyaretin bu dönemecine kadar yatağa oturmuş, bacağını sallayıp, bastonunu kemiren Tom kalktı ve konuşmaya katıldı.

«Bir dakika Loo! Gitmeden önce onunla konuşmak istiyorum. Aklıma bir şey geldi. Bir dakika dışarı çıkarsan, anlatacağım Blackpool. Işığı boşver be adam. Işığa gerek yok.»

Stephen adamı izledi. Tom kapıyı kapadı ve kilidi tuttu.

«Bak buraya» diye fısıldadı; «Sanırım sana iyilik yapabilirim. Ne olduğunu sorma. İşe yaramayabilir ama denemekten bir şey çıkmaz.»

Sıcak nefesi Stephen'ın kulağını yakıyordu.

«Sana bu geceki mesajı getiren bizim bankanın gece bekçisiydi. Bizim diyorum çünkü ben de bankada çalışıyorum.»

«Ne aceleci!» diye geçirdi Stephen. Akıl karıştırıyordu.

«Pekâlâ. Bak buraya; Ne zaman gidiyorsun?»

«Bugün Pazartesi. Sanırım Cuma, ya da Cumartesi'ye.»

«Cuma ya da Cumartesi. Bak: Düşündüğüm iyiliği ya-

pıp yapamayacağımı bilmiyorum. İçerdeki bayan benim kızkardeşim. Kapıcıyı görsen tanır mısın?»

«Tabii.»

«İyi,» dedi Tom; «Gitmeden önce bankanın önüne gel de, çıkış saatinde oyalan biraz. Bir şey istiyormuş gibi yapma. Senin için bir şey yapamayacaksam adama bir şey söylemeyeceğim. Becerebilirsem, o sana ya not, ya haber verir. Bak buraya. İyice anladın mı?»

Karanlıkta bir parmağını Stephen'ın ceketinin bir iliğinin içinden solucan gibi geçirmişti. Kumaşın bu köşesini kıvırıp, dolayıp duruyordu.

«Anladım efendim.»

«Bak buraya,» diye yineledi Tom; «Hata yapma ve unutma. Ben planımı kızkardeşime yolda anlatacağım. Onaylayacağını sanıyorum. Bak! İyisin değil mi? Anladın? İyi. Haydi Loo!»

Kapıyı açmıştı ama odaya dönmedi. Işığın ona yol göstermesini de beklemedi. Loo inmeye başladığında alt basamağa varmıştı bile. Ablası koluna giremeden sokaktaydı.

Bayan Pegler, kardeşler gidene dek köşesinden çıkmadı. Stephen mumla döndüğünde bile oradaydı. Bayan Bounderby'e olan hayranlığı sözcüklere sığmıyordu; anlaşılmaz bir biçimde «ne güzel bir şey!» deyip ağlamaktaydı. Olur da döner diye tedirgindi ve bu nedenle de neşesine son verdi denebilir. Erken kalkıp, çok çalışan insanlar için de pek geç olmuştu. Dağıldılar. Stephen ve Rachael kadını kalacağı yere birlikte götürdüler.

Daha sonra da Rachael'ın oturduğu sokağın köşesine kadar yürüdüler. Yaklaştıkça sessizlik artıyordu. Buluşmalarının noktalandığı yere vardılar. Her ikisi de konuşmaya korkar gibiydiler.

«Seni gitmeden önce görmeye çalışacağım Rachael, ama...»

«Görmeyeceksin Stephen, biliyorum. Bu nedenle de açık konuşmamızda yarar var.»

«Her zamanki gibi haklısın. Açık konuşmak en iyisi. Kalan şu bir, iki gün içinde benimle görüşmemen senin için daha iyi olur. Başını boş yere belaya sokabilirsin.»

«Bu dert değil, Stephen. Ama anlaşmamızı biliyorsun. Konu o.»

«Doğru,» dedi Stephen; «Doğru: Nedeni ne olursa olsun daha iyi.»

«Bana yazar, olup biteni anlatır mısın Stephen?»

«Evet. Tanrı seni korusun, seninle olsun! Seni kutsasın ve ödüllendirsin. Başka ne diyebilirim ki?»

«Seni de Stephen. Sana huzur ve barış versin. Yolun açık olsun.»

«O gece,» dedi Stephen Blackpool; «sana beni kızdıran hiçbir şeyi sensiz düşünmeyeceğimi söylemiştim. Benden daha iyi olan sen, ondan yanaymışın gibi düşüneceğim. Şimdi de oradasın. Daha iyi görmemi sağlıyorsun. Tanrı seni kutsasın. İyi Geceler. Hoşça kal!»

Sokak köşesinde alelacele yapılmış bir vedalaşmaydı ama o iki, sıradan kişi için kutsal bir anı olarak kalacaktı. Faydacı ekonomistler, öğretmen iskeletleri, gerçek tellalları, kullanılmış zındıklar, yoz inançların inananları, hep sizinle olacak yoksullar: Henüz vakit varken bu süse susamış insanların yaşamlarını sevgiler ve düşlerle bezeyin. Bunu yapmazsanız, zafer gününüzde yaşamlarından duygu çekip gidecek, o çıplak varlıkları gerçekle yüz yüze gelip, hepsi kurt adama dönüp, sizi yutacaklar!

Stephen ertesi ve daha ertesi günlerde çalıştı. Ne sırtını sıvazlayanı vardı, ne de selam alıp vereni. İkinci günün sonunda kara göründü. Üçüncü günün sonunda tezgâhı boştu artık. Her iki günün akşamında bankanın önünde bir saatten fazla beklemiş, hiçbir şey olmamıştı. Üçüncü ve son gecesinde payına düşeni yapmış olmak için iki saat beklemeye karar verdi.

Bir zamanlar Bay Bounderby'nin ev işlerini yürüten kadın birinci katın penceresindeydi yine. Bir de kapıcı vardı. Arada bir onunla konuşuyor. Arada bir cama geliyor, bazen de hava almak için kapıya çıkıyordu. Dışarı ilk çıktığında Stephen onun için çıktığını sandıysa da, adam onu şöyle yan bir bakış fırlatıp, hiçbir şey demedi.

Yorucu bir günün sonunda iki saat beklemek zor işti. Stephen bir kapının eşiğine oturdu, bir kemerin altındaki duvara yaslandı, bir aşağı, bir yukarı yürüdü, kilise saatinin vuruşlarını bekledi. Sokakta oynayan çocukları izledi. Doğal olan bir amaçtı; bu nedenle de boş boş gezinen biri kendini pek tuhaf, pek aykırı hissediyordu. Birinci saat bitiğinde Stephen kendini kuşkulu bir tipmiş gibi huzursuz hissediyordu.

Lambacı geldi. Sokağın boyunca iki ışık uzayıp gitti, ufukta buluştular. Bayan Sparsit birinci kat penceresini kapadı, perdeyi indirdi ve yukarı çıktı. Ardından gelen bir ışık'la birlikte merdivenleri tırmanıyordu. Merdiven boşluğunun camlarını aydınlattı. İkinci kat penceresinin perdesi oynadı. Bayan Sparsit'in gözleri orada denebilirdi. Öteki köşe de kıpırdıyordu. Kapıcının gözleri de oradaymış gibiydi. Stephen'a bir haber yoktu hâlâ. İki saat bitince rahatladı. Boş yere geçirdiği zamanı kazanmak istermişcesine hızla uzaklaştı oradan.

Ev sahibiyle vedalaşmanın dışında işi yoktu. Yatacaktı. Yol için eşyası hazırdı. İşçiler sokağa dökülmeden önce, çok erkenden gitmeyi planlıyordu. Gün ağarırken odasına son bir bakış attı. Bir daha burayı görüp göremeyeceğini bilmiyordu. Kent sokakları bomboştu. Sanki Stephen'la konuşmak yerine burayı terketmeyi yeğlemişler de çekip gitmişlerdi. Bu saatte her şey anlamsız görünüyordu. Solgun güneş bile, hüzünlü bir deniz gibi anlamsız, boşunaydı. Yolunun üzerinde olmadığı halde Rachael'ın oturduğu yerden geçti. Kırmızı tuğlalı sokakları yürüdü. Ses-

siz, henüz uğuldamıyan fabrikaları geride bıraktı ve tren yoluna geldi. Güçlenen gökyüzünde yanıp sönen işaretler aştı. Hat boyunca yarı yıkılmış. yarı yapılmış çılgın yerleşim yerlerini bitirdi. Sağa sola dağılmış kırmızı bahçeli evlerden de dumankarası olmuş yeşilliklerin kirli bir tozla kaplandığı bahçelerden de geçti. Kömür tozlu patikalardan, çirkinliklerden geçti. Tepeye tırmandı ve geriye baktı.

Gün artık kenti ışığa boğmuştu. Çanlar işbaşı yapmak üzereydiler. Evlerdeki ocaklar yanmamıştı henüz. Gökler uzun bacalarındı hâlâ. Zehirli gazlarını saçmaktaydılar. Yarım saate kalmaz göğü görünmez kılarlardı ama şimdilik altın gibi parıldayan pencereleri görebiliyordu. Coketownlılar güneşi dumanlı bir cam arkasından, tutulmasını izler gibi izlemeye mahkûmdular.

Bacalar diyarından kuşlara geçmek tuhaftı, kömür tozundan sonra toprağa geçmek de. Bu yaşına gelip, bu yaz sabahına küçücük bir çocukmuş gibi başlamak! Stephen düşünceli yüzünü yollara vurduğunda aklından geçenler bunlardı. Kolunun altında çıkını ilerlerken başının üzerinde buluşan ağaçlar gerçek ve sevgi dolu bir yüreği arkada bıraktığını fısıldamaktaydılar.

YEDİNCİ BÖLÜM

BARUT

Partisi için çalışmaya başlayan James Harthouse, puan toplamaya da başlamıştı. Eski kurtlardan aldığı taktikleri ve eğitimi vardı. Toplum içinde kibar bir beyefendiyi oynuyordu. O pek destek bulan günahtan da nasibini alıyor, yalancılık konusunda ölçülü ve sahte bir dürüstlük de sergiliyordu. Gelecek vaadeden adamdı artık. Açıksözlülükle alıp vereceği olmaması artı puandı. Şu «*Gerçek*» bu-

dalalarıyla onlardan biriymiş gibi olabiliyor. durumu pek iyi idare ediyordu. Onlardandı. ötekilerse ikiyüzlüler takımıydı nasıl olsa.

«Onlara inanmıyoruz, Bay Bounderby. Onlar da kendilerine inanmıyorlar. Bizim bu iyilikçi profesörlerin. merhamet satıcılarının, ya da adları her neyse arasındaki fark bizim bunların anlamsızlığını bilmemiz ve bunu söylememiz. Onlar da biliyor ama dile getiremiyorlar, getirmeyecekler.

Bu yineleme neden şaşırtıyor onu? Babasının ilkelerine, eğitimine öyle yakın ki, şaşırtmamalı. Bu iki bakış arasında fark var mı? Her ikisi de onu maddeye bağımlı kılıyor, her şeyi maddeye indirgiyor, başka birşeylere inanca yer bırakmıyor işte. Ruhunda Thomas Gradgrind'ın ekmediği, saflığında yerleştirmediği, James Harthouse'un yok edebileceği ne var ki?

Bunun farkına varmak, hele şu dönemeçte varmak çok zor. O çözümcü baba düşüncelerini ele alıp, biçimlendirmeye girişmeden önce aklına girmiş bir şeylerin olduğunu biliyor. Daha derin, daha soylu bir insanlık kavramının varlığına olan inancı direnmeye çabalamakta. Kuşkularla, kırgınlıkla direniyor. Kuşkulu çünkü idealleri çürümüş, yok olmuş. Kırgın çünkü ona yapılan haksızlık onu kırmış. Kendini bastırmaya alışmış kişiliği böyle iki arada, bir derede kalınca Harthouse düşünce biçimi bir kurtuluş sanki. Her şey anlamsız, kof ve değersiz olunca kaçırdığı bir şey kalmıyor. Kendinden verdiği bir şey de yok. Babası Bounderby'i ona eş olarak sunduğunda «ne farkeder» demişti! «Ne farkeder» di? Şimdi için de geçerliydi bu. Kızgın bir güvenle soruyordu: «Ne farkeder?» Farketmez. Yola devam!»

«Nereye?» Adım adım, ileri ve aşağı doğru, bir «son»a. Öyle yavaş bir gidişti ki, kendi bile hareketsiz durduğuna yemin edebilirdi. Bay Harthouse'a gelince; o,

nereye gittiğini bilmiyordu. Aldırdığı da yoktu. Amacı ya da tasarıları yoktu. Dermansızlığını altüst edecek kötülük düşleri yoktu aklında.

Bir beyefendiye yaraşacak kadar ilgili ve heyecan doluydu. Geçmişte edindiği şöhretine baksanız, daha kötü olabilir derdiniz. Geldiğinden az sonra pek saygı değer ve neşe dolu biraderine yazdığı mektupta Bounderbyler'in çok «eğlendirici» olduğunu anlatıyordu. Bayan Bounderby'nin bir Gorgon (*) olacağını sanmıştı ama genç ve güzel bir kadın bulmuştu karşısında. Pek sık konukları oluyor, Coketown'da yaptığı ziyaretlerin arasında sık sık evlerine çağrılıyordu. Bay Bounderby bunu desteklemekteydi. O rüzgârlı sesiyle soylu akrabalarının onu ilgilendirmediğini söylüyor, ama eşi Thomas Gradgrind'ın kızı Louisa'yı ilgilendiriyorsa, onu konuk edeceklerini yayıyordu ortalığa.

Bay Harthouse, Enik için güzelleşip, güller açan o yüzün kendisi için de açıp açamayacağını merak eder oldu. İlginç olabilirdi. bu.

Gözlemleri iyiydi. Kardeşin anlattıklarından tek bir sözcük bile unutmamıştı. Bunları genç kadını izlerken edindiklerine kattı ve onu çözmeye girişti. Aslında Louisa'nın ruhunun derinliklerini göremiyordu. Ne de olsa ruhlarda denizler gibidir; derinlik ancak derinliklere yanıt verir. Geri kalanı okuyabiliyordu.

Bay Bounderby Coketown'a onbeş dakika uzaklıkta büyük bir ev almıştı. Tren, kemerli köprülerin, terkedilmiş kömür ocaklarının üzerinden geçiyordu. Geceleriyse ocak ağızlarında yanan ateşler ile makinelerin karaltılarını seçebiliyordunuz. Bounderby'nin arazisine yaklaştıkça manzara da güzelleşiyordu. Süpürge otlarıyla sapsarı, baharda alıçlarla kar yağmış gibi, yazın gölgeleri ve hışırdıyan

(*) *Gorgon* : Mitolojide, kendisine her bakanı taşa çeviren yılanbaşlı kadın, Medusa.

yapraklarıyla kıpır kıpır. Banka böylesi güzel bir çevreye sahip eve ipotek koymuştu. Kestirmeden zengin olmayı aklına koyan bir Coketown ilerigeleni ikiyüz bin sterlin içeri girmişti nasılsa. İyi ailelerde bile oluyordu böyle şeyler Bunun basiretsiz sınıflarla bir ilgisi yoktu. doğal olarak.

Böyle rahat bir eve yerleşip, bahçede lahana yetiştirmek gibi alçakgönüllülük gösterileri yapmak Bay Bounderby'e pek hoş gelmişti. Zarif eşyaların arasında asker çadırındaymışcasına yaşıyordu. Kökeniyle resimlere bile meydan okuyordu. Konuğuna şöyle derdi: «Şu deniz plajına önceki sahibi Nickits'in yediyüz sterlin verdiğini öğrendim. Açık söylemek gerekirse ben buna yedi kere ya bakarım, ya bakmam. Her bakış yüz sterline patlar! Hayır efendim! Ben Coketown'lı Josiah Bounderby olduğumu unutacak değilim. Yıllarca sahip olduğum tek resim, pabuçları boyadığım boya şişelerinin üzerinde yer alan adamınkiydi. Bir çizmenin içine girmiş, traş olan bir adam resmi. Boşalınca da bir meteliğe satar, meteliğe de pek sevinirdim.»

Bay Harthouse'la da benzer biçimde konuşurdu:

«Harthouse senin birkaç atın var. Yarım düzine getir de onları buraya yerleştirelim. Bir düzine ata yetecek ahır var. Nickits hepsini dolu tutarmış. Çocukken Westminster okuluna gitmiş. Ben çöplükten yemek yer, küfelerde yatarken o Kral'ın öğrencisiymiş. Ben nerede uyudum, oniki at nerede uyuyacak! Buna dayanamam. Bana bir at yeter. Şuraya bak! Bak çevrene! Bu ülkede bundan daha iyi, kullanışlı bir ev bulamazsın. Elmanın kurdu gibi içinde de ben Josiah Bounderby oturuyorum. Oysa dün gelen bir adamım söyledi: Westminster okul piyeslerinde Latince rol kesen Nickits Ahtwerp'in arka sokaklarından birinde, beşinci katta bir odada sürünüyor! Sürünüyor efendim!»

Uzun yaz günlerinden birinde, dalların yaprakların kı-

pır kıpır oynaştığı bir dönemde. Bay Harthouse ilk gördüğünden bu yana ilgisini çeken yüzü değiştirme denemelerine girişti.

«Bayan Bounderby, sizi burada yanlız bulmam ne şans! Bir süredir sizinle konuşmak istediğim bir şey vardı.»

Çok sevdiği bu yerde, yalnız olduğu saatlerde onu bulması bir rastlantı değildi aslında. Koruda biriki kesilmiş ağacın boşalttığı bir alanda (Evde korları izlediği gibi) Louisa geçen yılın yapraklarını izliyordu.

Kızın yüzüne bakarak oturdu.

«Kardeşiniz, Dostum Tom...»

Yüzüne renk gelmişti. İlgiyle adama döndü.

«Ömrümce, «diye düşündü Harthouse; «bu çizgilerin canlanışı gibi bir şeyi hiç görmedim! «Aklından geçenler yüzüne vurup, onu ele verdiler. Belki de adamın amacı ta baştan bu idi.

«Bağışlayın. Kardeşinize duyduğunuz ilgi öyle güzel ki! Tom gurur duymalı. Yaptığım bağışlanmaz ama beğenimi saklayamadım.»

«Duygularınızı saklayamıyan bir kişisiniz,» dedi kız «Bayan Bounderby; sizden bir şey gizlemediğimi biliyorsunuz. Ben insanlığın zavallı bir örneğiyim. Kendimi uygun bir fiyata satmaya hep hazır biriyim.»

«Kardeşimle ilgili demiştiniz. Bekliyorum,» dedi Louisa.

«Bana karşı çok katısınız. Bunu hakettiğimi de biliyorum. Köpek kadar değersizim ama sahtekâr değilim. Ama beni şaşırttınız ve konuyu saptırdık. Kardeşinizden söz edecektik. Onunla ilgileniyorum.»

Louisa memnun olmuştu ama adama da pek güvenemiyordu.

«İlgilendiğiniz herhangi bir şey var mı Bay Harthouse?»

«Bunu bana bu kente ilk geldiğimde sorsaydınız, «hayır» derdim. Sizi şaşırtma pahasına. rol yapıyor suçlamasını da göze alarak evet diyorum.»

Louisa konuşacakmış ama sesini bulamıyormuş gibi bir hareket yaptı. Kardeşimle ilgilendiğiniz için size saygı duyuyorum.»

«Teşekkür ederim. Buna layık olmaya çalışacağım. Ne kadar az verici olduğumu bilirsiniz. Buna karşın çalışacağım.»

«Onun için o kadar çok şey yapmışsınız ki. Bayan Bounderby! Onu çok seviyorsunuz. Yaşamınızın tümü, söz konusu o oldu mu size çok yakışan bir unutkanlığı yansıtıyor. Bağışlayın! Yine konuyu saptırdım. Onun iyiliği için onunla ilgileniyorum.»

Tam kalkmış gidiyordu ki, adamın son sözleri onu caydırdı. «Bayan Bounderby,» dedi; «sizin kardeşiniz yaşında birinde sorumsuzluk, düşüncesizlik, savurganlık pek suç sayılmaz, değil mi? «Sesi havadan sudan bahsedermişcesine hafiflemişti. Bunu kasıtlı ve zorlanarak yapıyormuş gibi davrandığından daha da etkileyici oluyordu. «Azıcık dağıtmış diyelim isterseniz?»

«Doğru.»

«Açıksözlülüğümü bağışlayın; Kumar oynuyor mu?»

«Bahis oynuyor sanıyorum.» Kadın, Harthouse'ın yanıtın geri kalanını bekler gibi durduğunu görünce ekledi: «Oynuyor.»

«Ve kaybediyor?»

«Evet.»

«Bahiste hep kaybedilir zaten. Bu amaçla sizin ona para yardımı yaptığınızı tahmin edebilir miyim?»

Louisa bakışlarını yerden kaldırdı. Gözlerinden bu soruyu beğenmediği, nedenini anlamadığı okunabiliyordu.

«Üstüme vazife olmayan bu merakımı bağışlayın ama Tom'un başının belaya gireceğine inanıyorum. Kötü dene-

yimlerimin derinliklerinden ona bir el uzatıp yardımcı olabilirim.»

«Onun iyiliği için olduğunu yineliyebilir miyim? Bu gerekli mi?»

Genç kadın yanıtlamayı denedi ama bir şey diyemedi. O zorlama hafifliğe bir kez daha sığınan Harthouse, «Bazı sıkıntıları olduğu konusunda kuşkular besliyorum. Lafı dolandırmadan sormamı bağışlayın. Değerli babasıyla arasında bir güven bir yakınlık hiç sağlanmamış gibi geliyor bana.»

Bu konuya ilişkin kendi anıları canlanan Louisa kızarmıştı. «Sanmam,» dedi.

«Şey ile arasında da... Sanırım ne demek istediğimi anlıyorsunuz, saygıdeğer enişteşiyle arasında da bir yakınlık yok.»

Renkten renge giren Louisa kıpkırmızı olmuştu. «Bunu da sanmıyorum,» derken sesi titrek ve kısıktı.

Kısa bir sessizlik oldu. «Bayan Bounderby, sizinle aramda bir sırdaşlık söz konusu olabilir mi? Tom sizden yüklüce bir para mı aldı?»

Kadın kararsızdı. Konuşma boyunca son derece tedirgin olmuş, kararsızlıkla bocalamamış ama kontrolünü yitirmemeye çalışmıştı. «Bay Harthouse,» dedi, «beni açıklamaya zorladığınız şeyi bir yakınma, bir pişmanlık belirtisi olarak algılayamayacağınızı anlamanız gerek. Yakınmam ve yaptığımdan da pişman değilim.» Ne de yürekli diye düşündü Harthouse.

«Evlendiğimde kardeşimin bugün olduğundan çok daha fazla borcu olduğunu öğrendim. Onun için pek kabarık bir borçtu. Birkaç parça kıvır zıvır satmam gerekti. Büyük bir özveri değildi. Onları isteyerek sattım. Benim için bir anlam taşımıyorlardı. Değersizdiler.»

Ya bu «kıvır zıvır»ın Bounderby'nin armağanları olduğunu bildiğini adamın yüzünden okumuştu ya da vicdanı bildiğinin korkusunu yaşıyordu. Durdu ve yine kızardı. Da-

ha önce anlamamışsa şimdi anlamıştı. Aptalın biri bile anlardı. «O günden bu yana biriktirebildiğim birkaç kuruşu ona verdim. Ona gösterdiğiniz bu ilgi karşısında parça buçuk bilgi vermek yakışık almaz. Siz buraya geleli beri, bir seferde yüz sterlin para isteği bile oldu. Bu parayı ona veremedim. Bu kumar işine bu denli bulaşmasının sonuçları beni korkuttu. Ama şu ana kadar da gizimi kimseyle paylaşmadım. Onları sizin sağduyunuza emanet ediyorum. Kimseyle paylaşmama nedenlerimi de siz, az önce tahmin ettiniz.» Sustu.

Harthause hazırdı. Kendi görüntüsünü ona kardeşiymiş gibi sunabilirdi. Fırsatın üzerine atladı.

«Bayan Bounderby; pek yol yordam bilmem ama, bana anlattıklarınız gerçekten ilgimi çekiyor. Kardeşinize kötülük etmek aklımdan geçmez. Hatalarına bakış açınızı ve kaygılarınızı paylaşıyorum. Gradgrind ve Bounderby'e saygım sonsuz ama sanırım onu eğitme konusunda başarılı olamamışlar. Bu konuda pek şanslı değilmiş. Parçası olacağı topluma, birtakım eksikliklerle girmiş. Sakat oyuncu gibi, sınırlarını zorluyor. İyi niyetle yapılmış zorlamalara tepki veriyor, bir uçtan bir uça gidiyor. Bay Bounderby'nin İngilizlere özgü bağımsız havaları pek hoş görünebilir ama güven duygusu aşılamaz. İzin verirseniz şunu da eklemek isterim; yolunu şaşırmış, yanlış eğitilmiş, amacından uzaklaşmış bir gencin en son gideceği insan o kanımca.»

Louisa orada öylece oturmuş, ışıkların oynaştığı çimene ve ardındaki korunun karanlığına bakıyordu. Harthouse özenle seçilmiş sözcüklerinin Louisa tarafından nasıl kendine uydurulduğuna tanık olduğunu kavradı.

«Hakkını vermek lazım;» dedi; «Tom'un bence bağışlanamaz tek bir kusuru var. Bu konuda onu suçluyorum.»

Louisa bakışlarını adamın yüzüne çevirdi. «Nedir bu kusur?»

«Belki de çok konuştum. Belki de bu konuyu hiç açmasaydım daha iyi olurdu.»

«Beni korkutuyorsunuz, Bay Harthouse. Lütfen söyleyin.» Boş yere korkmanızı istemem. Kaldı ki kardeşiniz söz konusu olunca sırdaş sayılırız. Onu en iyi dostuna, onun sevgisine, bağlılığına, özverisine karşı yeterince duyarlı, düşünceli, değer bilir olmamakla suçluyorum. Aldıklarına karşı verdikleri pek zavallı kalıyor. Onun için yaptıklarınız minnet ve sevgi görmeli, terslik ve kapris değil. Düşüncesiz biri olabilirim, ama kardeşinizin bu kötülüğünü görmeyecek, görse de önemsemeyecek kadar kör değilim.»

Orman dalgalara boğuldu. Genç kadının gözleri yaşlanmıştı. Taa içinde bir yerlerde gizlediği bir kuyudan geliyolardı. Yüreğindeki acıyı dindirecek güçleriyse yoktu.

«Kısacası Bayan Bounderby; kardeşinizi bu konuda adam etmeye çalışacağım. Durumu konusunda bilgili olmam, onu düştüğü bu çıkmazdan çıkarmak için göstereceğim yol ve hedef onun üzerinde etki yapma olanağını bana verecektir. Nasılsa ben ondan çok daha haylaz biriyim onu anlarım. Çok fazla konuştum. İyi bir insan olduğumu kanıtlamaya çabalar gibiyim oysa böyle olmadığımı itiraf ediyorum.»

Gözlerini ormana çevirdi. «Şu ağaçların ardında bir yerde kardeşiniz var. Yeni gelmiş. Bu tarafa doğru geleceğine göre ona doğru yürüyüp onu karşılayabiliriz. Son günlerde pek sessiz ve sıkıntılı, kardeşlik vicdanı rahatsızdır belki. Vicdanlardan söz edilebilirse tabii. Bunu hep duyuyorum ve çoğu kez de inanıyorum.»

Kalkmasına yardım etti ve Louisa'ya kolunu verdi. Birlikte Enik'e doğru ilerlediler. Enik sallana sallana ilerlerken dallara vurup duruyordu. Arada bir de eğilip, sopasıyla yosunları yerinden söküyordu. Anlamsız kötülükler yaparken yakalandığı için şaşırıverdi.

«Heey!» diye kekeledi; «Burada olduğunuzu bilmiyordum!»

«Kimin adını ağaçlara kazıyorsun bakalım?» Harthouse Tom'un omuzuna el koyup, onu da eve doğru çevirmişti. Birlikte yürüyorlardı artık.

«Kimin adı? Haa, şu kızın adı demek istiyorsun.»

«Bir güzelin adını kazır gibi bir havan vardı, Tom.»

«O taraklarda bezim yok Bay Harthouse. Tabii yüklü bir serveti olan bir hatun bana âşık olursa başka! İsterse zengin olduğu kadar da çirkin oluversin. Beni yitirmekten hiç korkmasın. Adını istediği kadar kazırım.»

«Korkarım pek paragözsün, Tom.»

«Paragöz mü? Kim değil ki? Ablama sor...»

«Bunun benim zaaflarımdan biri olduğunu kanıtladın mı Tom?» Louisa'nın sesinde kırgınlık ya da kızgınlık belirtisi yoktu.

«Şapkanın kafana uyup uymadığını bilirsin Loo. Uyarsa giyersin.»

«Sıkıntılı insanlara pek olur bu,» dedi Harthouse; «Zaman zaman insanlardan kaçarlar. Ona inanmayın Bayan Harthouse. Biraz daha üstüme gelirse bana anlattığın ve o ablana ilişkin görüşlerini ele vereceğim.»

Patronuna duyduğu hayranlıkla yumuşayan Tom, «Ne olursa olsun,» diyordu; «Onun için paragöz dediğimi iddia edemezsiniz. Tam tersi olduğu için ona övgüler yağdırmışımdır. Gerekirse yine yaparım. Neyse; bu konu senin ilgini çekecek bir şey değil. Ayrıca bu konudan bıktım.»

Kapıya ulaştılar ve Louisa konuğun kolunu bırakıp eve girdi. Harthouse, merdivenleri tırmanışını kapının gölgesinde duruşunu izliyordu. Daha sonra da Tom'un omuzuna elini koyup, bir baş eğişiyle bahçede bir tur daha atmalarının uygun olacağını belirtti.

«Tom, dostum, seninle bir şey konuşacağım.»

Karmançorman olmuş bir gül bahçesinin orta yerinde durdular. Bounderby alçakgönüllülüğünün bir göstergesi olarak Nickits'in güllerine pek bakmıyordu. Tom terasın korkuluğuna oturup, goncaları yolma işlemine girişti. Güçlü koruyucusuysa bir ayağını basamağa dayamış, tepesinde dikiliyordu. Camdan az çok görülebilirlerdi. Onları izliyor olabilirdi.

«Neler oluyor Tom?»

Tom acıyla kıvranır gibi «Aah, aah...» dedi; «Meteliğim yok ve başım belada.»

«Benim de dostum, benim de.»

«Sizin mi? Siz bir bağımsızlık örneğisiniz! Başım belada Bay Harthouse. Büyük belada. Ne işlere bulaştığımı, kızkardeşimin beni ne işlerden çekip, çıkarabileceğini bilemezsiniz. Ama yapmıyor.»

Goncaları ısırmaya başlamıştı. Ağzına götürdüğü eli yaşlı bir adamınki gibi tir tir titriyordu. Genci enine boyuna inceleyen dostu o neşeli havasını yeniden takındı.

«Düşüncesizsin Tom. Kızkardeşinden çok şey bekliyorsun. Ondan para alıyorsun! Alıyorsun, aldığını biliyorum.»

«Evet Bay Harthouse, aldığımı biliyorum. Başka türlü nasıl bulurdum ki? Bir tarafta Bounderby var. Ben senin yaşındayken iki metelikle bir ay geçirirdim türünden martavallar atıyor. Beri yanda babam ve o «çizgisi» duruyor. Beni bebekmişim gibi o çizgiden öte geçirtmemeye kararlı. Annem dersen onun yakınmaları dışında hiçbir şeyi olmadı ki! Ben nereden para bulacağım? Nereye bakacağım? Kızkardeşimden almazsam ne yapacağım?»

Ağlamak üzereydi. Goncaları düzinelerle koparıp, koparıp atıyordu artık. Bay Harthouse onu ceketinden tuttu.

«Ama Tom, ya kızkardeşinde para yoksa?»

«Yok mu, Bay Harthouse? Olmadığını biliyorum. Ol-

duğundan fazlasını istemiş de olabilirim. Ama bulabilmeli. Bulabilir. Daha önce size anlattıklarımı hâlâ gizmiş gibi yapmayalım. Bay Bounderby'le ne kendisi için, ne Bounderby için evlendi. Benim için evlendi! Öyleyse neden benim için adamdan para almıyor? Parayla ne yapacağını ona söylemek zorunlu değil. Akıllıdır o. İstese adamdan bu parayı koparabilir. Neden istemiyor? Sonucun ne olabileceğini ona anlatıyorum. Hayır. Öyle taş gibi oturuyor. Adama azıcık yüz verse, hepsini alabilir. Siz ne derseniz deyin, bence bu hiç doğal değil!»

Tom'un önünde durduğu parmaklığın öte tarafında bir süs havuzu duruyordu. Bay James Harthouse, küçük Bay Thomas Gradgrind'ı bu havuza itmek için güçlü bir dürtü hissetti birden ama istifini bozmadı. Parmaklığın öte tarafına yanlızca goncalar ve yaprakları geçip, suda yüzen adacıklar oluşturdular.

«Dostum Tom,» dedi adam; «Bırak senin bankerin olayım.»

«Tanrı aşkına bana bankerlerden söz etmeyin!» Bembeyaz olmuştu. Güllerle karşılaştırılırsa kireç beyazdı da denebilir.

İyi yetiştirilmiş, doğru çevrelerden çıkmış Bay Harthouse şaşırmamıştı. Duygulandığını söylemek kadar anlamsız olurdu bu. Gözkapakları azıcık kalktı. Şaşırmak Grandgrind Kolejinin ilkelerine ters düştüğü kadar onun okuluna da ters düşerdi.

«Şu anda ne kadar gerekli? Üç rakamlı bir sayı mı? Haydi, söyle. Adını koyalım.»

Artık gerçekten ağlamakta olan Tom pek zavallı görünüyordu. Gözyaşları yaralarından iyiydi.

«Çok geç! Artık işime yaramaz. Size teşekkür ederim. Gerçek bir dostsunuz siz.»

«Gerçek bir dost... Enik, Enik! Sen ne büyük bir budalasın!» diye düşündü adam.

Tom elini yakalamıştı. Önerinizi bana yapılan büyük bir iyilik olarak alıyorum Bay Harthouse. Büyük bir iyilik.»

«Pekâlâ. Belki işine yarar. Bak dostum; şeytanla yaptığın alışverişlerden zararlı çıktığında sana senin bulacağın çözümlerden daha iyilerini bulabilirim.»

«Sağolun.» dedi Tom. Goncaları çiğniyordu. «Keşke sizi daha önce tanısaydım Bay Harthouse.»

Harthouse oluşan adacığa katkıda bulunmak istercesine bir iki gonca fırlattı. Adacık kara ile birleşmek istercesine duvara doğru gidiyordu.

«Bak Tom; Herkes önce kendini düşünür. Ben de diğer insanlar gibiyim. Kardeşine karşı iyi davranmanı istiyorum. Bu konuda ısrar ediyorum. Daha sevecen, iyi huylu bir kardeş olmalısın, olacaksın.»

«Olacağım Bay Harthouse.»

«Bir işi yapacaksan, hemen başlamalısın. En iyisi hemen.»

«Hemen. Loo tanığım olacak.»

«Madem anlaştık, yemeğe kadar ayrılalım.»

«Tom'un omuzuna öyle bir vurdu ki zavallı, aklı kıt bu genç bütün bu ilgiyi gerçek bir dost yüreğin belirtisi sandı.

Tom yemeğe indiğinde aklı karışık olsa bile bedenen uyanıktı. Bounderby gelmeden Loo'yu yakaladı;

«Sana kötü davranmak istemem Loo. Beni sevdiğini biliyorum. Ben de seni seviyorum» dedi ve ablasını kucaklayıp, öptü.»

Louisa'nın yüzünde güller açmıştı. Ve bu kezki gülücükler başka biri içindi. Sonunda, başka biri için!

Enik artık onun sevdiği tek şey değil diye düşündü James Harthouse. O güzel yüzdeki anlam değişmişti. Bu işte yitiren taraf Enik'ti.

PATLAMA

Ertesi gün yatakta kalmak için öyle uygunsuz, öyle ışıl ışıl bir gündü ki, James Harthouse erkenden kalktı. Çıkma pencereye yerleşip, genç dostu üzerinde olumlu etkiler bırakan tütününü içmeye başladı. Güneşin altında, piposunun yaydığı güzel kokuyu içine çekip, dumanların düşler gibi yükselip yaz kokularıyla tatlanmış, zenginleşmiş havaya karışmasını inceliyor, bir yandan da boşgezen bir kumarbazın günün kârını hesaplaması gibi durum değerlendirmesi yapıyordu. Canı hiç sıkılmamıştı ve aklını bu konuya verebilecek kadar keyifliydi.

Kocasının dışında kaldığı bir halka oluşturmuşlardı onunla. Kocasına duyduğu ilgisizlik, aralarında herhangi bir bağın yokluğu onları sırdaş yapmıştı. Ona son derece usturuplu bir biçimde kalbinin derinliklerinde sakladıklarının farkında olduğunu anlatabilmiş, duygusal olarak yakınlaşabilmiş, o duyguyla kaynaşmıştı. Arkasında durduğu duvar yıkılıp, gitmişti! Ne tuhaf ve ne hoş!

Aslında şu anda bile, amacında bir kötülük yoktu. Kişisel olarak ya da toplumsal olarak onun geldiği sınıfın kötü olması yeğlenebilirdi bile. İlgisiz ve amaçsız olmaları bu çağ için çok daha kötüydü. Gemileri batıranlar akıntıya kapılmış giden buzdağları olurdu hep.

Şeytan, aslanlar gibi kükreyip ortalığa çıktı mı, görmeye gelenler çoğunlukla avcılarla vahşilerdir. Ama giyinir, kuşanır, cilalanır, da geldi mi başka. İster iyilik için kullanılsın, ister kötülük için, ister ateş yakmak, ister söndürmek için olsun, şeytan o zaman şeytandır işte.

James Harthouse da öyle oturmuş bu yolculuğa çıkalı beri attığı adımların bir değerlendirmesini yapıyordu. Onu getirdiği nokta apaçık ortadaydı. Buradan nereye gider, görecekti.

O gün işi gereği uzaklara gidecekti. Gradgrind'in adamlarını görme olanağı da doğmuştu. Erkenden kahvaltıya indi. Dün geceden bu yana bir değişiklik olup olmadığını merak ediyordu. Hayır. Bıraktığı yerden devam edebilirdi. Louisa ona hâlâ ilgiyle bakıyordu.

Günü istediği, ya da istemediği biçimde bitirip, yorgun argın, kapıdan eve uzanan yarım, mili aşmaya koyulduğunda saat altıyı gösteriyordu. Bir zamanlar Nickits'e ait olan çakıl yoldan eve yaklaşırken Bay Bounderby çalılardan öyle bir fırladı ki, at ne yapacağını şaşırdı.

«Harthouse!» diye bağırdı Bounderby; «Duydun mu?»

Harthouse atını sakinleştirmeye çalıştı. İçinden de Bounderby'e sövüp sayıyordu.

«Neyi duydum mu? Seni duydum. Bu hayvan da duydu. Başka bir şey duymadım.» Kıpkırmızı olmuş, ateş püsküren Bay Bounderby kendini yolun tam ortasına yerleştirdi. Atın tam önünde durmuş, patlatacağı bombanın etkisini arttırmak ister gibiydi.

«Banka soyuldu!»

«Deme!»

«Dün gece. Hiç beklenmedik bir yöntemle soyulmuş. Yedek anahtar uydurmuşlar.»

«Ne kadar çalınmış?»

Bu soruyu yanıtlamak Bay Bounderby'nin işine gelmiyordu. Haberin önemi balon gibi sönüverecek korkusundaydı.

«Çok değil çok değil,» dedi. «Çok olabilirdi tabii.»

«Ne kadar?»

«Toplamı soruyorsan. Beş aşağı beş yukarı, yüz elli sterlin kadar. Önemli olan toplam değil, soyulmuş olması. Bir banka soyuluyor; önemli olan bu! Bunu anlamıyor olman çok tuhaf.»

Harthouse atından indi ve dizginleri uşağa uzat-

tı. «Sevgili Bay Bounderby,» dedi; «Anlıyorum. Bana anlatılanlara çok şaşırdım. Akıllara durgunluk verecek bir şey. Yine de izin ver, seni kutlayayım. Yürekten konuşuyorum: kaybının daha fazla olmadığına çok memnun oldum.»

Bounderby'nin karşılığı kısa ve kaba oldu:

«Sağol. Şunu unutma ki yirmi bin sterlin de olabilirdi.»

«Olabilirdi sanırım.»

«Sanırsın! Tanrı aşkına, sanırım ne demek?» Bounderby kafasını pek ürkütücü biçimde sallamaya başlamıştı. «Yirmi binin iki katı bile olabilirdi. Adamın kılı kıpırdamıyor ama neler olabilirdi Tanrı bilir!»

Louisa, Bayan Sparsit ve Bitzer geldiler.

«Tom Gradgrind'ın kızı bile neler olabileceğinin senden daha iyi farkında! Ona haberi verdiğimde neredeyse düşüp bayılıyordu. Bugüne kadar böyle bir şey hiç yapmamıştı. Bu koşullar altında, ondan da bu beklenirdi.»

Louisa hâlâ solgun, her an bayılacakmış gibiydi. James Harthouse koluna girmesi için ona yalvardı. Yavaşça yürüdüler. Kadına soygunun nasıl yapıldığını sordu.

O sinirle, kolunu Bayan. Sparsit'e uzatan Bay Bounderby, «Anlatacağım herhalde!» dedi. «Para konusunda o kadar meraklı olmasaydın anlatacaktım! Bu hanımefendiyi tanıyor musun? Gerçekten de bir hanımefendidir – Bayan Sparsit'i?»

«Bu onura daha önce...»

«Tamam! Tamam! Bu genç adamı da tanımış mıydın?»

Harthouse «evet» dercesine başını eğdi. Bitzer alnını kırıştırdı.

«İyi. Tamam. Bankada otururlar. Bankada oturduklarını da biliyorsundur belki? Evet. Dün kapanış saatine yakın, her şey yerli yerinde duruyordu. Bu genç adamın önünde uyuduğu kasa odasında –tutarı önemli değil– pa-

ralar vardı. Genç Tom'un dolabında, bozuk para gerektiği zaman kullandığımız kutuda. Yüz elli sterlin vardı orada.»

«Yüz elli dört sterlin yedi şilin, bir peni,» dedi Bitzer.

«Sus!» diye azarladı Bay Bounderby, «Sözümü kesme! Sen orada horlarken soyulmak yetiyor, bir de şilinleri penileri karıştırma şimdi. Ben senin yaşındayken horlamazdım. Horlayacak halim yoktu. Dörtlerim yedilerim, birlerim de!»

Bitzer'ın alnı yine kat kat olmuştu. Bay Bounderby'nin çektiği yokluk onu hem etkilemiş, hem de moralman çökertmiş gibiydi.

«Yüz elli küsur sterlin,» diye devam etti Bounderby; «Tom parayı kasasına kitlemiş. Pek sağlam bir kasa değilmiş ama şimdi bunun anlamı yok. Kitlenmiş. Bu adamın horladığı bir saatte, Bayan Sparsit onun horladığını duydum demiştiniz, değil mi?»

«Onun tam olarak horladığını duyduğumu söyleyemem efendim. Kış gecelerinde sofra başında uyuyakaldığını ve boğazının tıkandığını duydum. Kimi zaman da Hollanda saatleri gibi sesler çıkarır.»

Bayan Sparsit tanık iskemlesindeymişcesine sürdürdü;

«Bu kişiliği yönünden bir eksiklik anlamına gelmez. Tam tersi; Bitzer'i son derece prensip sahibi biri olarak düşünmüşümdür.

Bounderby, «Pekâlâ!» dedi; «Bitzer horlar ya da tıklar ya da tıkanırken, daha önceden eve gizlenmiş olup olmadıkları belli olmayan birileri Tom'un para kutusunu ele geçirmiş, kırıp açmış ve içindekileri almışlar. Daha sonra da ön kapıdan çıkmışlar, uydurdukları bir anahtarla iki kez kitlemişler. Asıl anahtar hep Bayan Sparsit'in yastığının altında durur. Kullandıkları anahtar da bu öğleyin bankaya yakın bir sokakta bulundu. Bitzer sabah odaları açıp, işe hazırlıyana kadar kimse duymamış. Daha sonra Tom'un

kasasına bakmış. Bakmış ki kapı aralık. Kilit zorlanmış. para alınmış.»

«Tom nerede şimdi?» diye sordu Harthouse.

«Polise yardım ediyor. Banka da kaldı. Keşke bu adamlar ben onun yaşındayken bu bankayı soymaya kalksalardı. Sorardım ben onlara! Sorardım!»

«Kuşkulandıkları biri var mı?»

«Kuşkulandıkları biri var mı? Tanrım; herhalde var!» Bayan Sparsit'in kolunu bırakıp, alnında biriken terleri sildi. «Birileri Coketown'lı Josiah Smith'i soyacak ve kimseden kuşkulanılmayacak! Hayır efendim, bu mümkün değil.»

Bay Harthouse kimseden kuşkulanıldığını sorabilir miydi acaba?

Bay Bounderby hepsine kafa tutacakmışcasına dikildi karşılarına: «Söyleyeyim. Aslında söylememem gerek. Bu serserileri hazırlıksız yakalayacaksak gizlilik şart! Bu nedenle aramızda kalacak. İşçilerden biri bu işle ilgili desem ne dersiniz?»

«Dostumuz Blacpot değil, değil mi?»

«Pot yerine Pool deyin tamamdır. Adamımız o!»

Louisa şaşkınlık belirten bir ses çıkardı.

«Eevet! Biliyorum!» Bounderby kadından gelen sesi duymuştu.» Biliyorum. Alışacağım. Dünyanın en iyi adamıdır bunlar. Yalnızca hakları onlara anlatılsın isterler. Ama bakın ne diyeceğim: Durumundan hoşnut olmayan bir işçi her şeyi yapabilir. Bu iş ne kadar kötü olursa olsun, yapar.»

Coketown masallarından biri de buydu. Dilden dile dolaşması için her şey yapılmıştı ve birçok insan bu masala inanıyordu.

Bounderby devam etti:

«Bu adamları tanırım. Kitap gibi okurum onları. Bayan Sparsit, o adamın evime ilk gelişinde ona ne dediğimi

anımsıyor musunuz? Geliş nedeni de Kiliseyi devirip, dini nasıl matedeceğini öğrenmekti. Siz soylu akrabaları olan bir tanıksınız. Ona benden gerçeği saklayamazsın, senin sonun iyi olmayacak demedim mi? Senin gibilerini hiç sevmem demedim mi?»

«Doğru efendim. Çok etkileyiciydiniz. Ağzının payını verdiniz adamın.»

«Sizi şaşırttıydı hanımefendi. Duygularınızı incittiydi.»

Bayan Sparsit başını eğdi.

«Evet,» dedi, «evet, incitti. Bugünkü bulunduğum yer benim duygularımı bu konularda daha hassas yapmış olabilir tabii.»

Bay Bounderby, Bay Harthouse'a «bu kadın bana ait ve bence onu hafife almamak gerek,» gibisinden bir bakış fırlattı. Gurur doluydu.

«Sende Harthouse, ona söylediklerimi anımsarsın. Ben sözcüklerimi esirgemem. Ne dediğimi bilirim, aklıma geleni de söylerim. Üç gün sonra da tüydü. Nereye gittiğini de kimse bilmiyor. Ben çocukken annem nasıl yok olduysa, o da yok oldu. Aralarındaki tek fark bu adamın daha berbat biri olduğu. Gitmeden ne yapmış? Gitmeden önce günlerce bankayı gözlemiş. «Elindeki şapkaya tefmişçesine vurup, vurup çeviriyordu. «Karanlıklarda bankayı gözleyip durmuş. Bayan Sparsit bu işin içinde bir iş olduğunu anlamış zaten. Bitzer'ı uyarmış. birlikte adamı izlemişler. Araştırma yapıldığında komşuların da adamı gördükleri ortaya çıkmış.»

Öykünün doruk noktasına gelen Bay Bounderby tefini başına geçirdi.

«Gerçekten çok kuşku uyandırıyor,» dedi Harthouse.

«Bence de öyle!» dedi Bay Bounderby; «Bence de öyle! İşin içinde başkaları da var. Yaşlı bir kadın var örneğin. Bu şeyler insanın kulağına hep iş işten geçtikten sonra gelir. Ahırın kusurlarını at çalındıktan sonra öğrenirsin.

Şimdi de bir yaşlı kadın peydahlandı. Arada bir süpürgesine atlayıp, kente gelir gidermiş. Adam gelmeden önce bir gün boyu bankayı gözlemiş. Sonra bizim adam gelmiş, konuşmuşlar. Nöbeti devretmiş anlaşılan. Lanet olsun.»

«O gece odada öyle bir kadın vardı,» diye düşündü Louisa. «Görünmemeye çalışan biriydi.»

«Bildiğimiz kadarıyla bunlardan başkaları da var.» Başını birçok şey ima eder gibi sallayıp duruyordu.» Lütfen kimseye bir şey söylemeyin. Zaman alabilir ama onları nasılsa ele geçireceğiz. İplerini azıcık koyvermek, oltayı salıvermek bu işin raconu. Sonunda onları yakalayacağız.»

«Yasalar onları sert bir biçimde cezalandıracaktır,» dedi Harthouse, «hak etmişler. Bankalara girenler bunun cezasını da çekmeliler. Cezası olmasa hepimiz girerdik. «Louisa'nın şemsiyesini yavaşça elinden almış, onun için açmıştı. Kadın gölgesinde yürüyordu ama güneş parlamıyordu oralarda.

«Bayan Sparsit'e bakmamız gerek Loo Bounderby.» dedi kocası. «Sinirleri perişan ve bir iki gün bizde kalırsa çok iyi olur. Rahatını temin ediver.»

«Size çok teşekkür ederim efendim,» dedi düşünceli kadın; «ama benim rahatım önemli değil. Benim için ne olsa olur.»

Kısa sürede ortaya çıkan gerçek Bayan Sparsit'ın bu evle olan ilişkisinin kaybolmasının onun huysuzluğundan kaynaklandığını gösterdi. Rahat odası gösterilince çamaşırhanedeki silindirlerin üzerini yeğleyeceğini belirtti. Powler ve Scadger'lar iyi yaşamaya alışıktılar ama Bayan Sparsit konumunu ve haddini bilmek durumundaydı. Eski günler geride kalmıştı. Keşke Powlerlar'ın akrabalarım olduğunu, Scadgerlar'la aynı soydan geldiğimi Bay Bounderby'e de unutturabilsem! Sıradan akrabaları olan biri haline gelsem, çok mutlu olacağım. Doğru olan da bu as-

lında. Benzer nedenler akşam yemeğinde yemek ve şarabı da Bay Bounderby'nin yemesini emretmesine dek reddetmesine yol açtı.

«Çok iyisiniz efendim. Az önce oldukça resmi bir tavırla duyurduğu, «Ben yanlızca etten alırım,» kararı da böylece rafa kalkmış oldu. Tuz istediği için binlerce kez özür diledi. Bounderby'nin sinirleri konusunda çektiği söylevle duygulanmış olduğunu gösterircesine de arada bir arkasına yaslanıp ağladı. Kocaman gözyaşları o Romalı burnundan kristal birküpe gibi sarkıp, iniyordu ve «bizi görün» diye sesleniyorlardı.

Bayan Sparsit'in en önemli uğraşı Bay Bounderby'e acımaktaki kararlılığı olmuştu. Ona bakarken, «Heyhat, zavallı Yorick» (*) diyecekmiş gibi başını sallayıp duruyordu. Onu üzüntülü anlarında yakaladıklarından sonra da kendini neşeli olmaya zorluyormuş gibi yapıyor. Görebildiğim kadarıyla her şeye karşın keyiflisiniz diyor, böylece Bay Bounderby'nin ne kadar yürekli bir insan olduğunu vurgulamış oluyordu. Sürekli yinelediği bir hatası vardı ve bunun için hep özür dilemek zorunda kalıyordu: Bayan Bounderby'e hep Bayan Gradgrind diyordu. Ta çocukluğundan tanıdığı bu genç hanımın Bayan Bounderby olmuş olması bir türlü aklına sığmıyordu. İşin en garip yanı da, bu konuda ne denli kafa patlatırsa o denli hata yapar olmuştu. Öyle olanaksız bir beraberlikti ki bu!» Hele aralarındaki farklılıklar göz önüne alınırsa,» diye düşündü.

Yemekten sonra Bay Bounderby soygunu yargıladı, tanıkları sorguladı, kanıtları ortaya döktü, zanlıları suçlu buldu ve yasaların olanak verdiği en sert cezalara çarptırdı. Bitzer Tom'un posta treniyle eve dönmesinin beklendiğini bildirmek için kente yollandı.

Mumlar getirildiğinde Sparsit, «Lütfen sıkılmayın, e-

(*) «Hamlet» oyunundaki saray soytarısı Yorick'e gönderme. Sözler kurukafayı eline almış, geçmişi anımsayan Hamlet'in. (çevirmenin Notu.)

fendim,» diyordu. «Sizi hep görmeye alıştığımız gibi neşeli görelim. «Sözleri etkili de oldu. Koca kafalı, höt zöt adam duygusallaşmış kocaman bir deniz canlısı gibi iç geçiriverdi.

«Sizi böyle görmeye dayanamıyorum efendim. Tavla oynamayı deneseniz? Sizinle aynı çatı altında oturma onuruna sahip olduğum günlerde oynardınız.»

«O gün bu gündür hiç tavla oynamadım Bayan.»

Bayan Sparsit'in sesi rahatlatıcıydı. «Oynamadığınızın farkındayım. Bayan Gradgrind'ın o oyunu sevmediğini anımsıyorum. Ama lütfedip oynarsanız, ben oynamaktan çok mutlu olurum.»

Bahçeye açılan bir pencerenin önünde oynadılar. Güzel bir geceydi. Mehtap yoktu ama hava mis gibiydi. Louisa'yla Harthouse bahçeye çıktılar. Ne dedikleri duyulmasa da sesleri duyuluyordu. Bayan Sparsit gölgeleri ayırdedebilmek için gözlerini zorlayıp duruyordu.

«Ne oldu hanımefendi?» diye sordu Bay Bounderby; «Yangın filan görmüyorsunuz, değil mi?»

«Yoo, hayır efendim! Çiğleri düşünüyordum.»

«Çiğle ne işiniz var?»

«Kendim için değil. Bayan Gradgrind üşütecek diye korkuyorum.»

«O hiç üşütmez,» dedi Bay Bounderby.

«Öyle mi?» Bayan Sparsit'in aniden boğazı ağrımaya başlamıştı.

Yatma vakti geldiğinde Bay Bounderby bir bardak su aldı.

«Gece içtiğiniz hindistan cevizli, sıcak Sherry'nize ne oldu?»

«Artık içmiyorum Bayan.»

«Ne yazık!» dedi Bayan Sparsit. «İyi alışkanlıklarınızın hepsini yitirmişsiniz. Haydi neşelenin efendim! Bayan izin verirse size eskiden yaptığım gibi hazırlarım.»

Bayan ne isterse onu yapması için izin verdi. Düşünceli kadıncağız içkiyi hazırladı ve Bay Bounderby'e uzattı.

«Size iyi gelecektir. Seversiniz bunu. Bayım. Sağlığınıza!» sözünü duyunca adamın yüreği ısınmıştı. «Teşekkür ederim. Sizin de. Mutluluğunuza da.» sonunda adama iyi geceler diledi. Kadının üzüntüsü Bay Bounderby'de adını koyamadığı duygular uyandırmıştı. Sanki bir yerlerde bir şeyler ters gitmişti, bir kazık yemişti ama ne olduğunu söyleyemiyordu.

Louisa soyunup yattıktan sonra kardeşinin dönüşünü bekledi. Geceyarısını bir saat geçmeden dönmeyeceğini biliyordu. Ama zaman taşranın sessizliğinde geçmek bilmiyor, o sessizlik onu rahatlatmıyordu. Sonunda geceyle sessizliğin koyulaştığı bir zamanda kapının zilini duydu. Sabaha kadar çalsa razıydı. O denli mutlu olmuştu. Son sesin dalgaları havadan yayılıp, yok oldu, her şey yeniden öldü.

On beş dakika kadar bekledi. Kalktı, sabahlığını giyip, yukarı kardeşinin odasına çıktı. Kapısı kapalıydı. Yavaşça açtı, sessizce yatağa yaklaşıp ona seslendi. Yatağın kenarında diz çöktü ve kolunu delikanlının omuzuna sardı. Uyuma numarası yaptığını biliyordu ama yüzlemedi.

Tom şimdi uyanmış gibi yapıyordu. «Ne var? Ne oldu?»

«Tom, bana anlatacakların yok mu? Beni seviyorsan, başkalarından gizlediğini benden gizleme. Anlat.»

«Neden söz ettiğini bilmiyorum Loo. Düş mü gördün sen?»

Louisa kardeşinin yastığına başını gömmüştü. Saçları Tom'u herkesten saklar gibi duruyordu. «Bana söyleyecek hiçbir şeyin yok mu? Benim duygularımı değiştirecek hiç bir şey söyleyemezsin. Bana gerçeği söyle Tom!»

«Neden söz ettiğini bilmiyorum Loo!»

«Bu üzüntülü gecede nasıl yapayalnız yatıyorsan hep yalnız yatacağın bir gün gelecek. O gün ben yaşıyor olsam bile senin yanında olamayacağım. Ayaklarım çıplak. Üstümde bir şey yok. Kim olduğum belli değil. Toprak olana dek, çürüdüğümüz o sonsuz gecede böyle olacağız işte. O gecenin aşkı için bana gerçeği söyle Tom!»

«Neyi bilmek istiyorsun?»

Tom küçücük bir çocukmuş gibi onu bağrına bastı.

«Sana kızmayacağım. Bundan kuşkun olmasın. Sana karşı anlayışlı ve dürüst olacağım. Seni ne pahasına olursa olsun kurtaracağım. Tom anlat bana! Fısılda. Evet de seni anlarım!»

Tom'dan çıt çıkmıyordu.

«Tek bir söz bile yok mu?»

«Neden söz ettiğini bilmeden, Evet ya da Hayır nasıl derim? Sen çok yürekli, iyi kalpli bir kızsın. Benden iyi bir kardeşi de hakediyorsun ama söyleyecek sözüm yok. Git yat, git yatağına.»

«Yorgunsun.» sesi normale dönmüştü.

«Evet, çok yorgunum.»

«Bugün pek koşuşturdun, pek üzüldün. Yeni bir şey var mı?»

«Hayır. Ondan duydukların dışından bir şey yok.»

«Tom; onları görmeye gittiğimizi kimseye söyledin mi? Üçünü bir arada gördüğümüzü anlattın mı?»

«Hayır. Gidersen gizli kalsın dememiş miydin?»

«Evet. O zaman neler olacağını bilemezdim.»

«Ben de. Nereden bilebilirdim ki?»

Bu ağzından çok sertçe çıkmıştı.

«Bütün olup bitenlerden sonra gittiğimi söylemeli miyim?» diye sordu ablası; Söyleyeyim mi? Söylemeli miyim?»

«Aman Tanrım, Loo. Sen benden akıl alacak biri değilsin.»

«Sen saklarsan, ben de saklarım. Açıklarsan da açıklamış olursun.»

«Tom, para verdiğim adam suçlu mu sence?»

«Bilmiyorum. Olmaması için bir neden yok.»

«Dürüst birine benziyordu.»

«Başka biri de hırsıza benzer ama değildir.»

Sessizlik oldu. Tom duraladı. Karar vermeye çalışıyordu.

«Kısacası şu;» diye devam etti; «aslında pek gözüm tuttu diyemem. Anımsarsan onu odadan çıkardım ve ablamdan böyle bir yardım gördüğü için kendini şanslı saymasını anlattım. «İyi kullan,» dedim. Onu dışarı çıkardığımı anımsarsın. Adamın aleyhine konuşmak istemem. Belki de iyi biridir. Dilerim iyi biridir.»

«Senin söylediklerine alındı mı?»

«Hayır. Kibardı. Neredesin Loo? Yatağa oturup, ablasını öptü. «İyi geceler canım, iyi geceler.»

«Söyleyeceğin başka bir şey yok mu?»

«Hayır. Olmalı mı? Sana yalan söylediğimi sanmıyorsun, değil mi?»

«Hele bu gece bunu hiç istemem Tom. Gecelerin bol ve mutlu olsun dilerim.»

«Sağol Loo. Öyle yorgunum ki, konuşamamam çok doğal. Haydi git yat Loo, git yat.»

Ablasını bir daha öptü ve yorganı başına çekti. Louisa geldiğinde nasıl kıpırdamadan yatıyordu, öyle yatıyordu yine. Genç kadın yatağın kenarında bekledi. Çıkarken kapıda durdu ve sordu: Seslenmiş miydi? Ses yoktu. Kapıyı yavaşça kapadı ve odasına döndü.

Paramparça olmuş bir genç ardından fırlamış, kapıyı içerden sürgülemiş, kendini yatağa fırlatmış, hıçkıra hıçkıra ağlıyor, saçını başını yoluyordu. İstemeye istemeye çok seviyordu ablasını. Pişman değildi ama kendinden nefret ediyordu. Dünyadaki tüm iyiliklere de nefretle sırt çevirmişti.

KONU KAPANIYOR

Sinirlerini düzeltmek için Bounderbyler'de kalan Bayan Sparsit, gece gündüz gözlemdeydi. O Romalı kaşların altındaki gözler, kayalık bir kıyıdaki fenerler gibiydiler. Davranışlarındaki o rahatlık olmasa, tüm gemiciler o Romalı burundan ve etrafını çevreleyen engebelerden korkar, uzak durabilirlerdi. Odasına iş olsun diye gitmedi ama hâlâ uyumamıştı. O kaskatı burun dinlenince gevşer denilemezdi. Ellerinde eldivencikleriyle oturuşu öyle huzur vericiydi ki! Pamuklu terlikleriyle bilinmeyen yerlere gidişine bakan biri, onu bir güvercin sanabilirdi. Doğa şaşırmış da güvercini yanlış bir kalıba koymuştu. Çengel gagalı, güvercin türünden bir kuş!

Gizli gizli evin içinde dolaşmasında üzerine yoktu. Bir kattan öbür kata nasıl geçtiği bilmeceydi. Böyle kibar bir hanımefendiden, böyle akrabaları olan birinin trabzanlardan kayması, kenarlardan atlaması olacak şey değildi ama yer değiştirmedeki olağanüstü hızı insanın aklına tuhaf şeyler getiriyordu. Dikkat çeken başka bir yönü de hiç acelecî olmamasıydı. Tavanarasından girişe inanılmaz bir hızla ulaşıyor, vardığında da hem nefesi, hem de davranışları denetimi altında oluyordu.

Bay Harthouse'a kanı kaynadı. Geldiğinden hemen sonra onunla pek hoş bir sohbet yaptılar. Bir sabah bahçede kahvaltıdan önce adamı selamladı.

«Bay Bounderby'nin adresini öğrenmek için bankaya gelip, sizi konuk etme onurunu vermeniz daha dün gibi.»

«Yıllar geçse de o günü unutamam,» dedi Harthouse. Sparsit'i en tembel biçimde selamladı.

«Tuhaf bir dünyada yaşıyoruz, efendim.»

«Bu kadar güzel ifade edemesem bile, benzer düşünceleri seslendirmiş olmaktan gurur duymaktayım.»

Kara kaşlar beğeni dolu sözleri kabul ettiler. Sesteki tatlılık onlarda yoktu. «Tuhaf bir dünya. Hele hele kurduğumuz yakınlıklar açısından. Bir zamanlar tanımadığımız kişilerle kurduğunuz yakınlıklar. O görüşmemizde Bayan Gradgrind konusunda kuşkularınız olduğunu söylemiştiniz.»

«Belleğiniz benim gibi önemsiz birine onur veriyor. Kuşkularımı gidermiştiniz ve görüşleriniz bütünüyle doğrulandı. Bayan Sparsit'in netlik gerektiren her konuda, aklın gücüyle birleştirdiği gözlemlerinde ki başarı, gösterdiği beceri –ve aile– öyle üstün ki; tartışılamaz.» Neredeyse uyuya kalacaktı. Aklı bir oraya bir buraya gidiyordu ama sonunda tümcesini tamamlayabildi.

«Bayan Gradgrind'ı –ona bir türlü Bayan Bounderby diyemiyorum, ne saçma, değil mi?– anlattığım kadar genç buldunuz mu?»

«Portresini çok iyi çizmişsiniz,» dedi Harthouse;

«Mumyadan kalıbı gibi.»

Eldivenlerini birbirinin üzerinden aşırtan Sparsit

«Çok ilginç,» dedi.

«Gerçekten de öyle.»

«Bayan Gradgrind'ın pek ruhsuz, pek cansız olduğu düşünülürdü. Bence çok gelişme göstermiş. Ve işte Bay Bounderby!»

Başını öyle sallıyordu ki; onu düşünüyor, ondan söz ediyor sanırdınız.

«Kendinizi nasıl hissediyorsunuz bu sabah, efendim? Sizi neşeli görmek istiyoruz.»

Dertlerimin azaltılması ve yükünün hafiflemesi için gösterilen sınırsız çaba Bay Bounderby'i Sparsit'e karşı yumuşatmış, karısı da içinde olmak üzere evin diğer kişilerine karşı sertleştirmişti. Bayan Sparsit zoraki bir sevimlilikle, «Herhalde kahvaltınızı istersiniz. Kuşkusuz Bayan Grandgrind gelip, sofranın başına geçecektir.»

«Karımın bana bakmasını beklersem, kıyamete kadar beklemem gerekir Bayan Sparsit. Lütfen çaydanlığı siz elinize alın.»

Bayan Sparsit sofradaki eski yerini böylece almış oldu. Kusursuz kadıncağız çok duygulanmıştı. Louisa gelince hemen yerinden kalktı ve orada kesinlikle oturamayacağını, eski'den bu onurun kendinde olduğunu, ama şimdi koşulların farklı olduğunu, bağışlanmayı umduğunu Bayan Gradgrind'ın –hâlâ doğru söyleyemiyordu, bu konuda da hoşgörüsüne sığınıyordu– yerini alamayacağını söyleyip, eski yerine geçti. Bayan Gradgrind ona göre azıcık gecikmişti. Ve Bay Bounderby'nin zamanı kısıtlıydı. Eskiden beri beyefendinin kahvaltısına çok önem verdiğini biliyordu ve bu nedenle servis yapma cesaretimi göstermişti. O da Bounderby'nin isteğiyle olmuştu. Beyefendinin sözü hep «*emir*»di onun için.

«Tamam! Olduğunuz yerde kalınız Bayan!» dedi Bay Bounderby; «Orada kalınız. Bayan Bounderby bu dertten kurtulduğuna pek sevinecektir bence.»

«Böyle söylemeyin. Bayan Bounderby'e haksızlık oluyor. Bu da size hiç yakışmaz efendim.» Azarlar gibi konuşmuştu.

«Siz kendinizi üzmeyin Bayan Sparsit. Senin için farketmez değil mi Loo?» Bounderby her zamanki patavatsızlığını sergiliyordu.

«Hiç önemli değil. Neden olsun ki? Benim için neden önemli olsun ki?»

«Neden önemli olsun ki Bayan Sparsit?» Bay Bounderby'nin ses tonunda alay vardı. «Bu tip şeylere gereğinden fazla önem veriyorsunuz siz. Pek eski kafalısınız. Burada yargılarınız değişecek. Bayan Sparsit Tom Gradgrind'ın çocuklarının pek gerisinde kalmış anlaşılan.»

Louisa şaşırmıştı.

«Neyin var senin?» diye sordu. «Neye sinirlendin?»

«Sinirlenmek mi?» diye yineledi adam: «Beni sinirlendiren bir şey olsa söylemez miyim sanıyorsun? Hemen söyler, düzeltilmesini isterim. Açık, sözlüyüm ben. Lafı dolandırmam orada, burada.»

«Kimse senin düşünceli ve ince biri olduğunu söyleyemez. Bunun tersini kanıtlayacak şey yok sanırım. Ne çocukken ne de şimdi böyle bir suçlamam olmadı. Ne istediğini anlamıyorum.»

«Ne mi istiyorum? Hiç bir şey. Sen Loo Bounderby, Coketown'lı Josiah Bounderby'nin bir şeyi isteyince aldığını bilmez misin?»

Adam masaya vurup, tabak çanağı zıplatınca, Loo'nun yüzünde Harthouse'ın ilk kez tanık olduğu, gurur dolu bir kızarıklık belirmişti.

«Bu sabah söylediklerinden hiçbir şey anlamıyorum. Açıklamak zahmetinde de bulunma lütfen. Anlamak istemiyorum. Hem ne farkeder ki!» Konu kapanmıştı. Bay Harthouse bir sürü değişik konu hakkında neşeli neşeli konuşup, durdu.

Ne var ki o günden başlayarak Sparsit'in tutumu Louisa'yla Harthouse'yi daha da yakınlaştıracak ve Louisa'nın kocasıyla olan ilişkisinde tehlikeli bir yabancılaşmayı başlatacaktı. Harthouse'a duyduğu yakınlık öyle yavaş gelişecek, öyle inceden inceye artacaktı ki, nasıl oldu dese yanıt bulamayacaktı. Bunu sorup sormadığı ise yüreğinde gizliydi.

Bayan Sparsit olup bitenlerden öyle etkilenmişti ki, Bay Bounderby'e şapkasını uzattığında elini yakalayıp öptü. «Koruyucum!» diye fısıldayıp, yok oluverdi. Şapkanın altındaki beyefendinin gidişi üzerinden beş dakika geçmemişti ki Scadgersler'in soyundan gelen, Powlerlar'a gelin gitmiş bu hatun eldivenli sağ elinin işaret parmağını beyefendinin resmine doğru sallayıp, «Sana bu kadarı az bile Budala!» diyordu. «Oh olsun!»

Bitzer çıkageldi. Eski ve yeni kömür ocaklarının üzerinde yükselen kemerli köprülerden geçen çığırtkan trenle gelmişti ve Louisa'ya Taşev'den mesaj getiriyordu. Bayan Grandgrind çok hastaydı. Kızı bildi bileli hastaydı ama şu son bir iki gündür iyice kötülemişti. Ölü gibiydi. Herhangi bir durumda olma yeteneği öyle azdı ki, amacının hayaleti bu durumdan onu çıkaracak gibi görünmüyordu.

Ölümün Bayan Grandgrind'ın kapısını çaldığı saatlerde Louisa Coketown'a geldi. Dumanlı çenelerinden içeri girmeden önce eski ve yeni kömür ocaklarını aşmıştı. Haberciyi başından savdı ve eski evine yalnızbaşına gitti.

Evlendiğinden bu yana pek seyrek uğramıştı bu eve. Babası Londra'daki meclis küllerini eleyip duruyordu. Çöplerin arasında değerli bir şeyler bulduğunu da hiç açık etmiyordu. Bu aralar ulusal çöp alanındaydı. Annesi onun ziyaretlerini sıkıntı kaynağı olarak görür olmuştu. Gençler konusunda da Louisa kendini pek yakın görmüyordu. Gezgincinin kızı bakışlarını Bay Bounderby'nin müstakbel eşinin yüzüne çevirdiği geceden bu yana Louisa Sissy'e karşı yakınlık gösteremez olmuştu. Onu eve geri getirecek neden yoktu, o da gelmemişti.

Eve yaklaşırken eski aile yuvasının iyi yönlerini anımsadı da denemez. Çocukluğun düşleri masalları, insancıl, güzel, zarif süslemeleri. Büyüyünce anılması pek keyifli, inanması kolay düşler. En yalını yüreklere sevgi duygusunu yerleştiren, acı çeken çocukları ona katılmaya çağıran, kayalıklar arasından giden patikada ellerini tutan, onlara yol gösteren düşler. Adem'in çocuklarının «güneşlenmeleri,» gerçeklerden azıcık uzaklaşmaları daha iyi olmaz mıydı? Louisa'nın bunlarla ne alıp, vereceği olabilirdi ki? Bildiklerine nasıl ulaştıkları, milyonlarca saf çocuğun geçtikleri yollardan nasıl geçtikleri, neler umut edip, düşledikleri, *Akıl*'ı *Düş*'ün yumuşak ışığında buldukları... Onu ilk kez gördüğünde iyilik tanrısı olarak düşünmüştü. Sonra

Tanrı acımasız, soğuk bir Put'a dönüştü. Kurbanlarının elleri ve ayakları bağlı, kendisi sağır, şekilsiz bir kitle. Gözleri görmeyen. Onu kıpırdatacak tek şey şu kadar tonluk bir kaldıraç. Ne işi vardı bunlarla? Gençliği ve çocukluğuyla ilgili anıları, küçücük yüreğinde çağlamaya hazır bir kaynağın nasıl kurutulduğunu anlatıyordu ona. Altın sular yoktu. Akan sular dikenli çalılardan üzümlerin, devedikenlerinden incirlerin toplandığı toprakları besliyordu.

Ağır, katılaşmış bir üzüntüyle yaklaştı eve. Louisa evden ayrıldığından bu yana Sissy, ailenin bir bireyi olarak kalıyordu. Onu ve şimdi on, on iki yaşlarında olan kızkardeşini annesinin başucunda buldu.

Bayan Gradgrind'a büyük kızının orada olduğu söylenene kadar epey tantana çıktı. Her zaman yattığı yerde, kanepeye uzanmış yatıyordu. Yatağa geçmeye, bir daha kalkamam kaygısıyla şiddetle karşı koymuştu.

Şalların arasından gelen güçsüz sesini anlamak olanaksız gibiydi. Sesin ona ulaşması da öyle zorlaşmıştı ki, derin bir kuyunun dibindeymiş sanırdınız. Zavallı kadın gerçeğe bu denli hiç yakın olmamıştı ve sorun da buydu.

Bayan Bounderby'nin geldiği duyurulunca, Louisa evleneli beri adamı bu adla çağırmadığını belirtti. Ona «J» diyordu, bu saatten sonra da değiştirmesinin anlamı olamazdı. Kalıcı bir isim de bulamamıştı tabii. Onun kim olduğu bilincine varması için Louisa'nın uzun bir süre yanında oturup, onunla konuşması gerekti. Varınca da konuya tam ortasından girdi:

«Dilerim iyisindir. Babanın başının altından çıktı hepsi. Aklı fikri bundaydı. Herhalde ne yaptığını biliyordur.»

«Ben senin nasıl olduğunu duymak istiyorum anne, benim değil.»

«Benim mi, canım? Bu yeni işte. Kim benden söz etmek ister ki! Hiç iyi değilim Louisa. Halim yok. Başım dönüyor.»

«Sancın var mı anne?»

«Odada bir yerde sancı var. Bende var diyemem doğrusu.»

Bu tuhaf sözlerden sonra bir süre sessiz yattı. Bileğini tutan Louisa nabzını hissedemiyordu ama kadının elini tutunca bir yaşam kapırtısı farketti.

«Kardeşini görmeye gelmiyorsun,» dedi Bayan Gradgrind.

«Büyüdükçe sana benziyor. Ona bakmanı isterim. Sissy'i getir buraya.»

Kızı getirdiler. Eli ablasının elinde öylece duruyordu. Louisa kızın kolunun Sissy'nin boynuna dolanık olduğunu görüyordu ve yaklaşımın farklılığını hemen kavradı.

«Benzerliği farkettin mi Louisa?»

«Evet anne. Bana benziyor. Ama...»

«Değil mi? Ben de öyle görüyorum,» diye bağırdı annesi.

Sesinde beklenmedik bir canlılık vardı. «Aklıma şey geldi. Seninle konuşmam gerekiyor canım. Sissy, evladım bizi biraz yalnız bırak.»

Louisa avucundaki eli bıraktı. Kardeşinin yüzü kendininkinden çok daha iyi, daha parlak bir yüzdü. Bundan pek hoşlanmasa da odada başka bir yüzün varlığını hissetmiş, o yüzden bu yüze akan bir şeyler olduğunu görmüştü. O tatlı, güven dolu bakışları, gözetilmiş olmanın, sevilmenin yumuşaklığıyla daha da aydınlanan bakışları gördü.

Annesiyle yalnız kalan Louisa, kadının yüzündeki çok ürkünç bir durgunluğu farketmişti. Sanki denizde yüzüyor ve onu sürükleyen sulara hiç direnmiyordu. Elinin gölgesi dudaklarına değdi ve onu çağırdı.

«Bana bir şey söyleyecektin anne.»

«Ha? Aa, evet canım. Biliyorsun baban hep uzaklarda artık. Onun için bu konuyu ona yazmalıyım.»

«Hangi konuyu? Kendini yorma. Ne konuda yazacaksın?»

«Anımsarsan ben ne zaman bir konuda düşüncemi belirtsem, sonu hiç gelmezdi. Sonunda da uzun süredir hiçbir düşüncemi söylemez oldum.»

«Seni duyamıyorum anne.» Başını kadının yüzüne yaklaştırıp, dudaklarını da izlediğinde kopuk kopuk sözcükleri ancak birleştirip, bir anlam çıkarıyordu.

«Çok şey öğrendin Louisa. Kardeşin de öyle. Sabahtan akşama bir sürü oloji. Bu evde paçavrası çıkmamış bir oloji kaldıysa, aman ben adını duymayayım!»

«Anne seni duyabiliyorum. Gücün olunca konuş.»

Bu, akıntıya kapılıp sürüklenmesini önlemek içindi.

«Ama Oloji olmayan bir şey var ki Louisa, baban onu ya unuttu ya bilemedi. Ne olduğunu bilmiyorum. Sissy yanıbaşımdayken bunu çok düşündüm. Adını artık öğrenemeyeceğim. Belki baban bulur. Beni huzursuz ediyor. Ona yazıp, Tanrı aşkına, bulmasını isteyeceğim. Bana bir kalem ver ne olur, bir kalem ver!»

Huzursuzluğunun bile gücü yoktu artık. Yalnızca kafasını bir yandan öte yana çevirebiliyordu zavallıcık.

İsteğinin yerine geldiğini sandı. Tutamayacağı kalem elinde gibiydi. Örtülerin üzerinde bir sürü şekil çizdi eli. Bir süre sonra da kalıverdi. Hep güçsüz yanan o ışık, saydamlığın ardındaki o mum sönmüştü. Bayan Gradgrind insanların boş yere gizlenip, avundukları gölgelerden sıyrıldı ve bilgelerin, ataların istenmeyen sessizliğine katıldı.

BAYAN SPARSİT'İN MERDİVENİ

Bayan Sparsit'in sinirlerinin düzelmesi zaman alıyordu.

Bu iyi kadın, birkaç haftayı Bay Bounderby'nin evinde geçirmek zorunda kalmıştı. Değişen konumunun bilincine sıkı sıkıya bağlı kalarak, soylu bir dayanma gücüyle beleşe konmuştu denilebilirdi durumuna. Bankanın koruyuculuğu görevinden alınan bu birkaç haftalık tatil boyunca bir tutarlılık anıtı oldu. Bounderby'nin suratına acıyarak bakıyor, sıkıntılarını paylaşıyor, resmine de «Budala!» diye kırgınlık ve nefretle seslenmeyi sürdürüyordu.

Bay Bounderby, o barut fıçısı aklına, Bayan Sparsit'in, geçtiği çöllerde rastladığı en üstün kadın olduğunu yerleştirmişti. Bounderby yapmak istediğini yapardı. Louisa da bunu bildiği için ona karışamıyordu. Oysa, Bounderby'e göre Louisa bu kadını pek istemiyordu. Ama o, Bounderby, Bayan Sparsit'ten vazgeçmeyecekti. Sparsit'in sinirleri yanlızken çörek yemesine elverecek kadar düzelince, kadına şöyle dedi;

«Bakın ne diyeceğim; havanın güzel olduğu bir Cumartesi gelip Pazartesi'ye kadar kalın.»

Sofradaydılar. Bayan Sparsit Müslüman değildi ama «duymak, itaat etmektir» ilkesinin sadık bir savunucusuydu.

Bayan Sparsit'in bir şair olduğu söylenemez ama kafasında şekillenen bir benzetmeye pek bağlanmıştı. Louisa'nın gözlemleri, anlaşılmaz tavrı, Bayan Sparsit'in yaratıcı sinirlerini daha da biliyor, esin kaynağı oluyordu. Kafasında kocaman bir Merdiven yaptı. Merdivenin altında utanç ve perişanlık vardı ve Louisa her saat, her gün bir basamak daha aşağı inmekteydi.

Louisa'nın bu merdivenden inişini izlemek Bayan Sparsit'in yaşamının amacı haline geldi. Bazen yavaşlı-

yordu, bazen birkaç basamak birden iniyordu ama hiç tırmanmıyordu. Bir kez dönüp, çıkacak olsaydı Bayan Sparsit üzüntüden kendi safrasında boğulup giderdi.

Bay Bounderby az önce sözünü ettiğimiz daveti yinelediği günde de, inişteydi. Bayan Sparsit'in keyfi yerindeydi ve devamlı konuşuyordu.

«Pek sözünü etmek istemediğinizi bildiğim bir konuda soru sormama izin verir misiniz? Konuşmak istememekde haklısınız. Soygun konusunda haber aldınız mı?»

«Yoo, hayır hanımefendi, henüz bir haber yok. Bu koşullar altında almayı da beklemiyorum. Roma bir günde yapılmadı.»

«Çok doğru, efendim.»

«Bir haftada da.»

«Çok, çok doğru efendim.» Bayan Sparsit üzgün bir tavırla konuşmuştu.

«Bekleyebilirim. Romus ve Romulus bekleyebildilerse Josiah Bounderby de bekleyebilir. Onlar gençliklerinde benden şanslıydılar tabii. Onları emzirecek bir kurt anne vardı. Benim de büyükannem kurdun tekiydi bana süt vermedi. Yaralar, bereler verdi. Cadının tekiydi o.»

«Of, oof!» dedi Sparsit.

«Hayır, hanımefendi,» diye devam etti Bounderby; «bir haber almadım. Gelecektir. Bugünlerde işe dört elle sarılan Tom ilgileniyor. Bu onun için yeni bir şey tabii. Ne de olsa benim aldığım eğitimi almamış. Bence unutulmuş gibi yapıp, beklemek doğru olacak. Ne yaptığınızı anlarlarsa yüzü bir olur, adamı yok ediverirler. İzini belli etmezsen, güven gelir, ortaya dökülürler. Biz de onları yakalarız.»

«Çok akıllıca efendim. Çok ilginç. Şu sözünü ettiğiniz yaşlı kadın efendim...»

«Sözünü ettiğimiz kadını yakalayamadık.» Bounderby konuyu kapamak ister gibiydi. Övünülecek bir ilerleme de yoktu. «Bana kalırsa ondan ne kadar az söz edersek o kadar iyi. Belasını bulacaktır.»

Aynı gece Bayan Sparsit penceresinin önüne oturmuş Louisa'nın merdivenden inişini izliyordu. Ne mutlu! Hâlâ iniyordu kadın.

Harthouse'la bahçede bir girintiye sinmişlerdi. Fısıltılarla konuşurken adamın yüzü neredeyse kadının saçına değiyordu. Sparsit şahin gözlerini kısarak, «değmiyorsa tabii» diye söylendi. Konuşmalarını duyamayacak kadar uzaktaydı. Fısıldadıklarını bile anlayamazdı ya. duruşlarından öyle olduğu kanısına varmıştı.

«Adamı anımsadınız mı Bay Harthouse?»

«Tümüyle.»

«Yüzünü, davranışlarını ve ne dediklerini?»

«Hepsini. Pek sıkıcı biri gibi gelmişti. Uzatmıştı, pek dolambaçlı konuşuyordu. İyi konuşmaya çalışıyordu ama onu dinlerken dostum bu işi fazla abarttın diye geçirmiştim içimden.»

«O adam konusunda kötü düşünmek benim için çok zor.»

«Sevgili Louisa Seni Tom'un çağırdığı gibi çağıracağını. (Aslında Tom ablasını hiç böyle çağırmazdı) İyi düşündüğün oldu mu?»

«Hayır.»

«Başka biri için iyi düşündün mü?»

«Nasıl düşünebilirim ki? Onları hiç tanımıyorum. Ne kadınları, ne erkekleri.» Son zamanlarda Harthouse'a açık yürekle davranıyordu.

«Bu sadık dostuna lütfen güven. Ben adamların her türlüsünü bilirim. Ellerine geçirebildiklerini yürütmek türünden zayıflıkları bir kenara bırakılacak olursa olağanüstüdür hepsi. Bu adam konuşuyor. Herkes konuşur! Ahlaktan söz ediyor. Bir sürü kendini beğenmiş de ahlaktan söz ediyor! Meclisten mahkemeye, herkesin ağzında «ahlak» var! Bir bizim gibilerin arasında yok ve biz bu nedenle ilginçiz. Davayı izledin. Saygıdeğer Bounderby şu süslü beylerden birini meteliksiz bırakmış olmalı ki, canı yanmış bu adama biri akıl vermiş. Bounderby pek ince biri değil-

dir, malum. Adam bankaya gitmiş boş cebini doldurmuş, Bankadan payını alıp, rahatlamış. Böyle bir fırsatı kullanmayan biri pek sıradan biri olurdu. Belki de fikir ondan çıkmıştır.»

Louisa düşünceliydi. «Neredeyse size hak vermek üzereyim ve bu nedenlerle de kendimi çok kötü hissediyorum. Açıklamanızı kabul edebilsem ne kadar rahatlıyacağım.»

«Ben akla yatkın olanı söylüyorum. Konuyu dostum Tom'la birkaç kez konuştum. Aramızdaki yakınlık hâlâ sürüyor. O da benimle aynı fikirde. Biraz yürüyelim mi?»

Yürüdüler. Yollar alacakaranlıkta seçilmez olmaya başlamıştı. Luisa adamın koluna girmişti ve Bayan Sparsit'in merdiveninden nasıl indiğinin bilincinde değildi.

Gece, gündüz merdiven duruyordu. Louisa en alt basamağa ulaşıp, açılan çukura düşünce kendi üzerine devrilebilirdi ama o gün gelene kadar bu yapı orada duracaktı. Louisa da üzerindeydi. Bayan Sparsit'in gözlerinin önünde iniyor, iniyordu!

Bay James Harthouse'ın geliş gidişlerinde onu gözlüyordu. İncelemeye aldığı yüzün, ne zaman gölgelendiğini, ne zaman ışıldadığını, bilimsel bir yaklaşımla inceliyordu. En küçük bir acıma, bir sevgi yoktu. Kara gözlerini açmış, Dev'lerin Merdiveninin alt basamaklarına inişini izlemekteydi.

Portresine göstermediği saygıyı Bay Bounderby'e gösteren Bayan Sparsit'in, bu inişi onun adına da olsa durdurmaya en küçük bir niyeti yoktu. Son düşüşü, umutlarının hasatını ürünün olgunlaşmasını sabırla, inatla bekliyordu.

Gözlerini merdivenden ayırmadan bekliyordu. Arada sağ eldivenini (yumruğu içinde olarak) inene doğru salladığını görebilirdiniz.

AŞAĞI, DAHA AŞAĞI

Kadın merdivenlerden ağır, ağır, derin sudaki bir nesne gibi indi ve dipteki kara çamura ulaştı.

Gradgrind eşinin ölüm haberini almış, Londra'dan gelmiş, görev yaparcasına onu gömmüştü. Ardından da hiç vakit kaybetmeden ulusal çöplüğe döndü ve ayıklama işlerine bıraktığı yerden devam etti. Başkalarının gözlerine attığı topraklara, parlamenter görevine kavuştu.

Bütün bunlar olup biterken, Bayan Sparsit gözcülüğünü sürdürmekteydi. Hafta içerisinde Merdiven'le arasına demirden yollar giriyordu. Yine de kocasını, kardeşini, James Harthouse'ın izleyerek Louisa'nın inişine bakıyordu. Merdivenin yanına yaklaşan her şey, mektup, paket, canlı, cansız onun kedi gözlerinden kaçmıyordu. «Şu son basamağa bir bas, sonra ne yaparsan yap bana yutturamazsın!» Düşüncelerine eşlik eden eldiven tehditler savururcasına sallandı yine.

İster kurnazlık, ister doğası, Louisa'nın kişiliği ya da bulunduğu koşullar, anlaşılmaz içine kapanıklığı Bayan Sparsit kadar akıllı bir kadının bile aklını karıştırıyordu. Bay James Harthouse'un güvenini yitirdiği zamanlar oluyordu. Bu denli uzun bir süredir incelediği yüzü okuyamadığı günler, bu çok yanlız genç kadının bir sır küpü olduğu zamanlar vardı.

Günler geçiyordu işte. Bay Bounderby'nin iş nedeniyle birkaç günlüğüne evden uzaklaşması gerekmişti. Bir Cuma günü haberi Bayan Sparsit'e verdi:

«Siz yarın her zamanki gibi gidin hanımefendi. Ben oradaymış gibi gidin. Sizin için değişen bir şey yok.»

«Yalvarırım efendim, böyle konuşmayın. Yokluğunuz da benim için çok şey değişecektir. Bunu bilmeniz gerek.»

Bounderby keyiflenmişe benziyordu.

«Elinizden geldiğince keyfini çıkarın hanımefendi.»

«Sizin istekleriniz benim için yasadır Bay Bounderby. Başka türlü olsaydı karşı çıkardım çünkü Bay Gradgrind'ın bundan hoşlanacağından emin değilim. Sizin konukseverliğiniz ve gönül zenginliğiniz başka. Hiçbir şey söylemeyiniz. Davetiniz üzere gideceğim.»

«Ben sizi evime davet ediyorsam, başka bir çağrıya gereksinmeniz yok,» dedi Bounderby. Gözleri kocaman olmuştu.

«Hayır efendim. Sanmam. Keşke sizi eskisi gibi canlı görebilsem.»

«Ne diyorsunuz siz kuzum?»

«Efendim,» dedi Bayan Sparsit; «Sizin inanılmaz bir canlılığınız vardı. O halinizi çok özlüyorum. Ne olur neşelenin efendim!»

Bay Bounderby bu ricanın zorluğu, ona bakan kadın gözlerindeki sevecenlik duygusu karşısında afallamış olacak ki, gülünç bir biçimde kafasını kaşımaya başlamıştı. Daha sonra da varlığını hissettirmenin en kestirme yolu olan patronluğu seçti ve acemilere bağırıp, çağırmaya başladı.

Bay Bounderby gittikten sonra Sparsit Bitzer'ı çağırdı:

«Bitzer, git genç Bay Thomas'a gelip soframı paylaşıp paylaşmıyacağını sor. Salçalı ve cevizli pirzolam ve Hindistan biram var.» Thomas mideye çıkarılan çağrıları hiç reddedemezdi ve hemen geldi.

«Bay Thomas, belki bu etler hoşunuza gider diye düşündüm.»

«Sağolun, Bayan Sparsit,» dedi Enik, ve yumuldu.

«Bay Harthouse nasıl, Bay Tom?»

«İyidir.»

«Şu aralar nerelerde?» Sözcüklerini havadan sudan konuşuyormuş gibi tonluyordu. Bu arada bu kadar ağzı sı-

kı olduğu için Tom'u şeytanlara göndermeyi de ihmal etmedi.

«Yorkshire'da avlanıyor. Dün Loo'ya kilise kadar kocaman bir sepet yollamış.»

«Çok iyi bir atıcı olduğuna bahse girilir bu beyin!»

«Hem de nasıl.»

Bildik bileli bakışları hep yerde olan delikanlı son günlerde kimsenin yüzüne üç saniyeden fazla bakamaz olmuştu. Bayan Sparsit onu istediği gibi inceleme olanağına sahipti böylece.

«Bay Harthouse'u çok hoş buluyorum,» dedi Bayan Sparsit «Birçok kişi çok hoş buluyor. Onu yakında yine görecek miyiz?»

«Yarın göreceğimizi sanıyorum,» dedi Enik.

«Ne iyi bir haber!» diye bağırdı Bayan Sparsit.

«Bu gece onu istasyonda karşılayacağım. Sonra da birlikte yemek yiyeceğiz. Eve uğrayamayacak çünkü bir hafta boyunca meşgul. Daha doğrusu meşgulmüş. Hoş, Pazar'a kadar kalır da eve uğrarsa şaşırmam.»

«Unutmadan; ablanıza bir mesaj iletebilir misin Bay Tom?»

«Olur. Unutmazsam tabii. Uzun mu?»

«Sevgi ve saygılarımı iletve bu hafta gelemeyeceğimi söyle lütfen. Hâlâ sinirlerim pek iyi değil ve biraz yalnız kalsam daha iyi olacak sanıyorum.»

«Bu kadarsa, problem değil,» dedi Tom. «Unutsam da görünmediğinizde Loo'nun yokluğunuzu farkedeceğini sanmam.»

Davete de bu hoş iltifatla teşekkür etmiş oluyordu!

Birası bitene dek sessizliğe gömüldü. «Evet, Bayan Sparsit, yolcu yolunda gerek,» dedi ve çekip gitti.

Ertesi gün, Bayan Sparsit cama oturdu ve giden gelenleri, müşterileri, postacıyı, sokaktan geçenleri izledi. kafasında kırk tilki dolaşıyor, akıl gözünü merdivenden

ayırmıyordu. Akşam olunca şapkasını ve şalını alıp, istasyona gitti. Yorkshire'dan gelecek trenlere bakıyordu ve gizlenmek için yeterli nedeni vardı. Sütunların ardına, duvarların ardına saklanıyor, hanımlar tuvaletinin pencerelerinden bakıyor, ortalara hiç çıkmıyordu.

Tom beklemedeydi ve beklenen tren gelene dek dolandı durdu. Bay Harthouse trenden çıkmadı. Tom kalabalık dağılana kadar bekledi. tarifelere baktı, hamallarla görüştü. Sonra da çekip, gitti. Sparsit sokakta bir aşağı, bir yukarı bakınırken, esnerken, şapkasını bir giyip, bir çıkarırken bir saat kırk dakika sonra gelecek olan bir sonraki Yorkshire trenini beklemek zorunda kalmış birinin sıkıntısını sergiliyordu.

Birden, bunun onu saf dışı bırakmak için yapılmış olduğunu düşündü Bayan Sparsit; Harthouse Tom'un kızkardeşiyle birlikteydi şimdi!

Esin gelmişti ve hemen, inanılmaz bir hızla planını uygulamaya girişti. Eve götürecek trenin istasyonu kentin öte yanındaydı. Zaman azdı, yol bozuktu. «Ama o Bayan Sparsit'ti!» İstasyona ulaştı, parasını rüzgâr gibi çıkardı, bileti kaptı ve kendini eski, yeni kömür ocaklarının üzerinde yükselen kemerlerin tepesinde buluverdi. Bir buluta yakalanmış, sürüklenmiş gibiydi adeta.

Yol boyunca Merdiveni de onunlaydı, ardından geliyordu. Aklının kara gözlerinin önünden hiç gitmiyordu ki! Telgraf telleri göğün nota defterine portre çiziyor ve Bayan Sparsit'in gövdesinin karanlık gözleri bunu görüyordu. Merdiven aynı netlikteydi. Louisa Son basamağa çok yakındı artık. Boşluğun kenarındaydı.

Bulutlu bir Eylül akşamı düşen gözkapaklarının aralığından Bayan Sparsit'in trenden süzülüp çıktığını, istasyonun ağaç basamaklarından inip, toprak bir yola saptığını, oradan yeşil bir patikaya girip, yazdan kalan yaprakların ve dalların ardında kaybolduğunu gördü. Geç kalmış bir

iki kuş, yuvalarında ötmekdeydiler. Yarasanın biri kadının önünü kesip duruyordu. Ayak sesleri tozlu yola kadife gibi düşmekteydiler. Bahçe kapısını usulca kaparken Bayan Sparsit'in kulağına gelen sesler bunlardı.

Eve yaklaştı. Çalıların ardında kalmaya özen göstererek pencerelerden içeriyi gözlemeye çalıştı. Hava sıcak olduğu için çoğu açıktı ama hiç ışık. hiç ses yoktu. Bahçeyi dolaştı ama orada da kimseyi göremedi. Koru aklına geldi ve oraya koştu. Aklına dikenler, otlar, solucanlar, sümüklüböcekler ve diğer sürünebilecek hayvanlar gelmiyordu bile. Kara gözleri ve önde giden burnuyla, çalı çırpıyı eze eze ilerliyordu. Aklı tek bir şeydeydi ve korunun tümü yılanlarla dolu olsa da gözü onları görmezdi.

O da ne!

Bayan Sparsit'in gözlerindeki pırıltıyı karanlığın içinde gören kuşlar yuvalarından düşebilirlerdi.

Sesleri duyabiliyordu. Onların sesleri! Randevu, oğlanı uzak tutmak içindi! İşte orada, devrilmiş ağacın yanındaydılar.

Çimenlerin arasına siperlenen Bayan Sparsit, sürünerek yaklaştı. Sonra da bir ağacın arkasına geçip, dikildi. Robinson Crusoe vahşi yerlilerle savaşmaya hazırlanıyor da baskın yapacak sanırdınız. İstese onlara dokunabilirdi. Harthouse gizlice gelmişti ve eve görünmemişti. Az ilerdeki çite bağladığı atı seçiliyordu.

«Sevgilim,» diyordu; «Ne yapabilirdim ki? Yalnız olduğunu bile bile nasıl uzak kalabilirdim?»

«Kendini daha güzel göstermek için kafanı eğebilirsin. Dik tutunca sende ne buluyorlar anlamıyorum,» diye düşündü Bayan Sparsit; «Ama kimin gözleri sende bilemezsin *Sevgilim*!»

Louisa'nın başını eğdiği doğruydu. Harthouse'a gitmesi için yalvardı. Ona gitmesini söyledi ama ona bakmadı, başını kaldırmadı. Baskına hazırlanan kadın onu

böyle kıpırtısız hiç görmemişti. Ellerini bir heykellin elleri gibi tutuyordu. Konuşması bile yavaşlamış gibiydi.

Bayan Sparsit adamın kolunun kızın omuzunda olduğunu farkedince pek keyiflenmişti.

«Acaba,» diyordu Harthouse; «Dostluğuma katlanamazmısın?

«Burada değil.»

«Nerede Louisa?»

«Burada değil.»

«Ama zamanımız o kadar kısıtlı ki! Çok uzaklardan geldim. Sana öyle bağlıyım ki. Benim gibi bağlı ama sahibince hor görülen başka bir köle yoktur. Yaşama ısınmamı sağlayan o güneşli merhabanı bekleyip, bu buz gibi karşılamayı bulmak yüreğimi parçalıyor.»

«Kendi başıma kalmak istediğimi yinelemem mi gerekiyor?»

«Buluşmamız gerek Louisa. Nerede buluşacağız?»

Birden ikisi de yerinden fırladı. Onları gözetleyen de suçlu gibi fırlamıştı. Biri daha var gibi geldi Sparsit'e. Aslında yağmurdu gelen. İri iri damlalarla düşmeye başlamıştı.

«Eve gidip, ev sahibini evde biliyormuş gibi sorayım mı? Yeni gelmiş gibi yaparım.»

«Hayır!»

«Acımasız emirlerine uymak zorundayım. Dünyanın en talihsiz adamıyım. Başka kadınlara değilm de, bu çok güzel, ilgi çekici çok acımasız kadına âşık oldum. Sevgili Louisa, gidemem. Seni de bırakamam. Bu kötülüğü yapmana izin vermeyeceğim.»

Bayan Sparsit onun kalkışını koluyla nasıl engellediğine, onu nasıl sevdiğini söylemesine tanık olmaktaydı. Aç kulaklarına, Louisa için her şeyden vazgeçmeye hazır olduğunu söyleyen Harthouse'ın sesi ulaşıyordu: Peşinden koştuğu işlerin onun gözünde hiç değeri yoktu. Artık avu-

cunun içinde saydığı başarı onunla karşılaştırılınca toz, toprak oluveriyordu. İşinin tek anlamı onu Louisa'ya yakın yerlerde bulunduruyor olmasıydı. Sonucu ne olursa olsun kabul etmeye hazırdı. Louisa'dan uzaklaştıracaksa bırakmaya hazırdı. O da gelirse kaçmaya hazırdı. Gizlilik istiyorsa söylemesi yeterliydi. Onun nasıl harcandığını görebilen, daha ilk görüşmelerinde ona hayran kalan, gizlerini açtığı bu adam ona tapıyordu.

Böyle bir ilgiyi ve sevgiyi kimse için duyamıyacağını sanırdı oysa.

Bunlar alelacele, yakalanmanın korkusuyla, artan yağmurun sesleri arasında, gökgürültülerinin hazırlandığı ortamda söyleniverdiler. Bayan Sparsit olup bitenden öyle etkilenmişti ki adam atına atlayıp uzaklaştığında buluşup buluşmayacaklarından pek emin değildi. Kafası iyice karışmıştı. Bu gece demişlerdi yanlızca.

Biri hâlâ karanlıkta duruyordu. Onu izlerken vardığı sonucun doğruluğuna inandı. «Evet sevgilim,» dedi Bayan Sparsit; «Sen de kendini yalnız sanıyorsun!»

Louisa'nın korudan çıkıp, eve girmesini gözledi. Şimdi ne yapacaktı? Yağmur artık bardaktan boşanırcasına yağıyordu. Bayan Sparsit'in beyaz çorapları rengârenk olmuştu. Ayakkabısının içinde bir şeyler batıyordu. Elbisesinden sarkan tırtıllar kendi ürettikleri hamaklarda sallanır olmuşlardı. Şapkasının kenarından, Romalı burnunun ucundan sular akıyordu.

Bayan Sparsit düşünüyordu: Sırada ne vardı?

«Vay, vay! Louisa evden çıkıyor! Aceleyle pelerinine sarınmış, gizlice gidiyor. Kaçıyor! Son basamaktan da iniyor işte! Yok oluyor!»

Louisa yağmuru unutmuş gibi, kararlı adımlarla bir yan yola girdi. Bayan Sparsit ağaç gölgelerine sığına sığına ardından geliyordu. Karanlıkta hızla uzaklaşan birini izlemek gerçekten çok zordu.

Bahçenin yan kapısını sessizce kapatmak için durduğunda, Bayan Sparsit de durdu. Yürüyünce, Bayan Sparsit de yürüdü. Bayan Sparsit'in geldiği yönde ilerledi yolu geçti, çimenli patikayı aştı ve istasyona vardı. Coketown'a giden bir tren vardı yakında. Bundan da gideceği yerin Coketown olduğu anlaşılıyordu.

Bayan Sparsit'in o ıslak, perişan hali kendini gizlemesini anlamsız kılıyordu ya, o yine de duvarın arkasına sinip, şalını şapkasının üzerinden örttü. Bilet için para öderken tanınırım kuşkusu taşımıyordu artık. Louisa köşeye oturmuş beklemekteydi. Bayan Sparsit öbür köşeye oturup bekledi. Her ikisi de gökgürültüsüne kulak verdiler. Yağmur çatıdaki oluklara çarpıyor, çok gürültü çıkarıyordu. Lambalardan bir ikisinin yağmurdan sönmüş olması ikisinin de işine geliyordu.

İstasyonun titremeye başlaması, yüreklerin artan çarpıntısı trenin gelişini duyurdu. Ateş ve buhar, duman, bir kırmızı ışık, bir çatırtı, bir zil sesi ve bir çığlık. Louisa bir vagona. Bayan Sparsit öteki vagona. İstasyon fırtınada küçük bir adadır artık. Sırılsıklam ve üşümekten dişleri birbirine vuran Bayan Sparsit pek mutluydu. Louisa uçurumdan aşağı tepetaklak yuvarlanıvermişti. Cesedi götürüyor gibi hissediyordu. Cenaze merasiminin hazırlanmasında bu kadar emeği geçmiş olan kendisi, nasıl olur da, mutlu olmazdı ki? Ondan önce Coketown'a varacaktır. Hoş, adamın atı da iyi bir at. Onu nerede bekleyecek ki? Nereye gidecekler? Sabır. Hepsini anlayacağız.

Tren istasyona girdiğinde bardaktan boşanırcasına yağan yağmur büyük bir kargaşaya neden oldu. Borular ve giderler patlamış, her yeri seller basmıştı. Yollar suların altındaydı. Bayan Sparsit iner inmez bekleyen arabalara doğru baktı: Birine atlayıp gidecektir. Ben araba bulamadan gidiverecek! Ne olursa olsun, çiğnensem bile arabanın numarasını almalıyım! Arabacıya verdiği adresi duymalıyım!

Bayan Sparsit'in hesabı çarşıya uymadı. Louisa arabaya binmedi ve ortadan kayboldu. Vagonu gözden kaçırmamaya çalışan kara gözler geç kalmışlardı. Kapı açılmayınca kuşkulanan Bayan Sparsit içine bakınca kimseleri göremiyecekti. İliklerine kadar sırılsıklamdı. Adım attıkça ayakları pabuçlarının içindeki sularda yüzmekteydiler. Klasik hatlarında soğuktan kaşıntılar başlamıştı. Şapkası fazlasıyla olgun bir incir gibi duruyordu. Elbiseleri paramparçaydı. Üzerindeki her ıslak düğme, ip ve kopçanın etinde izi vardı artık. Tümüyle de güneşsiz bir yolda kalmış eski bir bahçe çitinin yosununu anımsatan bir yeşillikle kaplıydı. Yosun gibi de kokuyordu. Gözyaşlarına boğularak, «Onu kaybettim! diye haykırmaktan başka elinden ne gelirdi!

ONİKİNCİ BÖLÜM

BASAMAKLARIN SONU

Aralarındaki bir yığın kavgayla birbirlerini eğlendiren ulusal çöpçüler dağıldılar ve Bay Gradgrind tatil için evine döndü.

Çalışma odasında oturmuş bir şeyler yazmaktaydı. Son derece seri çalışan bir saat, bir şeyler kanıtlamaya çalışır gibiydi. «Merhametli biri berbat bir ekonomisttir,» diyordu belki de. Yağmurun sesinden rahatsız olmuyordu. Arada bir azarlarmışcasına kafasını kaldırmasına neden oluyordu, o kadar.

Fazla gürültü koptuğunda Coketown'a doğru bakıyor, yüksek bacalar zarar görmüşmüdür diye geçiriyordu içinden.

Kapısının açıldığı an şimşeklerin uzaklaştığı, yağmurun perde perde indiği bir andı. Lambanın ötesine baktı ve büyük bir şaşkınlıkla gelenin kızı olduğunu gördü.

«Louisa!»

«Baba, seninle konuşmalıyım.»

«Ne oldu? Neyin var? Aman Tanrım, bu yağmurda yürüyerek mi geldin?»

Farkında değilmişcesine elbiselerini tuttu genç kadın.

«Evet.» Sonra da başını açtı. Pelerini atıverdi. Öyle renksiz, öyle perişan, öyle asi ve umutsuz görünüyordu ki adam korktu.

«Ne var? Yalvarırım Louisa, ne var?»

Adamın yanındaki iskemleye çöken kadın, elini babasının koluna koydu.

«Baba, beni sen yetiştirdin.»

«Evet Louisa.»

«Böyle bir yazgıyla doğduğum güne lanet ediyorum.»

Gradgrind kuşkuyla ve üzüntüyle bakıyordu. Boş gözlerle.

«Lanet mi? Lanet mi ediyorsun?» dedi.

«Bana nasıl yaşam vermiş ve onu bilinçli bir ölümden farklı kılacak her şeyi benden nasıl alabilmiş olabilirsin! Ruhum nerede? Duygularım nerede? Ne yaptın bana baba? Şuracıkta, çiçeklere boğulması gereken şu bahçeye ne yaptın Baba?» Elini göğsüne vuruyordu.

«Orada olsaydı külleri bile yaşamımın yok olduğu bu boşluktan beni çekip çıkarmaya yeterdi! Bunları söylemek istemezdim. Baba, bu odada son konuşmamızı anımsıyor musun?»

Duydukları adamı hazırlıksız yakalamıştı. Bu nedenle de zorlukla «Evet, Louisa,» diyebildi.

«Şu anda dudaklarda yükselenler o gün de yükselebilirdi. Yardım etseydin, azıcık yardım etseydin! Seni suçlamıyorum. Bende yeşertmediklerini kendinde de yeşertmedin. Ama yeşertseydin, ya da benimle ilgilenmeseydin, ne mutlu biri olurdum bugün!»

Bunca emekten sonra duydukları adamı çok üzmüştü. Elini başıma koyup inledi.

«Baba, o gece bilseydin --karşı koymaya çalıştığım gerçeği, çocukluktan beri karşı koymaya koşullandırıldı-

ğım her duyguya, dürtüye direndiğim gibi direndiğim o gerçeği bilseydin– evli olduğum adamdan nefret ettiğimi bilseydin, beni onunla evlendirir miydin?»

«Hayır çocuğum. Hayır. Benim zavallı çocuğum.»

«Beni katılaştıran, bozan bu soğuğa mahkûm eder miydin? Beni yaşamımın elle tutulamayan, gözle görülemeyen değerlerinden, inancımın baharı ve yazından, çevremdeki kötülüklerden kaçacağım sığınağımdan, daha alçak gönüllü daha güven dolu olmayı öğreneceğim okulumdan ayırır mıydın? Sırf iyilik diye, dünyayı yoksullaştıracağını çoraklaştıracağını bile bile, bunu yapar mıydın?»

«Hayır, hayır Louisa.»

«Kör olsaydım da yolumu el yordamıyla da bulsaydım. Özgür olup, nesneleri kafamda şekillendirseydim herşey daha iyi olurdu. Milyon kere akıllı, mutlu, sevecen, huzurlu, saf ve insancıl olurdum. Şimdi, söyleyeceklerimi dinlemeni istiyorum.»

Adam kızına yaklaştı. koluyla ona destek vermek istiyordu sanki. Kalkınca göz göze geldiler. Kolunu kızının omuzuna koydu.

«Rakamların, kuralların, şekillerin yasa olmadığı bir yer özlemiyle büyüdüm. Özlem hiç dinmedi. Her adım bir savaştı.»

«Mutsuz olduğunu bilmiyordum kızım.»

«Ben hep bildim Baba. Bu savaşta meleğimi bile şeytana dönüştürdüm. Öğrendiklerim beni bilmediklerime karşı kuşkucu, inançsız, nefret dolu, pişman yaptı. Tek avuntum yaşamın kısalığıydı. Çabucak geçecekti ve direnmek anlamsızdı.»

«Böyle düşünmek için ne kadar gençsin Louisa!»

«Evet gencim! Artık korkmadan o ölmüş, sağırlaşmış Louisa'dan söz edebiliyorum sana. İşte o Louisa'ya kocamı önerdim. Kabul ettim. Ne sana ne ona onu seviyormuşum gibi yapmadım biliyorum. Sen de biliyordun, o da biliyordu ki onu sevmiyordum. İlgimi çekmiyor değildi çün-

kü bu iş Tom'a yarayacaktı. Çılgın bir kaçış yaptım ve kaçtığım yerin çoraklığını keşfettim. Ne var ki Tom yaşamımın odağıydı. Ona acımayı bildiğim için öyle oldu sanırım. Şimdi artık önemi yok ama Tom'un hatalarına başka gözle bakmanı sağlayabilir.»

Babası kızına sarılmıştı. Louisa öbür kolunu da babasının omuzuna koydu ve devam etti:

«Olan olmuş ve evlenmiştim. Eski isyan duygularımın geri geldiğini, akıntıya direndiğimi farkettim. Aramızdaki farklılıklar, hiçbir yasanın düzenleyemiyeceği uyumsuzluklar, direnci daha da arttırdı.»

«Louisa!» Adam neredeyse, yalvarıyordu. Son konuşmalarını tümüyle anımsıyordu artık.

«Sana kızmıyorum baba. Başka bir nedenle buradayım.»

«Ne yapabilirim senin için? Ne istersen, söyle yeter.»

«Şimdi ona geliyorum. Yazgım benim önüme birini çıkardı baba. Hiç tanımadığım türden bir adam. Yaşamı tanıyor. Zarif, kibar, rahat. Abartısız. Rol kesmiyor, kendime bile itiraf etmekten korktuğum düşüncelerimi paylaşıyor. Beni anlıyor, düşüncelerimi okuyor. Benden daha kötü değil. Birbirimize benziyoruz. Başkalarına ilgi duymayı, birinin benimle ilgilendiği gerçeğini kabul edemedim uzun süre.»

«Seninle ilgilenmek mi!»

Babası elini farkında olmadan indiriyordu ki kızın gücünün yok olduğunu gördü. Ona dimdik bakan gözlerinde vahşi bir ateş yanıyordu sanki:

«Güvenimi kazanmak için çaba göstermedi. Nasıl kazandığı da önemli değil. Kazandı. Evliliğim konusunda sen ne biliyorsan, o da onları biliyor.»

Gradgrind'ın yüzü kül gibi olmuştu.

«Kötü bir şey yapmadım. Adını lekelemedim. Onu sevip sevmediğimi sorarsan, olabilir derim baba. Bilmiyorum.»

Kollarını babasının omuzundan çekti. Son bir çaba

göstermesi gerekiyor gibi bir hali vardı. Uzun süredir bastırılan duygular sonunda saklanamaz olmuşlardı artık.

«Bu gece benimleydi. Kocam uzakta. Benim sevgilim olduğunu söylüyor. Ondan kurtulamadığım için kendisiyle buluşacağımı söyledim. Üzgün olduğumu söyleyemem. Utanç duyuyor muyum –bilmiyorum! Kendi gözümde alçalıp alçalmadığımı da. Tek bildiğim şey senin felsefenin ve öğretilerinin beni kurtaramıyacağı. Beni bu hale sen getirdin Baba. Beni kurtar!»

Kızın yere yığılmasını engellemek için kollarına sıkıca yapıştı. Ama kız korkunç bir çığlıkla:

«Beni tutarsan öleceğim! Bırak düşeyim!» diye bağırıyordu. Kızı yere bırakırken gururunu ve sisteminin başarısını izliyordu: ayaklarının dibinde duyarsız bir yığın yatmaktaydı.

ÜRÜN

BİRİNCİ BÖLÜM

DİĞER GEREKSİNİMLER

Louisa kendine geldiğinde, kendini eski evinde, eski odasında buldu. Bu odada yaşadığı günlerden bugüne yaşadıklarının tümü bir düş gibi geldi kadına ilkin. Ama nesneler netleştikçe, olaylar da gerçekliklerine kavuştular.

Başı öyle ağırdı, öyle ağrıyordu ki, kıpırdatmakta zorluk çekiyordu. Gözleri yanıyordu, kendini çok güçsüz, çok dermansız duyumsuyordu. Dumanlar içindeydi. Uzun süre kızkardeşinin odadaki varlığını farketmedi bile. Gözgöze geldiler, kızkardeşi yanıbaşına geldi, ama Louisa öylece yatıyordu. Kızcağız ablasının elini avucuna aldı ama tepki yoktu.Neden sonra, Louisa,

«Buraya ne zaman getirildim?» diye sordu.

«Dün gece, Louisa.»

«Kim getirdi?»

«Sissy sanırım.»

«Neden?»

«Seni bu sabah burada buldum da ondan. Her sabah yaptığı gibi gelip beni kaldırmadı da ondan. Ben de onu aramaya çıktım. Odasında da yoktu. Bütün evi aradım. Sonra da onu burada buldum. Sana bakıyordu. Alnına bez koydu. Babamı görmek istiyor musun? Babam sen

uyanır uyanmaz kendisine haber verilmesini istemiş. Sissy dedi.»

«Ne ışıl, ışıl bir yüzün var!» dedi Louisa. Küçük kız çekine çekine öptü ablasını.

«Öyle mi? Böyle düşündüğüne sevindim. Sissy yüzünden olmalı.»

«Boynuna dolanmakta olan kol gevşeyiverdi. «Babama uyandığımı söyleyebilirsin.» Bir an durdu: «Odamı böyle neşeli ve süslü yapan sen miydin?»

«Yoo hayır, Louisa. sen gelmeden önce de böyleydi. Onu...»

Louisa başını çevirdi ve gerisini duymadı.

Kardeşi çıkıp gidene kadar da başını düzeltmedi.

Kapı açılmış, babası içeri girmişti:

Kızı için üzülüyordu. O güne değin titremeyen eli Louisa'nın avucunda titremekteydi. Yatağın kenarına ilişip, nasıl olduğunu sordu. Dün geceki havadan sonra dinlenmeliydi. Sesinde eskiden olmayan bir çekingenlik, bir sıkıntı vardı. O diktatör gitmiş, sözcükleri zorlukla bulan biri gelmişti yerine.

«Sevgili Louisam, benim zavallı kızım...» Sustu. Bir kez daha denedi;

«Benim talihsiz kızım!» Bu noktayı bir türlü atlayamıyordu.

«Dün gece duyduklarımdan, gördüklerimden ne denli sarsıldığımı sana anlatmaya çabalamak pek umutsuz bir uğraşı olurdu Louisa. Üzerine bastığım yer ayaklarımın altından çekilip alındı sanki. Dayandığım tüm ilkeler bel verdiler bir an için. Onları sorgulamak benim için hâlâ olanaksız gibi geliyor. Şaşırmış bir haldeyim. Bencillik etmek gibi niyetim yok ama dün gece suratıma fırlatılanlar çok ağırdı.»

Louisa'nın onu rahatlatacak sözcükleri yoktu. Aynı kayalarda yaşamının gemisi paramparça olmuştu çünkü.

Geçmişte bana gerçeği söyleseydin hepimiz için da-

ha iyi olurdu, senin ve benim huzurum için daha hayırlı olurdu demiyeceğim. Sisteminde böyle bir açıksözlülüğe, buna izin verecek yakınlığa yer olmadığını görebiliyorum. Sistemimi kendime kanıtladım ve katı bir şekilde uyguladım. Başarısızlıklarımın sorumluluğunu da sırtlamalıyım. Çok sevdiğim evladım, inanmanı istediğim tek şey doğru olanı yaptığımı sanmamdı.»

İçtendi. Ölçülmez derinlikleri sopasıyla ölçmeye çalışmış, paslanmış uçlu pergelleriyle dünyayı dolaşmaya çıkmış, büyük işler becereceğini ummuştu. Yaşamının sınırları içinde dostu bildiği herkesten çok daha fazla bir çabayla yaşam çiçeklerini yok etmeye girişmişti.

«Bundan kuşku duymadım, Baba. Senin en sevdiğin evladın olduğumu da, beni mutlu etmeye çalıştığını da biliyorum. Seni suçlamadım ve suçlamayacağım.»

Gradgrind ona uzatılan eli ellerinin arasına aldı.

«Bütün gece masamda oturup aramızda geçenleri düşünüp, acı çektim. Kişiliğini göz önüne aldım. Bana anlattıklarına baktım. Yıllardır benden gizlenenleri düşündüm. Seni paramparça eden bu son olayın baskısını değerlendirdim ve tek bir sonuca vardım: Kendimden kuşku duymalıyım Louisa.»

Henüz sözlerini bitirmemişti ama kendisine bakan yüzü gördü bir an kızının alnına düşen saçlarını da yavaşça düzeltti mi ne? Başka birinde hiç yadırganmıyacak bu davranışlar, söz konusu o olunca dikkat çekiyordu ve kızı onları pişmanlık sözleri gibi algıladı.

«Geçmiş konusunda kuşku duymalıysam, gelecek konusunda da duymalıyım. Açık konuşacağım; dün bu saatlerde ne düşünürsem düşüneyim, benden istediğini yerine getirmek için donanımsız biriyim ben. İçgüdülerim doğru mu, kestiremiyorum. Diyelim ki sana yardım için gerekli olan bu, ama ben güvenemiyorum onlara.»

Kızı başını yastıktan yana çevirmişti. Tüm isyanı, kızgınlığı sönmüştü. Yumuşamıştı ama ağlamıyordu.

«Bazılarına göre aklın bir erdemi vardır. Bazılarına göre de yüreğin erdemi. Bugünü göreceğimi düşünemezdim ama güvenimi yitirdim. Ben hep «akıl yeterlidir,» diye düşünürdüm. Olmayabilir. Bu sabah nasıl yeterli olabilir ki! Öteki erdemi gözardı ettiysem, gereken içgüdüyse Louisa...»

Şimdi bile kabul etmekte zorlanıyordu. Hâlâ kuşkuluydu. Louisa yanıt vermedi. Dün gece yerde yattığı gibi yatıyordu adamın önünde.

«Louisa,» dedi, elini kızının başına koyarak; «Son zamanlarda çoğunlukla uzaklardaydım. Her ne kadar kızkardeşinin eğitimi Sistem'e uygun bir biçimde yürütüldüyse de...» Sistem sözcüğünü söylemede zorlanır olmuştu. «Çevreden gördüğü etkilerle değişikliğe uğradı. Büyük bir bilgisizlik ve alçakgönüllülükle soruyorum. Bu daha iyi oldu değil mi?»

«Baba, o genç yüreğinde herhangi bir uyum yaratılabildiyse Tanrıya şükretsin! Benimki suskunluktan gürültüye dönüştü. Benim yolumdan gitmediğine şükretsin!»

«Çocuğum, seni böyle gördüğüm için dünyanın en mutsuz adamıyım! Ben kendimi böylesi suçlarken, senin suçlamaman beni nasıl rahatlatsın ki! Louisa içimde bir his var; Bu evde bir şeyler sevgi ve şükran duygularıyla akılın yapamadığını yapıyor. Kalp sessizce işleri yapıyor gibi sanki. Bu olabilir mi?»

Yanıt yoktu.

«Gururum inanmama engel değil Louisa. Nasıl böyle burnu büyük olabildim! Böylesi kör olunabilir mi? Olabilir mi sevgili kızım?»

Ona orada öylece yatarken baktı ve tek bir söz daha etmeden odadan çıktı. Kısa bir süre sonra hafif bir ayaksesi yanında birinin olduğunu duyurdu Louisa'ya.

Kafasını kaldırmadı. Dertlerine gömülmüşken yakalanmak onu huzursuz ediyordu. O bakış, unutamadığı o bakış, tatmin olmuştu herhalde. O bakışı yıllar boyu sağ-

lıksız bir ateş gibi yüreğinde taşımıştı. Tutsak dürtüler ve güçler insanı yok ederler. Hava toprağa sağlık verir, su onu zenginleştirir, ısı olgunlaştırır ama bunları toprakta tutayım derseniz, toprağı yarar, çatlatır çıkarlar. Louisa'nın en güçlü yönleri bile kendine düşman olmuştu. Bir dosta sırtına döndürecek inat yığınına dönüştürmüştü onu.

Boynundaki şefkatli elin bilincine vardığında kızın onu uyuyor bildiğini anladı. El onun bu işten pek hoşlanmadığını anlamamıştı. Neyse kalsın, kalsın.

Kaldı da. Hem de daha iyi düşüncelerin buzlarını çözüp, yaşama kavuşturdu. Üzerine böyle titrendiğinin bilinci Louisa'yı yumuşattı ve gözyaşları gözlerine giden yolu buluverdiler. Yüzüne başka bir yüz değdi. Onun da gözleri yaşlıydı ve yaşlar Louisa içindi.

Louisa uyanıyormuş gibi yapıp, oturdu. Sissy yatağın kenarında sessiz duruyordu.

«Dilerim seni rahatsız etmemişimdir. Seninle kalmama izin verir misin diye sormaya gelmiştim.»

«Neden kalasın? Kardeşim seni özler. Onun için her şeysin.»

«Öyle mi sence? Senin için de bir şeyler olabilirim istersen.»

Louisa sertçe «Ne?» diye sordu.

«En çok ne istiyorsan onu. Hiç değilse olabildiğimce olmayı denerdim. Denemekten de bıkmazdım. İzin verir misin?»

«Babam mı gelip sormamı istedi?»

«Hayır,» dedi Sissy. «Gelebileceğimi söyledi. Sabah benim odadan çıkmamı söylemişti. Hiç değilse...» Susuverdi.

«Hiç değilse ne?» Louisa dikkatle yüzüne bakıyordu.

«*Ben* gönderilmemin daha uygun olacağını düşünmüştüm. Beni burada bulmaktan pek mutlu olacağını sanmıyordum.»

«Senden hep nefret mi ettim?»

«Etmediğini umarım, çünkü ben seni hep sevdim. Sevdiğimi de bilmeni istedim. Evden ayrılmadan kısa bir süre önce bana olan duyguların değişti. Şaşırmadım aslında. Sen çok şey biliyordun, ben ise hiçbir şey bilmiyordum. Başka insanların arasına gittin ve gocunmaya hakkım yoktu. İncinmedim.»

Büyük bir alçakgönüllülükle konuşmuş, rengi pespembe olmuştu. Louisa'nın kalbi onu vuruyordu.

«Deneyebilir miyim?» diye sordu Sissy. Ona doğru eğilen gövdeye doğru seğirtti.

Louisa ona sarılacak kollardan birini yakalamıştı. Sissy'nin elini avucuna aldı:

«Benim ne olduğumu biliyor musun? Öyle gururlu, öyle katıyım ki! Kafam karmakarışık, kendime ve herkese karşı öyle haksız, öyle nefret doluyum ki! Her şey fırtınalı, karanlık ve kötü. Bu seni itmiyor mu?»

«Hayır!»

«Çok mutsuzum. Beni mutlu biri yapacak olan her şey elimden alındı. Senin beni bilgili sanmana gelince; öyle bilgili yalın gerçekleri elde etmiş olsam, beni huzura kavuşturmak mutluluğa, onura, bende bulunmayan iyiliklere kavuşturmak için bir yol göstericiye gerek duymazdım. Bu sana itici gelmiyor mu?»

«Hayır!»

Yürekli sevgisinin saflığı, sadık ruhunun zenginliği bu terkedilmiş kızcağızı diğerinin karanlığında parlayan güzel bir ışığa dönüştürmüştü.

Louisa kızın kolunu yeniden boynuna doladı. Sonra da diz çöküp bu gezgincinin kızı dizlerine tapınırcasına sarıldı.

«Bağışla beni! Acı bana, yardım et! Bırak başımı sevgi dolu o kalbine yaslayayım!»

«Yasla!» dedi Sissy; «Koy başını!»

ÇOK GÜLÜNÇ

Bay James Harthouse öylesine huzursuz bir gece geçirdi ki onu bu haliyle görenler, pek kent soylu gamsızlar takımından olduğunu anlayamazlardı. En iyi gözlüklerle de baksalar fark etmezdi. Tedirgindi. Ara ara sokaktaki adam gibi kaba saba konuştuğu bile oluyordu. Amaçsız biri gibi bir içeri, bir dışarı gidip geliyordu. Atına binişini görseniz haydut derdiniz. Olup bitenler onun canını öylesine sıkmıştı ki, öğretisini bile unuttu.

Atını Coketown'a doğru fırtına gibi sürdü, sonra da gece boyunca bekledi. Zili çaldı, bekçiyi ona gelen haberleri ve mektupları ondan saklamakla suçladı. Gün ağardı, sabah oldu, gün başladı ne mektup, ne haber geldi; o da yeniden köye gitti. «Bay Bounderby yok, Bayan Bounderby kente gitti,» denildi. Dün gece ansızın gidivermişti. Aslında yakın bir gelecekte dönmeyeceğine ilişkin haber yollamasa, kimse gittiğini de bilmeyecekti.

Kente gitmek zorundaydı artık. Kent'teki eve uğradı: Bayan Bounderby yoktu. Bankaya baktı: Bay Bounderby yoktu. Bayan Sparsit'de yoktu. Bayan Sparsit yok mu? Şu cadalozu görmek için neler vermez duruma düşmüştü işte!

Huzursuz olmak için kendine özgü nedenleri olan Tom «Bilmiyorum,» diyordu; «Gün ağarırken çıkıp gitti. Gizli kapaklı işler çevirir hep. Ondan nefret ediyorum. O beyaz suratlı heriften de. Kırpış kırpış gözlerini hiç çekmez adamın üzerinden!»

«Dün gece neredeydin Tom?»

«Ben mi neredeydim! İyi valla! Ben sizi bekliyordum Bay Harthouse ve yağmur indiriverdi. Hem de ne indirmek! Ben mi neredeydim? Siz, siz neredeydiniz demek istiyorsunuz?»

«Gelemedim. Engellendim.»

«İkimiz de öyle olmuşuz! Ben sizi bekleye bekleye berbat oldum. Posta trenine kadar bekledim. Böyle bir gecede kente inip, eve göllerden geçip dönmek hiç de hoş değil! Kentte kalmak zorunda kaldım.»

«Nerede?»

«Nerede mi? Bounderby'deki kendi yatağımda.»

«Ablanı gördün mü?»

«On beş mil uzakta olan birini nasıl görürüm, Tanrı aşkına?»

Yakın dostunun isteksizce verdiği yanıtlara lanet okuyan James Harthouse, sohbetten kendini sıyırdı ve belki de yüzüncü kez olup bitenleri anlamaya çalıştı. Kentte ya da değil, korkmuş ya da ürkmüş, yakayı ele vermişler, hesapta hiç olmayan bir şeyler olmuş, hepsi olası. Kesin olan tek şey, sonuçları bekleyip görmeye mahkûm olduğu. Yaşadığı otel bu karanlığa mahkûm olduğunda onu zincirledikleri zindan sanki.

«Pekâlâ,» diye düşündü Harthouse; «Belki de düşmanlık dolu bir mektup alırım. Pişmanlık dolu birnot da olabilir! Ya da dostum Bounderby'le hiç beklenmeyen bir kapışma olabilir. Korkarım bu olası. Her neyse önce yemek! Bounderby'nin kilo avantajı var tabii. Aramızda İngiliz usulü bir kapışma olacaksa sonucu idmanlı olan kazanacak!»

İşte bu nedenle de kendini kanapeye atıp, zili çaldı ve yemek siparişini verdi. «Saat altıda bir şeyler getirin. Biftek de olsun.»

Altıya kadar vakit öldürdü. Bu pek iyi bir şey değildi aslında. Oturup, düşündükçe olaylar daha da gizem kazanıyor, aklı iyice karışıyordu. Açıklaması yoktu.

Soğukkanlı davranmayı yeğledi. Hatta kapışma için hazırlık konusunu da düşünmedi değil. Esneyerek; «garsona beş şilin versem de onunla antreman yapsak fena olmaz» bile dedi bir kez! Bir kez de, «yüz okkalık bir ada-

mı bir saatliğine kiralıyabilirim, belki,» diye düşündü. Bu şakalar öğleden sonrasını hızlandırmadılar, merakını gidermediler.

Yemek saati yaklaştıkça halının desenleri üzerinde volta atmamak, pencereden dışarıya bakmamak, ayak seslerine kulak vermemek, adımları odaya yaklaşınca da telaşlanmamak olanaksızlaşmıştı. Yemek bitip, alacakaranlık geceye döndüğünde olanlar kendi deyimiyle çin işkencesine dönmüştü. Yine de soyluluğun göstergesinin tepkisizlik olduğuna olan inancı (ki bu tek inancıydı) onu bu kriz anını mum ve gazete isteyerek değerlendirmeye itti.

Gazeteyi okumak için yarım saatlik anlamsız bir çaba harcamıştı ki garson gelip, özür dilercesine

«İsteniyorsunuz bayım,» dedi.

Bunun polislerce başkaldıran yığınlara söylenen türden bir şeylere benzediğini farkeden Harthouse, öfkeden çılgına dönmüştü. «Ne demekti bu?»

«Bağışlayın efendim. Dışarıda genç bir bayan var efendim. Sizi görmek istiyor.»

«Dışarıda mı? Nerede?»

«Bu odanın kapısının dışında efendim.»

İçinden «Canın cehenneme! Bu kazkafalı oraya yaraşır.» diye geçiren Bay Harthouse, koridora fırladı. O güne kadar hiç görmediği genç bir kadın duruyordu. Sade giyimli, sessiz ve güzel. Kadını odaya alıp, bir iskemle uzattığında ilk görüşte farkettiğinden de güzel olduğunu gördü. Yüzü genç ve saftı. Bakışları pek hoştu. Harthouse'dan korkmuyordu. Sinirli de değildi. Aklında yanlızca buraya geliş amacı vardı.

«Bay Harthouse'la görüşüyorum değil mi?»

«Evet.» Aklından şöyle diyordu kendi kendine; «Bay Harthouse böyle güvenle bakan gözlerle, böyle içten bir sesle ilk kez karşılaşıyor.»

«Bir centilmen olarak onurunuzun size neler yapma-

nızı söylediğini bilemem bayım, ama konuşacaklarımızın aramızda kalmasını isteyebilir miyim? Buraya gelişim de saklı kalmalı. Bana evet derseniz sözünüze güveneceğim. Bu benim için yeter.»

«Bana güvenebilirsiniz.»

«Gencim ve yalnızım. Size gelirken umutlarımdan güç aldım. Bana akıl veren, gelmemi öneren kimse olmadı.»

«Umutların güçlü olmalı.» diye düşündü Harthouse. Bir yandan da, «Ne tuhaf bir başlangıç! Ne konuşacağız hiç anlamadım,» diye düşünüyordu.

«Sanırım kimin yanından geldiğimi anladınız.»

«Son yirmi dört saati huzursuz ve merak içinde geçirdim. Bir hanımefendi için çok kaygılanıyorum ve onun yanından geliyor olmanızı diliyorum. Yanılmıyorsam da ondan geliyorsunuz.»

«Bir saat önce yanındaydım.»

«Nerede?»

«Babasının evinde.»

Soğukkanlı Bay Harthouse'ın yüzü uzadı, merakı arttı.

«Konu ne? Gerçekten laf nereye gelecek?» diye soruyordu kendine.

«Dün gece eve geldi. Geldiğinde aklı başında değildi. Gece boyunca kendini bilmeden yattı. Ben babasının evinde kalıyorum ve bütün gece onunlaydım. Yaşamınız boyunca onu bir daha göremeyeceğinizden hiç kuşkunuz olmasın, efendim.»

Bay Harthouse derin bir nefes aldı. Ne söyleyeceğini bilemiyordu ve ilk kez bu durumda olduğunun bilincine varıyordu. Konuğunun çocuksu içtenliği, korkusuzluğu, hiçbir yapmacıklığa olanak vermeyen dürüstlüğü, amacının ışığında benliğini unutuşu, öylesine verdiği söze duyduğu inanç onu utandırmıştı. Bu duyguyu ilk kez tadıyordu ve her zaman kullandığı silahların bir işe yaramıyacağını da farketmişti. Kendini rahatlatacak tek sözcük bulamadı

Sonunda:

«Böyle bir duyuru, böyle bir ağızdan, böyle bir kararlılıkla sunulunca çok ağır geliyor. İzin verirseniz bu umutsuz sözcükleri bana iletmeniz görevimi sözünü ettiğimiz hanımefendinin verip vermediğini soracağım.»

«Bana böyle bir görev verilmedi.»

«Boğulmakta olan insan, saman çöpüne sarılırmış. Bunu kararlarınıza saygısızlık olarak nitelemeyin ama ben hala sonsuza dek sürecek bir sürgün cezasına çarptırılmadığımı ummak istiyorum.»

Hiç umudunuz yok! Buraya gelmemin birinci amacı da bu. Onunla görüşmek, konuşmak olanaksız. Dün gece geldiğinde ölseydi nasıl ki artık olmayacaktı. Şimdi de yok. Bana inanmalısınız.»

«İnanmalı mıyım? İnanamazsam? Ya da inatçı biriyim diyelim, inanmayacaksam?»

«Yine de yok. Umut yok.»

Bay James Hathouse'un yüzünde kıza meydan okur gibi bir gülümseme belirmişti ama kız onu görmüyor, bakışları onu delip geçiyordu. Bu nedenle de gülümseme boşa gitti.

Adam dudağını ısırıp, düşündü biraz.

«Pekâlâ! Ben elimden geleni yapar ama yine de sürgün cezası yersem, hanımın peşini bırakırım. O sizi görevlendirmemiş. Böyle demiştiniz yanılmıyorsam?»

«Ona duyduğum sevginin, onun bana duyduğu sevginin verdiği bir görev bu. Eve döndüğünden bu yana onunlaydım. Bana açıldı. Kişiliği ve evliliği konusunda bir şeyler biliyorum. Bay Harthouse; size de açıldığını biliyorum!»

«Ben pek ahlak sahibi biri sayılmam. Ahlak düşkünü rolü yapmam. Gerektiği kadar ahlaksızımdır. Bütün bunlara karşın sözlerim ya da davranışlarım nedeniyle söz konusu hanımı zor durumda bıraktıysam, adını lekelediysem bundan üzüntü duyarım. Babasının bir makine, kardeşinin bir Enik, kocasının da bir ayı oluşu beni yü-

reklendirmiş olabilir ama amacım kötü değildi. Her şey öyle şeytani bir biçimde kolay gitti kil Ben son sayfaya geldik sanıyordum ama görüyorum ki birinci cilt bile bitmemiş»

Bütün bunları şaka edermişcesine bir hafiflikle söylemişti ama bu çirkin bir yüzeyin bilinçli yapılmış cilasıydı. Bir süre sustu. Yeniden konuşmaya başladığında kendini kontrol altına almıştı artık. Yine de sıkıntı ve düş kırıklığının izlerini görebiliyordunuz.

«Bana anlatılanlardan sonra, ki bunların gerçek olduğuna ilişkin en ufak bir kuşku taşımıyorum söz konusu kişiyi gerçekten görüp görmemem konusunu düşünmeliyim. Olayların bu hale gelmesi yanlızca benim suçum. Ayrıca, ayrıca (Söylevini bağlamakta zorluk çekiyordu) ahlaklı biri olacağım türünden beklentilerim yok. Ahlak sahibi insanlara pek güvenmem aslında.»

Sissy'nin yüzünden söyleyeceklerini daha bitirmediği anlaşılıyordu.

«Geliş amaçlarınızın ilkinden söz ettiniz. Sanırım ikinci bir nedeniniz var.»

«Evet.»

«Bana da söylerseniz çok mutlu olurum.»

Sissy onu kararlılığı ve sakinliğiyle mat ediyordu. İsteklerinin yerine getirileceğine güveni tamdı adeta. «Bay Harthouse;» dedi, «size düşen buradan hemen gitmeniz ve bir daha dönmemeniz. Verdiğiniz zararları başka hiç bir şekilde onaramayacağınıza yürekten inanıyorum. Yapabileceğiniz tek şey bu. Çok büyük bir şey, yeterli bir şey demiyorum. İşte bu nedenle de, bunu ikimiz dışında kimse bilmeden, kimse adına konuşmadan, *ben* istiyorum sizden. Bu gece gideceğinize ve buraya dönmeyeceğinize söz verin.»

Söylediklerinin doğruluğuna duyduğu inanç dışında bir duygu herhangi bir kuşku ya da kararsızlık, yapmacık davranışlar, adamın şaşkınlığına ya da alaycı tavrına kar-

şı, çekingenlik Harthouse'u ona düşman edebilirdi. Ama kız ondan hiç etkilenmemiş gibiydi. Gök kubbeyi bakışlarıyla değiştirmek bile kolay olurdu bunun yanında.

«Benden istediğinizin ne olduğunu biliyor musunuz? Ben resmi bir görev için buradayım. Bu da başlıbaşına bir saçmalık ama buradayım. Umutsuzca bağlı olmak zorunda olduğum bir işim var. Bunun farkında değilsiniz belki ama durum bu.»

Durum bu veya değil, Sissy'i hiç etkilemiyordu. Bay Harthouse odada dolaşmaya başlamıştı.

«Ayrıca bu son derece saçma. Peşlerine bu denli düştüğüm adamları yüzüstü bırakıp, anlaşılamaz bir biçimde yok olacağım!»

«Yapabileceğiniz tek şeyin bu olacağından hiç kuşkum yok, Bayım. Buna inanmasam, buraya gelmezdim.»

Kızın yüzüne bakan Harthouse, bir iki adım daha attı.

«Aman Tanrım, ne diyeceğimi bilemiyorum. Ne saçmalık!»

Gizlilik konusunda söz alma sırası ona gelmişti.

«Böyle saçma sapan bir şeyi göze alırsam aramızda giz kalacağına emin olmak isterim.»

«Siz bana güvenin, efendim. Ben de size güveneceğim.» Şömineye yaslanmış konuşan Harthouse, Enik'le yaptığı konuşmayı anımsadı birden. Bu gece Enik kendisiydi ve bunun nasıl olduğuna aklı ermiyordu.

«Sanırım hiç bir erkek böylesi aptal yerine konduğu bir durumda kalmamıştır.»

Bir o yana, bir bu yana yürüyor, bir kaşlarını çatıyor bir gülüyordu. Çıkış yolu yok. Başa gelen çekilir. Bu da çekilecek sanırım. Gitmem gerekiyor. «Pekâlâ; gideceğim. Sözüm söz.»

Sissy kalkmıştı. Sonuç onu şaşırtmamıştı ama mutluluğu gözlerinden okunuyordu.

«Başka bir elçinin sizin elde ettiğiniz başarıyı elde edeceğini hiç sanmadığımı söylememe izin verin. Yalnız-

ca aptal yerine konmadım, teslim oldum. Düşmanımın adını öğrenme onuruna erişebilir miyim?»

«Benim adımı mı?» dedi elçi.

«Bu gece öğrenmek istiyeceğim tek ad.»

«Sissy Jupe, bayım.»

«Merakımı bağışlayın. Ailenin yakını mısınız?

«Ben yoksul bir kızım.» dedi Sissy. «Babamdan ayrı düştüm ve Bay Gradgrind bana acıyıp, evini açtı. O gün bu gündür de o evde yaşadım.»

Gitmişti bile.

«Yenilgimi dört dörtlük yapmam için bir bu eksikti!» diye söylenen Harthouse, koltuğa pes edercesine yığıldı. Yenilgi başarıyla gerçekleşti denebilir. Zavallı bir kız, bir yetim ve James Harthouse yok oldu. James Harthouse yenilginin piramiti oldu artık. Piramit demişken de aklına Nil geldi. Kâğıt kaleme sarıldı ve (uygun hieroglifferle) şu notu yazdı:

Sevgili Jack, Coketown'ın işi tamam. Çok sıkıldım. Develerin peşine düşeceğim. Sevgilerimle Jem.

Zili çaldı.

«Adamımı yukarı yollayın.»

«Yatmaya gitmiş efendim.»

«Kalkmasını söyleyin, toparlanacağız.»

İki not daha yazdı. Biri Bay Bounderby'e; buralardan gittiğini belirten ve gelecek iki hafta içinde nerede olduğunu bildiren bir not. Bir benzerini de Bay Gradgrind'a yolladı. Daha mürekkepleri kurumadan Coketown'ın yüksek bacalarını arkada bırakmıştı bile. Karanlıklarda ilerleyen bir trendeydi.

Ahlak sahibi kişiler, Bay James Harthouse'ın bu zamanlı yok oluşundan bir tür mutluluk duyacağını, geriye dönüp baktığında doğru olanı yaptığını düşüneceğini sanabilirler. Pek berbat bir işin eşiğinden dönerek, kırdıklarını sardığını sanabilirler. Oysa, hiç de öyle olmadı. Başarısızlık ve aptal yerine konma ona pek ağır gelmişti. Ben-

zer durumlarda kalmış kişiler onun başına gelenleri öğrenseler ne derlerdi diye dertleniyordu. Yaşamındaki tek doğru davranışı hiçbir zaman kabullenemeyecek, ne garipti ki doğru olanı yaptığı için hep utanç duyacaktı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOK KARARLI

Bayan Sparsit patronunu bulana kadar büyük kentte dörtdöndü. Soğuk almıştı; sesi fısıltı gibi çıkıyor, o heybetli gövdesi her an dağılacakmış duygusu verircesine öksürüklerle sarsılıyor ama pes etmiyordu. Adamı St. James Sokağındaki otelinde yakaladı ve üzerine saldırdı. Patlamaya hazırdı ve patladı. Görevini olağanüst bir zevkle yerine getirdikten sonra da Bay Bounderby'nin kollarında bayılıverdi.

Bay Bounderby'nin ilk işi kadını silkelemek oldu. Kadını iyileşme evrelerini dilediğince yaşamak üzere yerde bırakıverdi. Ardından da güçlü ayıltma yöntemleri ve ilaçlarını uygulamaya girişti. Başparmaklarını oğuşturup burdu, ellerini tokatladı, yüzüne bol bol su, ağzından içeri tuz döktü. Bounderby'nin yaklaşımı etkili olunca, kadın kendini yarı ölü bir durumda, Coketown'a dönen ilk trende buluvermişti.

Bir antik çağ kalıntısı olarak ele alındığında Bayan Sparsit'in yolculuğun sonundaki görüntüsü ilginç denebilirdi. Başka bir açıdan bakıldığında ise verdiği zararın çokluğu beğeni duygusunu hemen yok edebilecek kadardı. kadının hapşırıklarına, üst–başının perişanlığına hiç aldırmayan Bay Bounderby onu bir arabaya tıkıp, Taşev'e götürdü.

Kayınpederin salonuna daldıklarında gecenin geç saatleri olmuştu bile.

«Tom Gradgrind!» dedi Bounderby; «bu hanım... Bayan Sparsit. Bayan Sparsit'i tanıyorsun. Seni şaşkına çevirecek şeyler söyleyecek!»

«Mektubumu almadığın belli oluyor,» dedi Gradgrind.

«Mektubunuzu mu bayım? Şimdi mektupla uğraşacak halimiz yok. Hiç kimse şu koşullar içinde Coketown'lu Josiah Bounderby'e mektuplardan söz edemez.»

Gradgrind sakin ama kararlı bir biçimde,

«Bounderby,» dedi; «Ben Louisa'yla ilgili çok özel bir mektuptan söz ediyorum.»

Bounderby olayın ciddiyetini vurgularcasına birkaç kez masaya eliyle vurdu:

«Gradgrind ben de sana Louisa'yla ilgili olarak bana gelen çok özel bir haberciden söz ediyorum. Bayan Sparsit öne çıkın!»

Tanıklık etmek üzere çağrılan şanssız kadının sesi bütünüyle yok olmuş, boğazı tıkanmıştı.

Yüzündeki acılı ifade öyle yoğundu ki! Yüzünün şekilden şekile girişine Bay Bounderby bile dayanamamış olacak ki; kadını yakalayıp, sarstı.

«Becerip de söyleyemeyecekseniz bırakınız ben söyleyeyim! Ne kadar soylu akrabaları olursa olsun, bir hanımın sesini kısıp, bilyeler yutacağı zaman değil bu zaman! Bayan Sparsit, rastlantı olarak, kızınızla şu lanet olası beyefendi dostunuz Bay James Harthouse arasında geçen bir konuşmaya tanık olmuş.»

«Öyle mi?» dedi Bay Gradgrind.

«Öylee! Ve bu konuşma sırasında...»

«Ne olduğunu söylemenize gerek yok. Bay Bounderby. Ne konuştuklarını biliyorum.»

«Biliyor musunuz? Belki kızınızın da nerede olduğunu biliyorsunuzdur!»

«Kuşkusuz. Burada.»

«Burada mı?»

«Dostum Bounderby; Önce şu bağırmanıza bir son vermenizi istiyeceğim. Lütfen kendinizi kontrol edin. Louisa burada. Sözünü ettiğiniz kişiden kurtulur kurtulmaz buraya sığındı. Bu kişiyi size tanıştırmış olmak beni çok üzüyor. Daha eve yeni gelmiştim ki bu odaya, buraya geldi. Trenle kente inmiş. Kentten de berbat bir fırtına da buraya koşmuş. Geldiğinde deli gibiydi. O zamandan beri de burada. Kendi iyiliğiniz ve onun iyiliği için sesinizi yükseltmemenizi rica edeceğim.»

Bay Bounderby'in gözleri odanın her bir köşesini dolaştı. Yanlızca Sparsit'in olduğu tarafa bakamadılar. Sonunda da Leydi Scadgers'in yeğenine dönüp gürledi:

«Pekâlâ hanımefendi! Sunacağınız herhangi bir özür varsa duymaya hazırız. Elinizde bir iftira dışında bir şey olmadan koşuşturduğunuz için söyleyeceğiniz bir çift söz olmalı!

«Bayım,» dedi Bayan Sparsit; «sinirlerim öyle bozuk, sağlığım öyle kötü ki! Size hizmet vereceğim diye mahvoldum ve şu anda yapabileceğim tek şey ağlamak!»

(Ve ağladı.)

«Ben sizin gibi iyi aileden gelen birine yakışmayacak sözler sarfetmeden önce yapabileceğiniz bir şey daha var: bir araba bulmanız. Geldiğimiz araba kapıda; sizi bindirip bankaya yollamama izin verin. Yapacağınız en iyi iş ayaklarınızı dayanabildiğinizce sıcak suya koyup, yatmadan önce de tereyağlı rom içmenizdir.»

Bounderby ağlayan kadıncağızın koluna girdi ve onu hapşırıklar arasında arabaya yerleştirdi. Döndüğünde yalnızdı.

«Yüzünü doğru okuduysam Tom Gradgrind, benimle konuşmak istiyorsun. İşte geldim. Yanlızca bilesin ki sinirlerim çok bozuk. Bu iş hiç hoşuma gitmedi. Ayrıca kızının

bugüne kadar bana bağlılık ve saygı gösterdiği de söylenemez. Coketown'lı Josiah Bounderby'nin layık olduğu, gereken ilgiyi görmediği ortada. Bu konuda düşündüklerin olduğu besbelli benim de var. Açıkyürekle söylediklerime ters düşeceksen, hiç söyleme daha iyi.»

Bay Gradgrind yumuşadığı için, Bounderby kendini sertleştirmeye uğraşıyordu. Gradgrind.

«Sevgili dostum Bounderby...» diyecek oldu.

«Özür dilerim ama sevgili dostun olmayayım. Birileri bana sevgili dostum dedi mi hep beni altetmeye çabalarlar. Gördüğün gibi kibar davranmıyorum ama ben kibar değilim. Kibarlık istiyorsan, nerede bulacağını biliyorsun. Şu beyefendi dostların var ya, onlarda bulursun. Bende o maldan yok.»

«Bounderby, hepimiz hata yapabiliriz.»

Bounderby sözünü kesti:

«Sen yapamazsın sanıyordum.»

«Ben de öyle sanıyordum. Hepimiz yapabiliriz. Bay Harthouse dan söz etmeme inceliğini gösterirsen sana minnet duyarım. Konuşmalarımızda ondan söz etmeyeceğim. Sen de lütfen bu işe onu karıştırma.»

«Adını ağzıma bile almadım!» dedi Bounderby.

Gradgrind sabırlıydı.

«Peki, peki.» Bir süre susup düşündü. Sonunda «Bounderby,» dedi; «Louisa'yı anlamamış olmamızdan korkuyorum.»

«Biz derken kimi kastediyorsun?»

Bu kaba saba sorulmuş soru üzerine değişiklik yaptı.

«Ben anlamamışım diyelim. Onu doğru eğittiğimizden kuşkuluyum.»

«İşte!» diye bağırdı Bounderby; «Bu konuda seninle aynı görüşü paylaşıyorum. Sonunda anladın, değil mi? Eğitim! Eğitimin ne olduğunu ben söyleyeyim. Yaka paça kapı dışarı edilip, darbe üstüne darbe yemek! Harçlığın ise itip, kakılma! Eğitim bu işte!»

Bay Gradgrind alçakgönüllülük anıtı gibiydi.

«Bu yöntemin yararlarını anlıyorum ama kız çocukları için uygun olduğunu söyleyemezsin. Pek zor olur.»

Bounderby inat ediyordu:

«Neden söyleyemeyeceğimi anlamıyorum.»

Gradgrind iç çekti. «Bunu tartışmayalım. Tartışmak istemiyorum. Hataları onarmak istiyorum ve bana bu konuda yardımcı olacağını sanıyorum. Çok üzüntü çektim.»

Bounderby inadı sürdürüyordu.

«Neden söz ettiğini anlamıyorum. Bu nedenle de sana hiçbir konuda söz vermeyeceğim.»

«Şu son birkaç saat içinde Louisa'nın kişiliğini yıllar yılı tanıyamadığım kadar tanımış buluyorum. Bu konuda aydınlanmam kendiliğinden olmadı; zorunluluklardan kaynaklandı. Buna şaşırabilirsiniz Bounderby, ama Louisa'nın tümüyle gözardı edilmiş, çarpıtılmış nice özelliği var. İşte bu nedenle de onu kendisiyle başbaşa bırakma konusunda benimle bir tutum birliği yaparsan, hepimizin mutluluğu için çok hayırlı bir adım atmış olursun. Eliyle yüzünü siper yapıp ekledi; Louisa benim en sevdiğim evladımdır.»

Bounderby kıpkırmızı olmuştu. Kriz geçirecek sanırdınız. Kulakları mosmor kesildi ama kızgınlığını belli etmemeye çalışarak,

«Onu bir süre burada tutacağını mı söylüyorsun?» diye sordu.

«Ben... Ben Louisa'ya kalması için senin izin vereceğini ummuştum dostum. Onu anlayan, onun da güvendiği Sissy (yani Cecilia Jupe) onunla ilgilenebilir.»

Bounderby ayağa kalktı. Elleri cebindeydi.

«Sanırım Loo Bounderby'le aramızda uyumsuzluk ya da geçimsizlik türünden bir şeyler olduğunu söylüyorsun, Tom Gradgrind.»

Babanın üzüntülü yanıtı; «Sanırım Louisa'yla onun için oluşturduğum tüm ilişkiler arasında uyumsuzluk var,» oldu.

Bounderby tam karşısına dikilmiş, bacakları açık, elleri cebinde, kızgınlığının rüzgârında saçları saman tarlası gibi karmakarışık, duruyordu. «Bak Tom Gradgrind; Sen diyeceğini dedin. Bırak ben de konuşayım. Ben Coketownlı'yım. Ben Coketown'lı Josiah Bounderby'im. Bu kentin tüm binalarını, fabrikalarını, bacalarını adım gibi bilirim. Dumanını da bilirim. İşçisini de bilirim. Hepsini tanırım. Hepsi de gerçektir. Adamın biri gelir de düş ürünü laflar ederse o adamın ne olduğunu bilirim. Kaplumbağa çorbasıyla geyik eti konuşuyordur. Altın kaşık, altı atlı araba ister. Kızının istediği de bu. Sen istedikleri olsun diyorsan, sen alıver. Ben bunları almam. Tom Gradgrind.»

«Senden bir ricada bulundum. Anladın sanıyordum.»

«Bir dakika. Ben seni dinledim. Şimdi sen de benim diyeceklerimi dinle. Tutarsızlık bir yana, bir de haksızlık yapma. Tom Gradgrind'ın düştüğü durum yeterince üzücü. Daha da düşme. Anladığım kadarıyla aramızda uyumsuzluk var demeye getiriyorsun. Yanıtım şu: Var tabii! Çünkü senin kızın kocasının sahip olduğu değerlerin bilincinde değil! Ona yaraşır biçimde etkiliyemiyoruz onu. Bağlılığının onurunu anlamıyor. Daha açık sözlü olamam herhalde!»

«Bounderby,» dedi Gradgrind; «bu hiç de akla yatkın değil.

«Değil mi? Bak bu çok hoşuma gitti. Gradgrind bu haliyle akla sığmaz buluyorsa demek ki çok akla uygun! İzin verirsen daha bitirmedim: Benim kökenimi biliyorsun. Yıllar yılı ayakkabı bağım olmadı çünkü ayakkabım yoktu! Ama, ister inan, ister inanma, iyi ailelerden gelen bir yığın kadın var ki bastığım yere tapmaya hazır dolaşıyor!»

Bu bilgiler kayınpederine roket gibi ulaştırılmıştı. «Oysa,» diye sürdürdü; «kızınız bir leydi değil. Benim böyle şeylere önem verdiğim de yok aslında ama gerçekler bu ve sen bunları değiştiremezsin Gradgrind. Neden mi konuşuyorum öyleyse?»

«Beni rahatlatmak için olduğunu sanmıyorum.»

«Lafımı kesmeyin! Bunları söylüyorum. çünkü bir sürü soylu hanım, kızınızın bana nasıl davrandığına tanık olup şaşırıyor. Duyarsızlığına, umursamazlığına nasıl katlanabildiğime şaşırıyorlar. Ben de şaşıyorum ve artık katlanmayacağım.»

Gradgrind ayağa kalktı.

«Bounderby, sanırım bu gece ne kadar az konuşursak o kadar iyi olacak.»

«Tam tersi Tom Gradgrind! Ne kadar çok konuşursak o kadar iyi olacak! Söyleyeceklerim bitene dek konuşalım. Şimdi bu işi kestirmeden halledecek soruya geldik:

Biraz önce yaptığın öneriyle ne demek istiyorsun?»

«Ne mi?»

Buğday tarlası dalgalandı...

«Şu önerin ne anlama geliyor?»

«Louisa'ya zaman tanıman, burada bir süre kalmasına izin vermen anlamına geliyor. Burada kalır, aklını toparlarsa, değişik anlamda iyiye doğru gelişmeler yapma olanağı bulabilir.»

«Uyumsuzluk konusundaki düşüncen yumuşarmı?»

«Olabilir.»

«Bu karara nasıl vardın?»

«Daha önce de anlattığım gibi. Louisa anlaşılamamış. Senden o kadar küçük birine, kendini bulması için zaman tanımak çok zor olmasa gerek. İyi günde, kötü günde sözü verdin...»

Bay Bounderby Stephen Blackpool'a söylediklerinin kendisine söylenmesine kızmış olabilirdi. Tom Gradgrind-'ın sözünü kesiverdi;

«Boşver,» dedi; «Bunlardan söz etmek istemiyorum. Onu ne günde aldığımı biliyorum. Sen ona boşver. O işi bana bırak.»

«Bounderby, hepimiz hata yapıyor olabiliriz. Bu senin

için de geçerli. Cömert olabilmen yanlızca iyilik değil. Louisa'ya boynunun borcu. Evlilik bağınızın getirdiği bir yükümlülük.»

«Bence değil,» diye söylendi Bounderby: «Bu işi kendi düşüncelerim doğrultusunda bitireceğim. Seninle kavga etmek istemiyorum Tom Gradgrind. Doğrusunu istersen, bu konuda kavga etmek adıma yaraşmaz. Beyefendi dostuna gelince: canı cehenneme! Önüme çıkacak olursa aklımdan geçenleri ona da söylerim. Çıkmazsa uğraştığıma değmez. Loo Grandgrind kalsa daha iyi olacak olan kızınız Loo Bounderby'e gelince: Yarın öğlen onikiden önce eve dönmezse hiç dönmeyecek demektir. Eşyalarını yollarım. Bundan sonraki bakımını da sen üstlenirsin. Soranlara da rest çekmemi zorunlu kılan uyumsuzluk konusunda diyeceğim şu: Ben Josiah Bounderby'in. Ben böyle yetiştim. O Louisa Gradgrind; o da öyle yetişmiş. İki farklı at aynı tarafa çekmiyor. Ben pek sıradan biri değilim. Beni tanıyanlar bana layık olacak bir kadının sıradan biri olmaması gerektiğini anlayacaklardır.»

«Bu konuyu bir daha düşünmeni rica edeceğim. Böyle bir karara mahkûm etme kendini.»

Bounderby şapkasını kafasına geçirdi:

«Ben hep kararlarımı böyle veririm. Karar aldım mı da hemen uygularım. Tom Gradgrind'ın Josiah Bounderby'nin ne gibi biri olduğunu bilip böyle bir istekte bulunması beni şaşırtıyor. Aslında böyle duygusal zırvalıklarla karşıma çıkan Tom Gradgrind olduğuna göre hiç şaşırmamam gerek. Kararım karar ve söyleyecek başka sözüm yok. İyi geceler!»

Bay Bounderby işte böyle çıkıp, kent'teki evine yatmaya gitti. Ertesi gün saat 12'yi beş gece Bayan Bounderby'nin eşyalarının toplanması emrini verdi ve onları Tom Gradgrind'a yollattı. Köydeki evini satılığa çıkarıp bekâr yaşamına geri döndü.

KAYIP

Banka soygunu hâlâ gündemdeydi ve olay henüz kapanmamıştı. Yoktan var olmuş, satışı Venüs'ten daha fazla, onun gibi denizden olmasa da çamurdan çıkmış Patron, özel yaşamını iş yaşamına karıştırmamayı görev edinmişti. Bunun sonucu olarak da, ikinci bekârlığının ilk günlerinde, soruşturmaya dört elle saldırdı. Oyle bir saldırdı ki konuyu araştıran yetkililer keşke soygun hiç olmamış olsaydı demeye başladılar. Her şeyden önce, hepsi hataliydı ve burunları yanlış koku alıyordu. Pek sessiz kalmışlardı ki, bu da iş kapandı havası yaratmıştı. Kuşkulu hiçbir kadın ya da erkek yanlış adım atmadı, kimse kendini ele vermedi. Stephen Blackpool'dan hiç ses çıkmadı. Şu gizem dolu, yaşlı kadın öyküsü de aydınlanamadı.

Bay Bounderby tam bu sırada olayların üstüne gitmeye karar vermişti. Stephen Blackpool'un yakalanması için yirmi sterlinlik bir ödül koydu. İlanda Blackpool'un banka soymaktan arandığı belirtiliyor, boyu, bosu, rengi giysileri konusunda bilgi veriliyordu. İlana kentten nasıl ayrıldığı, en son ne tarafa doğru giderken görüldüğü de eklenmişti. Bounderby bilgilerin tümünü kocaman kara harflerle koca koca kâğıtlara yazdırttı. Levhaları gece çaktılar ve bu bilgiler tüm nüfusun beynine çekiç darbeleriyle çakılmış oldu.

Ertesi sabah fabrikaların zilleri levhaların başında yığılan işçileri dağıtmak için daha fazla çalmak zorunda kaldılar. Okuma yazma bilmeyenlerin gözleri bile merakla yazılı olanlara çevriliyordu. Sesli okuyup yardım etmeye çalışanların dost seslerine kulak verdiklerinde, gözlerini harflerden ayırmıyorlardı. Kitlelerin cehaleti her zaman için kötülüklerle dolu ve ürkütücü olmasa, bu görüntü eğlenceli bile bulunabilirdi. Daha sonraki saatlerde de işçilerin elleri

tezgâhlarında ama akılları ilanda kaldı. Yeniden sokaklara doluştuklarında okuyucu sayısında en küçük bir azalma olmamıştı.

Delege Slackbridge, o gece yeniden konuşmak zorunda kaldı. Basımevinden temiz bir ilan almış, katlayıp cebine koymuş, toplantıya beraberinde getirmişti. «Dostlarım, hemşerilerim, Coketown'ın sömürülen işçileri: kardeşlerim, neler oluyor bakın: vay, vay vay... Slackenbridge lanetli ilanı çıkarıp lanetlemeleri için işçi kardeşlerine sergileyince pek bir gürültü koptu! Bakınız kardeşlerim: Sendika listelerinde adı yer alan soylu işçilerimizin saflarında ne hainler var! Benim zavallı sürünen kardeşlerim! Boynunuzda despotların yuları, sırtınızda sürünen bedeninizi çiğneyen demir çizmeler! Günlerinizi topraklarda debelenerek geçirmenizden mutluluk duyacak patronların kurbanları! Bacılarım! Şimdi şu kambur, 1.70'lik Stephen Blackpool'a ne diyorsunuz bakalım? Bu aşağılayıcı, bu lanet olası, bu mide bulandırıcı, bu kötülük dolu kâğıtta yazanlara ne diyorsunuz? Bu yılanın başını nasıl da ezeceksiniz! Tanrının sevdiği kullardan oluşan bu topluluk, adını lekeleyen, onu utandıran bu adamı dışlayacaktır. Atın onu dostlarım, atın gitsin! Nasıl da tam burada durmuş, size bir yığın çarpıtılmış düşünce aktarmıştı. Ben ise onun bu dolambaçlı konuşmasını izlemiş, tüm savlarını çürütmüş, ona hiçbir dayanak bırakmamıştım. Aramızda yeri kalmamıştı! Nefretin parmağı ona yönelikti. Bağımsız ve düşünen beyinlerin ateşi onu sonsuza dek alevler içinde bırakacaktı. İşçi kardeşlerim, tuzağa düşmediğiniz için şükürler olsun! dürüstlüğünüz her şeyin üzerinde. İncecik döşekleriniz, var yok dolu tencereleriniz hep alnınızın teriyle elde edilmiş. Oysa bu aşağılık adamın, bu sefilin işçi maskesinin gerisinde bir hırsız var! Başına ödül konmuş bir yasa kaçağı! Coketown'lı işçinin soylu kişiliğine indirilmiş bir darbe o, bağrında bir yara! İşte bu nedenle kardeşle-

rim, kutsal birliğimizin üyeleri, çocuklarınızın çocuklarının geleceklerini emanet ettikleri dostlar: sizleri Birleşik İşçi kuruluşları adına, sizin iyiliğinizi, güvenliğinizi gözeten bu çatı adına, bir karar almaya davet ediyorum. Stephen Blackpool, dokumacı, ilanda adı geçen kişi, Coketown İşçiler Topluluğu'ndan çıkarılmıştır. Bu topluluğun üyeleri onun yaptığı işlerin utancını paylaşmamaktadırlar ve onun yasadışı işleri nedeniyle suçlanamazlar.»

Slackenbridge ter içinde kalmıştı ve dişlerini gıcırdatıyordu. Bir iki kişi, «Hayır!» diye bağırdı. Birkaç kişi, «Bırakın konuşsun» dedi. Sonunda bir ses «Slackenbridge, çok oluyorsun! Çok hızlı gidiyorsun!» diye bağırdı. Karşı çıkanlar bir orduya karşı bir avuç cüce durumundaydılar. Topluluğun çoğu Slackenbridge'ın sözlerine destek verdi ve adam yerine dönerken, alkışlandı.

Bu insanlar evlerine dönmek üzereyken Sissy de Louisa'nın yanına dönüyordu.

«Kimmiş gelen?» diye sordu Louisa.

«Bay Bounderby,» dedi Sissy. Bu adı, korka korka söylemişti.

«Yanında kardeşiniz Tom ve adının Rachel olduğunu söyleyen genç bir kadın var. Sizin onu tanıdığınızı da söylüyor.»

«Ne Istiyorlar Sissy?»

«Sizi görmek istiyorlar. Rachael ağlıyor ve çok sinirli görünüyor.»

Louisa odada olan babasına döndü;

«Baba onları görmeyi reddedemem. Bunun nedenini de onlar açıklayacaktır. Buraya gelsinler mi?»

Adamın yanıtı olumlu olunca, Sissy konukları çağırmaya gitti. Birlikte döndüler. Tom en arkadaydı. Kapıya yakın, gölgelerin içinde duruyordu.

Bounderby başıyla Louisa'yı selamladı.

«Sizi rahatsız etmediğimizi umarım, Bayan Bounder-

by. Pek uygun bir saat değil ama bu genç kadının söyledikleri bu ziyaretimizi zorunlu hale getiriyor. Oğlun genç Tom ise söylenenler konusunda konuşmamaya kararlı. Bu nedenle de kızınızla yüzleşmek durumundayız.»

«Beni daha önce görmüştünüz hanımefendi.»

Rachael Louisa'nın önüne gelmişti.

Tom öksürdü.

Karşılık alamayan Rachael sözlerini yineledi:

«Beni daha önce görmüştünüz, efendim.»

«Gördüm.»

Rachael'ın bakışları Bounderby'e dönmüştü.

«Demedim mi?» der gibi bakıyordu.

Bounderby;

«Kiminle oraya gittiğinizi, orada kimler olduğunu açıklar mısınız?» diye sordu.

«İşten kovulduğu akşam Stephen Blackpool'un evine gittim. Bu hanımı orada gördüm. Stephen Blacpool da oradaydı. Bir de hiç konuşmayan bir kadın vardı. Yüzünü pek göremedim çünkü karanlık bir köşede duruyordu. Kardeşim de benimleydi.»

«Bunu neden söylemedin, Tom?» diye gürledi Bounderby.

«Kardeşime söylemeyeceğim konusunda söz verdim.»

Louisa bunu hemen doğruladı.

«Kaldı ki,» diye vızıldadı Enik; «o kendi öyküsünü benden iyi anlatır. Ben neden anlatayım ki?»

Rachael yalvarmaya başlamıştı;

«Lütfen öyle bir saatte Stephen'ın evine neden geldiğinizi anlatın.»

Louisa kızarmıştı.

«Ona acımıştım,» dedi. «Ne yapacağını öğrenmek, ona yardımcı olmak istedim.»

«Teşekkür ederim hanımefendi,» dedi Bounderby;

«Onur duydum!»

Rachael, «Ona kâğıt para önerdiniz mi?» diye sordu.

«Evet, ama almadı. Yanlızca iki altın aldı.»

Rachael'ın gözleri bir kez daha Bounderby'e çevrilmişti.

«Anladık! Şu saçmasapan ve akılasığmaz öykünün doğrulanıp, doğrulanmadığını soruyorsan, doğrulandı!»

Rachael bir kez daha Louisa'ya döndü:

«Stephen Blackpool kentin dört bir yanına asılan ilanlar aracılığıyla hırsız damgası yedi. Bu gece toplantıda adını çamura bulayan konuşmalar yapıldı. Stephen bu! Dünyanın en dürüst, en iyi insanı!»

Gözyaşlarına boğuldu.

«Çok üzgünüm,» dedi Louisa.

«Genç bayan,» diyordu Rachael; «dilerim öylesinizdir ama bilemiyorum. Ne yaptığınızı bilemiyorum. Sizin gibiler bizleri pek tanımaz, pek bilmezler. Bizlerden değilsinizdir. O gece neden geldiğinizi bilemiyorum. Kendinize göre bir amacınız vardı, belki ama zavallı adamcağızın başını belaya soktunuz. O zaman geldiğiniz için size minnet duymuştum. Ona acıdığınız belliydi ve Tanrı sizi kutsasın istedim. Şimdi bilmiyorum. Bilemiyorum!»

Louisa bu kuşkuları haketmemişti ama sesini çıkarmadı. Kız adama yürekten bağlıydı ve çok üzülmüştü. Rachael hıçkırıkları arasından konuşmasını sürdürüyordu;

«Oysa adamcağız öyle duygulanmıştı ki! Gözleri yaşardı da yüzünü saklamaya çalıştı. Dilerim üzüntü duymanız için nedeniniz yoktur. Aklım karmakarışık!»

Tom sesini yükseltti:

«Buraya gelip de böyle suçlamalarda bulunmak için yüz lazım! Nasıl davranacağını bilmemekten sopa yemelisin!»

Rachael'ın yanıtı yoktu. Bay Bounderby konuşana dek yanlızca onun hıçkırıklarını duydular.

«Haydi,» dedi; «Buraya ne amaçla geldiğini biliyorsun. Bu saçmalıklara son ver de, konuya gir!»

«Beni kimse böyle görsün istemem. Kimse de görmeyecek. Hanımefendi; Stephen için ilanda neler dendiğini görünce doğru bankaya gidip nerede olduğunu bildiğimi ve iki gün içinde döneceğini söyledim Bay Bounderby'i göremedim. Kardeşiniz beni kovdu. Sizi aradım ama sizi de bulamadım ve işime döndüm. Fabrikadan çıkar çıkmaz da Stephen için söylenenleri öğrenmeye koştum. Dönüp hepsini yalancı çıkaracağından en küçük bir kuşkum yok. Sonra da Bay Bounderby'e gittim, onu bulup, bildiklerimi anlattım. Hiçbirine inanmadı ve beni tutup buraya getirdi.»

«Buraya kadarı doğru.» dedi Bay Bounderby. Elleri cebinde, şapkası hâlâ kafasındaydı. «Ama sizin gibileri iyi tanırım. Konuşmaya bayılırlar. Ben sana laf üreteceğine iş yapmanı öneriyorum. Bir şey yapma kararı aldın, yap!»

«Bugün öğleden sonra postasıyla Stephen'a bir mektup yolladım. Bundan önce de bir kez yazmıştım. En fazla iki gün içinde döneceğine eminim.»

«Benim de sana söyleyecek bir çift sözüm var: Belki farkında değilsin ama bu saygın işinin zanlıları arasında sen de varsın. İnsanlar kimin dostuysa onlar gibi değerlendirilirler. Postane de denetlendi. Stephen Blacpool'a giden herhangi bir mektup yok. Senin mektubuna ne olduğunu sen bul. Belki de hiç yazmadın!»

Rachael bir kez daha Louisa'ya döndü:

«Ayrıldıktan bir hafta sonra ondan mektup aldım. Başka bir isimle iş aramak zorunda kalmış.»

«Vay canına!» diye bağırdı Bounderby; «Adını değiştirmiş demek! Bu lekesiz dostumuz için pek tuhaf bir durum bu .Mahkemeler suçsuz insanların adlarını değiştirmelerine pek iyi bakmazlar.»

«Zavallı adamcağız ne yapabilirdi ki? Ne? Patronlar

ona sırt çevirmişti, işçiler sırt çevirmişti. O yalnızca çalışmak istiyordu. Doğru olanı yapmak istiyordu.

Bir insanın aklı yok mu? Kendi ruhu yok mu? Hep tavşan gibi arada kalıp, avlanması mı gerekiyor?»

«İnanın, çok üzülüyorum,» dedi Louisa, «Dilerim adını temize çıkarır.»

«Bundan hiç kuşkunuz olmasın Bayan; onun hiç kuşkusu hiç yok.»

«Onun nerede olduğunu açıklamadığın için de kuşkusu yok herhalde!»

«Benim yüzümden zorla geri getirilmiş duruma düşmeyecek! Kendi isteğiyle gelecek ve kendini temize çıkaracak. Adını çamura bulaştıranlara karşı kendini korumak için dönecek, utanç içinde değil! Ona karşı yapılanları bir bir anlattım ve en geç iki gün içinde burada olacaktır.»

«Bunlara karşın, daha önce ele geçirilirse daha önce aklanmak olanağı bulur derim. Sana gelince; senin aleyhine söylenecek sözüm yok. Bana söylediklerin doğru çıktı ve seninle işim bitti sayılır. Hepinize iyi geceler! Daha yapılacak işlerim var. Bounderby kapıya seğirtince Tom da köşesinden çıktı ve onunla birlikte gitti. Son sözü de «İyi geceler baba.» Oldu! Kızkardeşine homurdanıp patronunu izledi.

Bay Gradgrind sözlerini ölçüp, biçip sarfeden olmuştu. Louisa konuşana dek de ağzını açmadı.

«Rachael, beni tanıdığın gün bana güvenmeyi de öğreneceksin.»

«Aslında insanlara güvenmemek benim doğama aykırı,» dedi Rachael. «Yalnızca böyle güvensizlik yapılınca benim de aklım karışıyor. Sizi üzdüysem özür dilerim. Ne dediğimi bilemiyorum. Ama adamcağızın günahını almayı sürdürürlerse, daha neler derim bilemem.»

Sissy sordu:

«Mektubunda o gece bankanın çevresinde görüldüğü

için ondan kuşkulanıldığını da anlattın mı? Döndüğünde ne açıklama yapması gerektiğinden haberi olursa, hazırlıklı gelir.»

«Evet canım,» dedi kadın; «Onu oraya neyin götürmüş olduğunu bilemiyorum. Oraya gitmezdi. Yolunun üzerinde değil. Aynı yoldan giderdik. Yakın bile değil.»

Sissy kadının adresini öğrendi ve ertesi gece gelip bilgi almak için izin istedi.

«Öbür güne kadar döneceğini sanmıyorum.»

«Öbür gece de gelirim,» dedi Sissy.

Rachael izin verip, ayrıldı. Bay Gradgrind başını kaldırıp, kızına

«Sevgili Louisa, bildiğim kadarıyla ben bu adamı hiç görmedim. Suçlu olduğuna inanıyor musun?» diye sordu.

«Zorla inanmıştım baba. Artık inanmıyorum.»

«Sanırım kendini inanmaya zorlamışsın. Görünüşü ve davranışları dürüst mü?»

«Çok dürüst.»

«Kadın ona nasıl da güveniyor! Gerçek suçlu olup biteni biliyor mu acaba? Kimdir? Nerededir?»

Son günlerde saçlarının rengi değişmeye başlamıştı. Eli çenesindeyken aksaçlı ve yaşlı görünüyordu. Louisa korku ve acıma karışımı duygularla onun yanıbaşına gitti. Gözleri Sissy'ninkilerle buluştu. Sissy kızarmıştı. Louisa parmağını dudağına götürüp «sus» işareti yaptı.

Ertesi gece Sissy Stephen'ın henüz dönmediğini söylerken fısıltıyla konuşuyordu. Bir sonraki gece de aynı haberi getirdiğinde fısıltıya korku eklenmişti. O göz göze gelişten sonra adamın adını hiç anmadılar, soygundan hiç sözetmediler. Bay Gradgrind da söz etti mi ağızlarını açmadılar.

İki gün geçti, üç gün, üç gece geçti, geceler bitti ve Stephen Blackpool'dan ses seda çıkmadı. Rachael dördüncü gün bankaya gidip Stephen'dan gelen mektubu

gösterdi ve ona olan güveni sarsılmadığı halde adresini verdi. Adres, ana yoldan uzak. altmış mil kadar ötedeki bir çalışma kampına aitti. Haberciler çıkarıldı ve herkes her an Stephen'ın dönüşünü bekler oldu

Bütün bunlar sırasında Enik, Bay Bounderby'nin kuyruğunu bırakmıyor, bir gölge gibi onu izliyor, ona yardımcı oluyordu. Sinirliydi, tırnaklarını yiyordu. Sesi de çatal çatal çıkıyordu artık. Dudakları çatlamıştı. Beklenilen saat geldiğinde Enik herkesle birlikte istasyondaydı ve adamın tüydüğüne ilişkin iddiaya girmekle meşguldü.

Enik haklı çıktı. Adamlar elleri boş döndüler. Rachae'-ın mektubu ulaşınca Stephen Blackpool yoklara karışmıştı. Hiç kimse onun nerede olduğunu bilmiyordu. Coketown Rachael'ın mektubu iyi niyetle gönderip göndermediğini merak eder oldu hemen. Kaçması için yazmış olabilir miydi? Görüşler farklıydı.

Altı gün geçti. Yedi gün geçti. Enik cesaret bulmuş, baş kaldırır olmuştu. «Hırsız mıydı? Nasıl soruydu ki! Ne saçmalık! Hırsız o değildi ise, neredeydi bu adam? Neden dönmemişti?»

«Neredeydi gerçekten? Neden dönmüyordu?» Gündüz gözü ile kimbilir nerelere ulaşan bu sorular, gece indi mi, geri dönüp onun da aklını kurcalıyorlar, gece boyunca da onu yanlız bırakmıyorlardı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BULUNDU

Gündüz oldu. gece oldu. Gündüz. gece. Stephen Blackpool yoktu. Neredeydi? Neden dönmüyordu?

Sissy her gece Rachael'ın yanına gidiyor, o küçük düzenli odada birlikte oturuyorlardı. Rachael sıkıntıları ne olursa olsun, gününü işle geçiriyordu. Dumandan yılanlar

kimin kayıp, kimin bulunmuş olduğuna umarsızdılar. Kim iyi, kim kötü onları ilgilendirmiyordu. Şu salt gerçek peşinden koşan beyefendiler gibi, çelikten filler de başlarını sallayıp duruyordu. Gündüz oldu, gece oldu. Tekdüzeliği bozan hiçbir şey olmadı. Stephen Blackpool'un yoklara karışması bile haber olmaktan neredeyse çıkıp, Coketown'daki diğer makineler kadar şaşkınlık yaratır olmuştu.

«Korkarım,» dedi Rachael; «bu kentten ona inanan yirmi kişi bile çıkmaz!»

Sözleri sokak lambasının ışığında oturmuş, odasını paylaşan Sissy'e yönelikti. Sissy hava henüz kararmışken gelmiş, onun işten dönüşünü beklemişti. Orada öylece oturmuşlar, dertli sohbetlerini aydınlatmak için de sokak lambasından daha ışıklı bir şeye gereksinim duymamışlardı.

«Tanrı bana acıyıp da seninle dertleşmeme olanak yaratmasaydı, ne yapardım bilemiyorum! Aklım yerinde kalır mıydı, bilemiyorum. Ama sen bana güç ve umut veriyorsun. Koşullar onun aleyhinde olabilir ama o temize çıkacaktır diyor musun hâla?»

«Buna yürekten inanıyorum,» diye yanıtladı Sissy. «Senin ona olan inancının doğruluğuna gerçekten inanıyorum. Onu kendim tanısam, ancak bu denli güvenirdim ona.»

Rachael'ın sesi titriyordu:

«Ben onu o sessiz hali, iyiliğe ve dürüstlüğe olan bağlılığıyla tanıdım. Ondan hiç ses çıkmasa, aradan yüz yıl geçse de, Tanrı tanığımdır, ondan kuşku duyamam. Ondan hiç kuşku duymadım!»

«Taşev'dekilerin inancı da bir gün bu kuşkulardan kurtulacağı. Er geç kurtulacak.»

«Buna inanmaları bana güç veriyor,» dedi Rachael.

«Ayrıca burada bulunman, bana arkadaşlık edip, bana yardımcı olman, benim bile kuşku altında olduğum bir dönemde benimle görünmekten çekinmemen ne büyük

bir incelik! Genç hanıma söylediklerimden utanıyorum. Ama...»

«Ondan kuşkulanmıyorsun, değil mi Rachael?»

«Bizi birbirimize yaklaştırdığından beri hayır. Ne var ki aklımdan hiç çıkmayan...»

Sesi yokolup gitti. Kendi kendine konuşuyor gibiydi. Sissy tüm dikkatini ona vermeye çalışıyordu.

«Bir kişiye duyduğum güvensizlik her şeyi gölgeliyor. Stephen'ın yokoluşuna neden olan kişiye karşı duygularım çok karışık. Sanki o dönüp, gelse, adını temize çıkarsa başka birinin başı derde girecekmiş de, o kişi Stephen'ı buradan uzaklaştırmış gibi geliyor bana. Biri onu gönderdi sanki. Yok etti.»

Sissy bembeyaz olmuştu.

«Bu korkunç bir düşünce.»

«Öldürülmüş olabileceğini düşünmek korkunç.»

Sissy ürperdi.

«Ara ara aklıma bu düşünce giriyor. Engellemeye çalışıyorum. Sayıları topluyorum, çocukken ezberlediğim tekerlemeleri tekrarlıyorum. Ateş basıyor. Kilometrelerce yürümek geliyor içimden. Yorgun da olsam hızlı hızlı gitmek istiyorum. En iyisi seninle eve yürüyüp, dönmek.»

Sissy umut vermek istiyordu. «Belki de,» dedi; «dönerken hastalanmıştır. Hastalandıysa yol üzerinde kalabileceği bir yığın yer var.»

«Ama hiçbirinde yok. Hepsini araştırdılar ve o yok.»

Sissy isteksiz de olsa, kabul etmek zorunda kaldı.

«Bütün yolu yaya olsa bile iki günde gelirdi. Yürüyecek hali yoksa parası var. Mektubun içinde yolladım.»

«Yarının iyi haberlerle gelmesini dileyelim. Rachael. Gel, dışarı çıkalım.»

Rachael'ın şalını herzaman koyduğu biçimde başına koymasına yardım etti. Ve birlikte çıktılar. Güzel bir geceydi ve köşebaşları tek tük işçilerle doluydu. Yemek zamanı oluşu daha büyük kalabalıkları engelliyordu.

«Bak artık telaşlı değilsin. Ellerin bile soğumuş.»

«Biraz yürüyüp, temiz hava alabilirsem daha iyi olacağım Sissy. Yürüyemeyince daha kötü oluyorum.»

«Kendine sahip olmalısın Rachael. Her an Stephen'ın yanında yer alman gerekebilir. Yarın Cumartesi. Değişen bir şey olmazsa. Pazar günü kırlarda yürümeye ne dersin? Bu seni önümüzdeki haftaya hazırlar. Gelir miydin?»

«Evet canım.»

Bay Bounderby'nin evinin bulunduğu sokağa gelmişlerdi. Sissy'nin yolu Bounderby'nin kapısının önünden geçiyordu. Bu nedenle de o tarafa yöneldiler. Bir tren gelmişti. Bir yığın araba ve insan hareket halindeydiler. Bay Bounderby'nin evine doğru ilerledikçe hemen önlerinde ve hemen arkalarında araba sesleri vardı. Tam evin önüne gelmişlerdi ki arabanın birinin ani freni onları zıplattı ve istemeden de olsa içine baktılar.

Bounderby'nin kapısındaki havagazı lambasının ışığı Bayan Sparsit'i aydınlatmaktaydı. Kadının çok heyecanlı olduğu gözleniyordu. Kapıyı açmaya çabalarken kadınları gördü ve durmalarını söyledi.

«Ne rastlantı!» dedi Bayan Sparsit. Arabacı tarafından çıkarılmış, özgürlüğüne kavuşmuştu. «Ne şans! Çıkın dışarı bayan, yoksa sizi sürükleye sürükleye çıkarırız!» Bu sözler arabada oturan birine yönelikti. Arabadan çıka çıka şu kim olduğu anlaşılamıyan yaşlı bir kadın çıkmıştı. Bayan Sparsit onun önüne geçti:

«Onu rahat bırakın! Kimse ona dokunmasın. O benim! Girin içeri bayan!» Sonra da ekledi; «Gir yada zorla soktururum!»

Aslında yalnızca böyle bir manzara karşısında olaya tanık olanlar ne yapar yapar, gerçek İngiliz başıboşlarına layık bir biçimde eve doluşmanın bir yolunu bulur ve ne olup ne bittiğini öğrenirlerdi. Hanımefendi kalıplı birinin yaşlı bir kadının gırtlağına sarılmış, olarak onu bir eve tık-

maya çalışması sıradan bir görüntü değildi. Ama Banka soygunun ürettiği merak, dedikodu ve giz buna eklenince tavan başlarına geçecek de olsa olayın peşinden gitmek kaçınılmaz olmuştu. İşte böylece yirmi, yirmibeş kadar komşu, Sparsit, kadın, Sissy ve Rachael'ın ardından eve doluştular. Bayan Bounderby'nin odasına dalınır dalınmaz da arkadakiler olup biteni iyice görebilmek için iskemlelerin üzerine çıkıverdiler. Sparsit, «Bay Bounderby'i çağırın!» diye bağırdı. «Rachael, bu kadını tanıyor musun?»

«Bayan Pegler bu,» dedi Rachael.

«Tabii ki Bayan Pegler! Bay Bounderby'i çağırın! Herkes geri dursun!»

Yaşlı Bayan Pegler, görünmemeye çalışarak örtülerinin ve şallarının arasından bir şeyler fısıldadı.

«Bana hiç anlatma,» dedi Bayan Sparsit; «Sana gelirken yirmi kez söyledim; seni ona ellerimle teslim edeceğim.»

Bay Bounderby gelmişti. Yanında da Bay Gradgrind ve Enik vardı. Baba, oğul bir konuşma yapmışlardı. Davetsiz konukları gören Bay Bounderby, konukseverden çok şaşkın görünüyordu.

«Şimdi ne var? Ne oluyor? Bayan Sparsit, açıklayın lütfen.»

Bu eşi bulunmaz kadın; «Efendim;» diye söze girdi, «Bulmayı çok istediğinizi bildiğim birini size bulup getirmekten çok mutluyum! Sizi rahatsız eden kuşkularınızı gidermek istedim. Bu kişinin nerede olabileceği konusunda elimde Rachael'dan edinilmiş birkaç ipucu vardı. Neyse ki onun kimliğini doğrulamak için o da burada Beraberimde getirebildim. O gelmek istemedi ve onu getirmek için oldukça zorlandım efendim. Size hizmet etmek benim için bir zevk, bu amaç uğruna aç susuz, kalmışım, üşümüşüm hiç önemli değil.»

Bayan Sparsit sustu. Bay Bounderby'nin yüzü rahatsızlığını gösterecek her türlü renge girmiş bulunuyordu. Bayan Pegler öne çıkarıldı.

Bounderby'nin tepkisi hiç beklenmedik oldu.

«Ne demek istiyorsunuz Bayan? Ne yapmaya çalışıyorsunuz? Soruyorum Bayan Sparsit; amacınız ne?»

«Aman efendim,» dedi Bayan Sparsit: sesi var yok gibi çıkıyordu.

«Siz neden kendi işinize bakmıyorsunuz?» diye gürledi. Bay Bounderby; «Benim aile sorunlarıma nasıl ve ne cesaretle burnunuzu sokarsınız!»

Bayan Sparsit'in bu en gözde organına yapılan sataşma onu hazırlıksız yakalamıştı. Bir iskemleye kalıp gibi yığıldı. Gözleri Bay Bounderby'deydi. Donuk bedeni gibi donmuş görünen eldivenlerini birbirine sürtüp duruyordu. Bayan Pegler'se, «Bir tane Josiah'ım benim!» diye ağlıyordu; «Canım oğlum! Suç bende değil Josiah. Bu hanıma defalarca yaptığı işi beğenmeyeceğini anlattım ama beni dinlemedi.»

«Seni buraya getirmesine nasıl izin verirsin? Şapkasını yırtamadın mı? Bir dişini kıramadın mı? Yüzünü gözünü tırmalasan olmaz mıydı?»

«Canım oğlum! Ona karşı gelirsem polislerle geleceğini söyledi. Kendi ayağımla gelmemin benim için daha iyi olacağını söyledi. Böyle, böyle güzel bir evde olay çıkartmamın iyi olmayacağını söyledi.» Bayan Pegler bu sözleri söylerken gururla duvarlara bakıyordu. «Benim soylu, heybetli oğlum! Ben hep sessizce, gölgelerde yaşadım. Anlaşmamızı hiç bozmadım. Senin annen olduğumu hiç anlatmadım. Seni uzaktan sevdim. Arada bu kente gelip de seni görmeye çalıştıysam, bunu hep gizlice, uzaktan yaptım. Sonra da çekip, gittim.»

Bay Bounderby uzun yemek masası boyunca gidip, geliyordu. Elleri cebindeydi. İzleyiciler Bayan Pegler'ın yakarışlarının her sözcüğünü yutmakta, her sözcükle de gözleri daha da yuvarlaklaşmaktaydı. Bayan Pegler sözünü bitirdiğinde Bay Gradgrind konuştu;

«Ona karşı gösterdiğiniz insanlık dışı, doğa dışı dav-

ranıştan sonra şimdi çıkıp «oğlum» diyebilmeniz beni çok şaşırtıyor, Bayan.»

«Ben mi insanlık dışı davranmışım. Ben mi doğaya karşı gelmişim! Canım oğluma, öyle mi?» diye bağırdı, Bayan Pegler.

«Canınız mı? Şu varsıllığı onu canınız yapabilir. Ama ona çocukken sırt çevirip, alkolik bir büyükannenin eline bırakıp giderken canınız değildi sanırım.»

«Ben mi Josiah'yı bırakmışım! Tanrı sizi affetsin Bayım. Bu çılgın, bu kötü düşüncelerinizden dolayı sizi bağışlasın. Josiah doğmadan önce kollarımda ölen zavallı anacığımın anısına yaptığınız saygısızlığı da bağışlasın. Dilerim bundan pişmanlık duyar ve gerçeği öğrenirsiniz.»

Öyle içten öyle yaralanmış görünüyordu ki; Bay Gradgrind'ın o an farkına vardığı olasık onu aptallaştırdı. İkinci kez konuştuğunda ses tonu daha yumuşaktı.

«Oğlunuzu sokaklarda bıraktığınızı yadsıyor musunuz?»

«Sokakta mı? Hayır efendim! Böyle bir şey hiç olmadı! O da biliyor. Biz basit insanlardık. Ama onu çok severdik. O okusun yazsın diye, ne sıkıntılara katlandık. Bunu kanıtlayabilirim. Defterleri hâlâ bende.» Sesi gurur doluydu. «Babası o sekiz yaşındayken ölünce, annesi onu çıraklığa verdi. Tek gurur kaynağı, dayanağı oğluydu. O da çok çalışkandı ve iyi bir ustaya düştü. Zengin oldu. Ayrıca oğlum anlatmasa da ben anlatacağım; annesini de hiç unutmadı. Küçük bir dükkânım var ama o bana her yıl otuz sterlin gönderir. Para bana fazla aslında, biriktiriyorum. bunun karşılığında da onu rahatsız etmememi, ondan hiç söz etmememi istedi. Ben de hiç söz etmedim. Yanlızca yılda bir kez gelip, uzaktan bakardım o kadar.»

Zavallı yaşlı kadın «Doğru olan da buydu.» diye devam etti; «Benim kendi köyümde kalmam en iyisiydi. Burada olsam bir yığın yakışıksız şey yaparım. Orada mut-

luyum. Josiah'la gurur duyuyorum. Karşılıksız sevebilirim! Sizin kuşku ve iftiralarınız için sizin adınıza utandım, Bayım. Buraya ilk kez geliyorum ve oğlum istemediği için de gelmek istemedim. Zorla getirilmeseydim, hiç gelmezdim. Beni oğluma analık edememekle suçladığınız için utanmanız gerek! Oğluma bakın, ne demek istediğimi anlarsınız."

İzleyicilerden Bayan Pegler'a acıdıklarını gösterir bir uğultu yükselmişti. Bay Gradgrind hiç istemediği bir duruma düşmüştü. Bu konuşmalar sırasında bir aşağı bir yukarı yürümesini sürdüren, gittikçe daha da kızaran Bay Bounderby, en sonunda durdu:

"Burada bulunanların ilgisiyle neden ve nasıl onurlandırıldım bilemiyorum ama nedenini sormayacağım. Eğer görüp, görecekleri bittiyse gitmelerini rica edeceğim. Bitmediyse de gitmelerini rica edeceğim. Aile sorunları konusunda herkesin önünde söylev vermek gibi niyetim yok, yapacak da değilim. Benden bu konuda açıklama bekleyenler düşkırıklığına uğrayacaklardır. Hele hele Tom Gradgrind... Banka Soygunu konusuna gelince; annemle ilgili bir hata yapılmıştır. Biri üzerine vazife olmayan işlere burnunu sokmasaydı, böyle bir hata da olmazdı. Ben böylelerinden nefret ederim! Hepinize iyi geceler!"

Her ne kadar Bounderby kesin konuşmuş, kapıyı ardına kadar açmışsa da, üzerine bir sersemlik geldiği apaçık ortadaydı. Külahı düşmüş, keli görünmüştü. Alçakgönüllülüğün zorbası, ününü bir yığın yalan üzerine kurduğu, böbürlenmeleri sırasında dürstlükten çok uzaklaştığı için çok gülünç bir duruma düşmüştü. Soy sopunun soylu olduğunu söyleseydi ancak bu kadar gülünç olabilirdi. Gerçeği dört bir yana savuracaklarını, kente yayacaklarını bildiği insanlara kapıyı gösterirken, her zaman olduğundan daha da zavallı görünüyordu. Zorbanın kanatları kırpılmıştı sanki. Şu talihsiz Bayan Sparsit ise mutluluk ve başarının doruğundan, umutsuzluğun çamuruna düşmüş kadar olmuştu. Ama o bile Coketown'lı Josiah Bounderby'den,

kendini yoktan var etmiş, inanılmaz martavalcı Josiah Bounderby'den daha iyi durumda sayılırdı.

Rachael ve Sissy Bayan Pegler'ı oğlunun evinde bıraktılar. Birlikte Taşev'e yürüyüp, ayrıldılar. Bay Gradgrind da onlara yetişmiş, yol boyunca Stephen Blackpooldan gerçek bir ilgiyle söz etmişti. Bayan Pegler'a duyulan kuşkuların dağılması Stephen'ın işine yarayacaktı.

Enik'e gelince: Bütün bunlar olup biterken Bay Bounderby'nin yanından hiç ayrılmamıştı. Bay Bounderby gerçekleri onun yanındayken öğrendiği sürece kendini güvencede hissediyordu. Ablasını görmeye gitmiyordu. Eve döneli beri onu yalnızca bir kez görmüştü. Ablasınınsa kaba saba, minnet duygusundan uzak kardeşi konusunda kuşkuları vardı ama bunları dile getiremiyordu. Bu belli belirsiz olasılıklar Sissy'nin de aklından geçmemiş değildi. Rachael birinin Stephen'ın dönmesini engellemiş olabileceğinden söz edince, aklına Enik gelmişti. Aslında Louisa soygunla ilgili olarak Tom'u suçlayıcı hiçbir şey söylememişti. Bu konuda Sissy'le Louisa arasında paylaşılan bir şeyler yoktu. Bir kez olaydan habersiz olan baba aklaşmış başını eline dayadığında, göz göze gelmişler ve bu bakış kuşkularını birbirlerine iletmişti. İkisi de biliyordu. Korku öyle büyüktü ki, bir gölge gibi üzerlerinde dolanıyordu.

Bu arada Enik sahte bir neşe ve güvenle geziyordu. Stephen Blackpool hırsız değilse, neden çıkıp gelmiyordu? Neden peki?

Bir gece daha. Bir gün ve bir gece daha Stephen Blackpool'dan haber yok. Neredeydi bu adam? Neden dönmüyordu?

YILDIZLAR

Sonbaharın berrak, serin bir pazar günüydü. Rachael ve Sissy kırlarda dolaşmak için erkenden buluştular.

Coketown, şu kendi günahlarını bağışlatmak için başkalarını da çarşafa sokan dindar kişiler gibi kurumlarını kendi başına yağdırmakla kalmıyor, komşularının da başına yağdırıyordu. İşte bu nedenle arada sırada temiz havaya açlık duyma türünden kötü alışkanlıkları olan kişiler, kentten birkaç kilometre uzaklaşıp kırlarda dolaşmayı adet edinmişlerdi. Sissy ve Rachael dumandan uzaklaştılar ve kendilerini Bay Bounderby'nin köydeki eviyle kent arasında bir istasyonda buldular.

Yeşil tepeler arasında görüntüyü bozan kömür yığınları vardı ama, genelde her yer yeşildi. Ağaçlar vardı. Pazar olmasına karşın kuşlar ötüyordu. Havada güzel kokular vardı ve mavi bir gökyüzü görünüyordu. Coketown uzaklarda kalmış, kara bir sis gibi duruyordu. Öte tarafta yükselen tepeleri, daha ötede ise denizin üzerindeki ışığı görebiliyordunuz. Bastıkları otlar taptazeydi. Dalların güzelim gölgeleri bu otların üzerinde dansediyordu. Çalılar gürdü ve her şey barış içindeydi. Maden ocaklarının ağzındaki motorlar suskundu. Günlük çabalarını toprağa çemberler halinde kazıyan sıska beygirler de öyle. Tekerlekler durmuştu. Dünyanın tekeriyse başka zamanların gürültüleri olmadan dönüyordu.

Tarlalardan, gölgeli patikalardan geçtiler. Kimi zaman kofalmış bir çit kalıntısına geliyorlar, çit ayakları değdi mi yıkılıyordu. Kimi zaman üzerinde otlar bürümüş, tuğladan yıkıntılar görüyorlardı. Terkedilmiş işyerleriydi bunlar. Daracık da olsa patikalardan yürüdüler. Otların yüksek olduğu tepeciklerden, diken ve çalıların oluşturdukları bitki yumaklarından uzak duruyorlardı. Bu yörelerde böyle yı-

ğınların altında eski ocakların tuzak gibi beklediğine ilişkin iç karartıcı bir yığın öykü konuşulurdu.

Dinlenmek için oturduklarında güneş tepeye varmıştı. Uzun süredir kimseye rastlamamışlardı, sessizlik hiç bölünmemişti.

«Burası öyle sakin ki Rachael! Sanırım, yazın başından beri buraya ilk gelenler bizleriz.»

Sissy bunları söylerken, gözleri kırık bir çite takıldı. Kalkıp baktı. «Aslında bilemiyorum. Bu kırılalı az olmuş. Kırıldığı yerde tahta yeni. Burada ayak izleri de var, Rachael!»

Geri koşup, Rachael'ın boynuna sarıldı. Rachael zaten kalkmıştı.

«Ne var? Ne oldu?»

«Bilemiyorum. Yerde bir şapka var.»

Birlikte çite gittiler. Rachael tepeden tırnağa titreyerek şapkayı aldı. Ağlamaya başlamıştı. Şapkanın iç kenarında, kendi el yazısı ile «Stephen Blackpool» yazıyordu.

«Zavallı adam! Zavallı adam! Öldürmüşler onu! Burada yatıyor!»

«Üzerinde... Şapkada kan izi var mı?»

Korkuyorlardı ama yine de baktılar. Ne içinde, ne dışında kaba kuvvet kullanıldığını gösteren bir iz yoktu. Birkaç gündür orada olduğu belliydi çünkü yağmurdan iyice ıslanmıştı. Çimende iz de yapmıştı. Korka korka çevreye baktılar, ama hiçbir şey göremediler. «Rachael,» dedi Sissy; «Ben, ortalığa bir bakacağım.»

Tam kadının elini bırakmış adımını atacaktı ki; Rachael tepelerde yankılanan bir çığlıkla onu geri çekti. Tam önlerinde, otlardan görünmeyen karanlık bir uçurum vardı. Kendilerini geri atıp, yere düştüler.

«Aman Tanrım! O aşağıda! Orada!»

Rachael bu sözcükleri defalarca yineliyor, çılgınlar gibi ağlıyordu.

Onu susturmak için ne dua, ne rica, ne yalvarma işe

yaramadı. Onu susturmak olanaksızdı ve yapılacak tek şey onu sıkı sıkı tutup. kendini aşağı atmasını engellemekti. Sissy belki yüz kez, «Rachael, sevgili Rachael, Tanrı aşkına kes şu korkunç ağlamanı! Stephen'ı düşün! Stephen'ı düşün!» dedi. Sonunda onu sakinleştirebildi... Rachael'ın gözyaşsız yüzü taş gibiydi artık.

«Rachael, Stephen yaşıyor olabilir. Ona yardım getirebilsen, onu bu korkunç uçurumun dibinde bırakmazsın. değil mi?»

«Tabii ki bırakmam!»

«Buradan kıpırdama. İzin ver gidip, dinleyeyim.»

Ocağa yaklaşmaya o da korkuyordu. Ocağa dizlerinin üzerinde yaklaştı ve olağanca sesiyle seslendi: Yanıt yoktu. Bir kez daha seslendi: Yanıt yoktu. Yirmi kere, otuz kese seslendi. Tökezlediği yerden azıcık bir toprak aldı ve attı: Düştüğünü duyamadı.

Birkaç, dakika öncesine kadar göze olağanüstü görünen çevre, onu yanlızca umutsuzluğa sürüklüyordu şimdi. Yardım isteyebilecekleri kimse yoktu.

«Rachael, hiç zaman yitirmemeliyiz. Ayrı yönlerde yürüyüp, yardım bulalım. Ben ileri gideceğim, sen geldiğimiz yöne git. Her gördüğüne anlat ve yalnızca Stephen'ı düşün! Stephen'ı düşün!»

Rachael'a artık güvenebileceğini biliyordu. Onu koşarken izledi ve o da kendi yoluna koştu. Şalını yeri belirlemek üzere bıraktı, şapkasını attı ve o güne dek hiç koşmadığı biçimde koştu.

Onları uyandırmak, olup biteni anlatmak, çılgın gibi, nefes nefese onu buraya neyin getirdiğini iletmek zordu ama bir kez anladılar mı onların da ruhu tutuşuyordu. Adamlardan sarhoş olanı bile, komutanı «Eski cehennem Kuyusuna adam düşmüş,» deyince, gidip kafasını pis bir suya sokup, ayılıp geri, geldi. Bu iki adamla yarım mil daha koştular. Bir at bulundu. Bir başka adamın dörtnala istasyona gidip, Louisa'ya haber iletmesi istendi. Tüm köy

ayaklanmıştı artık. Gerekli araç, gereç bulundu ve Eski Cehennem Ocağı'na getirildi. Rachael'a ise diri diri gömülen adamın bulunduğu çukurdan ayrılalı saatler geçmiş gibi geliyordu. Daha uzun bir süre uzakta kalamazdı çünkü onu terketmiş duygusuna kapılıyordu. Sissy aralarında ayılan ayyaşın da olduğu altı, yedi adamla ocağa döndü. Aralarında en iyisi de ayyaştı aslında. Ocağın başını bıraktığı gibi boş buldular. Adamlar da onun yaptığı gibi seslenip, dinlediler ve uçurumun kenarını incelediler. Daha sonra da oturup, malzemelerin gelmesini beklemeye başladılar.

Böceklerin sesleri, yaprakların hışırtıları, ya da adamlardan gelen fısıltılar Sissy'i tepeden tırnağa ürpertiyordu. Hepsini çukurun dibinden gelebilecek sesler sanıyordu. Ne var ki, rüzgâr esti ve yukarıya hiç ses gelmedi. Çimlerde oturup beklediler. Beklediler. Bir süre sonra olayı duyup da gelenler oldu. Sonunda da istenilen malzeme göründü. Bu arada Rachael da döndü. Beraberinde gelenlerin arasında bir de doktor vardı. İlaçlar ve şarap getirmişti ama adamcağızın sağ çıkarılacağına duyulan umut pek cılızdı. Başıbozuk bırakıldıklarında, işi engelliyebilecek kadar insan birikmişti. Bu nedenle ayık adam oybirliğiyle ekipbaşı seçildi ve adamlara çukurun etrafında bir çember oluşturttu. Gönüllülerin dışında çemberin içinde kalmalarına izin verilenler yalnızca Sissy ve Rachael'dı. Günün ilerliyen saatlerinde haberi olan Bay Gradgrind, Louisa, Bay Bounderby ve Enik de «Eski Cehennem Kuyusu»nun başında onlara katılmışlardı.

Sissy ve Rachael'ın kırlara ayak bastıklarından bu yana geçen süre dört saati bulmuştu. İki adamı aşağa indirecek ipler ve kazıklar sonunda hazırlandılar. Bu basit makinenin yapımı sırasında bir yığın zorluk çıkmış; gerekli parçalar bulunamamış; adamlar gönderilmiş, dönmeleri beklenmişti. Aşağıdaki hava miktarını belirlemek için bir mum sarkıtıldığında, saat beş olmuştu. Sert yüzlü üç beş

kişi dikkatle mumu izliyordu. Mum yukarı çıkarıldı: Alev az da olsa duruyordu. Daha sonra da biraz su atıldı. Sonunda ayık adamla bir başkası, onları aşağı indirecek büyük varillere bindiler ve «İndir!» komutunu verdiler.

İp gerilip, sertleştikçe, bucurgat çatırdıyordu. İzleyen yüz, iki yüz kişinin çıtı bile çıkmıyordu. İşaret verildi, bucurgat durdu, daha ip vardı. Bir süre hiçbirşey olmadan beklediler. Birden kadının biri «Benzer bir kaza mı oldu acaba?» diye bağırdı. İpin başında olan doktor henüz beş dakika bile olmadığını söyleyip kadını susturdu. Tam sözü biterken bucurgatın ipinin hareket ettiği görüldü. Bu işi bilenler daha hafif bir yük taşıdığının farkındaydılar. Tek kişi dönüyordu.

İp sardı ve gerildi. Bucurgata dolanmış ipler yine fazlalaşmıştı. Gözlerin hepsi çukurdaydı. Ayık adam varilden çıktı. Herkes bir ağızdan, «yaşıyor mu?» diye bağırdı.

«Yaşıyor!» deyince kalabalıktan bir sevinç çığlığı yükseldi.

Adamın sesi gürültüyü bastırınca

«Fena yaralanmış,» dediği duyuldu; «Doktor nerede? Öyle berbat yaralı ki, nasıl çıkaracağımızı bilemedik.» Herkes heyecanla doktorun sorularını yanıtlamasını izledi. Güneş batıyordu artık. Ufuktaki kızılımsı ışık herkesin yüzünü aydınlatıyor, bu gergin dakikalarda onları çevreliyor gibiydi.

Konuşmalar adamın tekrar aşağı inmesiyle noktalandı. Beraberinde şarap ve diğer malzemeleri de indiriyordu. Bu kez öteki adam çıktı. Bu arada yukardakiler doktorun isteği doğrultusunda bir sedye yaptılar. Fazladan giysileri toplayıp, saman bir yatak ürettiler. Doktor da şallardan, mendillerden sargı bezleri yaptı. Bitirdiklerini ikinci çıkan adamın koluna takıyor, nasıl kullanacağını anlatıyordu. Adamın bir gözü çukurdaydı. Hava artık karardığından, meşaleler yakıldı.

Adamın söylediklerinden anlaşıldığına göre Stephen

ocağın hava boşluğunu bürüyen otlar nedeniyle onu görememiş, aşağıda biriken çer çöpün üzerine düşmüştü. Düşerken de çıkıntılara çarpmıştı. Bir kolu altında olmak üzere, sırt üstü yatıyordu ve ona kalırsa düştükten beri hiç kıpırdamamıştı. Bir kez boşta olan elini cebine sokup taşıdığı yolluğu bulmuş, kırıntıları yiyebilmiş, avucuyla da yerden su almıştı.

Mektubu alır almaz işyerinden ayrılmış, yolu yaya olarak gelmiş ve Bay Bounderby'nin evine giderken de düşmüştü. Gece geç bir saatte, tehlikelerle dolu bir yerde yürümüştü. Ona yöneltilen suçlamalara gelince; suçsuzdu. Kestirmeden gelmeye kalkışmasının nedeni de buydu. Madenci, Eski Cehennem kuyusu'nun adını kara çıkarmadığını söyledi. Şu an için yaşıyor olabilirdi ama az sonra öleceği kesindi.

Her şey hazır olunca bucurgatı çalıştırıp, adamı bir kez daha aşağı yolladılar. İp kısaldı, «vardım,» sinyali geldi, bucurgat sustu. Kimse elini çekmedi. Öylece çekmeye hazır beklediler. Sonunda sinyal verildi ve tüm çember öne eğildi.

Bu kez ipe binen yük çoktu. Bucurgat yakınıyordu. Adamlar ağır ağır çeviriyorlardı ve kopması olasılığı nedeniyle ipe bakmak zorlaşıyordu. İp dolandı, dolandı, bağlantı halkaları göründü ve iki madenci aralarına aldıkları, zavallı, ezilmiş adamla birlikte çıktılar. Yavaşça taşıdıkları Stephen'ın sargılı, bağlı hali içler acısıydı.

Kadınlar ağlıyordu. Bu yığına dönmüş gövde, demir kovadan alınıp saman yatağa yatırıldı. Yanına ilk yaklaşan doktor oldu. Elinden geleni yapıp, bu külçeyi düzeltti ama gerçekte yapabildiği tek şey üstünü örtmek oldu. Sonra da Rachael' ve Sissy'i çağırdı. O solgun, bitkin yüz göğe bakıyordu. Kırık eli örtülerin üzerindeydi.

Ona su verdiler, yüzünü ıslattılar. Birkaç damla kalp güçlendirici bir şeyler ve şarap verdiler.

Hiç hareketsiz duruyor, öylece gökyüzüne bakıyordu. Yine de «Rachael,» dedi.

Rachael diz çöktü ve yüzünü adamın yüzüne yaklaştırdı. Başını döndüremiyordu Stephen.

«Rachael, canım.»

Kadın onun elini tuttu. Stephen gülümsedi. «Bırakma elimi,» dedi.

«Çok acı çekiyor musun sevgilim?»

«Çektim ama artık iyiyim. Aşağısı çok kötüydü. Çok uzun süre aşağıda kaldım. Ama bitti! Ne büyük bir yanılgı Rachael, Ne büyük bir yanılgı!»

Eski bakışlarının hayaleti gezindi yüzünde

«Şu ocağa düştüm Rachael. Şu binlerce, yüzlerce adamı, babayı, kardeşi, oğulu, binlerin sevdiği binlerceyi besleyen ocağa düştüm. Hep okurdum: Binlerce ve binlerce işçi yasa çıkaranlara yakarır, işimiz bize mezar olmasın diye dua ederlerdi. Çocuklarımız için, kadınlarımız için bizi yaşatın derlerdi. Ocak açıkken de yok yere canlar aldı, kapalı iken de yok yere alıyor. Her gün hiç uğruna ölüyoruz. Ne anlamsızlık!»

Sesinde kızgınlık yoktu. Gerçeği Söylüyordu.

«Rachael, zavallı kızkardeşini anımsıyor musun? Ona okadar yakınım ki. O acılar içinde kıvranan biçare için nasıl çalıştım! Bütün gün pencerenin önündeki iskemlede otururdu. Nasıl da gencecik öldü! Gençti sakattı, hastalıklı yaşadı, ölüp gitti! Çalışan insanların evlerindeki acınacak anlamsızlık. Ne anlamsız! Ne anlamsız!»

Louisa da yaklaşmıştı ama adam onu göremiyordu. Yüzü gecenin gökyüzüne çevrilmişti.

«Şu diğer anlamsızlıklar da olmasa ben burada olmazdım. Anlamsızlıklar olmasa beni anlamayan işçi kardeşlerimle, tezgâhın başında olurdum. Bay Bounderby beni birazıcık tanısaydı bana kızamazdı. Benden kuşku duymazdı. Ama bak Rachael, göğe bak!»

Rachael onun bakışlarını izlediğinde bir yıldıza baktığını gördü.

«Aşağıda yatarken o hep parıldadı bana. Aklıma ışıdı. Ona bakıp, seni düşündüm ve aklımdaki sis azıcık dağıldı sanıyorum. Başkaları beni tanıyamamışsa, beni bilemiyorlarsa sanırım ben de onları pek anlayamadım. Mektubu alınca genç hanımla kardeşi aralarında anlaşmışlar da beni tuzağa düşürmüşler gibi geldi bana. Düştüğümde aklımdaki tek şey o kızgınlıkla Bayan Bounderby'i bulup, bana yapılanların aynını ona yapmaya gidiyordum. Aslında davranışlarımız olduğu kadar, düşüncelerimizin de sonuçlarına katlanmamız gerekiyor. Şu yıldız parıldarken dua ettim. İnsanlar birbirlerini anlasınlar, tanısınlar isterdim.»

Söylenenleri duyan Louisa adamın onu görebilmesi için eğildi.

«Duydunuz mu?» diye sordu adam; «Sizi unutmadım Bayan.»

«Evet duydum Stephen. Duaların benim de duam.»

«Babanıza bir haber iletir misiniz?»

Louisa istemiyerek de olsa «Burada,» dedi, «Onu yanınıza çağırayım mı?»

«Lütfen.»

Louisa babasıyla geri döndü. Elele tutuşarak, o üzgün yüze baktılar.

«Bayım, adımı temize çıkarmanızı istiyorum. Sizden istediğim bu efendim.»

Grandgrind çok üzülmüştü. Nasıl olacaktı ki bu?

«Oğlunuz size anlatacaktır bayım. Ona sorun. Hiçbir suçlama yapmıyorum. Arkamda bıraktığım bir şey yok. Tek bir satır bile bırakmıyorum. Oğlunuzla bir kez, bir gece görüştüm. Ben sizden yalnızca adımı temize çıkarmanızı istiyorum ve size güveniyorum.»

Stephen'ı taşıyanlar gitmeye hazırdılar. Doktor acele ediyordu. Ellerinde meşale ya da lamba olanlar, önden gidip yolu aydınlatmaya karar verdiler. Sedye daha yerden

kaldırılmadan Rachael'a, «Arada bir kendime gelip de hâlâ parıldadığını gördükçe İsa Efendimize yol gösteren yıldız bu olmalı dedim. O yıldız olmalı!» diyordu.

Onu yerden kaldırdılar ve yıldıza doğru ilerlediklerini farkeden Stephen çok mutlu oldu.

«Rachael sevgilim, elimi bırakma! Bu gece birlikte yürüyebiliriz!»

«Elini bırakmayacağım. Yol boyunca yanından ayrılmayacağım.»

«Tanrı seni kutsasın! Biri benim yüzümü örtebilir mi acaba?»

Onu yavaşça tarlalardan, patikalardan geçirip, kırları aştılar, Rachael elini hiç bırakmadı. Üzüntülü sessizliği bozan tek tük fısıltı oluyordu. Kalabalık kısa bir süre sonra cenaze olayına dönüştü. Yıldız ona yoksulların Tanrısı'na giden yolu göstermişti. Alçakgönüllülük, acılar ve bağışlanmak onu kurtarıcısı'na ulaştırmıştı.

YEDİNCİ BÖLÜM

ENİK AVI

Eski Cehennem Kuyusu'nun etrafındaki çember dağılmadan az önce, birileri çemberi yarıp, yoklara karışmıştı. Bounderby'le gölgesi, Louisa ve koluna girdiği babasının yanında değildi. Bay Gradgrind sedyenin başına çağrıldığında Sissy o lanet olası gölgenin arkasına geçti ve yüzünde dehşet dolu bir ifade olan gölge'nin kulağına bir şeyler fısıldadı. Başını bile çevirmeden konuştular. Enik bu konuşmadan az sonra da kayboldu. Enik çemberden kendini böyle kurtardı işte.

Gradgrind eve döner dönmez Bounderbyler'e bir mesaj gönderip oğlunu eve çağırtmıştı. Gelen yanıta bakılırsa Bounderby de onu kalabalıkta kaybetmiş ve Taşev'e döndüğünü sanmıştı.

«Sanırım bu gece kente dönmeyecektir,» dedi Louisa.

Bay Gradgrind arkasını döndü ve tek bir söz etmedi. Ertesi sabah bankaya gitti ve oğlunun boş duran masasını gördü. Daha sonra da Bay Bounderby'i görmek için geldiği yola çıktı. Daha sonra açıklayacağı nedenlerden dolayı oğlunu uzaklara yolladığını belirtti. Ayrıca Stephen Blackpool'un aklanması için çalışacağını, hırsızı bulmakla yükümlü olduğunu anlattı. Kayınpederi çekip gittiğinde Bay Bounderby sokağın ortasında, sürekli büyüyen bir sabun köpüğü gibi kalakalmıştı. Sabun köpüğü kadar güzel de değildi tabii. Gradgrind ise eve dönmüş, kendini odasına kapamıştı. Gün boyu da aradan çıkmadı. Sissy ve Louisa arada sırada kapısını vurdukça «Şimdi değil» diyordu. Gece sorduklarında da, «Daha hazır değilim, yarın!» dediğini duydular. Gece boyunca bir aşağı, bir yukarı dolaştı durdu.

Kahvaltıda ise her zamanki yerindeydi. Daha yaşlı, daha kambur duruyordu ama henüz iki büklüm olmamıştı. «Gerçek» peşinde olduğu günlerden çok daha bilge, daha iyi bir adam gibi duruyordu. Daha yaşlı, omuzları çökük ama daha iyi. Odadan ayrılmadan önce onların kendisini görmeye gelmeleri için bir saat saptadı ve ak saçlarla dolu başı önüne eğik, çıkıp gitti.

Görüşme başladığında Louisa, «Sevgili Babacığım geride üç küçük çocuğun var. Onlar farklı olacaklar. Tanrı yardım etsin, ben de farklı olacağım,» diye girdi söze ve onun yardımına gereksinim duyduklarını belirtmek istercesine de, elini Sissy'e uzattı.

«Şu lanet olası kardeşin! dedi Bay Gradgrind.» Seninle o eve giderken soygunu tasarlamış mıydı?»

«Korkarım ki öyle,» dedi Louisa, «Parayı çok istediğimi, çok harcadığını biliyordum.»

«Zavallı adamın kentten ayrılacağını öğrenince de kötülüklerle dolu kafasında onu suçlu durumda bırakmak düşüncesi uyanmış olmalı.»

«Sanırım orada otururken aklına gelmiş olmalı. Oraya gitmek fikri onun değildi, ben gidelim istedim.»

«Adamcağızla konuşmuş. Onu bir kenara mı çekti?»

«Hayır, onunla dışarıda görüştüler. Daha sonra neden böyle yaptığını sorduğumda akla pek uygun gelen bahaneler buldu. Olup bitenin ışığında değerlendirilince ne konuştuklarını tahmin edebiliyorum.»

«Senin görüşlerin de benimkiler kadar karanlık mı?»

«Korkarım öyle ya benim ya kendi adına, Stephen Blacpool'a bir şeyler söylemiş olmalı. Onun iyi niyetli ve dürüst olduğunu düşünen zavallı adam da iki, üç gece bankanın önünde beklemiş.»

«Apaçık ortada!» dedi babası. «Apaçık ortada!»

Bir süre elleri yüzünü örttü. Kendine geldiğinde;

«Şimdi onu nasıl bulacağız? Adaletin elinden nasıl kurtulacak? Olayı ancak birkaç saat daha gizleyebiliriz. Onu biz ve yalnızca biz nasıl buluruz? Onbinlerce sterlin'de versek bu olanaksız görünüyor,» dedi.

«Sissy bu işi halletti Baba.»

Sissy'nin evin iyilik perisi gibi duruşuna bakan Bay Gradgrind'ın sesi yumuşamış, şükran ve minnetle dolmuştu. «Hep sen çocuğum!»

«Biz dünden önce de kuşkulanıyorduk. Siz dün akşam Stephen'ın yanına gelince, ve neler konuşulduğunu farkedince Rachael'ın yanından ayrılıp, Tom'un yanına gittim. Bana bakma dedim, Baba'na bak ve o adamın hatırı ve kendi iyiliğin için git buradan dedim. Tir tir titriyordu. Nereye gidebilirim ki dedi. Param yok dedi. Beni kim saklar ki! dedi. Benim aklıma da babamın eski sirki geldi. Bu mevsimde nereye gittiklerini anımsıyorum. Birkaç gün önce de bir gazete ilanında okudum. Sleary'e gitmesini, adımı vermesini ve ben gelene kadar onu saklamasını istemesini söyledim. Sabah olmadan onu bulurum dedi ve kalabalıkta kayboldu.»

«Tanrıya şükürler olsun!» diye bağırdı yaşlı adam; «Onu hâlâ ülke dışına çıkarabiliriz!»

Sissy'nin onu gönderdiği kent Liverpool'a yalnızca üç saat uzaklıktaydı ve buradan dışarıya yollanabilirdi. Yine de dikkatli olmak gerekiyordu. Bay Bounderby Romalılık edip ortalığı birbirine katabilirdi. Kuşkuların Tom'a yönelmesi an meselesiydi. Bu nedenle Sissy ve Louisa'nın birlikte ve yan yollardan giderek Tom'un peşine düşmeleri kararı alındı. Baba da yolu iyice uzatıp bambaşka bir yoldan hedefe ulaşmaya çalışacaktı. Ayrıca, Bay Sleary'e kendini tanıtmayacaktı. Amacını anlayamıyabilirler, Tom yeniden kaçabilirdi. İletişim Sissy ve Louisa aracılığıyla olacaktı.

İki kadın gece boyunca yolculuk yaptılar. Arada ya yerin altında ya da köprülerin üzerindeki istasyonlarda duruyorlardı. Bu hatların özelliği de buydu aslında. Sabahın erken saatlerinde de kendilerini ulaşmak istedikleri kentin birkaç mil dışındaki bir bataklıkta buldular. Bu berbat yerden onları eski bir fayton kurtardı ve kente domuzların yaşadığı arka sokaklardan gizlice girdiler. Pek hoş ya da keyifli bir giriş olmasa da yoldu işte.

Kente girer girmez ilk gördükleri şey Sleary'nin sirkinin iskeleti oldu. Kumpanya bir gece önce ayrılmış ve yirmi mil ötedeki başka bir kasabaya gidip, gösterilerine başlamıştı. Bu iki yeri birleştiren yol inişli çıkışlı berbat bir yoldu. Bu nedenle de ilerlemek çok zaman alıyordu.

Alelacele bir kahvaltı ettiler ve hiç dinlenmeden yola koyuldular. Sağda solda Sleary'nin ilanlarını görmeleri öğleni buldu. Pazar yerine vardıklarında ise saat birdi. Parke taşına ayak basarken, zili bir elinde çığırtkan Atbinenlerin gündüz gösterilerini duyurmakla meşguldü, Sissy dikkat çekmemek için soru sormamalarını, kapıya gidip izleyicilerle birlikte bilet almalarını önerdi. Bay Sleary bilet yerindeyse onu tanıyacaktı. Ve dikkatli davranacaktı. Orada yoksa onları içeride görebilirdi ve aynı dikkati gösterirdi.

Bunun üzerine çarpan kalpleriyle o iyi bildikleri biletçi kulübesine yaklaştılar. *Sleary Binicilik* yazan bayrak ora-

daydı. Gotik tarzı yapılmış kulübe de oradaydı ama Bay Sleary yoktu. Kasada Melek rolünde inandırıcı olamayacak kadar tohuma kaçmış Kidderminster vardı. İşe yaramayı seven bu adamcağız koşullara boyun eğmiş, istemese de kasaya geçmişti. Yanında boş kaldıkça çaldığı, çaldıkça da sinirini boşalttığı bir davulu da vardı. Para konularında pek tilki olan Kidderminster, sahte para girmesini engelleme derdinden Sissy'i görmedi. Sissy ve Louisa tanınmadan içeri girdiler.

Japon İmparatoru yaşlı, kara lekeli kır bir ata oturmuş beş kovayı havada atıp tutmakla meşguldü. Japon İmparatoru'nun boş zamanlarında yaptığı en sevdiği işti bu! Sissy «Soyluları» iyi tanırdı ama bu imparator'u tanımıyordu. Atı üzerinde «*Dağlar ve Çiçekler*» kompozisyonunda Josephine Sleary tanıtıldı. Tanıtan palyaço da yeni biriydi ve Josephine'nin numarasını Lahana Numarası olarak tanıtıyordu. Josephine'i Sahneye Bay Sleary'nin kendisi getirdi.

Bay Sleary palyaçoya doğru kamçısını şaklattı. Palyaçonun verdiği karşılık ise «Bunu bir kez daha yaparsan, kafana atı atarım!» oldu. İşte o anda hem baba, hem kız Sissy'i görüp, tanıdılar. Numaralarını hiç renk vermeden bitirdiler. Bay Sleary'nin takma olmayan gözü bir anlık şaşkınlıktan sonra takma gözü kadar sabit kalabildi. Gösteri Sissy ve Louisa'ya çok uzun gelmişti.

Palyaço üç bacağa oturmuş iki bacak, bir bacağa bakıyorken, dört kaçak gelmiş, tek bacağı yakalamış, iki bacak kalkmış üç bacağı yakalamış, dört bacağa atmış, dört bacak da tek bacakla kaçmış gibi bir şeyler anlatıyordu ve zaman geçmek bilmiyordu. Aslında öykü üç bacaklı taburede oturan kasabın, bir köpeğin ve bir butun öyküsüydü ve çok heyecan yarattı. Sonunda sarı saçlı Josephine çıkıp, alkışlar arasında selamını verdi. Ortada tek başına kalan Palyaço «artık sıra benim,» derken, Sissy'nin omuzuna dokunan bir el onları dışarı çağırdı.

Louisa'yla çıktılar ve Bay Sleary'nin bez duvarlı, çimenden halısı olan tahta tavanlı «*özel*» dairesine alındılar. Elinde brendi kadehiyle duran pepe Sleary, «Tetilya,» dedi; «Seni görmek ne güzel! Seni hep sevmişimdir! Bizim yüzümüzü kara çıkarmadın. İş konuşmadan önce bizimkileri görmelisin. Yoksa kalpleri kırılır. Hele kadınlar bizi bağışlamazlar. Josephine E.W.B Childerth'le evlendi. Bir oğulları var. Üç yaşında ama üstünde duramayacağı at yoktur. Ona Harika Çocuk diyoruz. Athey'de adını duyuramazsa Paris'te duyurur. Bir de Kidderminster vardı ya, hani seni pek severdi? O da evlendi. Bir dulla evlendi. Anası yaşında bir kadın. Eskiden ipte yürürmüş ama şimdi öyle şişko ki hiçbir şey yapamıyor. İki çocukları var. Onları *Periler ile Çocuklar* numaralarında kullanıyoruz. Görsen bayılırsın! Anne ve babaları at üstünde ölüyor, amcaları atla gelip kurtarıyor; Sonra Robin atıyla gelip üzerlerini yapraklarla kaplıyor... Olağanüstü! Emma Gordon'u anımsıyor musun? Sana analık etmişti? Tabii anımsıyorsun! Emma kocasını kaybetti. *Hindistan Sultanı* tablosunda kocaman bir filin üzerinden sırt üstü düştü. Emma ikinci kez evlendi. Ön sırada oturup, ona âşık olan bir para babası buldu kendine...» Bay Sleary olup bitenleri bir çırpıda anlatırken nefes nefese kalmıştı. Brendi dolu bir ihtiyar olmasına karşın şaşırtıcı bir içtenliği ve saflığı vardı. Daha sonra da Josephine'i, E.W.B Childers'ı, Harika çocuğu ve diğerlerini içeri aldı. Louisa'nın gözünde hepsi de olağanüstü yaratıklardı. Beyaz, pembe yanaklı, üstlerinde başlarında pek fazla bir şey olmayan, bacakları açık, tuhaf insanlar. Ama Sissy'nin etrafını sarmalarını izlemek, Sissy'nin gözlerinin yaşlandığını görmek çok etkileyiciydi.

«Tamam! Sissy herkesi gördü, herkesle kucaklaştı, herkesin elini sıktı! artık burayı boşaltın! İkinci bölümü de duyursunlar.»

O da boşaldığında sesini alçaltarak, «Tetilya,» dedi; «Fazla meraklı değilim ama şu genç adam için buradasınızsanırım?»

«Bu onun kızkardeşi Bay Sleary. Evet, onun için buradayız.»

«Şu öteki adamın kızı demek. Dilerim iyisinizdir Bayan? Beyefendi iyi mi?»

Louisa en kısa zamanda konuya girmek istiyordu.

«Babam yakında burda olacak. Kardeşim iyi mi?»

«Sapasağlam! Şu aralıkların birinden sahneye bir bakın bakalım.»

Herkes bir budak deliği buldu.

«Jack numarasını anımsıyor musun? Çoluk çocuğa pek komik gelen canavar numarası? Hani Jack içine girip saklansın diye bir kulübe var. Bak, palyaçom da elinde tencere tava, Jack'ın uşağı rolünde. Küçük Jack de zırhlı. İki de komik kara derili uşak var ve her ikisi de evin iki misli! Evi götürüp getiriyorlar. Daha görünürlerde dev yok. Görüyor musunuz?»

«Evet» dediler.

«Onlara iyi bakın,» dedi Bay Sleary; «iyice bakın. Görüyormusunuz? İyi!» Oturmaları için bir sıra verdi. «Benim aklıma gelen bir şeyler var. Babanızın da bir planı vardır. Kardeşinizin ne işler çevirdiğini bilmiyorum. Bilmesem daha iyi. (Tetilya'ya baktı:) Ben de ona yardım etmek isterim. Kardeşiniz şu kara derili uşaklardan biri.»

Louisa küçük bir çığlık kopardı. Hem üzülmüş hem de rahatlamıştı.

«Siz bile onu tanıyamadınız. Bırakın babanız Beyefendi gelsin. Gösteriden sonra kardeşinizi burada tutacağım. Yüzünü gözünü silmem. Kostümü de üzerinde kalır. Beyefendi geldiğinde onu burada bulacaktır ve burada başbaşa konuşabilirler. Gizlenebildiği sürece neye benzediğine aldırmayın.»

Louisa'nın yükü hafiflemiş gibiydi. Bay Sleary'e defalarca teşekkür etti. Kardeşine sevgilerinin iletilmesini istedi ve gözyaşlarıyla oradan ayrıldılar.

Bay Gradgrind bir saat geçmeden oraya vardı. O da

tanıdığı kimseye rastlamamıştı ve Bay Sleary'nin de yardımlarıyla Tom'u o gece Livepool'a gönderme kararı vermişti. Onunla birlikte hiçbiri gidemezdi. Bu nedenle güvenebileceği bir aracıya, Tom'un masrafı ne olursa olsun Kuzey ya da Güney Amerika'ya gidebileceği bir gemiye bindirilmesi için bir mektup hazırladı. Aslında en kısa zamanda onu buradan uzaklaştıracak ilk gemi nereye giderse gitsin, Tom o gemide olmalıydı. İşini bitirince Sirk'in boşalmasını beklemeye koyuldu. Birazdan Bay Sleary'nin kapının önüne bir iskemle atıp, bir puro yaktığını gördü. Adam yaklaşması için zemin yaratıyor gibiydi.

Kapıya yaklaşınca, Bay Sleary, «Emrinizdeyim Beyefendi.» dedi; «Beni ararsanız, burada bulursunuz. Üzerimdeki bu gülünç giysilere lütfen aldırmayın.»

Üçü birlikte çadıra geçtiler. Bay Gradgrind Palyaço'nun ortada duran taburesine çöktü. Arka sıralardan birinde, «oğlum» demek zorunda kaldığı, gölgelere sığınan Enik oturuyordu. Üzerinde teşrifatçıların giydiği türden abartılı bir ceket vardı. Kollarının ağızları kocamandı. Dize kadar bir pantalon giymiş, koca tokalı ayakkabılar ayağında, gülünç bir şapka başında, öylece duruyordu. Üzerine uygun hiçbir şey yoktu. Kıyafet kaba bir kumaştan yapılmış, güvelere de ziyafet çekmişti ki delik deşikti. Bu gülünç kıyafete, korku ve sıcaktan eriyip akan makyajı da eklenince berbat bir görüntü veriyordu. Gözleriyle tanık olmasa, Bay Gradgrind, o «örnek» çocuklarından birinin bu hallere düşeceğine hayatta inanamazdı!

Enik bir süre yaklaşmamakta direndi. Sonunda Sissy'nin yakarışlarına boyun eğerek yanlarına indi. Louisa'ya orada yokmuş gibi davranıyordu. Sıraları teker teker atladı, telaşla gösteri çemberinin dibine kadar geldi. Babasından elverdiğince uzak olmaya çalışıyordu.

«Bu iş nasıl oldu?» diye sordu babası.

«Hangi iş nasıl oldu?» dedi oğul.

«Bu soygun.» Sesi, «soygun» derken azıcık yükselmişti.

«Bir gece kasayı kendim zorlayıp açtım. Giderken de aralık bıraktım. Bulunan anahtarın bir eşini yaptırtmıştım. O sabah onu da yere bıraktım. Onunla açıldığı sanılsın istiyordum. Parayı bir kezde almadım. Her akşam benim kasamdakileri yatırıyormuş gibi yapıyor ama yatırmıyordum. İşte artık her şeyi biliyorsun.»

«Başıma yıldırım düşseydi böyle şaşırmazdım!» dedi baba.

«Neden?» dedi oğul; «Bir yığın insan kendilerine güven duyulan işlerde çalışıyorlar. Bunlardan birçoğu da hiç de doğru olmayan işler yapıyor. Defalarca bunun böyle olduğunu senden duymuşumdur. Bu işin kuralı böyle derdin. Kurallara ben ne yapabilirim ki! Başkalarını böyle avutabildiğine göre kendini de avutabilirsin!»

Baba yüzünü ellerinin içine gömdü. Oğul ise tüm acaipliği içinde saman çöpü kemirmekteydi. Ellerinin üzerinde sarkan kumaş erimiş olduğundan elleri maymun eli gibi görünüyordu. Akşam karanlığı hızla çöküyordu. Boyalarının altından huzursuz bakışlarla babasına bakan gözlerinin akları yaşam belirten tek şeydi sanki.

«Liverpool'a götürülüp, oradan yurt dışına gönderilmelisin.»

«Korkarım öyle. Burada olduğumdan daha kötü olamam herhalde. Bildim bileli mutsuzdum.»

Bay Gradgrind kapıya kadar gidip, Bay Sleary'yle döndü ve bu acınılası yaratığın nasıl gönderilebileceği sorusunu ona yönetti.

«Ben de bunu düşünüyordum, Efendim. Yitirilecek zamanınız pek yok. Demiryolu buradan yirmi mil ötede. Yarım saat sonra bir araba var. Bununla posta trenine yetişebilir. Tren onu doğruca Liverpool'a götürecektir.»

«Şunun haline bakın!» diye inledi Gradgrind; «Hangi araba onu bu haliyle...»

«Böyle gidecek demiyorum,» dedi Sleary. Bana beş dakika verin onu bizim kostümlerle donatır, adama benze-

tirim. Çabuk karar vermelisiniz Bayım. Bira bulmalıyız. Kara boyaları çıkarmak için biradan iyisi yoktur.»

Bay Gradgrind izin verdi. Sleary bir kutudan bir kostüm, bir şapka ve diğer gerekli malzemeyi çıkardı. Paravanın arkasında üstünü değişen Enik'in suratını da birayla temizleyiverdiler. Bembeyaz oluverdi.

«Haydi,» dedi Bay Sleary; «Şimdi arabaya gidelim. Ben seninle gelirim, sen arkaya binersin, seni benim adamlarımdan biri sanarlar. Ailenle vedalaş ama kısa kes!» Düşünceli davranan, Bay Sleary onları yalnız bıraktı.

«İşte mektubun,» dedi, baba; «gerekli olan her şey sana verilecek. Pişmanlık ya da iyi davranışlarınla işlediğin bu akılalmaz suçun bedelini ödemeye çalış. Bana elini ver, benim zavallı oğlum. Tanrı da benim seni bağışladığım gibi bağışlasın!»

Suçlunun bu sözle ve acıklı ses karşısında gözleri yaşarmıştı, ama Louisa kollarını açınca onu itti.

«Hayır. Sana söyleyecek tek bir sözüm yok!»

«Sana duyduğum onca sevgiden sonra böyle mi ayrılacağız? Tom?»

«Sevgin mi? Ne sevgi ama! Bounderby'i bir başına bırak, en yakın dostum Bay Harthouse'ı postala, ben tehlikedeyken de, çek evine dön! Ne sevgi! Ağların etrafımı nasıl sardığını göre göre olup biteni anlatman mı sevgi? Sen benden çoktan vazgeçtin. Beni hiç sevmedin sen!»

«Çabuk olun!» Bay Sleary kapıdaydı.

Bir kesmekeş içinde çıktılar. Louisa ağlıyor, onu bağışladığını, her şeye karşın onu sevdiğini söylüyordu. «Bir gün gelecek, böyle ayrıldıklarına Tom da pişman olacak» tı. İşte tam bu sırada karşılarına tanıdık biri çıktı. Önünde duran Sissy ve Bay Gradgrind, omuzunu tutan Louisa kalakalmışlardı.

Bitzer'dı gelen! Nefes nefese, o ince dudakları ayrık, burun delikleri büyümüş, kirpikleri titremekte olan solgun

yüzü daha da solgunlaşmış bir Bitzer. Son görüştüklerinden bu yana hiç durmamacasına onları kovalamış gibi bir hali vardı.

«Planlarınızı bozduğum için özür dilerim,» diyordu; «ama at cambazlarının beni atlatmalarına izin veremem. Bay Tom benimle gelecek. Hazır giyinmiş de. Onlarla değil, benimle gelecek!»

Enik'in yakasına yapışmıştı. Onun elindeydi artık.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

DÜŞÜNCELER

Yeniden Bay Sleary'nin çadırına dönüldüğünde, ev sahibi yabancılar girmesin diye kapıları kapattı. Halkanın orta yerinde duran Bitzer'ın eli, donup kalmış olan Enik'in yakasını bırakmamıştı. Alacakaranlıkta, eski iş arkadaşına çevrilmiş olan gözleri parıldıyordu. Bir yıkıntıdan farksız hale gelen Bay Gradgrind, «Bitzer, dedi; «Bir yüreğin yok mu senin?»

Sorunun tuhaflığı Bitzer'ı güldürdü; «Var. Dolaşım onsuz gerçekleşemez ki!» dedi. «Harvey'in ortaya çıkardığı bilgileri öğrenmiş kimse bir yüreğim olduğu konusunda kuşkuya düşemez.»

«Acıma duygusunu da algılayabilir mi acaba?» diye bağırdı yaşlı adam.

Kusursuz genç adam soruyu «yanlızca mantık onu etkileyebilir, efendim,» diye yanıtladı.

Yüz yüzeydiler. Bay Gradgrind'ın yüzü de Bitzer'inki kadar bembeyazdı.

«Bu zavallı gencin kaçmasını engellemek için ne gibi bir gerekçe –mantıki bir gerekçe– bulabilirsiniz ki? Bu mahvolmuş babayı ezmek için hangi neden olabilir? Bakın ablasına... Acıyın bize!»

Bitzer'ın tutumu son derece akılcı, bir işadamınınkine benziyordu. Bayım;» dedi; «Tom'u Coketown'a götürmek için gerekçe istediğinize göre, göstermek uygun düşer. Bu soygun işinde ta baştan beri ondan kuşkulanmıştım. Aslında ondan önce de gözüm üstündeydi. Gözlemlerimi kendime sakladım. Demin yetişip itirafını dinledim, kaçtığını gördüm ama bunların dışında da kanıtlarım var. Dün sabah evinizi gözetleme onuruna eriştim ve sizi buraya kadar izledim. Tom'u Coketown'a götürüp, Bay Bounderby'e teslim edeceğim. Bay Bounderby'nin beni Tom'un görevine getireceğinden hiç kuşkum yok. Böylece yükselmiş olacağım. Bu da benim için çok iyi olacak.»

«Sorun yanlızca sizin çıkarınız ise...» diye karşılık veren Gradgrind'ı, Bitzer susturdu:

«Sözünüzü kestiğim için bağışlamanızı dilerim ama toplum yapısının tümüyle çıkarlara dayandığını siz de biliyorsunuz. Sesleneceğiniz insanların çıkar duyguları olmalı. Tek kozumuz bu ve düzen böyle. Çocukluğumdan beri bu düsturla büyüdüm ben.»

«Beklediğiniz yükselmenin parasal karşılığı ne olabilir?» dedi Gradgrind.

«Öneriniz için teşekkür ederim ama bir rakam vermeyeceğim. Sizin böyle bir öneride bulunacağınızı düşünüp hesaplar yaptım ama bankada güvenli bir yerin paradan çok önemli olduğuna inanıyorum.»

Bay Gradgrind'ın Bitzer'a uzanan elleri, «Şu acınacak halime bak!» der gibiydi. «Seni yumuşatmak için tek şansım var. Yıllarca benim okulumda öğrencilik yaptın. Sana orada verilen emeklerin hatırı için, çıkarlarını unutup, oğlumu bırakabilecek misin? Senden o günlerinin anısı adına bunu istiyor ve sana yalvarıyorum.»

«Bu anlamsız tutumunuzu çok şaşırtıcı buluyorum, Efendim. Eğitimimin parası ödendi. Bir anlaşmaydı. Eğitimim bitince de anlaşmamız sona ermiş oldu.»

Gradgrind Yaşam Felsefesi'nin temel taşlarından biri

de herşeyin parasının ödenmesi gerekliliğiydi. Hiç kimse, hiç bir şeyi karşılıksız alamazdı. Her şeyin parasal bir değeri vardı. Şükran duygusu anlamsızdı. İnsan yaşamının her santimi alınıp satılacak bir maldı. Cennet'e böyle girilmiyorsa, oranın pek politik ve ekonomik bir yer olduğu söylenemezdi. Bu da, orada işimiz yok demekti.

«Eğitimim için ödenen paranın az bir şey olduğunu yadsıyamam. Ama bu davamı daha da güçlü kılıyor. Ucuza gelmişim. Bu da kendimi pahallıya satmamı gerektiriyor şimdi.»

Louisa ve Sissy'nin ağlamaları onu biraz huzursuz etmişti aslında.

«Lütfen yapmayın,» dedi; «Bu işe yaramaz yalnızca sinir bozar. Bay Tom'a karşı bir garezim var sanıyorsunuz ama bu doğru değil. Onu Coketown'a götürme kararım tümüyle mantık çerçevesinde alınmış bir karar. Bana direnecek olursa Dur! Hırsız! diye bağırırım ama direnmeyecektir. Kuşkunuz olmasın.»

Bütün bu doktrinleri dikkatle dinleyen Bay Sleary, sabit gözü kadar sabit duran fırıldak gözüyle öne çıktı:

«Bakın Bayım; Siz de kızınız da oğlunuzun ne dolaplar çevirdiğini bilmediğimi, bilmek de istemediğimi biliyorsunuz. Kızınıza söylemiştim. Zamparalık filan sanmıştım. Ama oğlunuz banka soyduysa bu çok ciddi bir suçtur. Bu delikanlının da belirttiği gibi ciddi bir suçtur ve ben bu işe bulaşmak istemem. Bu nedenle de bu delikanlının yanına geçer de, o haklı dersem, bana kızmayın! Size ne yapabileceğimi söyleyeyim: Sizi trenyoluna kadar indiririm. Bundan ötesine karışmam ama bu kadarını yaparım,» dedi.

Son dostlarının da onları yüzüstü bırakması, Louisa'yı yeniden hıçkırıklara, Bay Gradgrind'ı da üzüntüye boğdu. Sissy ise onu dikkatle izliyordu ve onu yanlış anlamamıştı. Sleary, dışarı çıkarlarken fırıldak gözünü devirip, Sissy'nin geride kalmasını sağladı. Kapıyı kilitlerken heyecanlıydı:

«Beyefendi sana arka çıktı. Ben de Beyefendi'ye arka çıkacağım. Dahasını da yapacağım. Şu şaklabana dersini vereceğim. Konuşma dışında her şeyi yapabilecek bir atım var. Childert'in sürerse saatte onbeş mil gidecek bir midillim var. Adamı yirmidört saat aynı yere mıhlayacak bir köpeğim de var. Git, genç adama söyle: Atı dansetmeye başlayınca korkmasın. Midillinin çektiği bir araba görecek. Arabayı görünce atlasın, ben onu alacağım. Benim at sabaha kadar danseder durmazsa, ben de Sleary değilim! Çabuk!»

On dakika geçmemişti ki, ayağında terlikleri pazarı dolaşan Bay Childers haberdar edilmiş, Bay Sleary'nin planı yürürlüğe konmuştu.

Köpeğin Bay Sleary etrafında zıplamasını izlemek, onun dönen gözüyle Bitzer'ın hedef olduğunu belirtmesini görmek pek ilginçti. Karanlık bastıktan hemen sonra yola çıktılar. İyi yetişmiş köpek Bitzer'in yanında koşmakta, gözünü ondan ayırmamaktaydı. İnmek isterse diye, tekerleğin yanından ayrılmıyordu.

Geride kalan üçlü, geceyi heyecan içinde bekleyerek geçirdi. Sabah sekizde Bay Sleary'yle köpeği döndüler. Durumdan hoşnut görünüyorlardı.

«Her şey yolunda, Beyim» dedi Bay Sleary; «Oğlunuz şimdiye kadar gemisine binmiştir. Buradan ayrıldıktan bir buçuk saat sonra Childerth onu aldı. Atı ise polkasını sürdürdü. (Dizginleri elimde olsaydı düşüp kalana kadar da sürdürürdü!) Şimdi uyuyor. O rezil herife gelince, arkalarından seğirtmeye çalışıyordu ki bizim köpek onu yere yıkıverdi. Ben atı çevirdim, biraz bekledik. Saat altıbuçuk olmuştu.»

Bay Gradgrind adamı teşekkürlere boğdu ve kendisine bir armağan vereceğini ima etti.

«Ben para istemem, Beyim ama Childerth'ın bir ailesi var. Ona birbeş sterlin verirseniz reddedeceğini hiç sanmıyorum. Köpeğe bir tasma, ata yeni bir dizgin alırsanız,

ona da hayır diyemem. Brendi ve su derseniz, bakın ona da hayır yoktur bende. Kumpanyadakilere biraz harçlık verirseniz, herkesi mutlu edersiniz. Adam başı üç gibi, fazla mı olur?»

Şükran duygularını yansıtan bu ufak tefek armağanları vermek Gradgrind'ı mutlu etmişti. Aslında bu büyük hizmet karşılığında pek az verdiğine inanıyordu.

«Tamamdır, Beyim. Arada biz binicileri destekleyici konuşursanız, ödeşmiş oluruz. Şimdi kızınız bize izin verirse. Sizinle yalnız konuşmak istiyorum.»

Louisa'yla Sissy yan odaya geçtiler. Bay Sleary brendiyle suyunu karıştırarak konuştu:

«Köpeklerin olağanüstü hayvanlar olduklarını söylememe gerek yok sanırım?»

«İçgüdüleri şaşırtıcıdır,» dedi Bay Gradgrind.

«Nedir bilmiyorum ama şaşırtıcı oldukları doğru. Bir köpeğin sizi arayıp bulması, kilometreleri katetmesi inanılmaz bir şey!»

«Koku duyuları olağanüstüdür.»

«Bilemem Beyim ama bir köpek beni buldu. Bulma biçimine bakarsanız başka bir köpeğe yolu sormuş sanırsınız. Gidip, Sleary diye birini tanıyor musun ahbap? At işlerinde çalışır, iri yarı biri, takma gözlü? demiş sanki. Öbür köpek de ben tanımam ama tanıyan bir köpek biliyorum demiş de, öyle beni bulmuş. Bu kadar çok dolaştığıma göre beni tanıyan bir yığın köpek olmalı. Sleary mi? Sleary? Bir arkadaşım ondan söz etmişti. Sana onun adresini vereyim diyecek bir yığın köpek!»

Gradgrind azıcık şaşırmış gibiydi.

Kadehini ağzına değdiren Selary devam etti;

«Her neyse! Sanırım ondört ay kadar önce Chester'deydik. Çocukları toparlamış işe başlıyorduk ki bir köpek geldi. Yorgundu, topallıyordu ve kör olmuş gibiydi. Çocuklara doğru gitti ve sanki belirli bir çocuğu arıyormuş gibi hepsini teker teker dolaştı. Sonunda bana geldi. Son bir

gayretle ayağa kalkıp, bana yaslandı, kuyruğunu salladı ve düşüp öldü. Merrylegs'di Bayım.»

«Sissy'nin babasının köpeği!»

«Tetilia'nın babasının yaşlı köpeği. Köpeğin bana gelişinden babasının çoktan ölmüş olduğunu anladım. Josephine ve Childenth'le size yazıp yazmama konusunda çok tartıştık. Sonunda yazmamaya karar verdik. Neden onu üzelim, neden aklını bulandıralım dedik. Babası onu terk mi etti yoksa kendisiyle sefil olmasını mı engelledi, bunu hiç bilemeyeceğiz.»

«Babasının alması için gönderdiği ilaç şişesini hâlâ saklıyor ve son nefesine kadar onun sevgisine inanacak.»

Bay Sleary'nin dalgın bakışları bardağının dibindeydi.

«Bu iki şeyi düşündürüyor. Biri: Bu dünyada sevgi diye bir şey var. Her şey çıkar üzerine kurulu değil. İki: Sevginin hesabı farklı. Neler yaptıracağını kestirmek güç. Şu köpeğin yaptığına bakın.»

Bay Gradgrind pencereden dışarı bakıyordu. Sessiz kalmayı yeğledi. İçkisini bitiren Bay Sleary, hanımları geri çağırdı.

«Tetilia, beni öp de vedalaşalım. Küçük hanım; Tetilia'yı sevdiğinizi, ona bir kızkardeş gibi davrandığınızı, ona güvendiğinizi görmek beni çok mutlu etti. Dilerim kardeşiniz de sevginize layık olur ve size mutluluk verir. Beyefendi, ilk ve son kez tokalaşalım. Bizim gibilere lütfen kızmayın. İnsanların eğlendirilmeleri de gerekli. Hep öğreniyor, hep çalışıyor olamazlar. Bizler de gerekliyiz. Akıllıca olanı, insancıl olanı yapın ve bizim varlığımızı kabullenin. İçimizde iyi olan ortaya çıksın, kötü olan değil!»

Kapıdan çıkar çıkmaz, başını tekrar uzattı ve «Ben de ağzım hiç laf yapmaz sanırdım!» diye ekledi.

SON

Adamın birinin işleri nasıl yüzüne gözüne bulaştırdığını, o adamdan önce farketmek pek tehlikeli olabilir. Bay Bounderby, Bayan Sparsit'in ondan önce davranmış olmasını sindiremiyor, ondan daha akıllı geçinmesini kabullenemiyordu. Bayan Pegler'ın bulunması zaferi onu pek kızdırmıştı. Başkalarının eline bakarak yaşayan bu kadının kendini bilmezliğini aklında çevire çevire, yuvarlandıkça büyüyen bir kartopu gibi büyüttü. Sonunda bu iyi aileden gelme hatunu kovmanın ona verilecek en büyük ceza olduğunu kavradı. «Bir hanımefendiydi ve beni bırakmak istemedi ama ben ondan kurtuldum,» demek ona büyük bir zevk verecekti.

Bu olağanüstü buluşla daha da şişmiş gibi görünen Bay Bounderby, resminin asılı durduğu yemek salonuna gelip, oturdu. Şöminenin yanında oturan Bayan Sparsit'in ise az sonra postalanacağı konusunda hiçbir fikri yoktu.

Pegler olayından beri Bay Bounderby'e duyduğu acıma duygusunu sessiz bir melankoli ve pişmanlığın ardına gizlemekteydi. Yüzüne dertli bir anlam vermek alışkanlığını edinmişti. Şimdi de aynı anlamı taşıyan yüzünü patronuna çevirmişti ki Bay Bounderby sert ve kaba bir biçimde sordu:

«Şimdi ne oldu?»

«Lütfen Bayım, benimle uğraşmayın!»

«Sizinle uğraşmak mı! Sizinle!» Ses tonundaki saldırı apaçıktı. Kendine bir dilim ekmek kesip, bıçağı yere fırlattı.

Bayan Sparsit ayaklarını iskemlenin ayaklığından çekti.

«Lütfen, Bay Bounderby!»

«Ne bakıyorsunuz?»

«Bu sabah sizi sinirlendiren bir şey mi oldu, efendim?»

«Evet efendim»

Kadın incinmiş bir sesle devam etti;

«Acaba kızgınlığınızın nedeninin ben olup olmadığımı sorabilir miyim?»

«Bakın buraya; Ben itilip kakılmaya gelemem. Bir kadın iyi bir aileden gelebilir ama benim gibi birini itip kakması kabul edilemez! Ben buna izin vermem!» (Konuşmasını kesmeden sürdürüyordu. Ara verse yenileceğinin farkındaydı.) Bayan Sparsit'in Romalı kaşları yükseldi, çatıldı, yeniden yükseldi; Ayağa kalkan kadın örgüsünü topladı ve bir kraliçe tavrıyla;

«Bayım,» dedi; «burada istenmediğim apaçık ortada. Odama çekiliyorum.»

«Size kapıyı açmama izin verin.»

«Teşekkür ederim. Kendim yapabilirim.»

«Bana bırakın. Bu arada gitmeden önce birkaç söz söylemek istiyorum. Bayan Sparsit, sanırım burada kapana kısılmış gibisiniz. Başkalarının işleri konusunda bu kadar deha sahibi birinin dehası benim fakirhanede çürüyüp gidiyor, diyebiliriz.»

Bayan Sparsit'in suratında kapkara bir nefret belirmişti.

«Öyle mi efendim?»

«Şu olup bitenleri bir düşünüyordum da şu zavallı aklım...»

Bayan Sparsit sahte bir neşeyle sözünü kesti:

«Lütfen aklınızı kötülemeyin efendim. Herkes Bay Bounderby'nin aklının sağlamlığını bilir. Kanıtlarına herkes tanıktır. Sohbetlerin ana teması bu olmalı. Başka yeteneklerinizi kötüleyin ama aklınızı asla efendim.»

Bay Bounderby kıpkırmızı olmuştu ve pek sıkıntılıydı.

«Bana kalırsa bambaşka bir çevre sizin yeteneklerinizi ortaya çıkaracaktır. Lady Scadgers'ın ki gibi bir yere daha yakışacaksınız. Sizce de orada burnunuzu sokacak daha çok olay yok mudur?»

«Daha önce bunu düşünmemiştim ama sanırım haklısınız, efendim.»

Bounderby örgü sepetine içinde bir çek olan bir zarf bıraktı.

«Bence denemeye değer. Ne zaman gitmek istersenız, gidebilirsiniz. Yalnızca, bu süre içinde yemeklerinizi rahatsız edilmeden kendi başınıza yerseniz daha iyi olur. Ben Coketown'lı Josiah Bounderby'im ne de olsa! Sizin yeteneklerinizi gün ışığına çıkarmanıza engel olduğum için beni bağışlayın.»

Kadın kendini tutamadı:

«Şu tablo konuşabilseydi size onun bir budalanın resmi olduğunu ilk düşündüğümden bu yana çok zaman geçtiğini anlatırdı! Resim gerçeğinden üstün – başkalarının midesini bulandırmıyor. Bir budalanın yaptıkları ya da söyledikleri kimseyi şaşırtamaz, kimseyi sinirlendiremez. Bir budalanın yaptıkları yalnızca nefret uyandırır.»

Bayan Sparsit'in yüzündeki ifade Bay Bounderby'e duyduğu nefreti yaşatmak için bastırılmış bir madalyon gibiydi. Adamı tepeden tırnağa süzdü, yanından hışımla geçip, merdivenlere yöneldi. Kapıyı kapayan Bay Bounderby, şöminenin önüne dikilip gelecek için tahminde bulunmaya koyuldu.

Gelecek ona nasıl görünüyordu? Kadınların cephaneliğinde bulunan tüm silahlarla birbirlerine saldıracak olan Sparsit ile Leydi Scadgers'ı gördü. Şu, illeti nedir bilinmez ayağı yüzünden yatağından kalkamayan, hastalıklı, huysuz, ezici Leydi Scadgers'ı, o havasız evinde, yetersiz gelirini yiyip bitirirken izledi. Bitzer'ı, yeni sağ kolunu, Tom'un yerini alan yetenekli, sadık genç olarak ele güne tanıştırdığını da gördü mü?

Efendisinin yeteneklerine yürekten bağlı Bitzer! Tom'u neredeyse yakalamamış mıydı? Vasiyetini yazdığında yirmi beş hilebazın Coketown'lı Josiah Bounderby adını alıp, Bounderby Malikânesinde yemek yiyeceğini, Bounderby Binasında uyuyup, Bounderby Kilisesine gidip, Bounderby topraklarınca besleneceğini de gördü mü? Bu kendini be-

genmişlik örneği vasiyetname yüzünden sağlıklı midelerin yirmi beş Bounderby'nin ürettiği Bounderby zırvalarıyla bulanacağını da görebildi mi? Beş yıl sonra Coketown sokaklarında ölecek olan Coketown'lı Josiah Bounderby'i gördü mü? Vasiyetnamenin o günden başlayarak yağmaya, sahtekârlıklara yol açacağını, hizmet getirmeyip, kötü örnek olacağını? Sanmıyorum. Oysa tablosu hepsini görecekti.

Aynı gün, aynı saatte Gradgrind da odasında oturmuş düşünüyordu. O neler görebiliyordu? O güne değin ödün vermediği savlarının koşulların denetimine, gerçeklerinin ve sayılarının da yazgı, umut ve İnsan sevgisinin hizmetine girdiğini görebiliyor muydu?

Saçları ak ak olmuş bir adamın toz toprak içindeki değirmenlerde Cennetin Üçlüsü'nü öğütmediğini görebiliyordu. Son günlerin politikacı dostlarının ondan uzaklaşacağını seçebiliyor muydu? Ulusun bu «çöpçü» takımının yalnızca diğer çöpçülerle alıp vereceği olduğu, Halk denilen o soyutlamayla alıp verecekleri olmadığının kabul edileceği gün geldiğinde nerede olacaktı? Adamlarını tanıyordu. Bunu kestirebileceği açıktı.

Aynı günün akşamında Louisa, eski günlerdeki gibi ateşi izliyordu. Yüzündeki ifade yumuşamıştı. O ne kadar uzağı görüyordu acaba?

Altta babasının imzasıyla bastırılmış duvar afişlerinde dokumacı Stephen Blacpool aklanıyor, tahrik unsuru ve eğitim eksikliği gerekçeleriyle hafifletilse de Enik'in suçluluğu açıklanıyordu. Bunları görmek kolaydı. Ötesi?

Rachel adlı bir işçi kadının, uzun bir hastalıktan sonra fabrika'ya döneceğini, Coketown'lı işçilerin arasında olacağını ve bu düşündürücü güzellikte, sürekli siyahlar giyen kadının sarhoş, sefil bir kadını kollayıp koruduğuna tanık olacak mıydı? Rachel kentte zaman zaman onu arayacak, ona yalvaracak, onun için ağlayacaktı. Elden ayaktan düşene kadar hiç yüksünmeden çalışacak, hep çalışacak

olan, sakin, tatlı, hatta neşeli denebilecek bir kadın görebiliyor muydu Louisa?

Bütün bunlar olacaktı.

Bir de binlerce mil ötede yapayanlız bir erkek kardeş vardı. Gözyaşlarının lekelediği kâğıtlara ablasının haklı çıktığını, onun yüzünü görebilmek için tüm zenginliklere arkasını dönebileceğini yazacaktı. Bu kardeş onu görmek için yola düşecek ama yolda hastalanacaktı. Sonra bir yabancının elinden «*Şu gün, şu hastanede öldü. Pişmanlık içindeydi ve size olan sevgisiyle gitti. Son sözleri sizin adınızdı.*» *diye bir mektup alacaktı.* Louisa bunları görebiliyor muydu? Bütün bunlar olacaktı.

Yeniden bir eş, bir anne, yalnızca akıllarıyla değil de bedenleriyle de çocukluklarını yaşamalarını sağlayacağı çocuklarının üzerine sevgiyle titreyen bir anne. Böyle bir çocukluktan kalanların çok güzel, çok değerli şeyler olduğunun bilincinde bir anne. Louisa bunları gördü mü? Bunlar hiç olmayacaktı.

Mutlu Sissy'nin mutlu çocukları, onu sevecekler. Tüm çocuklar, çocukların dünyasında yetişmiş olan Sissy'i sevecekler. Saf ve güzel düşlerden nefret edilmeyeceğini o biliyor. İnsanları tanımaya çalışıyor. Makinelerle ve gerçeklerle dolu yaşamlarını küçük mutluluklarla, inceliklerle güzelleştirmeye çalışıyor. Bunlar olmazsa çocuk yürekleri kuruyacak, insanlık yaşarken ölecek. Sissy bunu, söz verdiği için, zorunlu olduğu için, kurallar, yasalar buyurduğu için, toplum baskısına boyun eğdiği için yapmayacak. Bunu görevi biliyor. Louisa bunları da düşledi mi? Bunlar olacaktı.

Sevgili okuyucu!

Bizim yaşam alanlarımızda da benzeri olayların olup olmayacağı bize kalmış. Gelin, yaşamı oluruna bırakalım!

Şöminelerimizin karşısında oturmuş, ateşimizin sönmesini izlerken, yüreğimizin yükü daha hafif olacaktır.

BİTTİ

CHARLES DICKENS

YAYINLARI

ZOR ZAMANLAR

DÜNYA KLASİKLERİ

Bir çocuğun yüreğine, düşlerine, çocuksuluklarına, korkularına sahip olamadan yaşayan çocuklar...

İnsanları, rakamlarla, kurallarla, biçimlerle değerlendiren; her şeyin, yaşamların bile her santiminin parayla alınıp satılan bir mal olduğunu savunan bir yaşam felsefesinin kentsoylu savunucuları ve uygulayıcıları... Bunların boyunduruğunda ve kömür madenleriyle dokuma fabrikalarında yaşamaya çalışan işçiler... Sevme hakkı bile olmayan kadınlar...

Coketown kasabasının insanları... Geniş yığınların sanayi devrimi sırasında çektiği acıları ve yoksullukları gerçekçi bir bakışla anlattığı romanlarıyla tanınan 19. yüzyılın en büyük İngiliz yazarı *Charles Dickens* (1812-1870), *Zor Zamanlar* adlı bu romanında, Coketown kasabasının insanlarının buruk yaşamını anlatıyor.

ISBN 978-975-385-105-3

KİTAP SKB 0069904 YSS

Damga

ZOR ZAMANLAR / OD

9 799753 8510

FİYAT: